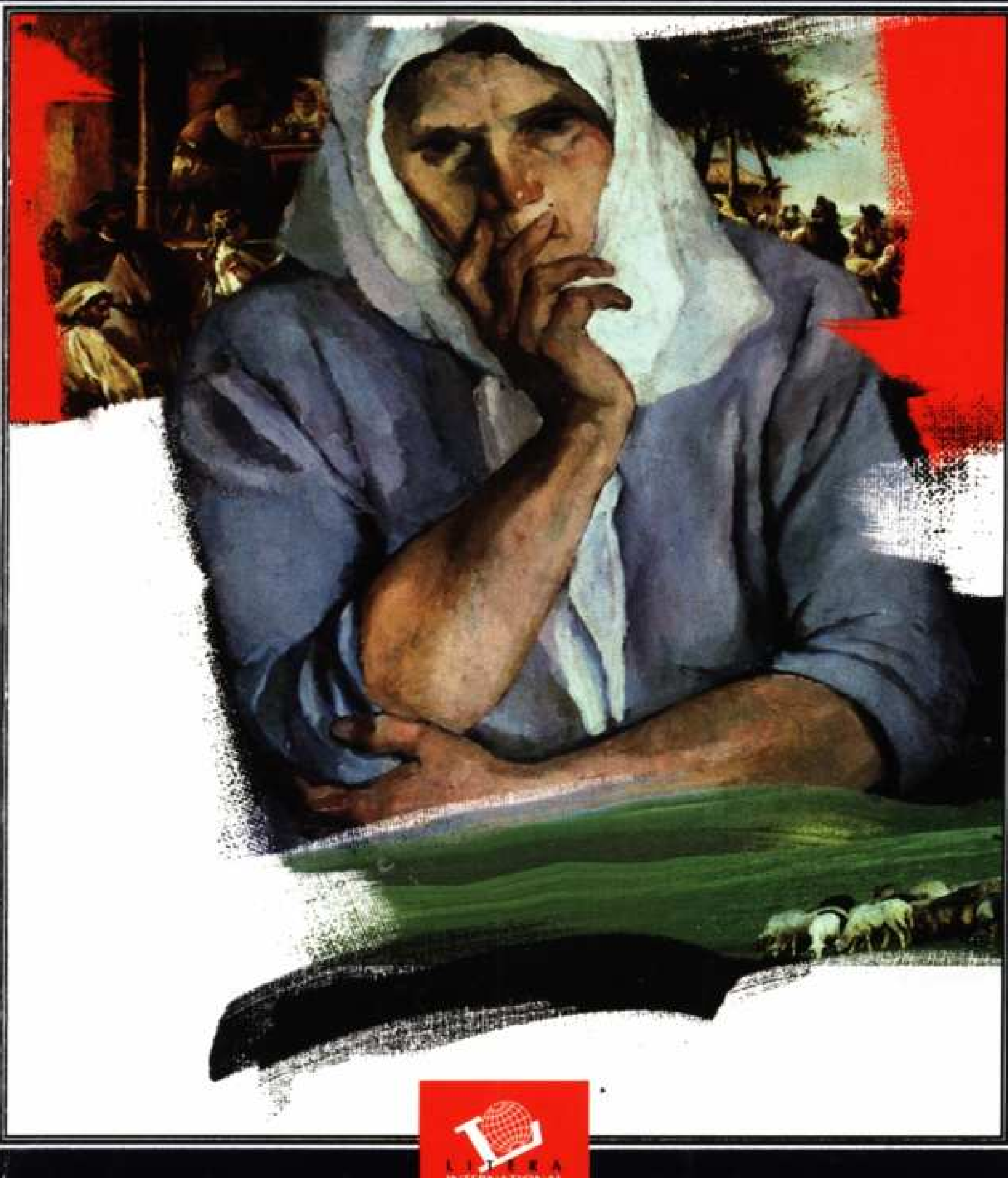
biblioteca școlarului

MIHAIL SADOVEANU

BALTAGUL
HANU ANCUȚEI

LITERA INTERNAȚIONAL

MIHAIL
SADOVEANU
HANU ANCUTEI BALTAGUL

LITERA INTERNAȚIONAL
Colecție inițiată și coordonată de Anatol Vidrașcu și Dan Vidrașcu
Concepția grafică a colecției și coperta: Vladimir Zmeev
Pe copertă: compoziție cu *Portret de țărancă* de Aurel Băeșu
Ilustrații de Emil Childescu
REFERINȚE ISTORICO-LITERARE:
Al. Săndulescu,
Garabet Ibrăileanu,
Perpessicius, G. Călinescu,
Tudor Vianu, Constantin Ciopraga,
Ion Rotaru, Nicolae Manolescu, Pavel Florea,
Vergii Cuțitaru, Ion Vlad, Ion Dodu Bălan,
George Gană, Paul Georgescu,
Paul Anghel, A.E. Baconski,
Fănuș Băileșteanu,
Mihai Cimpoi,
Ion Rotaru
Editura „Litera Internațional”
OP 61; CP. 21, sector 1, București, România
tel./fax (021) 3303502; e-mail: info@litera.ro
Grupul Editorial „Litera”
str. B. *P.* Hasdeu nr. 2, mun. Chișinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 292932, 294110, fax 294 061;
e-mail: litera@litera-publishing.com
Difuzare:
S.C. David D.V Comprod SRL
O.R 61; C. R 21, sector 1, București, România
tel./fax+(021) 3206009
Prezenta ediție a apărut în anul 2003 în versiune tipărită
și electronică la Editura „Litera Internațional”
și Grupul Editorial „Litera”.

Editori: *Anatol și Dan Vidrașcu*
Lector: Petru Ghencea Tehnoredactare: *Lorina Gîncu*
Tiparul executai la Combinatul Poligrafic din Chișinău.
CZU 821.135.1-3 S 13
Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții Sadoveanu, Mihail
Hanu Ancuței. Baltagul / Mihail Sadoveanu; (Bibi. școlarului,
serie nouă / col. iniț. și coord. / Anatol și Dan Vidrașcu;
conc. gr. col. și cop. / Vladimir Zmeev; nr. 255) - B.:
Litera Internațional; Ch.: Litera, 2003 (Comb. Poligr.). - 296 [p].
ISBN 9975-74-649-7 ISBN 675-022-1 821.135.1-3
ISBN 675-022-1
ISBN 9975-74-649-7

SUMAR

TABEL CRONOLOGIC

1880

5 noiembrie. Se naşte, la Paşcani, Mihai Ursachi, primul copil din a doua căsătorie a avocatului Alexandru Sadoveanu, fiu de ţăran ştiutor de carte, din ținuturile Gorjului, cu Profira Ursachi, fiică de răzeşi din satul Verşeni, de pe apa Moldovei de Sus.

1880-1892

Îşi petrece copilăria la Paşcani şi, vara, la Verşeni, la bunicii după mamă. În şcoala primară din Vatra Paşcanilor îl are ca dascăl pe M. Busuioc, pe care viitorul scriitor îl va evoca în povestirea *Domnu' Trandafir,* şi prin care, va zice Mihail Sadoveanu, „l-am cunoscut pe Creangă". Începe să citească unele cărți din biblioteca tatălui său, fiind atras în mod deosebit de povestirile cu haiduci, extrem de răspândite în epocă, dar şi de istorie.

1891

Copilul Mihai capătă numele Sadoveanu; absolveşte şcoala primară.

1892-1897

Cursuri la Gimnaziul „Alecu Donici" din Fălticeni. Director al gimnaziului era Vasile Lovinescu, tatăl viitorului critic literar Eugen Lovinescu; profesor de limba română - Neculai Apostol (căruia Sadoveanu îi va încredința primele pagini scrise); iar de franceză -G. Stino. Viitorul scriitor e nelipsit la jocurile „de-a haiducii", despre care E. Lovinescu va scrie volumul *Paşi pe nisip.* Totodată, Sadoveanu manifestă pasiune pentru vânătoare şi pescuit; expedițiile în bălțile Şomuzului şi la Nada Florilor îl va face să rămână repetent în anul 1895.

1895

Moare Profira Sadoveanu, mama lui Mihai. „Când a murit, va scrie M. Sadoveanu în *Anii de ucenicie,* aveam paisprezece ani, elev al gimnaziului din Fălticeni. A fost o lovitură atât de brutală, încât am simțit-o îndelung după aceea".

1897

20 aprilie.
Sub semnătura Mihai din Paşcani, debutează în revista umoristică *Dracu* din Bucureşti, cu schița intitulată *Domnişoara M... din Fălticeni.* La 30 aprilie, aceeaşi revistă îi publică poezia *Homo.* Absolveşte Gimnaziul „Alecu Donici" din Fălticeni şi se înscrie (3 septembrie) la Academia Mihăileană din Iaşi, devenită Liceul Național (azi: „Mihail Sadoveanu"). Este un elev eminent, continuându-şi în acelaşi timp preocupările literare.

1898

Începe să colaboreze la *Viața nouă* (continuată de *Carmen),* alături de Gala Galaction, N. D. Cocea, Tudor Arghezi şi alții, semnând cu numele său, dar şi cu pseudonimul M.S. Cobuz. Noile tendințe literare nu-1 atrag. Împreună cu un fost coleg, Constantin Moteț, scoate timp de zece săptămâni revista *Aurora.*

1899

Cu pseudonimul M.S. Cobuz, Sadoveanu publică versuri şi proză în revista bucureşteană *Pagini literare,* condusă de Artur Stavri şi Ion Gorun. La aceeaşi revistă mai colaborează I.L. Caragiale, G. Coşbuc, B.Şt. Delavrancea, A. Vlahuță, Şt.O. Iosif, D. Anghel, Jean Bart, H. Gorovei ş.a. În ziarul ieşean *Opinia,* îi apar o suită de povestiri vânătoreşti, cronici, foiletoane şi versuri.

1900

Absolveşte Liceul Naţional din Iaşi, unde dobândise o cultură literară temeinică: „Alternam Zola cu Diekens, Turgheniev şi Gogol cu Alphonse Daudet, Victor Hugo şi Balzac cu Flaubert, Eminescu îmi era la îndemână pururi; de asemeni Creangă. Aveam în cinste pe Delavrancea, Vlahuţă şi Caragiale". Urmând îndemnul tatălui său, se înscrie la Facultatea de drept din Bucureşti, dar nu frecventează cursurile, atras fiind tot mai mult de viaţa literară. Acum scrie o parte a povestirilor care vor forma volumul *Dureri înăbuşite.* Colaborează la *Revista literară,* condusă de Th. M. Stoenescu.

1901

Colaborează cu nuvele, poezii, recenzii, traduceri, semnând cu diferite pseudonime (M. Sadoveanu-Cobuz, S. Prisăcaru, C. Săteanu, Ilie Puşcaşu) la Revista *modernă* din Bucureşti. Aici publică, printre altele, nuvela *Ion Ursu* şi o traducere din F.M. Dostoievski *(Moarta).* Încheie evocarea istorică *Fraţii Potcoavă,* prima versiune a romanului *Şoimii.* Se stabileşte la Fălticeni, unde se căsătoreşte cu Ecaterina Bălu.

1902

Tânărul Sadoveanu este încorporat în armată, mai întâi la Suceava, apoi la Târgu Ocna şi Fălticeni. Avansat după două luni caporal-instructor, va reţine specificul mediului pentru a-l reda în *Amintirile căprarului Gheorghiţă.*
Continuă să publice în *Revista modernă* (povestirile *Cosma Răcoare* şi *Un ţipăt),* iar în continuarea acesteia, *Pagini alese,* semnează naraţiunea *Fraţii Potcoavă.* Soţilor Sadoveanu li se naşte primul copil: Despina-Lia. Următorii copii: Dimitrie-Miti (1905-1955), Profira (n. 1906), Teodora-Didica (n. 1909), Bogdan-Mihail (1910-1912), Bogdan (1912-1920), Ecaterina-Tincuţa (n. 1912), Mircea (n. 1914), Livia-Lucia (1915-1957), Lidia-Marioara (n. 1917) şi Paul-Mihu (1920-1944).

1903

Publică nuvelele *Luna* şi *Petrea Străinul* în *Revista idealistă* a lui M.G. Holban. Începe să colaboreze la *Sămănătorul* (cu nuvela *Necunoscutul).* Chemat la redacţie de Şt.O.Iosif, vine la Bucureşti pentru a lucra la revistă, sub conducerea lui Nicolae Iorga. Preface *Fraţii Potcoavă,* textul fiind publicat în foiletonul *Voinţei naţionale* sub titlul *Şoimii.*

1904

Apar, la Editura Minerva, consecutiv volumele: *Povestiri, Şoimii, Dureri înăbuşite* şi *Crâşma lui Moş Precu.* Nicolae Iorga este primul care l-a remarcat pe Sadoveanu. Se bucură de succes de public. Scriu elogios despre volumele respective G. Bogdan-Duică, Ion Scurtu, Sextil Puşcariu. Titu Maiorescu îşi exprima dorinţa de a-l cunoaşte. „Anul 1904, scria Nicolae Iorga în *Sămănătorul,* s-ar putea numi „anul lui Sadoveanu", după acela dintre scriitorii care s-au ridicat în cuprinsul lui, la situaţia de cel mai citit şi mai iubit dintre nuveliştii de astăzi".

1905

Îi apar volumele *Povestiri din război,* la editura Minerva, inspirat din evenimentele de la 1877, şi *Comoara Dorobanţului* (în „Biblioteca societăţii Steaua").

1906

Revine la Fălticeni. La Iaşi, apare revista *Viaţa românească,* de a cărei redacţie Sadoveanu se va ataşa pe tot restul vieţii. Aici leagă prietenii trainice cu G. Ibrăileanu, C. Stere, D. Botez, G. Topârceanu şi alţi scriitori cu nume de rezonanţă în epocă. Publică povestirea *Puştiul,* după care devine „colaborator permanent". În *Convorbiri literare* îi apare *Păcat boieresc.* Editura Minerva editează volumele *Floare ofilită, Mormântul unui copil* şi *Amintirile căprarului Gheorghiţă,* iar Alcalay *Povestiri de sărbători.* Călătoreşte în munţii Neamţului (călătorie finalizată în volumul *Oameni şi locuri,* şi *In Dobrogea.*

1907

După răscoalele ţărăneşti din februarie-martie, este numit inspector al cercurilor culturale săteşti şi al bibliotecilor populare, în care calitate călătoreşte din nou în Dobrogea. Din însărcinarea lui Spiru Haret, ministru al instrucţiunii, cercetează atitudinea unor învăţători din judeţul Suceava faţă de răscoalele din martie. În raportul înaintat, Sadoveanu menţiona: „Mulţi mi-au spus limpede: dreptatea este a muncitorului obijduit. Arendaşii şi proprietarii, fără deosebire de naţionalitate, îşi bat joc de munca românului. Toţi surtucarii satului, primar, notar, scriitoraş, mulg fără ruşine, fără milă, această vacă lăptoasă..." Alături de Artur Gorovei, scoate la Fălticeni o gazetă destinată ţărănimii: *Răvaşul poporului. Î*i apar, la Editura Minerva: *Însemnările lui Neculai Manea, La noi în Viişoara, Vremuri de bejenie,* precum şi volumul de traduceri din Guy de Maupassant *Povestiri alese.*

1908

Editează alte trei volume: *O istorie de demult* (cuprinzând : *Mergând spre Hârlău, Codrul, Balta liniştii, Emigranţii din Brazilia); Duduia Margareta* (roman pe tema vieţii erotice din provincie); *Oameni şi locuri,* incluzând evocări ca: *Bistriţa, Humuleştii lui Creangă, Cetatea Neamţului, Rădăşenii, Agapia, Văratecul,* etc.
Se constituie, în aprilie, Societatea Scriitorilor Români. Sadoveanu este ales vicepreşedinte.

1909

Împreună cu Şt.O.Iosif, Ilarie Chendi şi D. Anghel, scoate, din noiembrie până în aprilie 1910, revista *Cumpăna.* Aici vor vedea lumina tiparului *Reflexiile unui explorator,* reportaj despre viaţa ţărănimii, o primă fază în elaborarea *Bordeenilor. Î*i apare, la Editura Minerva, *Cântecul amintirii,* iar la Tipografia arhidiecezană din Sibiu, *Vestitorii.*

1910

Este numit director al Teatrului Naţional din Iaşi (funcţie pe care o va deţine până în 1919). În această funcţie, Sadoveanu realizează o restructurare principială a repertoriului. El a înlăturat „ceea ce e teatru de speculă şi de tehnică" şi a ales „operele care ridică sufletul omenesc, punându-l în faţa problemelor sociale şi a cazurilor de conştiinţă caracteristică epocii noastre". Editează volumele: *Povestiri de seară* (la Editura Minerva), *Genoveva de Brabant,* broşura *Cum putem scăpa de nevoi şi cum putem dobândi pământ,* precum şi traducerea primelor

două capitole din *Philosophie de l'art* de H. Taine *{Despre natura operei de artă şi Despre producerea operei de artă).*

1911

Apar volumele *Apa morţilor* (la Editura Minerva) şi *Povestiri de petrecere şi de folos* (la Casa şcoalelor).

1912

Colaborează la *Viaţa românească, Universul* şi la *Almanahul Societăţii Scriitorilor Români.* Văd lumina tiparului volumele *Bordeenii* (la editura Minerva) şi *Un instrigator* (la Editura revistei Flacăra). În *Viaţa românească* începe să publice în foileton romanul *Neamul Şoimăreştilor.*

1913

Ca sublocotenent în rezervă, ia parte la războiul româno-bulgar, ajungând cu brigada a 13-a mixtă până aproape de Sofia. Continuă colaborarea la *Universul* şi *Viaţa românească.*

1914-1915

Participă la mai multe concentrări. Apare în volum *Neamul Şoimăreştilor* (la Editura Minerva).

1916

Este ales membru corespondent al Academiei Române. La Editura Minerva, îi apar volumele Foi *de toamnă* şi *44 de zile în Bulgaria,* iar la Alcalay, *Printre gene.* Din însărcinarea Marelui Cartier General al Armatei, stabilit la Bârlad, editează - împreună cu Ion Minulescu şi Petre Locustescu - ziarul | *România,* „organ al apărării naţionale". Articolele publicate aici sunt strânse în volumele *File sângerânde.* Povestiri şi impresii de pe front (Iaşi, Editura ziarului *România).*

1918

Se stabileşte la Iaşi, în vila fostă reşedinţă a lui Mihail Kogălniceanu, pe care o împarte (până în 1919) cu George Enescu. Îi apar volumul *Umiliţii mei prieteni.*

1919

La sugestia lui G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu şi G. Topârceanu scot, la Iaşi, revista *însemnări literare* (2 februarie-21 decembrie). Alături de vechii colaboratori ai *Vieţii româneşti,* apar aici nume noi: Al. Philippide, M. Ralea, I. Teodoreanu.

1920-1922

Sunt editate mai multe volume şi culegeri de povestiri, evocări şi însemnări literare: *Frunze'n furtună* (însemnări de pe front): *Ordonanţa, Horăşti, Mărăşeşti* etc.; *Umbre, întâia iubire, Primăvara, Pe ploaie* etc., romanul *Strada Lăpuşneanu, Orhei şi Soroca;* şi culegerile: *Cocostârcul albastru, Bulboana lui Vălinaş, Neagra şarului, Pildele lui Cuconu Vichentie.*

1923

M. Sadoveanu devine membru plin al Academiei Române, rostind discursul de recepţie *Poezia populară, autentică profesiune de credinţă.* Peste puţin timp devine preşedintele Secţiei literare a Academiei. În acelaşi an apar volumele de versuri şi povestiri *Ţi-aduci aminte; Oameni din lună* şi *Războiul balcanic.*

1924-1926

Tipăreşte istorisiri cinegetice în revista ieşeană Lumea; cunoaşte şi devine prieten cu Panait Istrati; editează romanul *Venea o moară pe Şiret* şi o amplă descriere a naturii: *Ţara de dincolo de negură.*

1927

Călătoreşte în Dobrogea, cunoscând pentru prima dată împrejurimile Oaşei, ataşându-se de acel „rai al vânătorilor şi pescarilor care a fost Valea Frumoasei. Întreprinde, în luna iunie, o vizită în Olanda, publicându-şi impresiile de călătorie în *Adevărul literar şi artistic.*

1928-1929

Tipăreşte capodopera culegere de povestiri şi evocări *Hanu Ancuţei;* romanul istoric de o mare valoare literară *Zodia cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă;* încăpătoarea descriere a Văii Someşului din vremea copilăriei *Împărăţia apelor;* volumul *O întâmplare ciudată,* culegerea de evocări: *Eminescu, Brătescu-Voineşti, Şt.O.Iosif, Radu Rosetti.*

1930

Tipăreşte o altă capodoperă a scrisului său, *Baltagul.* Sadoveanu este sărbătorit cu ocazia împlinirii vârstei de 50 de ani.

1931-1933

Îi apar la diferite edituri *Măria sa Puiul Pădurii,* prelucrare după *Genoveva de Brabant; Nunta domniţei Ruxandra,* roman istoric oglindind vremea voievodului Vasile Lupu; *Locul unde nu s-a întâmplat nimic, Creanga de aur* ş.a.

1934

Editează volumele: *Ştefan cel Mare, Nopţile de Sânziene, Soarele în baltă.* Se remarcă, în această perioadă, cufundarea în ţinuturi depărtate în timp şi spaţiu şi „refuzul actualităţii", prin care scriitorul îşi manifestă indirect atitudinea sa viguros antifascistă.

1935

Cartea românească îi publică volumele *Cele mai vechi amintiri* şi *Pastele Blajinilor,* iar Editura Naţională Ciornei - *Ucenicia lui Ionuţ* (primul volum din trilogia *Fraţii Jderi) şi Cuibul invalizilor.* În Adevărul literar şi artistic, Profira Sadoveanu începe să publice studiul *Viaţa, personalitatea şi opera lui M. Sadoveanu.*

1936

M.Sadoveanu, G. Topârceanu, M. Codreanu şi Gr. T. Popa scot, începând cu luna ianuarie, revista lunară *Însemnări ieşene* (care îşi va înceta apariţia în octombrie 1940). La moartea lui G. Ibrăileanu (11 martie), M.

Sadoveanu scrie despre personalitatea criticului în *Însemnări ieşene* şi *Viaţa românească.* Toamna, se stabileşte la Bucureşti, luând conducerea ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa.*

1937

Elementele de dreapta încep o campanie violentă împotriva scriitorului, iar cărţile îi sunt arse în piaţă. Ca reacţie, în ziarul *Adevărul* din 1 aprilie, un grup de personalităţi ale literaturii, artei şi culturii româneşti (printre care Liviu Rebreanu, C. Rădulescu-Motru, V Eftimiu, M. Ralea, E. Lovinescu, G. Topârceanu, D. Botez, Petru Groza, Octav Botez, G. Călinescu, Al. Filippide, Andrei Oţetea, Paul Bujor, Z. Stancu, Ş. Cioculescu, Otilia Cazimir) semnează *Protestul intelectualilor,* în care se spune: „Ne aflăm în faţa unei grave primejdii pentru literatura şi cultura românească. Dacă Mihail Sadoveanu poate fi ostracizat cu atâta uşurinţă, fără a se ţine seama de opera care rămâne o mândrie a literaturii româneşti, înseamnă că bunurile culturale şi-au pierdut orice valoare şi că fanatismul politic copleşeşte manifestările spirituale cele mai curate şi mai preţioase pentru însăşi fiinţa specifică a neamului nostru”. Sadoveanu se retrage din faţa barbariei în Transilvania şi, la umbra căsuţei cu cerdac ridicată la Bradu-Strâmb, scrie *Valea Frumoasei* şi *Ochi de urs.* La Editura Cugetarea, vede lumina tiparului volumul *Istorisiri de vânătoare.*

1938

În ianuarie, ziarele *Adevărul* şi *Dimineaţa* sunt suspendate. La Editura Cartea românească îi apar volumele *Valea Frumoasei* şi *Ochi de urs.*

1939

Călătoreşte în Dobrogea împreună cu Demostene Botez. Scoate volumul *Morminte* (la Editura Cartea românească) şi *Culegere de povestiri* (la Editura Scrisul românesc, Craiova).

1940

Publică, la Editura Cartea românească, volumele *Divanul persian* şi *Vechime.* Editura Fundaţiilor regale tipăreşte primele două volume din „ediţia definitivă» de Opere.

1941

La Editura Cartea românească îi apare volumul *Ostrovul lupilor.*

1942

Scoate, la Editura Naţională Ciornei, ultimul volum al trilogiei *Fraţii Jderi: Oamenii Măriei Sale,* iar la Cartea românească, *Focuri în ceaţă.*

1943

Pe Valea Frumoasei îşi clădeşte cabana de la Bradu-Strâmb. Publică, la Editura Cartea românească volumul *Poveştile de la Bradu-Strâmb,* iar la Editura Fundaţiilor regale, al III-lea volum de *Opere.*

1944

Publică, la Editura Cartea românească volumul *Anii de ucenicie,* iar la Editura Fundaţiilor Regale, al IV-lea volum de *Opere. Î*n urma avarierii casei din Bucureşti în timpul bombardamentelor, scriitorul se refugiază la Pucioasa şi apoi la Bradu-Strâmb. La 22 septembrie moare pe front fiul scriitorului, Paul-Mihu; în acelaşi an, cu puţin înaintea morţii, Paul-Mihu Sadoveanu debutase cu romanul *Ca floarea câmpului...* (colecţia „Scriitori români contemporani”).

1945-1949

Bogată activitate publicistică. Sadoveanu colaborează la *Jurnalul de dimineaţă, Veac nou, România liberă, Scânteia.* Vizitează Uniunea Sovietică. Scrie şi publică *Fantezii răsăritene* (1946), *Caleidoscop* (1946), *Păuna Mică* (1948), *Mitrea Cocor* (1949).

1950-1952

Editează, consecutiv, *Povestiri din trecut, Clonţ de fier,* vol. al VI-lea de *Opere, Cântece bătrâneşti, Nada Florilor,* romanul *Nicoară Potcoavă,* iar „Biblioteca pentru toţi” publică antologia *Opere alese,* în 4 volume.

1953

Publică, la E.S.RL.A., al VII-lea volum de *Opere.*

1954

Începe să publice, la E.S.PL.A., sub supravegherea autorului şi cu notele Profirei Sadoveanu, seria de *Opere* (22 de volume, ultimul apărut postum, în 1973). În acelaşi an M. Sadoveanu mai editează: *Aventură în lunca Dunării* şi *Istorisiri vechi şi nouă, Muncitori şi păstori* şi *Evocări.*

1955

Apare volumul *Omagiu lui Mihai Sadoveanu* (la E.S.PL.A.), cuprinzând comunicări şi articole prilejuite de cea de a 75-a aniversarea scriitorului. Publică, la E.S.PL.A., *Fântâna tinereţii.*

1957

Ianuarie. Grav bolnav, în pofida interdicţiei medicilor, scriitorul va continua să lucreze până la sfârşitul vieţii. Profira Sadoveanu publică, la Editura tineretului, *Viaţa lui Mihail Sadoveanu. Copilăria şi adolescenţa.*

1960

5 noiembrie. Cu ocazia împlinirii a 80 de ani, Mihail Sadoveanu e sărbătorit în ţară şi străinătate. I. Cojevnikov publică, la Moscova, monografia *Mihail Sadoveanu.* Apare, la E.S.P.L.A., volumul *Mărturisiri.*

1961

19 octombrie. Se stinge din viaţă, la Bucureşti, şi este înmormântat în 21 octombrie, la cimitirul Belu, lângă Mihai Eminescu. „S-a îndepărtat, scria G. Călinescu, zburând foarte sus o pasăre măiastră, dincolo cu mult de zona joasă a vrăbiilor. (...) Omul de toate zilele s-a mistuit lăsând în locu-i simulacrele sale de piatră şi de bronz. Ce-a fost a fiecăruia dintre noi a devenit a tuturor, e acum numai al poporului, dintru care a ieşit.”

H A N U   A N C U Ț E I

1928

I a p a   l u i   V o d ă

¥

Într-o toamnă aurie am auzit multe poveşti la Hanul Ancuței. Dar asta s-a întâmplat într-o depărtată vreme, demult, în anul când au căzut de Sântilie ploi năprasnice şi spuneau oamenii că ar fi văzut balaur negru în nouri, deasupra puhoaielor Moldovei. Iar nişte paseri cum nu s-au mai pomenit s-au învolburat pe furtună, vâslind spre răsărit; şi moş Leonte, cercetând în cartea lui de zodii şi tălmăcind semnele lui Iraclie-împărat, a dovedit cum că acele paseri cu penele ca bruma s-au ridicat rătăcite din ostroavele de la marginea lumii şi arată veste de război între împărați şi belşug la vița-de-vie.

Apoi într-adevăr, Împăratul-Alb şi-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgâne, şi, ca să se împlinească zodiile, a dăruit Dumnezeu rod în podgoriile din Țara-de-Jos de nu mai aveau vierii unde să puie mustul. Ş-au pornit din părțile noastre cărăuşii ca s-aducă vin spre munte, ş-atuncea a fost la Hanul Ancuței vremea petrecerilor şi a poveştilor.

Taberele de cară nu se mai istoveau. Lăutarii cântau fără oprire. Când cădeau unii, doborâți de trudă şi de vin, se ridicau alții de prin cotloanele hanului.

Ş-atâtea oale au fărâmat băutorii, de s-au crucit doi ani muierile care se duceau la târg la Roman. Şi, la focuri, oameni încercați şi meşteri frigeau hartane de berbeci şi de viței, ori pârpăleau clean şi mreană din Moldova. Iar Ancuța cea tânără, tot ca mă-sa de sprâncenată şi de vicleană, umbla ca un spiriduş încolo şi-ncoace, rumănă la obraji, cu catrința-n brâu şi cu mânecile suflecate: împărțea vin şi mâncări, râsete şi vorbe bune.

Trebuie să ştiți dumneavoastră că hanul acela al Ancuței nu era han, - era cetate. Avea nişte ziduri groase de ici până colo, şi nişte porți ferecate cum n-am văzut de zilele mele. In cuprinsul lui se puteau oploşi oameni, vite şi căruțe şi nici habar n-aveau dinspre partea hoților...

La vremea de care vorbesc, era însă pace în țară şi între oameni bună-voire. Porțile stăteau deschise ca la Domnie. Şi prin ele, în zile line de toamnă, puteai vedea valea Moldovei cât bătea ochiul şi pâclele munților pe păduri de brad până la Ceahlău şi Halăuca. Iar după ce se cufunda soarele înspre tărâmul celălalt şi toate ale depărtării se ştergeau şi lunecau în tainice neguri, - focurile luminau zidurile de piatră, gurile negre ale uşilor şi ferestrelor zăbrelite. Contenea câte un răstimp versul lăutarilor, şi porneau poveştile...

Stătea stâlp acolo, în acele zile grase şi vesele, un răzăş străin, care mie îmi era drag foarte. Închina oala către toate obrazele, asculta cu ochii duşi cântecele lăutarilor şi se lua la întrecere până şi cu moş Leonte la tâlcuirea tuturor lucrurilor de pe lumea asta... Era un om nalt, cărunt, cu fața uscată şi adânc brăzdată. În jurul mustății tuşinate şi la coada ochilor mititei, pielea era scrijelată în crețuri mărunte şi nenumărate. Ochiul lui era aprig şi neguros, obrazul cu mustața tuşinată părea că râde cu tristeță.

Îl chema Ioniță comisul. Dumnealui Ioniță comisul avea o pungă destul de grea în chimir, sub straiele de şiac sur. Şi venise călare pe un cal vrednic de mirare. Era calul din poveste, înainte de a mânca tipsia cu jar. Numai pielea şi ciolanele! Un cal roib, pintenog de trei picioare, cu şaua naltă pe dânsul, neclintit într-un dos de perete, cu mănunchiul de ogrinji sub bot...

„Eu aici îs trecător... cuvânta, cu oala în mână, dumnealui Ioniță comisul; eu încalic şi pornesc în lumea mea... Roibu meu îi totdeauna gata, cu şaua pe el... Cal ca mine n-are nimeni... Încalic, îmi plesnesc căciula pe-o ureche şi mă duc, nici nu-mi pasă...”

De dus însă nu se ducea. Stătea cu noi.

— Într-adevăr... Îi răspunse într-un rând moş Leonte; cal ca al dumnitale nu se găseşte, să umbli nouă ani, la toți împărații pământului! Numai pielea lui câte parale face! Când mă gândesc, m-apucă groaza...

— Să ştii dumneata, prietine Leonte! strigă răzăşul zbârlindu-şi mustața tuşinată. Asemenea cal uscat şi tare nu ştie de nevoie, nici de trudă. La mâncare se uită numai c-un ochi şi nu se supără când îl lăs neadăpat. Şi şaua parcă-i crescută dintr-însul. Aista-i cal dintr-o viță aleasă. Se trage dintr-o iapă tot pintenoagă, cu care m-am fudulit eu în tinerețile mele şi la care s-a uitat cu mare uimire chiar măria sa Vodă Mihalache Sturza...

— Cum s-a uitat cu uimire, cucoane Ioniță? Era tot aşa de slabă?

— Se-nțelege. Asta-i o poveste pe care aş putea să v-o spun, dacă m-ascultați...

— Cum să n-ascultăm, cucoane Ioniță? mai ales o poveste din vremea lui Mihai Vodă Sturza!

— Şi mai ales din vremea tinereților mele... răspunse răzăşul, serios. Pe vremea aceea, tot în acesta loc ne aflam, în preajma focurilor şi a carelor cu must, cu alți oameni care acuma-s oale şi ulcele; şi-n jurul nostru umbla Ancuța cealaltă, mama acesteia, care şi ea s-a dus într-o lume mai puțin veselă. În vremea aceea stăm eu năcăjit foarte, într-o zi, în uşa hanului, cu oala în mâna stângă şi cu frâul iepei în dreapta... Şi Ancuța cealaltă şedea ca şi asta, tot în locul acela, rezemată de uşorul uşii, şi asculta ce spuneam eu... Ce voi fi spus atunci nu ştiu, - au fost vorbe care au zburat ca şi frunzele de toamnă...

Comisul Ioniță zâmbi fără veselie, în mustața-i tuşinată şi aspră, pe când noi toți cei de față, gospodari şi cărăuşi din Țara-de-Sus, ne aşezam în juru-i pe butuci şi pe proțapurile carelor, cu bărbile înălțate şi cu ochii rotunzi. Ancuța cea tânără sta în prag, rezemată de uşor; ş-o bătea soarele de toamnă pieziş, aurindu-i jumătate de obraz. În vale, aproape, sticlea Moldova printre zăvoaie, şi departe se prevedeau munții, - talazuri de cremene sub pâcle albastre.

Calul cel slab al răzăşului, din coasta hanului, simțind tăcere în preajmă, necheză deodată subțire şi rânji înspre noi ca un demon. Ancuța îşi întoarse ochii sprâncenați spre el, înfricoşată şi uimită.

— Aha! vorbi comisul; iaca aşa râncheza şi râdea şi iapa cea bătrână... Acu ea, cine ştie, poate-i ochi ori dinte de lup, — dar râsul ei tot trăieşte, şi se sparie de el altă Ancuță.

Cum vă spuneam, domnilor mei, eu stăm aici în acest loc, gata de ducă, cu picioru-n scară. Şi iaca, numai ce aud pocnind harapnic şi duruind trăsură pe arcuri; şi, când îmi înalț şi-mi feresc capul, văd venind pe şleah o droşcă cu patru cai bulziş... Vine şi se opreşte la han, după rânduială. Şi se coboară din ea boierul, ca să vadă ochii Ancuței, cum era datina.

Cum s-a apropiat, eu i-am închinat oala cu vin şi i-am poftit sănătate. El s-a oprit în loc şi s-a uitat zâmbind la mine şi la iapă, şi la oamenii care erau în preajma mea, şi i-a plăcut închinarea. Era un boier mărunt la stat, cu barbă roşă rotunjită, şi purta la gât un lanțug subțire de aur...

— Oameni buni, zice boierul acela; tare mă bucur că văd chef şi voie-bună în țara Moldovei...

— Şi noi ne bucurăm, zic eu, că auzim asemenea vorbă. Asta plăteşte cât şi vinul cel mai ales.

Atunci boierul a zâmbit iar şi m-a întrebat pe mine de unde sunt şi unde mă duc.

— Cinstite boierule, am răspuns; eu, de neamul meu, sunt răzăş de la Drăgăneşti, din ținutul Sucevei. Dar aşezările mele sunt nestatornice şi duşmanii mei au colți lungi şi ascuțiți. Am o pricină, cinstite boierule, care nu se mai istoveşte. Am moştenit-o de la părintele meu dascălul Iona şi tare mă tem c-am s-o las şi eu moştenire copiilor mei, dacă m-a învrednici Dumnezeu să-i am...

— Cum aşa? a întrebat cu mirare boierul.

— Aşa, precum spun. Căci pricina noastră de judecată a pornit, cinstite boierule, dinainte de Vodă Calimah. Ş-am avut înfățişare şi s-au dus la divanuri rânduri de oameni, şi s-au făcut cercetări şi hotarnice, şi s-au cerut mărturii cu jurământ, ş-au murit unii din neamul nostru judecându-se şi s-au născut alții tot pentru judecată, şi iată, nici în zilele mele nu s-a găsit încă dreptatea... Ba vrăjmaşul cu carele mă lupt mi-a mai tăiat cu plugul din ocina părintească doi stânjeni şi cinci palme, lângă prisaca Velii. Ş-atunci, ridicând nouă plângere la isprăvnicie, iarăşi n-am găsit milă, căci potrivnicul meu, să nu vă fie dumneavoastră cu supărare, e corb mare boieresc... Dac-am văzut, am mai coborât o dată din coardă sacul cu hârțoagele şi cu pecețile cele vechi, le-am mai slovenit şi le-am ales, ş-am pus îndreptările pe care le socot neştirbite colea, lângă chimir, ş-am încălecat pe roaiba mea şi de-acu nu mă opresc decât la Vodă. Să-mi facă el dreptate.

— Cum se poate? s-a mirat iar boierul, mângâindu-şi barba şi jucând între degete lanţugul cel de aur. Te duci la Vodă?

— Mă duc! Ş-apoi dacă nici Vodă nu mi-a face dreptate... Boierul a pornit a râde.

— Ei, şi dacă nu ţi-a face dreptate nici Vodă?...

Aici comisul Ioniţă îşi coborî puţin glasul, dar Ancuţa cea tânără, cum făcuse odinioară cealaltă, împungând într-o parte cu capul, întinse urechea şi auzi ce trebuia să se întâmple dacă nici la Vodă n-ar fi găsit răzăşul dreptate. Dacă nici Vodă nu i-a face dreptate, atunci să poftească măria sa să-i pupe iapa nu departe de coadă!...

Când a rostit comisul vorba asta mare, fără înconjur, aşa cum vorbesc oamenii la noi, în Ţara-de-Sus, Ancuţa şi-a strâns buzele şi s-a prefăcut că se uită cu luare-aminte în lungul şleahului...

— Când am spus eu vorba asta, urmă răzăşul, Ancuţa cea de-atunci şi-a dus repede palma la gură şi s-a făcut a se uita încolo, în lungul drumului. Iar boierul a prins a râde. Pe urmă s-a oprit, mângâindu-şi barba şi jucându-se cu lanţugul de aur.

— Şi când socoteşti să te înfăţişezi la Vodă? a întrebat dumnealui.

— Apoi, cinstite boierule, numai oala asta de vin s-o deşert întru slava domniei tale, pe urmă mă ridic în şa ca Alisandru Machidon şi nu mă opresc decât la Ieşi. Iar dacă vrei şi domnia ta să guşti roadă proaspătă de la Odobeşti, atunci a aduce Ancuţa must roş într-o oală nouă şi noi prea mult ne-om bucura, cucoane, de cinstea care ne-o faci...

Boierul s-a întors zâmbind către Ancuţa cea de demult, care era ca şi aceasta de sprâncenată şi de vicleană, ş-a poftit o oală nouă de lut cu must roş din Ţara-de-Jos. Eu, ca răzăş ce mă aflu, am cerut cu semeţie să plătesc eu cinstea aceea ş-am şi zvârlit patru parale în poala Ancuţei...

După aceea boierul s-a suit în droşca lui cu arcuri şi s-a dus.

Iar eu, încălecând precum am făgăduit, nu m-am oprit decât în târgul Ieşului, ş-am tras la un han, lângă biserica lui Lozonschi, peste drum de Curtea Domnească. Şi a doua zi către amiază, spălat şi pieptănat, m-am înfăţişat cu inima bătând la poarta Curţii.

Acolo dorobanţul mi-a pus şpanga între ochi. Şi după ce-am spus ce durere am, a strigat spre odăi, ş-a venit dintr-acolo un oştean bătrân care m-a dus îndată într-o cămăruţă din lăuntrul curţii, unde mi-a ieşit înainte un ofiţer tinerel şi subţire, îmbrăcat numa-n fireturi şi-n aur...

— Ce pofteşti dumneata, omule?

— Iaca aşa ş-aşa, - eu sunt comisul Ioniţă, răzăş de la Drăgăneşti, ş-am venit la Vodă, însetat după dreptate ca cerbul după apa de izvor.

— Prea bine, a răspuns ofiţerul cel tânăr. Vodă îţi poate asculta chiar acuma plângerea. Lasă ici pălăria şi intră pe uşa asta mititică. Dincolo, în odaia cea mare, ai să găseşti pe Vodă ş-ai să-i spui lui ce te doare.

Atuncea mi-a năvălit sângele în ochi şi mi s-au împăienjenit vederile. Dar am strâns din măsele şi mi-am ţinut firea. Şi deschizând ofiţerul uşa cea mititică, am intrat într-o lumină mare, şi, cum eram cu grumazul plecat, am zărit botforii de marochin ai lui Vodă ş-am căzut în genunchi. Şi mă gândeam că la domn nou şi tânăr trebuie să găsesc eu milă pentru supărările mele.

— Măria ta, am strigat eu cu îndrăzneală, am venit să-mi faci dreptate!

Vodă mi-a răspuns:

— Scoală-te.

Auzind glasul, am ridicat ca-ntr-un fulger privirea, ş-am cunoscut pe boierul de la han. Pe loc am înţeles că trebuie să închid ochii şi să fiu înfricoşat. Mi-am plecat mai adânc fruntea, am întins mâna, am apucat poala hainei ş-am dus-o la buze.

— Scoală-te! a zis iar Vodă, - şi arată-ţi îndreptările. Când m-am ridicat în picioare, am băgat de samă că ochii boierului meu se încreţeau a râs ca şi la han, când primise oala cu must roş din mâinile suflecate ale Ancuţei. Scot cu îndrăzneală hârtiile din taşca de piele şi i le întind, şi încep a-i spune. Şi-i spun eu despre toate valurile câte m-au bântuit, despre tot veninul cât l-am adunat în inima mea, şi cât l-am moştenit de la morţii mei. Şi citind Vodă hârtiile şi plecându-şi de aproape ochii pe peceţile de ceară, s-a înseninat ş-a grăit cam pe nas:

— Bine, răzăşule, am să-ţi fac dreptate. Are să meargă cu tine un om al meu cu poruncă tare, să facă rânduială la Drăgăneşti.

Eu, când am auzit, am dat iar în genunchi şi Vodă iar mi-a poruncit să mă scol. Apoi, cu ochii subţiaţi a zâmbet, m-a bătut pe umăr:

— Ei, dar dacă nu-ţi făceam dreptate, cum rămânea?

— Dă, măria ta, răspund eu râzând, cum să rămâie? Eu vorba nu mi-o iau înapoi. Iapa-i peste drum!

Ş-atâta haz a făcut Vodă Mihai pentru răspunsul meu, că m-a bătut iar pe umăr şi şi-a adus aminte şi de oala cu vin roş pe care i-am plătit-o patru parale - şi râzând, a poruncit să vie slujbaşul care

să meargă cu mine; şi sub ochii lui, pe loc, s-a scris poruncă tare, - şi când am încălecat de la han de lângă Lozonschi ş-am purces înapoi, el se uita zâmbind de la fereastra deschisă şi-şi mângâia barba...

Iaca de ce trebuie să vă uitaţi ca la lucru rar la calul meu cel roib, pintenog de trei picioare: pentru că aista-i moştenire din iapa lui Vodă şi când rânchează el şi râde, parcă ar avea o amintire din alt veac şi din acele zile ale tinereţii mele. După asta puteţi cunoaşte ce fel de om sunt eu! Ş-acuma să mai primim vin în ulcele şi să încep altă istorie pe care de mult voiam să v-o spun...

Haralambie

¥

Cu ulcica-n stânga, comisul Ioniţă îşi mângâie cu două degete de la mâna dreaptă mustăţile tuşinate. Dregându-şi glasul, se pregăti să înceapă o povestire mai straşnică şi mai minunată decât cea cu iapa lui Vodă. Atunci cu mare dragoste şi plăcere s-a ridicat din colţul lui călugărul cel care *venea* de la munte, şi, cumpănindu-şi oala în dreptul bărbii a slobozit cuvânt. Până într-acea clipă tăcuse şi se îndeletnicise cu oala şi mai nu-l vedeam din barbă. Acum ne întoarsem cu mirare către el.

— Vrednici creştini şi gospodari, a început cuvioşia sa, şi dumneata, cinstite comise Ioniţă de la Drăgăneşti! Să mă ierţi că eu până acuma am tăcut. Am urmat unei învăţături filosofeşti; şi cercam în tăcerea mea a preţui bunătatea vinului. Noi, acolo, sus, sub stâncile Ceahlăului, numai cât visăm la viaţa dulce de la podgorii. Cu afine şi cu zăr nu ne putem veseli, iar urşii nu fac cumătrii, căci încă n-au primit luminatul botez. Aşa eu, ducându-mă din porunca egumenului nostru la sfânta mitropolie şi din râvna mea vrând a mă închina la biserica marelui mucenic Haralambie, am făcut popas între dumneavoastră; şi după ce mi-am legat capul cu belciug, jupâneasa gazdă a ales şi pentru mine o oală nouă, care a fost mai mare şi mai frumoasă; şi mult s-a bucurat sufletul meu între fraţi şi întru veselie. Am ascultat şi lăutari şi nu mi-am astupat urechile. Ci pentru păcatele mele va fi şi iertare de la Acel carele are multă milă. Deci am crezut că se cuvine să mă ridic şi eu şi să vă cunosc pe toţi după faptele şi vorbele dumneavoastră. Ş-am ascultat cu mare mirare ce-aţi spus ş-aţi povestit. Şi-ntâi pentru dumnealui comisul Ioniţă vreau să-nchin, şi pentru iapa domniei sale...

Grăind aceasta, călugărul a săltat oala, sorbind, şi şi-a astupat ochii, iar când a coborât-o, comisul a ciocnit cu el:

— Îţi mulţămesc, părinte, şi-ţi sărut dreapta, a vorbit răzăşul. După cuvânt se vede că ne eşti frate. Care-i numele cuvioşiei tale?

— Numele meu întru Hristos e Gherman, cinstite comise, - a răspuns călugărul; şi eu din munte acu mă cobor întâia oară în viaţa mea şi mă duc la târgul Ieşilor. Iar când m-oi întoarce înapoi la schitul nostru, am să fac o rugăciune şi pentru sufletul domniei tale. Numai înainte de a-ţi începe dumneata istorisirea, să îngădui să închin un strop şi pentru moş Leonte, care şede aici la dreapta mea ca un bătrân prea înţelept. Eu văd că dumnealui cunoaşte semnele vremii şi crugul lunii şi al stelelor şi poate citi în zodii. E om învăţat şi ţine minte de demult. Şi cu toate că nici eu nu-s tânăr, dar înaintea lui mă dau biruit şi mă-nchin cu sănătate!

Ridicându-se, moş Leonte a ciocnit oala, a mulţămit ş-a sărutat dreapta părintelui Gherman.

— Ş-a mai rămas şi pentru alţii, a grăit iarăşi monahul. Se cuvine a mai sorbi din rodul pământului ş-al soarelui şi pentru moş Zaharia, fântânarul. Apa pe care-o scoate el la lumină cu mare meşteşug nu-i aşa de gustoasă ca vinul, dar e mai sfântă şi mai plăcută lui Dumnezeu. Noi, oamenii, suntem păcătoşi şi ne îndeletnicim şi cu altele. Şi mai închin şi pentru badea Gheorghiţă, vatavul de cărăuşi al cneazului Cantacuzin: am înţeles că-i om şăgalnic şi cântă din fluier. Şi pentru meşterul Ienachi coropcarul, care duce-n lădiţele lui lucruri uşoare şi de mare preţ: bucurii de fată mare. Şi după ce m-am plecat către toţi şi i-am binecuvântat, văzând că a mai rămas în fundul oalei ce-i mai dulce, mă-ndrept şi către gazdă. De la Ancuţa ne vin toate bunătăţile. Şi când râde spre noi ca acum, arată flori de lăcrămioare, şi-mi aduc aminte de primăvară. Mă-nchin şi la cinstita faţ-a dumisale! - Şi către toţi ceilalţi mă-nchin ca la codru verde! - a sfârşit părintele Gherman şi a sorbit cel din urmă strop din oală. Apoi s-a aşezat la locul său.

Pentru toate aceste închinări, noi ne-am bucurat. Dar mai bucuros decât toţi s-a arătat comisul.

— Prea cuvioase părinte Gherman, a vorbit el, tare sunt doritor să aflu din ce parte de ţară ai pornit cuvioşia ta şi pentru ce treburi te duci la târgul Ieşilor.

A răspuns monahul:

— După cum v-am mărturisit, prea cinstite comise, aşezarea mea întru aşteptarea morţii este sus, la Dudău. Acolo mă nevoiesc cu fraţii mei întru pustietate; avem oleacă de gospodărie şi creştem puţine

oi şi vite. Şi uneori avem necaz din partea urşilor: ne strică averea; şi ieşim la război împotriva lor şi cu ajutorul lui Dumnezeu îi biruim, cu toporul şi cu cuţitul, căci noi armă de foc şi sabie nu se cade să purtăm: suntem slujitori cu duhul. Ş-aşa pe la Sfântul Mare Mucenic Dimitrie ne închide iarna ca-ntr-un bârlog şi nu mai vedem obraz de pământean până-n primăvară. Atunci ne coborâm la apa Bistriţei şi la prietenii şi cunoscuţii noştri. Grea viaţă ducem noi acolo, în pustie...

La vorba asta, s-a oprit la el Ancuţa, cu cofăielul.

— Îţi mulţămesc, lele Ancuţa, pentru vin şi pentru căutătura ochilor. Poţi să umpli oala, ca să nu te trudeşti a veni a doua oară. Iar locul naşterii mele, cinstite comise, e tot la munte, în sat la Bozieni. Nu pot spune că am cunoscut pe tatăl meu. Maică-mea şi cu Dumnezeu l-au ştiut. Iar eu am crescut orfan şi-mi spălau de multe ori obrazul lacrimile maicii mele. Şi ea m-a jurat mănăstirii Durăului, în ceasul când a părăsit această lume, - ca să răscumpăr păcate trecute. Şi tot după jurământ fac şi drumul acesta la sfântul Haralambie în Ieşi. Trebuia de mult să mă învrednicesc a împlini diata. Şi iată, abia acum am prăpădit din ochi Ceahlăul şi simt schimbat gustul apei, de n-o mai pot pune în gură. Şi venind de la Bistriţa la apa Moldovei, mă minunam câtu-i de mare ţara. Ş-am poposit prin sate şi mi-au fost gospodarii pe unde-am găzduit ca nişte fraţi. Şi cum călăream pe marginea şleahului, pe sub cireşi, iată s-a arătat ochilor mei han ca o cetate ş-am auzit zvon de lăutari şi glasuri. Şi m-am îndemnat de m-am oprit şi mi-am dus desagii într-o cămăruţă; iar ca să spun că nu-mi prieşte, aş săvârşi mare păcat; numai cât simt o mustrare că nu-s mai curând acolo unde m-a îndemnat cu jurământ maică-mea, acu treizeci şi patru de ani, când a trecut către lăcaşurile cele veşnice...

— Mă vezi prea mirat, părinte, de cele ce spui, a întâmpinat răzăşul. Nici eu n-am văzut încă biserica sfântului Haralambie, şi, dacă n-aş avea atâtea încurcate trebi, aş încăleca, ş-aş merge şi eu cu sfinţia ta. Se vede că maica dumitale a avut o taină pe care dumneata n-o cunoşti.

— Poate n-o cunosc, a răspuns călugărul, dar când eram un băieţaş săltat numai ia atâta de la pământ, am avut crâncenă vedere şi spaimă, şi maică-mea era lângă mine. Ş-atuncea am văzut pe acel Haralambie, pentru care trebuie să mă rog.

Ochii comisului scăpărară spre noi cu mare nedumerire.

— Care Haralambie? - întrebă el pe părintele Gherman.

— A fost în vremea veche unul Haralambie, om foarte cunoscut până la Dominte, răspunse monahul cu glas deodată schimbat şi puse cu luare-aminte oala pe pământ, alăturea.

— Cine-a fost, cum a fost şi ce-a făcut? - întrebă cu aţâţare comisul Ioniţă. Eu încă n-am auzit de el.

— Se poate, urmă călugărul; căci de la întâmplarea aceea a trecut vreme adâncă. Acel Haralambie era un arnăut domnesc. Ş-aşa, prea cinstite comise Ioniţă, într-o bună zi Dumnezeu a vrut să-şi urască slujba la poarta Domniei şi să intre în codru, cu tovarăşi, cum era obicei pe-atunci... Ş-aşa cum se afla, cu seleaful stăpânirii pe el şi cu strai înflorit, a prins a lovi curţi boiereşti şi sate ş-a lua mare dobândă. Ş-avea el codrii şi drumurile lui, ş-anume fântâni şi trecători, pe care le ţinea sub putere. Şi pe cel ce se scula împotrivă-i îl pălea cu ham-gerul ori îl detuna cu pistolul. După atâtea îngroziri şi morţi de om, au căzut cu lacrimi la picioarele lui Vodă mulţi boieri şi negustori, şi norod, arătând răutăţile şi asupririle lui Haralambie. Şi Vodă a rânduit ispravnicilor să alcătuiască poteri şi să prindă pe vrăjmaşi. Ş-au pornit poterile şi s-au lovit cu hoţii ş-a biruit Haralambie. Iar alteori, când nu putea birui, se trăgea pe poteci şi prin munţi, în sălaşul fiarelor... Ş-au ţinut treburile aceste rele până ce tare s-a zbârlit şi s-a mâniat Domnia. Şi-n ziua de Sântămăria mare, la 15 a lunii lui august, s-a rânduit divan; şi Vodă Ipsilant a intrat posomorât între boieri. Nici n-a răspuns la închinări, ci numa-şi pieptăna barba cu degetele şi pufnea.

— Am auzit iar de răutăţile hoţilor! - a prins a striga el. A pălit Haralambie la Dumbrăveni, la moşia noastră, ş-a răpit banii de la orândă şi de la moară! Atâtea nelegiuiri nu mai putem suferi! Strigă şi plânge norodul în toate părţile! Ce-ai făcut şi ce-ai rânduit, cinstite vornice?

— Înălţate Doamne! a grăit marele vornic de Ţara-de-Sus; am împuns ca cu strămurarea pe toţi ispravnicii, ş-au scos poteri, dar cu puţin folos.

— Fără de nici un folos, cinstite mare-vornic, fără de nici un folos!

— Într-adevăr, fără de folos, măria ta, dar totuşi acuma avem ştiinţă de multe ascunzişuri, şleahuri şi gazde ale răilor. Lupu se-ntoarce unde a mâncat oaia, - aşa că acuma ne trebuie numai vânător vrednic.

— Care vânător vrednic, vornice, căci până acuma toţi s-au dovedit mişei!

— Măria ta, acest Haralambie a fost om tare între neferii Domniei, înainte de a se fi hainit. Şi braţ şi ochi ca dânsul n-are decât frate-său, Gheorghie Leondari, tufecci-başa, care-i om cinstit şi viteaz şi arată mare scârbă pentru răutăţile frăţâne-său. Măria ta, eu socot să chemi pe tufecci-başa; şi porunceşte-i să supuie pe frate-său...

Vodă a stat ş-a cugetat, şi şi-a scărmănat barba, şi se plimba de colo-colo.

— Aşa este, vornice, a grăit el. Am ştiut de frăţia asta, şi m-am bucurat de credinţa lui tufecci-başa Gheorghie, dar n-am cugetat că el e vânătorul cel bun. Să vie acuma la poruncile mele!

îndată s-au izbit unul în altul aprozii ş-au năvălit la odăile neferilor, şi tufecci-başa Gheorghie s-a înfăţişat. Iar Vodă şi-a pus barba-n piept şi s-a încruntat la el.

— Ascultă, căpitane Gheorghie; am iubit slujba ta care mie mi-a fost cu credinţă şi cu dreptate. De aceea te-am miluit, şi-n vremea Jomniei mele ai dobândit curte şi moşie în ţinutul Ieşilor. Dar, precum ştii, fratele tău Haralambie a umplut ţara de plângere. Ş-.acuma a venit vremea să răspunzi pentru el. Îţi dau, căpitane Gheorghie, două săptămâni. Alege-ţi slujitori câţi vrei. Până-ntr-acest soroc să-mi aduci la picioare, viu ori

mort, pe fratele tău. Altfel, n-ai să mai vezi obrazul meu, nici lumina zilei!

Tufecci-başa Gheorghie n-a răspuns îndată. Când şi-au ridicat boierii ochii către el l-au văzut fără sânge-n obraz şi, cât era de nalt şi de spătos, parcă se cumpănea. Apoi a grăit:

— Am înţeles, măria ta!

S-a plecat, a sărutat mâna lui Vodă şi a ieşit. Şi cum a ajuns la odăi a strigat la neferi ş-a ales cincizeci dintre ei. Şi pe loc le-a rânduit arme, cai şi ceas de pornire. Şi noaptea au şi fost pe drum, în locuri pustii. Ş-a doua zi Gheorghie Leondari, aflând de-o prădăciune, a şi călcat pe urmele hoţilor. Şi dintr-acel ceas s-a ţinut de paşii lui Haralambie, ca un câine care adulmecă putoarea fiarei. Şi l-a mânat din culcuş în culcuş, zi şi noapte fără hodină. Şi-n ziua a opta, pe vreme de ploaie, în zori, a bătut cineva în geamul casei noastre, în sat la Bozieni.

Maică-mea a răsărit de lângă mine. A tras grabnic zăvorul de la uşă. Ş-a intrat, ud şi cu obrazul supt şi cu ochii spăriaţi, prietinul nostru. Îl ştiam frumos şi falnic. Şi când venea uneori, sară, şi se aşeza pe laiţă, îşi punea uşor mâna în creştetul meu şi mă mângâia.

A zis repede şi răguşit:

— Dă-mi să mânânc!

Maică-mea s-a înfricoşat. Şi căuta tremurând blidele şi mămăliga rece.

Din alte vorbe, am auzit pe acestea, şi nu le voi uita până la moarte:

— Mă hăituieşte frate-meu Gheorghie ca pe lup!

N-a avut vreme să îmbuce nimic. S-au auzit paşi afară şi glasuri:

— Ieşi, Haralambie, c-au înconjurat grădina şi ne pierdem capetele!

L-am auzit icnind cu mânie. A tras din seleaf pistoalele şi s-a izbit în uşă. Maică-mea m-a luat de mână ş-am fost şi noi îndată afară pe prispă. Şi-n livadă am văzut pe voinici, cu armele gata. Erau opt ori zece. Ş-atuncea am înţeles cine-i Haralambie. Maică-mea a început a plânge încet şi mă strângea lângă dânsa ş-am văzut că-i vreme de primejdie.

Băteau cânii în sat fără contenire. Şi dintr-o dată au nălucit în margine călăreţi împânziţi. Ş-am auzit glasuri, şi pe hudiţi şi-n dosul casei. Iar tovarăşii lui Haralambie dintr-o dată s-au tras şi s-au risipit de lângă el ş-au prins a lepăda armele. Atuncea s-a arătat un om mare, cu mustaţa neagră. Maică-mea a suspinat:

— Aista-i frate-său; samănă cu el! A strigat ameninţând cu hamgerul:

— Dă-te rob!

Haralambie a întins un pistol ş-a tras. Când l-a lepădat ş-a prins din stânga pe celălalt, să tragă iar, tufecci-başa l-a pălit cu hamgerul şi l-a doborât. Maică-mea a ţipat cu groază. Hoţii s-au aşternut la pământ şi s-au supus. Neferii au năvălit din toate părţile. După năvală şi zvoană, unul dintre slujitorii Domniei a ridicat ş-a ţinut sus capul celui ucis. Chiar atunci răsărea soarele şi scânteia bruma-n livadă. Şi capul se uita cu ochi neclintiţi la mine şi-mi zâmbea cu mâhnire.

Tufecci-başa Gheorghie s-a întors la Domnie cu capul tatălui meu. Şi s-a înfăţişat la Divan, şi l-a pus pe covor, pe năframă roşă, la picioarele lui Vodă. Îngenunchind alături, a grăit cu lacrimi:

— Măria ta, am plinit porunca! Dar te rog să mă Ieşi slobod la pământul meu şi la linişte - căci am vărsat sângele părinţilor mei, care curge şi-n vinele mele...

A fost jalnică vederea aceea ş-au plâns în divan Vodă şi boierii. Iar tufecci-başa Gheorghie, dobândind voie, s-a tras către pământurile lui; şi pentru durerea şi ispăşirea sa, şi pentru iertarea sufletului celui rătăcit, a clădit în târg la Ieşi biserica la care mă duc să mă închin...

Iată pentru care pricină, cinstite comise Ioniţă, am fost jurat schitului Durau. Iar inima mea râvnea către oameni. De-aceea cuget uneori că puţine şi triste au fost zilele mele...

Răzăşul s-a arătat mirat de povestirea monahului ş-a tăcut cu uimire o vreme. Dar după aceea şi-a venit în fire şi ne-a încredinţat că ceea ce vrea să ne spuie dumnealui e cu mult mai minunat şi mai înfricoşat.

B a l a u r u l

¥

— Fraţii mei! a început cu mare putere comisul Ioniţă, şi s-a desfăşurat în picioare cât era de nalt şi de uscat; adevăr mărturisesc în faţa lui Dumnezeu că istorisirea cuvioşiei sale părintelui Gherman mi-a zbârlit părul sub cuşmă; dar eu vreau să vă spun ceva cu mult mai minunat şi mai înfricoşat!

— S-ascultăm povestirea comisului... a strigat cu glasu-i repezit moş Leonte Zodierul. S-ascultăm povestirea cinstitului comis! Să vedem dacă avem pe lângă noi ce ne trebuie şi s-ascultăm. Chiar tare voiam să te rog, comise Ioniţă, să nu-ţi uiţi datoria şi cuvântul. Noi, aici, de când ţin eu minte, încă de pe vremea Ancuţei celei de demult, am luat obicei să întemeiem sfaturi şi să ne îndeletnicim cu vin din Ţara-de-Jos. Gustând băutură bună, ascultăm întâmplări care au fost. Socot eu, cinstite comise Ioniţă, că nu se mai găseşte alt han ca acesta cât ai umbla drumurile pământului. Aşa ziduri ca de cetate, aşa zăbrele, aşa pivniţă, - aşa vin, - în alt loc nu se poate. Nici aşa dulceaţă, aşa voie-bună ş-asemenea ochi negri: eu parcă tot sub ei aş sta până ce mi-a veni vremea să mă duc la limanul cel fără de vifor... Nu trebuie să;ţi încrunţi sprâncenele, jupâneasă Ancuţă, căci eu am fost prietin maicii tale. I-am căutat şi ei în cartea de zodii, cum ţi-am căutat şi dumnitale. Foarte bine şi foarte adevărat i-am spus, şi socot că nici dumneata n-ai rămas nemulţămită.

— Ba am fost mulţămită, răspunse hangiţa râzând.

— Se-nţelege, căci altfel nu se poate, jupâneasă Ancuţă; căci eu în taşca asta de la şold am carte veche întru care se spune tot adevărul. Când m-ai întrebat, ţi-am spus toate după rânduială: mai ales că porţi după dumneata miros de busuioc şi faci pe bătrâni să dorească anii tinereţii.

— Asta-i foarte adevărat, întări răzăşul de la Drăgăneşti; însă asta o puteam spune şi eu, fără carte de zodii.

— Se poate, comise Ioniţă, şi te poftesc, nu-fi uita cuvântul. Cum am spus, asemenea poveşti numai la un asemenea han se pot auzi. Deci am ascultat pe părintele Gherman, care iar s-a învălit întru întristarea sa şi tace. Ci eu nu ştiu, comise Ioniţă, dacă ai să poţi a ne arăta ceva mai înfricoşat. Vă spun drept că numai o dată, de când sunt, mi-am mai simţit aşa inima, ca potârnichea în căngile şoimului.

Hangiţa a întors spre bătrân ochii ei aprigi, c-un glas pripit:

— Când ai văzut întâi balaurul, moş Leonte!

— Da, încuviinţă bătrânul, când am văzut întâi balaurul. Toţi ne-am întors pe dată către zodier, şi s-a ridicat şi părintele Gherman din barba sa.

— Ce vorbeşti de balaur, frate? a întrebat cu tulburare comisul Ioniţă, şi s-a aşezat la locul lui. Care balaur? - Şi ne privea încrucişat şi nedumerit, parcă atunci căzuse între noi.

— Când am văzut întâi balaurul... grăi cu linişte moş Leonte. Eram aşa, flăcău trecut de douăzeci de ani, şi părintele meu mă învăţa meşteşugul lui, căci şi el a fost zodier şi vraci care nu se mai afla pe lume. Şi pe după Sântilie, stând cu el la târlă pe dealul Bolândarilor, îmi arăta ziua buruienile şi rădăcinile pământului, iar noaptea stelele cerului. Atuncea am văzut întâi balaurul.

Răzăşul de la Drăgăneşti răsuflă prelung şi aruncă o privire ca de duşman spre moş Leonte.

— Asemenea dihanie mie încă nu mi s-a arătat... mărturisi el şi glasul parcă-i era slăbit şi fără curaj. Spune repede, moş Leonte, căci avem vreme destulă.

— Mult n-am de spus, se apără zodierul, fărădecât numai ce-am văzut. Cu voia comisului Ioniţă, am să povestesc - şi mare dorinţă am s-ascult pe urmă istorisirea dumnisale...

Moş Leonte îşi potrivi cu coatele chimirul, îşi pipăi taşca, şi se uită în juru-i ca să se încredinţeze că oala cu vin i-i la îndămână. Era un ţăran de la noi, de pe Moldova, ras şi cu mustaţa albă, plin la obraz, voinic şi c-oleacă de pântece. Şi când grăia şi râdea i se vedeau măselele ca nişte bucăţi de criţă.

— Cât am moara asta, striga el când avea chef, nu mă tem de Cea-cu-dinţii-lungi...

începu a vorbi cam repezit, cum îi era obiceiul.

— Apoi cum ţi-aş spune eu mai degrabă asemenea întâmplare, cinstite comise? cuvântă el. Trăia la noi, la Tupilaţi, pe vremea aceea, un boier mare şi fudul: îl chema Nastasă Bolomir. Era nalt şi-ncruntat ş-avea pe piept o barbă mare cât o coadă de păun. Acu se-nsurase el de două ori, cu toată rânduiala. Şi luase întâia oară o fată de boier de la Bârlad, ş-aceea mult n-a putut suferi mâniile şi asprimile lui şi s-a întors bolnavă şi plângând la părinţii săi. Iar de-al doilea s-a însoţit cu văduva unui grec Negrupunte: frumoasă femeie ş-aceea, şi bogată. Dar n-au trecut doi ani de când le-a pus popa cununiile pe cap - şi-ntr-o toamnă am văzut-o galbenă şi ovilită, parc-o bătuse bruma; şi s-a dus la

doftori prin străinătăți, unde-a și murit. A rămas boierul nostru singur o vreme, și i se dusese numele că-i mor nevestele. Erau muieri în sat, frumoase, dar proaste, care stupeau după dânsul, când îl zăreau, ca după dracu. Tata chiar spusese râzând că de-acuma cuconu Nastasă Bolomir moare văduvoi - dar nu-i pasă, căci are curtea plină de țigănci tinere... Așa trecând o vreme, numai ce s-aude că boierul se-nsoară iarăși. Cum se poate? Cu vreo văduvă de cele de abanos, cu vreo cneaghină de cele de la muscali, care umblă cu ciubote de iuft și cu nagaică: numai așa femeie ar fi potriva lui... Când colo, ce vedem noi? S-a dus la Ieși și s-a cununat chiar la sfânta Mitropolie, ș-a adus la Tupilați, în droșcă cu patru cai, o copilă ca de șaptesprezece ani. Când s-au dat jos la scara curții, de abia ajungea cu fruntea la barba lui. Și era bălaie și râdea, parcă era soarele. Iar babele de la poartă și de pe lângă odăile slugilor au prins a o căina ș-a o plânge: că-i așa de puțintică și de frumoasă, - ș-are s-o răpuie și pe asta bărbosul. Iar Bolomir a luat-o așa, frumușel, de două degete de la mâna stângă ș-o purta ca pe un odor de mare preț pe treptele de piatră, așternute cu covor.

Dar n-a apucat a o duce până sus, că numai s-a întors către dânsul râzând, a clătinat din cap și parc-a vrut să-l împungă cu niște cornițe; s-a desprins de el ș-a fugit singură înainte.

Era și tătuca de față. Și-a scuturat *pletele* și nu i-a plăcut o treabă ca asta.

Așteptăm noi o vreme, după vorba babelor: vedem că cucoana Irinuța nu-și pleacă fruntea. Ba-i ieșiseră două ruje în obraji, și râdea totdeauna arătând niște dinți mititei ca de șoricel.

Dar erau pesemne dinți ascuțiți, căci pe boierul nostru cel mare îl vedeam mai scăzut și mai tăcut.

Avea cucoana Irinuța gust să se plimbe până la Roman, ori să se repeadă până la Ieși, apoi numai un deget mișca ș-o vorbă îngâna și cuconu Nastasă își pleca barba și-i făcea pe voie.

Acu, nevasta grămăticului și cu cămărășița aflaseră nu știu de unde că drăcușorul boierului nu-i nici bogată și nici din cine știe ce neam. Un fel de fată a unei nepoate de-a părintelui Mitropolit... Așa zâmbeau ele și făceau cu ochiul vorbind despre asta, cum îi treaba muierilor, că eu, ca un flăcău prost ce eram, nu înțelegeam nimica.

Într-o vară, mă aflam la târlă, precum am spus, și de Sântilie venise la oi și tata; și stăteam într-o colibă de frunzări aproape de malul Moldovei, mai la o parte de ciobani. Și de-acolo de la noi se zăreau gârlele și scruntarele și hanul acesta; la spate, departe, erau pădurile și munții până unde se vede ca o negură. Ce se mai întâmplase în sat, nu știam, și nici nu mă îngrijeam eu de asta. Iaca într-un rând, la amiază, fiind singur și priveghind ceaunul pus în cujbă deasupra focului, aud tropot de cal și văd cu frică pe cuconu Nastasă Bolomir oprindu-se și descălecând la coliba noastră, în singurătate.

— Noroc bun, băiete, - zise. Tu ești feciorul lui Ifrim zodierul?

— Sărutăm dreapta, cucoane, eu sunt.

— Unde-i tată-tu?

— Tătuca, - zic, - îi la făcut fân nu departe de aici, pe coastă. Trebuie să vie la mâncare.

— Dă o fugă și-l cheamă. Să vie numaidecât, în clipeala asta! Eu stăteam în cumpănă; dar boierul s-a uitat așa de urât la mine ș-a întins mâna spre harapnicul de la oblânc, încât am și apucat-o pe coastă, cu capul gol. L-am întâlnit în drum pe tătuca: venea la mâncare. Când a auzit că-l cheamă așa de aprig boierul, a făcut: Hm! ș-a clătinat din cap; dar nu mi-a spus nici o vorbă. Când am ajuns la colibă, am găsit pe Bolo-mir tot lângă cal, sprijinit c-un cot în șa și cu barba-n piept. Eu m-am dat în dosul frunzarului. Tătuca a pășit cu îndrăzneală înainte.

— Ce cauți aicea, bre Ifrime? grăiește boierul cu supărare. Eu umblu după tine în sat și tu sălășluiești în pustie?

— Sărut mâna, luminate stăpâne, răspunde tata; am venit la nevoile mele. Dar dacă mi-ai fi trimes măria ta un cuvânt, aș fi lăsat tot și m-aș fi înfățișat la curte.

— Știu, grăiește boierul tot supărat; dar eu n-am când aștepta! Ascultă, Ifrime, nimene nu știe, și poate nici tu nu știi ce amărăciune mare apasă sufletul meu.

— Supărarea-i de la Dumnezeu, stăpâne, și trece.

— Nu trece. Vorbești ca proștii, pentru că nu știi.

— Ba știu, măria ta, că supărările de dragoste sunt mai rele, dar trec ș-acestea...

Boierul s-a uitat la el încruntat:

— Ce știi tu, bre Ifrime?

— Măria ta, zice tata, eu știu multe, că așa-i darul meu. Eu citesc nu numa-n zodii, ci și pe obrazul omului.

— Atuncea știi tu, bre Ifrime, că-n casa mea a intrat un demon și că nu mai pot avea liniște?

— Știu, luminate stăpâne.

— Știi tu că mă chinuiește ca pe Domnul nostru Hristos? și-s ca un om însetat pe care-l pedepsești legându-l de colacul fântânii?

— Așa este, stăpâne, precum spui.

— Ascultă, omule: n-am putut face nimica nici cu mânia, nici cu rugămintea; şi pentru puţin lucru mi-am supus toată fiinţa mea ca un rob. Iar acuma, chiar în dimineaţa asta, cămărăşiţa mi-a adus ruşinoasă veste: că drumurile soţiei mele sunt pentru ocara mea şi obrazul cuconaşului celui mai mare al lui Vuza vornicul. Este unul Alixăndrel Vuza, poate l-ai şi văzut: în vara asta a intrat în casa mea de două ori sub cuvânt că are de vânzare nişte cai albi din ţara muscălească. El însă venea pentru altceva, şi eu n-am înţeles. Acuma am hotărât eu în inima mea ce să fac, am venit însă şi la tine, ca să nu greşesc cumva. Tu eşti un om care poţi cunoaşte adevărul şi vreau să mi-l ceteşti şi mie...

Boierul nostru era aşa de tublurat şi aşa de rătăcit, cum am văzut puţini oameni în viaţa mea. Îşi rodea barba şi n-avea astâmpăr. Iar tătuca, fără întârziere a intrat în colibă şi a ieşit în clipă cu taşca aceasta pe care o vedeţi la şoldul meu. Şi scoţând cartea, s-a aşezat lângă foc pe scăunel, a îmbăiat degetul şi a început a întoarce foile. Boierul aştepta în picioare lângă cal.

— Măria ta, în ce lună şi-n ce zi ai văzut lumina lumii?

— M-a născut neneaca într-o marţi, Ifrime, în optsprezece zile a lunii lui octombrie.

— Atuncea, a cuvântat tătuca pe gânduri, se cuvine să deschidem la zodia Scorpiei, căutând şi-n alte locuri, după rânduiala adevărată. Luminate stăpâne, aicea se spune adevărat, cum că măria ta eşti om mânios: deci cunoscând această patimă, nu trebuie să te Ieşi în voia ei.

Şi a prins a-i citi tata, din cuvintele zodiei, cele ce se potriveau unui asemenea om năprasnic cum era boierul nostru. Şi cugeta că poate va putea să-l domolească.

Dar Bolomir îşi scutura barba cu mare nerăbdare:

— Spune-mi, Ifrime, ce scrie despre căsnicia mea. Tătuca s-a uitat cu luare-aminte în carte şi i-a răspuns astfel:

— Măria ta, casa nunţii domniei tale este Taurul. Cununia cu cucoana Irinuţa ai pus-o măria ta în luna lui april, în săptămâna luminată, după sfintele Paşti. Deci aceasta este însoţirea cea bună şi adevărată, după zodie. Iar aicea, stăpâne, scrie astfel: casa împreunării nunţii este Taurul, atuncea va avea mare noroc cu muierea lui... Şi mai spune aici mai departe, măria ta: casa norocului lui este Cumpăna: la acel ceas va avea tulburare mare a minciunoaselor mărturii... Aşadar, slăvite stăpâne, dacă sunt scrise aici aceste cuvinte, apoi atuncea eu socot că vorbele auzite sunt netrebnice, şi trebuie să depărtezi de la inima măriei tale gândurile cele rele.

Boierul a stat puţin cugetând.

— Se poate, Ifrime, să fie cum spui tu?

— Slăvite stăpâne, aşa este precum spun.

— Atuncea de ce s-a dus la Roman cucoana Irinuţa? A plecat ieri, cu vorbă că vine azi.

— S-a dus, măria ta, căci aşa a voit Dumnezeu să nu se întâmple o cumpănă după vorbe minciunoase şi mânie...

— Se poate... a mormăit boierul ceva mai domolit. Într-adevăr, altfel s-ar fi întâmplat faptă cumplită... Aferim, omule; am auzit vorbe adevărate din cartea ta şi altă dată. Deci-dară ce socoti tu că trebuie să fac?

— S-aştepţi, măria ta, căci are să fie bine...

Cu acest cuvânt a plecat boierul de la coliba noastră. Iar tătuca s-a uitat după el lung şi zâmbind, până ce nu l-a mai văzut. Apoi a lăsat ceaunul la cujbă pe focul stins şi mi-a poruncit să pun calul la căruţă. Cuibărindu-ne amândoi în iarbă, ne-am lăsat la vale, am trecut prin vad, - şi am mânat numai o fugă până aici la han. Aicea sta aşteptând în prag Ancuţa cea de altădată.

O întreabă tătuca repede, trăgând căruţa lângă prag:

— Fină Ancuţă, spune-mi, te rog, o vorbă bună. Asară a trecut cucoana Irinuţa de la Tupilaţi spre Roman?

— Trecut, cum nu, nănaşule...

— Şi înapoi aşa-i că încă nu s-a întors?

— Nu; poate a trece mai către sară.

— Atuncea ai spus, fină Ancuţă, cuvânt plăcut lui Dumnezeu.

— Dar ce este?

— Ce să fie? S-a milostivit un suflet bun să deschidă ochii lui Bolomir - ş-acuma el îşi scutură barba, crâşcă şi vrea să verse sânge.

— Cum se poate! Cine-a făcut asemenea faptă? - a ţipat Ancuţa pocnindu-şi palmele. S-o omoare şi pe asta, după ce a asuprit ş-a pus în pământ două femei? Partea lui pe lumea cealaltă are să fie Caraoschi, - încaltea las' să-i plătească una de-a noastră şi pe astă lume...

Aşa vorbind jupâneasa Ancuţa cu părintele meu, amândoi s-au sfătuit s-aţie drumul cucoanei şi să-i deie ştire să se păzească.

Într-adevăr, cinstite comise şi oameni buni, asta s-a întâmplat chiar în ziua aceea, pe la toacă. Soarele se-nvăluise la amiază în mare fierbinţeală şi-n aburi, şi de pe munte se suiau împotriva lui nouri alburii. Când s-a întins umbra asupra şleahului, iaca vedem venind de către Roman, în nouri de pulbere,

caleaşca cu patru cai a cucoanei. Trece în lungul unui lan de păpuşoi, pe lângă un colţ de dumbravă, - şi tătuca iese înainte în mijlocul drumului, şi începe a face semne de primejdie cu braţele.

Ţiganul de pe capră opreşte. Atuncea de sub colb s-a arătat către tata un călăreţ tânăr pe-un hărmăsăraş negru. Tata l-a cunoscut numaidecât, după frumuseţă şi după îndrăzneala ochilor.

— Cucoane Alixăndrel, zise tata; întoarce-te, că-i primejdie. Nu cuteza a trece mai departe.

— Ce este, omule? - s-a auzit şi glasul cuconiţei; ş-am văzut-o plecându-se la scara trăsurii, cu gătelile ei albe, sub un cortel trandafiriu şi mititel.

Atuncea s-au întâmplat două lucruri. A pornit dintr-o dată a juca un vânt iute dinspre apa Moldovei ş-a mânat pulberile pe mirişte ca pe nişte perdele. Şi-ntr-acelaşi timp am văzut dinspre cornul de dumbravă năvălind boierul, cu barba-n două părţi, cu slujitorii după el, răcnind cu mare glas.

Am rămas înlemniţi, şi eu am simţit pe mine cămeşă de gheaţă. Alixăndrel şi-a opintit hărmăsăraşul în două picioare ş-a cercat a trage un pistol de la coburi. Cucoana Irinuţa a slobozit un ţipet şi s-a ascuns sub cortel. Boierul cu slujitorii s-au năpustit, au înconjurat trăsura, au prins pe tata ş-au dat jos din şa pe feciorul vornicului Vuza.

— Mişele! răcnea cu străşnicie Bolomir cătră tătuca. Asta-i credinţa ta, ş-aşa-ţi este ştiinţa? Luaţi-l şi legaţi-l şi să-mi jupiţi din spinarea lui de-o păreche de papuci; dar să nu cumva să-mi iasă pielea c-o crestătură, ori c-o spărtură, că vă spânzur! Şi tu, hoţule! Eşti feciorul vornicului Vuza? - eşti neam de boier? Am să vă arăt eu la amândoi, şi ţie, şi jupânesei, cum ştiu eu să plătesc... Măi! - se-ntoarse el către argaţi, apucaţi şi desfundaţi căruţa solomonarului şi descălecaţi-i roatele de ciolane, şi după ce-ţi lăsa-o numa-n pinteni, să-i legaţi pe amândoi de dânsa, - c-aşa vreau să-i duc numa-ntr-o goană la Ieşi, până-n ogradă la sfânta Mitropolie!

Ţiganii au şi înşfăcat căruţa ş-au prins s-o fărâme şi s-o descalţe. Alţi slujitori au apucat pe tătuca între harapnice. Unii au început a rupe straiele de pe Alixăndrel Vuza. Iar spre cucoana Irinuţa s-a îndreptat, pufnind de mânie şi gâfâind, însuşi boierul, cu biciul plumbuit în mâna stângă. Îi căzuse cuşma din cap şi vântu-i împrăştia şi-i amesteca barba cu pletele.

Atunci a răsărit de sub cortelaşul ei cuconiţa, sprintenă, subţire şi mlădioasă ca o viperă. Şi l-a înfruntat c-un ţipet şi cu ochi plini de ură:

— Nu te-apropia de mine, urâtule şi blăstămatule! Zvârlise cortelul şi deodată îi crescuseră la mâni gheare agere cu care-şi ameninţă soţul. Mi s-a părut că văd în părul ei şi cornițele cu care voise odată să-l împungă.

În acelaşi timp tatăl meu răcnea cu glas înalt sub cuţitul lui Pârlea ţiganul:

— Cucoane Nastasă, are să te-ajungă mânia lui Dumnezeu! Când a răcnit astfel sub cuţit bătrânul, s-a făcut o clipă tăcere. A scăpărat ş-a trăsnit cu sunet mare în munte. Şi deodată am văzut cerul îmbrăcat cu boltă joasă de nouri, şi vântul veni de la asfinţit c-o izbitură, închizând şi detunând uşile hanului.

Peste Moldova, dincolo de dealul Bolândarilor, cerul se mişca şi se apleca rotindu-se împotriva pământului; ş-un muget peste fire şi nemaiauzit umplu văile venind dintr-acolo; şi toată lumea care se afla faţă, întorcând ochi holbaţi, a văzut balaurul venind în vârtej sucit, cu mare iuţeală.

L-am văzut şi eu şi m-am cutremurat. Venea drept spre noi. Cu coada subţire ca un sul negru pipăia pământul, şi trupul i se înălţa în văzduh, iar gura i se deschidea ca o leică în nouri. Şi mugind, venea cumpănindu-şi coada; iar în răsuflările lui sorbea şi juca în slavă clăi de fân, acoperişuri de case şi copaci dezrădăcinaţi. Şi de sub mugetul lui lepădă o revărsare de grindină şi ape, parcă ar fi luat pe sus albia Moldovei ş-ar fi prăvălit-o asupra noastră.

La vederea puterii lui, ţiganii au căzut cu feţele la pământ. Ancuţa s-a mistuit undeva într-o cotruţă a hanului. Eu m-am repezit la tata să-l dezleg, - ş-abia am avut vreme să mă tupilez lângă el, sub căruţa cu roatele fără ciolane. Droşca cu caii învăluindu-se, a întors în loc ş-a apucat-o în goană spre Roman, având şi pe feciorul vornicului Vuza într-însa. Iar balaurul, alungând în partea cealaltă pe boier, l-a cuprins, l-a sucit şi l-a izbit amestecându-i barba cu vârtejul, - pân'ce l-a lepădat aproape mort într-o râpă mai încolo. Şi cum s-a întâmplat asta, năvala de ape şi piatră a stătut, şi numai mugetul fiarei a mai rămas stăpânind, - ş-am văzut-o cum se ducea către miazănoapte, ca un stâlp, pe urmă ca un fum, până ce încet-încet s-au alinat cuprinsurile.

Apoi dintr-aceea i s-a tras moartea lui Bolomir. Iar unii oameni au scornit că părintele meu ar fi chemat balaurul, din sălaşul lui. Ca solomonar cuminte, tata îi lăsa pe oameni să vorbească, - însă el ştia mai bine decât oricine de care poruncă ascultase dihania furtunilor. Într-adevăr, de drăcuşorul cel bălan nu s-a mai auzit nimic, şi nimene nu l-a mai văzut niciodată.

Fântâna dintre plopi

¥

Soarele bătea în hanul Ancuţei, scânteind în geamurile zăbrelite. Lăutarii se sculaseră din cotloanele lor şi-şi sticleau dinţii; Ancuţa cea sprâncenată aţâţa iar focul în covrul vechi de spuză; noi, gospodarii şi cărăuşii din Ţara-de-Sus, ne uitam numai cu coada ochiului la oalele goale înşirate pe lângă proţapuri. Dar scripcile şi cobzele încă n-aveau cătare. Şi nici comisul Ioniţă de la Drăgăneşti nu-şi începu povestea pe care o aşteptam. Căci pe şleahul Romanului se vedea venind un călăreţ, învăluit în lumină şi-n pulberi. Calu-i pag, cu grumazul încordat şi cu coama fluturând, în buiestru iute, luneca spre noi.

Înspre munţi erau pâcle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într-o singurătate şi-ntr-o linişte ca din veacuri; şi câmpurile erau goale şi drumurile pustii în patru zări; iar călăreţul pe cal pag parcă venea spre noi de demult, de pe depărtate tărâmuri. Şi cum ajunse drept han coti, căci aici îi erau sorţii să se oprească, - îşi scoase pălăria de pâslă neagră şi ne pofti pe toţi la bună-ziua şi noroc-bun.

Era om ajuns la cărunteţe, dar se ţinea drept şi sprinten pe cal. Purta ciubote de iuft cu turetci nalte ş-un ilic de postav civit cu nasturi rotunzi de argint. Pe umeri, ţinută numa-ntr-un lănţujel, atârna o blăniţă cu guler de jder. Avea torbă de piele galbenă la şold şi pistoale la coburi. Obrazu-i smad cu mustăcioară tunsă şi barbă rotunjită, cu nas vulturesc şi sprâncene întunecoase, arăta încă frumuseţă şi bărbăţie, deşi ochiul drept stins şi închis îi dădea ceva trist şi straniu.

Cum coborî de pe cal, zâmbind cu prietenie şi privindu-ne cu ochiu-i limpede şi albastru, comisul Ioniţă îl cunoscu şi se repezi din locul lui, înălţând braţele şi strigând cu mare glas:

— Oare mă-nşel? Nu eşti domnia ta prietinul meu Neculai Isac**,** căpitan de mazâli?

Zâmbetul călăreţului pieri şi ochiu-i crescu, rotund şi aţintit.

— Da, răspunse el cu glas moale şi blând; eu sunt Isac. Acuma te cunosc şi eu. Dumneata eşti comisul Ioniţă, de la Drăgăneşti.

Cu mare plăcere văzui pe cei doi oameni îmbrăţişându-se. Şi tovarăşii ceilalţi erau mulţămiţi de asta. Şi ochii Ancuţei se înduioşară.

Iapa cea bătrână şi slabă a comisului rânji şi rânchează în dosul hanului.

— Aista-i cal din calul meu din tinereţă, zise comisul, semeţind capul şi desfăcând braţele.

Străinul îşi întoarse ochiul spre dihania cea bătrână şi zâmbi uşor, fără să pară prea mirat.

— Cu asta am umblat eu o ţară, urmă comisul. Amândoi, îţi aduci aminte? Am bătut drumurile şi ne-am părăduit tinereţile! De când ne-am despărţit însă, văd că ai pierdut o lumină.

— Da, răspunse călătorul cu glasu-i blând. Am pierdut. Am avut o întâmplare năprasnică... Şi Dumnezeu m-a întors iarăşi prin locurile acelei dureri...

— Cum se poate? Aici ai avut această întâmplare?

— Da, prietine. Îngăduie-mi numai să-mi duc calul la adăpost, să-l grijesc şi să-i dau grăunţe. Pe urmă om bea un pahar de vin şi ţi-oi povesti ce nu ştii...

Păşind sprinten, mazâlul trecu spre grajd, ducându-şi calul de căpăstru. Ancuţa, răsărind ca dintr-o amintire, privi după el şi grăi în şoaptă spre comis:

— Aista-i omul cel din Ţara-de-Jos, de care vorbea maică-mea, când eram copilă?

— Da, răspunse comisul; Neculai Isac de la Bălăbăneşti, din ţinutul Tutovei. Am fost prieteni buni în tinereţile noastre.

— Spunea maică-mea, urmă Ancuţa, că a avut mare val şi erau să-l omoare nişte ţigani aici, la vad la Tupilaţi. Era o poveste înfricoşată, de care nu-mi mai aduc aminte.

— Atuncea are să ne-o spuie singur căpitanul Neculai, cuvântă cu mare mulţămire răzăşul. Şi ştii dumneata, dragă Ancuţă, că acest mazâl de la Bălăbăneşti, care se uită acum liniştit la noi şi grăieşte aşezat, a fost un om cum nu erau mulţi în ţara Moldovei. Voinic şi frumos - şi rău. Bătea drumurile, căutându-şi dragostele; se suia la mănăstiri şi cobora la podgorii. Şi pentru o muiere care-i era dragă, îşi punea totdeauna viaţa. Aşa om a fost. Ş-a avut ibovnice către toate zările. Ş-adulmeca pe drumuri fără hodină şi fără astâmpăr...

La aceste vorbe, noi, răzăşii şi cărăuşii din Ţara-de-Sus, ne-am uitat unii la alţii prea bucuroşi, ş-am cunoscut că mazâlul trebuie să fie un om cum ne place nouă. Iar Ancuţa cea tânără şi-a înălţat

strâncenele zâmbind, şi-a potrivit mărgelele la gât şi cârligele de păr la urechiuşi. Şi când văzu pe mazâl că se întoarce spre noi, îi trecu pe dinainte, uşurel, mlădiindu-se, cum ştia ea că-i sade bine.

Căpitanul Neculai păşi la butucul din preajma focului. Îşi scoase blăniţa şi îşi înfăşură în contăş pistoalele. Puse şaua şi frâul deasupra şi se aşeză mulţămit alături, privind în juru-i.

Ca şi cum ar fi ştiut ce doreşte, Ancuţa ieşi ca o şerpoaică pe gura gârliciului, aducând în dreapta cofăiel plin şi-n stânga ulcică nouă. Cu obrajii rumeni şi gâfâind, se opri lângă foc şi întinse mazâlului ulcica. Lăutarii se trăseseră pe nesimţite aproape şi rânjeau cu viclenie sunând din strune.

Când văzui pe moş Leonte, cititorul de zodii, că-şi caută loc lângă cei doi prieteni, fără să stau prea mult la îndoială, mă ridicai de la proţapuri, făcui doi paşi şi grăii cu îndrăzneală:

— Prea cinstite căpitane Neculai! Noi suntem aicea mai mulţi gospodari şi cărăuşi din Ţara-de-Sus, care foarte dorim să cinstim cu domnia ta o ulcică de vin nou şi s-ascultăm întâmplarea cea de demult...

— Iubiţilor prietini, îmi răspunse mazâlul, mie mi-a plăcut totdeauna să beau vinul cu tovarăşi. Numai dragostea cere singurătate. Divanul nostru-i slobod şi deschis şi-mi sunteţi toţi ca nişte fraţi!

Pe loc cufundând noi ulcelele în cofăiel, le-am închinat căpitanului şi ne-am strâns împrejurul lui, iar lăutarii au prins a cânta cu jale cântecul cucului bătrân. Ci nu mult după aceea, când am istovit vinul, s-a ridicat şi Ancuţa de la foc cu pui: fripţi în ţiglă.

După ce-a venit alt vin ş-am închinat iar, într-o vreme a rămas căpitanul Isac de la Bălăbăneşti puţintel mâhnit, şi, cuprinzând pe comisul Ioniţă de umăr, a oftat ş-a zis, uitându-se spre pâcla munţilor, la asfinţit:

— Săracă ţară Moldovenească! Erai mai frumoasă în tinereţile mele!

Pe urmă s-a întors spre Ancuţa, tulburat, îngânând cel din urmă viers al lăutarilor:

Trage, mândro, cu bobii...
Trage, mândro, şi-mi ghiceşte
Codrul de ce-ngălbeneşte,
Omul de ce-mbătrâneşte...

A apucat pe hangiţă de mână, şi ea nu s-a sfiit, ci numai clipea domol ca o mâţă desmierdată. Iar noi am rămas tăcuţi, căci am înţeles că mazâlul vrea să ne spuie întâmplarea lui de demult.

— Domnilor şi fraţilor, a vorbit căpitanul Isac de la Bălăbăneşti, - ascultaţi ce mi s-a întâmplat pe-aceste meleaguri, când eram tânăr. De-atuncea au trecut ani peste douăzeci şi cinci. Catastihul acelor vremuri a început să mi se încurce. Eram un om buiac şi ticălos. Calul meu sta hojma cu şaua pe dânsul şi bătrânii mei nu-mi vedeau obrazul cu săptămânile. Maică-mea mă bocea în fiecare duminică şi mă blăstăma şi dădea liturghii lui popa Nastasă, ca să mă liniştesc şi să mă-nsor. Iar tatu-meu tăcea ş-o privea într-o parte, căci şi el fusese ca mine şi-i făcuse multe zile amare. Om nevrednic nu pot să spun c-am fost. Aveam oi şi imaşuri şi neguţam toamna vinuri; dar îmi erau dragi ochii negri, şi pentru ei călcam multe hotare. Dumnealui comisul Ioniţă să vă spuie câte drumuri am bătut, căci şi el avea patima mea în zilele lui şi eram de multe ori tovarăşi.

Aşa, într-o toamnă ca asta, duceam vinuri la ţinutul Sucevei. Şi eram în popas aici, la hanul Ancuţei, cu cărăuşul şi cu antalele. Şi mă aflam în mare mâhnire, căci dragostea mea din anul acesta se desfrunzise cu vara. Iar mama acestei Ancuţe se uita pe sub sprâncene la mine şi râdea, căci nici vinul nu-mi plăcea, nici pe lăutari nu-i suferean. Umblam bezmetic şi singur ca un cuc.

Era într-o sâmbătă, pe la toacă. Am încălecat ş-am purces încet, pe-un drumuşor, printre mirişti. Ş-ascultam în singurătate, pe sus, cocoarele care se călătoreau. Când am ajuns la malul Moldovei, am luat-o la vale, printre apă şi luncă. Într-un răstimp au început clopotele la biserica de la Tupilaţi. Am oprit calul şi le-am ascultat cu jale, până ce au contenit. Şi-mi aduc aminte că, după ce au stat clopotele acelea, am auzit altele, de la bisericile altor sate, - şi picurau depărtate şi stinse: parcă băteau în inima mea. M-am trezit într-un târziu privindu-mă într-o revărsare de apă ca-ntr-o oglindă, şi m-am spăriat de mine, ca de o vedenie.

Am pornit iar, şi umblam pe gânduri; până ce-am auzit zvon de glasuri. Treceam pe după o perdea de răcniţi şi nu mai vedeam balta. Am cotit într-un corn de luncă şi mi s-au arătat deodată gârle arzând în soarele asfinţitului, printre scruntare. Ş-o liotă de ţigani tocmai sfârşea de răstocit o creangă a apei, aproape, ş-acuma se împrăştiau după peşte răcnind şi ţupăind ca nişte diavoli.

Am strunit calul. Am auzit un glas gros: parc-ar fi dat o poruncă. Puradeii şi muierile s-au oprit. Pe urmă, la acelaşi glas, au pornit înainte. Iar de la răstoacă un ţigan bătrân şi nalt, în durligi, s-a îndreptat spre mine, păşind rar, ca pe catalige, prin gârlă.

Cineva l-a strigat din urmă:

— Und' te duci, măi Hasanache?

El nici n-a catadicsit să răspundă. Pufăind din lulea, se apropia de mal.

Din altă parte, porni după el o fetişcană cu fusta roşă. La un braţ de apă dădu a adânc şi prinse a ţipa ş-a râde, ridicându-şi la subsuori fusta. Trecu repede şi porni pe prund înaintea bătrânului.

Hasanache răcni răguşit după ea, ameninţând-o cu pumnul:

— Fă-napoi, fa!

Ea-şi scutura capul gol, şi-şi sticlea dinţii. Aproape de mine se opri şi mă privi uimită, parcă vedea o sălbătăciune rară.

— Fă-napoi, fa Margă! strigă iar ţiganul cel bătrân. Lasă pe boier în pace!

Ea făcu iar semn de împotrivire din cap şi începu a râde.

Era o fetişcană de optsprezece ani. Îi văzusem în apă trupul curat şi frumos rotunjit. Sta aproape de mine, numai în cămaşă şi-n fustă roşă. Obrazul îi era copilăresc; dar nasul arcuit, cu nări largi, şi ochii iuţi mă tulburară deodată. Am simţit în mine ceva fierbinte: parc-aş fi înghiţit o băutură tare.

Hasanache o ajungea cu braţul ridicat. Ea feri în lături, mă ocoli în fugă şi trecu iar spre baltă. La malul apei se opri şi începu iar să mă privească.

Bătrânul îşi scoase luleaua, scuipă, şi rânji negru. Toţi dinţii dinainte îi erau rupţi.

— Sărut mâna, beiule, nu băga în samă. E-o fată proastă, care n-a ieşit încă în lume.

Marga chicoti, la malul bălţii, şi păru-i negru şi lins avea luciri de păun.

Hasanache o ameninţă cu luleaua. Apoi iar se întoarse spre mine.

— Dumneata trebuie să fii boierul care-a poposit la han, cu vin din jos...

— Da, dar de unde ştii?

— Mi-au spus lăutarii, care-s de-ai noştri. Am văzut obraz străin ş-am înţeles că dumneata trebuie să fii acela. Dacă mi-i da de-o găleată de rachiu, îţi pup mâinile şi-ţi zic bogdaproste măriei tale. Îţi faci o pomană c-un ţigan bătrân şi nevolnic!

Încet-încet laia de la pescuit lăsase răstoaca şi venea către mine, împingându-se, ferindu-şi capetele şi privindu-mă cei de la spate pe după umerele celor dinainte. Unii întrebau ceva pe Marga. Ea le răspundea şoptit şi mă privea zâmbind, cu coada ochiului.

Am tras de la şold taşca, am deschis-o ş-am scos din ea un bănuţ de argint. Hasanache l-a prins din zbor şi l-a vârât repede în gură. Am mai scos un ban ş-am făcut un semn ţigăncuşei. Ca o şopârlă s-a zvârlit spre mine ş-a primit banul în poală.

Hasanache prinse a urla către ceilalţi ş-a-i mâna înapoi spre baltă.

Nu mai aveam de ce sta într-asemenea larmă. Am pornit spre han; însă cu îndoială. Pe când urcam un ponor, am mai întors o dată capul. Pe Marga n-am mai văzut-o.

Eram nemulţămit. Calul mergea domol prin ţărâna moale şi eu mă gândeam la fel de fel de lucruri, în care amestecam pe ţigăncuşa cu fusta roşă. Cotii după colnic; şi dintr-o dată mi se înfăţişă, într-o văiugă verde, o fântâniţă cu colac de piatră, între patru plopi. Era un loc tainic şi singuratic. Apa neclintită, aproape de ghizdele, avea în ea ceva viu: mişcarea măruntă şi necontenită a frunzişurilor.

Calul înclină capul şi rupse o gură de iarbă. Îl strunii şi-i dădu pinteni. După o vreme, începui a vedea hanul. Atunci mai privii de cea din urmă oară îndărât. În vârful plopilor, la fântâna singuratică, lucea asfinţitul. Iar în umbra de dedesubt sta Marga, cu mâna streşină la ochi. Mi s-a părut? A fost o arătare? Am zărit-o numai o clipă, cât a ţinut şi lucirea soarelui de deasupra.

Pe atuncea nu cunoşteam, ca acuma, sufletul femeilor. Cu toate acestea, a doua zi dimineaţă, o aşteptam pe Marga. Pe când oamenii pregăteau boii ca să-i înjuge la care şi moş Irimia, vatamanul cărăuşilor, îmi lămurea ce drum trebuie s-apucăm, eu tot fulgeram cu ochii drumeagul Tupilatilor. Ce aşteptam eu însă nu se vedea.

Mi-am potrivit coburii, am cercetat pistoalele. M-am plecat apoi, ca să strâng chinga calului, hotărât să încalec. Când înalţ capul, Marga la doi paşi de mine. Întindea mâna, ca să mângâie botul roibului. Şi râdea. Era îmbrăcată cu fusta ei roşă şi cu polcă albastră. La cap îşi potrivise o batistă ca sângele. Gâtul îi era plin de hurmuzuri. În picioare avea încălţări nouă. Cu înfăţişarea ei neliniştită de căpriţă neagră, parcă ieşise din pământ. Însă nu mă privea.

Mi-am simţit inima bătând, ş-am văzut că mi-i dragă, măcar că era o ţigancă proastă. Când o întrebai: „Tu eşti?”, răsări şi i se înfiorară nările.

— Sărut mâna, boierule, eu sunt. Am venit să-ţi mulţămesc. Asară, abia am aşteptat să iasă jidovul din sâmbătă şi m-am dus la el cu carboava dumnitale. Mi-am ales ciuboţele!

Și-mi arătă pe rând încălţările, ridicând câte-un picior şi săltându-şi fusta cu vârful degetelor.

Moş Irimia se trase mormăind la cărăuşii lui. Îmi cunoştea el năravurile. Mă apropiai de fată. Îi zisei râzând:

— După cum văd, te-ai gătit de duminică. Eşti frumoasă ca o duducuţă.

Vorba-i făcu mare plăcere. Sângele-i rumeni obrajii. Clătină din cap şi mă privi în faţă:

— Nu m-am îmbrăcat pentru biserică!

— Atuncea pentru ce?

— Aşa mi-a plăcut mie. Am venit la orândă, să iau rachiu pentru uncheşul Hasanache. Şi să mulţămesc boierului, cum am spus.

— Eu socoteam c-ai venit să-mi ghiceşti.

— Nu, cuconaşule, că nu-s babă, nici spun minciuni. Ce ți-aş fi putut ghici?

— Credeam că mi-i ghici cu cine aş dori eu să mă-ntâlnesc într-un loc.

— Unde? şopti ea râzând cu toată fața. La fântâna dintre plopi?

— Da.

— Cu cea pe care-ai văzut-o acolo asară?

— Da; de-atuncea o doresc.

— Se poate, cuconaşule, îngână ea blând, şi ochii i se umbriră; dar aceea-i o biată fată din şatră şi dumneata numai cât şăguieşti şi te duci. Iaca, boii îi înjugați şi carăle pornesc. Încaleci şi dumneata, şi ea te poate aştepta hăt şi bine. Desară cine ştie unde ai să înseninezi.

— Ba s-aştepte, îi răspunsei eu privind-o țintă, fără zâmbet. La două ceasuri după înserat, eu mă întorc şi sunt acolo.

Ea-şi plecă nasu-n pământ şi tăcu un răstimp. Apoi, fără să mă privească, începu cu alt glas:

— Dar după ce duci vinul unde trebuie, nu te întorci tot pe acesta drum şi nu poposeşti aici?

— Ba da. Însă poate fi întârziere, dacă nu mi-a pregătit boierul de la Paşcani banii.

— Aşa?

Se răsucea uşor în loc, la dreapta şi la stânga mlădiindu-şi mijlocul şi privindu-şi cu stăruință ciuboțelele. Apoi deodată îmi apucă mâna cu care țineam dârlogii calului, mi-o sărută, se întoarse şi fugi. Se mistui undeva, pe sub zidurile hanului. O mai aşteptai o vreme cu ochii, dar n-o mai văzui.

Ancuța ieşi în uşă, ca să-şi primească banii de gazdă. Măcar ca nu mai era tânără, era frumoasă femeie, plină şi voinică, îmi zâmbea viclean, clătinând din cap, căci toate le pricepea şi toate le vedea. Era ca şi Ancuța astălaltă, care se uită acuma la mine. Dar asta-i mai tânără şi mai frumoasă.

Oamenii îndemnau boii şi carăle ieşeau scârțâind la şleah. Când a trecut şi cel din urmă car, al unsprezecelea, m-am zvârlit şi eu în şa. Lăutarii s-au ploconit cu cuşmele în mână, din colțul gârliciului. Eu am trecut la drum, şi Lupei, câinele cel mare, sur, slobozit de moş Irimia din lanț, începu să latre şi să salte împrejurul roibului. Era o dimineață limpede de toamnă în valea Moldovei. Se auzeau clopote de biserici sunând în depărtări. Acuma zvonul lor venea până la sufletul meu blând şi cu dulceață.

Am mers multă vreme aşa, având soarele-n spate şi apele Moldovei în stânga. Am trecut prin satele răzăşilor de la Miteşti, Năvrăpeşti şi Miroslăveşti. Pe urmă am lăsat valea Moldovei ş-am prins a sui dealul cel lung spre Brăteşti. Când am ajuns acolo, în codru, sub schit, am făcut popas. Dar eu nu v-aş putea spune ce-am grăit cu oamenii pe unde am trecut, nici ce-am văzut; căci aveam în mine chipuri şi vedenii care mă duceau ca-n zbor aiurea.

Către asfințitul soarelui am fost la Paşcani şi m-am înfățişat la curte. M-am închinat cu sănătate în fața lui Cânta şi i-am arătat că i-am adus vinul tocmit. Dumnealui m-a bătut pe spate şi mi-a zis „brava"; mi-a orânduit odaie de mas şi mâncare ş-a rămas hotărât să descărcăm a doua zi. Mi-a mai povestit domnia sa cum i-a bătut piatra în anul acela viile de la Cotnari; dar nu prea băgăm de samă, căci se ridicau pâcle de pe Şiret şi venea sară.

După ce-am mâncat ş-am făcut cercetarea oamenilor şi rânduiala pe noapte, am spus o vorbă tainică lui moş Irimia, care mi-a scos pe furiş calul la poarta curții. Cu Lupei după mine, am pornit întâi la pas. În sat am luat-o în trap uşor. Pe urmă am pişcat roibul cu harapnicul. Ş-am mers într-o întinsoare, cu şuier de vânt în urechi, domolindu-mi fuga numai în sate. Şi la două ceasuri după înnoptat am văzut hanul Ancuței scânteind c-o singură lumină. L-am ocolit ş-am apucat prin mirişti. Am dat pe urmă în drumeag. Ş-am pus pe roib în pas când am simțit că m-apropii de fântâna cu patru plopi. Îmi bătea inima şi mă temeam să nu găsesc locul mort. O lună ştirbă şi roşcată se ridica din răsărit ca peste o pustie.

Deodată, când simții freamătul plopilor, Lupei mârâi uşor. Atunci descălecai. Poruncii cu glas scăzut: „Fii cuminte, Lupei!" Şi mă oprii. Am avut o tresărire năprasnică în toată ființa. Marga era lângă mine. În lucirea ştearsă a lunii, sta puțin întoarsă, cu fruntea grămădită în cotul mânii stângi. Când am atins-o, şi-a lăsat brațele în jos şi mi-a făcut față. O auzii râzând încet. Purta pe ea toate podoabele: le simțeam pipăind-o. N-avea duh de tutun şi capu-i mirosea a flori.

În acei ani ai tinereții, nopțile-mi păreau mai scurte. Şi vorbeam mai puțin. Cum a asfințit luna, roibul a nechezat încetişor. M-am înălțat în picioare, lângă ghizdelele fântânii. Marga mi s-a aninat de umăr, şi-a grămădit capu-n pieptul meu ş-a prins a plânge.

— Nu fi proastă şi nu plânge! i-am zis eu. Desară mi-i drumul înapoi. Vreau să-ți aduc o scurteică de vulpe de la Paşcani.

Ea se strângea în mine suspinând.

— N-ai să te-ntorci. Că eu îs o roabă ş-o nemernică. Dar am să te aştept ş-am să mor lângă fântână dacă nu vii!

Am stăpânit-o un răstimp sub braț, ş-am învelit-o-n contăş, căci tremura toată. Şi după ce m-a sărutat şi i-am mângâiat ochii, am lăsat-o arzând, în lacrimi. Am încălecat ş-am purces repede c-un

gând necontenit şi stăruitor să mă opresc şi să mă-ntorc spre ea. Cu cât mă depărtam, cu atâta o simţeam mai aprig în mine.

La Năvrăpeşti, am prins a zări pe Moldova pâcle nedesluşite şi-n răsărit s-a arătat geana de ziuă. Când am coborât la Paşcani, răsărea soarele-n negura Şiretului. Am descălecat la poarta curţii, mi-am dus calul la grajd. M-am întors la cişmea şi mi-am stropit obrazul cu apă rece. Pe urmă m-am îndreptat spre pivniţă, unde auzeam glasul supărat al lui moş Irimia.

Am descărcat cu bine vinul. Şi toate antalele de la podgoriile cele de departe, după ce-au călătorit în scârţâit de cară şi-n soare de toamnă, au coborât la întuneric, în hrube. Oamenii boierului le ciocăneau, trăgeau pe vrană vin cu trestioare. Şi la urmă a venit şi boierul în fiinţă, a gustat o cupă, ş-a ciocnit cu mine şi mi-a zis iar: Brava! - De-acuma, căpitane Neculai, a urmat el, să vii după mine în cerdac să facem socoteală şi să-ţi dau dreptul tău!

Cu ce mi-a dat boierul, florini de argint, mi-am umplut taşca. M-am închinat supus către cinstitu-i obraz, i-am pupat mâna ş-am coborât către tovarăşii mei. Era vremea de-amiază. După prânz, am hotărât să luăm drumul înapoi, către locurile noastre.

Dar mâncarea, pentru mine, n-avea gust şi preţ. Am înfulecat hulpav ceva, în fugă. Şi, cu gândurile nopţii, mi-am lăsat tabăra ş-am dat o raită printre oamenii şi slujbaşii curţii, întrebând de-o scurteică de vulpe. Banul bun găseşte ce-ntreabă. Aşa c-am găsit îndată o blăniţă cu faţa de postav roş. Ş-am simţit, luând-o în mână, plăcerea ţigăncuşei, şi-n suflet mi-au scăpărat ochii ei iuţi.

Am făcut calea-ntoarsă, încet, în pasul boilor. Era o zi lină, fără boare de vânt. Şi-n făgetul nalt, bătut de brumă, frunzele se desprindeau singure şi cădeau domol fâşâind: codrul parcă era o fiinţă şi ofta trudnic. Mergând în pas leneş, mângâiat de soare, dormitam în şa. Şi-mi visam ibovnica la fântâna cu patru plopi.

Cu carăle, am mers astfel până către sară. N-aveam de ce mă grăbi. Pe urmă, când a intrat în mine neliniştea ca un pojar, m-am alăturat de Irimia, la carul cel din cap, şi i-am spus şoptit:

— Moş Irimie, popasu-i la han la Ancuţa. Eu mă duc înainte. V-aştept acolo.

Bătrânul şi-a întors cu mustrare ochii către mine:

— Bine, căpitane Neculai. Du-te unde ştii şi ne-om vedea la han. Am dat pinteni calului. După douăzeci de obraţe, în jurul meu începu să salte şi să latre vesel Lupei. Moşneagul, mă gândeam eu, e cu grijă, ca totdeauna. Mi-a trimes străjer.

Am pus calul în buiestru şi-i ascultam, în liniştea înserării, bătaia potcoavelor pe şleah. Stele se aprinseră în cerul curat. Câteva focuri clipiră şi parcă le răspunseră pe dealurile de dincolo de Moldova. Drumul era fără oameni, şi câmpurile! înţepeniseră în linişte, ca-ntr-o taină.

Mi-am împins roibul de-a dreptul spre locul ştiut. Luna încă nu răsărise.

Sub plopi, la fântână în vălcică, era mai întuneric. M-am apropiat pe jos, cu frâul calului trecut prin cotul mânii stângi. Când m-am oprit, am simţit numai freamătul neostoit al frunzişului. Am legat calul sub unul din plopi, de-o tufă. Lupei s-a încovrigat sub botul lui, în păiuş.

Am aşteptat o vreme; nu multă. Când ieşi luna în răsărit ca un ochi de spaimă, câinele mârâi. Dar tăcu îndată, căci cunoscuse pe cel ce vine. Păşii spre fântână. Zării prin întunecime umbra Margăi: parcă venea fugind. Se opri c-un ţipăt înăbuşit: mă văzuse. Apoi se repezi şi mă cuprinse de grumaji. Gâfâia şi mă strângea către ea, scâncind. Rămase lipită de mine, şi după ce se potoli, suspină prelung şi adânc.

Lepădai contăşul în iarbă, aproape de colacul de piatră al fântânii, şi mă lăsai jos. Fata îngenunche lângă mine. Îi vorbii, mângâind-o:

— Margă, ieri-noapte îţi era răcoare şi tremurai. Ţi-am adus scurteică juruită.

Ea pipăi haina, râzând fericită, şi o trase pe mâneci. Grăi alintându-se:

— Acu văd, boierule, că ţi-a fost puţintel dor de-o biată fată... Se întinse lângă mine. Am cuprins-o în braţe. O desmierdam şi ea avea o înfiorare ş-un gemăt ca de sălbătăciune rănită.

— Ce ai tu, Margă? am întrebat-o eu într-un răstimp.

Ca şi cum aş fi lovit-o, răsări în capul oaselor şi prinse a-şi bate fruntea cu pumnii.

— Boierule! Calcă-mă-n picioare, omoară-mă şi zvârle-mă-n fântână căci nu ţi-am spus mai degrabă!

I-am cuprins braţele strâns, îngrijat deodată.

— Ce este? Nu înţeleg. Vorbeşte lămurit!

Ea acuma plângea, şi se apleca spre mâinile mele, sărutându-le.

— De ce nu mă baţi? de ce nu mă zdrobeşti? Iaca ce-i. Unchеşul Hasanache m-a trimis ieri dimineaţa la crâşmă. A băgat de samă că te uiţi lung la mine şi mi-a spus să viu şi să-ţi intru în suflet şi să ne-ntâlnim... Şi să-i spun lui unde mă găseşti. Şi el, cu cei doi fraţi mai mici ai lui, Dimachi şi Turcu, să vie când îi fi cu mine, unul să-ţi fure calul şi ceilalţi doi să sară şi să te doboare...

Abia-i desluşeam vorbele din tânguire.

— Şi tu ce-ai făcut? Le-ai spus unde vin să te găsesc?

— Le-am spus, că altfel mă omorau.

— Şi de ce n-au venit asară?

— Au aşteptat să te-ntorci cu paralele de pe vin.

— Ş-acuma au să vie?

— Au să vie! răcni ea, înăbuşit. N-am putut răbda de dragoste ş-am vrut să mai stai cu mine, de-aceea nu ţi-am spus cum am venit. Dar acuma nu mai pot, şi-ţi spun; căci vor să te omoare şi să-ţi ieie banii. Au mai făcut ei fapte de-acestea şi nu se tem de nimica! Acuma eu ştiu c-au să mă înjunghie, căci au înţeles că-mi eşti drag, ş-au să priceapă de ce-ai scăpat, dar de-acuma înainte nu-mi pasă!

Mă ridicasem din locul meu, răcit de-un fior. Fata îmi îmbrăţişa genunchii:

— Du-te repede! du-te repede!

Glasul ei era plin de groază. Era prea târziu. Câinele începu a hămăi deodată sălbatic, întărâtat şi duşmănos. Mă repezii spre cal. „De-acu mă omoară, căci m-au auzit!" răcni Marga cu obrazul la pământ. În urma mea, în întunecime, cu ură, izbucni un strigăt gros: cunoscui glasul lui Hasanache.

Am fost din câteva sărituri lângă cal. Lupei, c-un urlet, se izbise de ceva în tufe şi prinsese, rupând. L-am îndemnat cu glas apăsat: „Prinde, Lupei! Nu te lăsa!" Era un câine tare şi ager la colţ, în care îmi puteam pune nădejdea.

Am smuls frâul, am încălecat ş-am deschis coburii. Cu pistolul în mână, am dat pinteni calului şi l-am repezit după larma câinelui. Din urmă-mi am auzit urlete omeneşti de îndemn. Cum suiam din vălcică în goană, am desluşit pe zare, la limpeziş, mogâldeaţa ţiganului care fugea de câine. Am tras cu pistolul; am auzit zăpăitul câinelui după el: nu-l nimerisem.

Ajuns sus, îmi îndreptai calul după glasul lui Lupei. Eram tare în şa, aveam arme la mine şi nu mă temeam. Dar cum goneam pe cel dinainte, din urmă simţeam că mă alungă şi pe mine cineva. Auzeam glasurile de îndemn tot mai aproape, din urmă şi pe două părţi, ca şi cum ar fi vrut să-mi taie lăturile.

Pe mirişti, luna ştirbă vărsa o lucire slabă. Pe fugarul dinainte îl vedeam. Întorsei capul la dreapta şi la stânga. Ţiganii din urmă se ţineau de mine zvârlindu-se în prăjini. Şi răcnetul lor, acelaşi cuvânt, îl repezeau din când în când celui dinainte. Deodată-i înţelesei, - când băgai de samă că alergam cotit. Cel gonit de Lupei fugea şerpuit prin mirişte; cei din urmă mă ajungeau.

Şi deodată-mi ieşiră pe lături înainte. Săltau ghemuiţi şi răsucindu-se ca nişte diavoli negri. Unul dintre ei rămase pe pământ şi făcu pieziş din dreapta către mine. Celălalt îmi căzu şi el în stânga. Înţelesei într-o clipă primejdia. Dar eram agitat în goană. Auzii vâjâitul prăjinilor aruncate în picioarele calului. Am avut un vârtej scurt ş-am căzut. Însă eram deprins şi cu de-acestea. În clipa prăbuşirii picioarele nu-mi erau în scară. Mă rostogolii în mirişte, mă ridicai iute din şale şi făcui faţă. Ţiganii veneau peste mine. C-un zbârnâit mă pătrunse o lovitură de fier ascuţit la coada ochiului drept. Ridicai pistolul şi fulgerai la un pas, între ochi, pe cel ce mă încăleca. Se prăbuşi peste mine, stropindu-mă cu sânge. Ş-auzii în preajmă şi hârâitul sălbatic al lui Lupei care rupea pe celălalt.

Simţii sub şold şpanga ce mă lovise. O apucai şi mă opintii în sus. În ochiul drept aveam o săgetare adâncă şi forfotit de sânge. Cu ochiul teafăr zării spre şleah lumina hanului şi începui a răcni c-un glas schimbat de tulburare şi de durere. Lupei prinse a gâfâi împrejurul meu ş-a-mi da târcoale. Ceilalţi doi duşmani se mistuiseră în întuneric. Dinspre han porniră a-mi răspunde chiuituri prelungi şi se aprinseră făclii.

Până ce mi-au venit tovarăşii, mi-am legat strâns cu batista de la gât ochiul atins. Calul icnea la cinci paşi de mine şi se opintea din când în când să se scoale. Când l-au împresurat cărăuşii şi l-au cercetat, i-au găsit picioarele dinainte rupte. L-am lăsat acolo; şi, cu acelaşi glas schimbat şi răguşit, am îndemnat pe toată lumea îndărăt. Au pornit cu făcliile spre plopi, şi sileam şi eu scrâşnind din dinţi, ameţit, slăbit şi mişel. La fântână i-am găsit pe toţi cu capetele buluc asupra colacului de piatră. Sub lumini lucea sânge proaspăt.

— Au stropşit-o ş-au prăpăstuit-o în fântână... am grăit eu slab.

— Pe cine au prăpăstuit, pe cine au zvârlit? mă întrebă moş Irimia.

Eu n-am mai simţit putere să răspund. Pe sub batistă m-a năboit iar sângele; mi se prelingea prin mustăţi şi-mi intra în gură. Şi parcă gustam din sângele împrăştiat pe colacul fântânii.

Când îşi sfârşi căpitanul Neculai istorisirea, asfinţi soareli în munţi şi se întinse umbră peste valea Moldovei şi asupre hanului. Focul se stinsese. Noi, gospodarii şi cărăuşii din Ţara-de-Sus, am rămas tăcuţi şi mâhniţi. Numai comisul Ioniţă mormăi ceva şi se uită cu fudulie în juru-i. Ancuţa cea tânără grăi:

— Tot aşa îmi povestea şi mama, demult, despre întâmplarea asta. Ţiganii ceilalţi doi au fugit şi s-au mistuit în codru...

— Da, aşa-i, asta-i o întâmplare din vremea noastră.. Întări, tot fudul, comisul Ioniţă de la Drăgăneşti.

Am îndrăznit şi eu să ridic glasul într-un târziu, ş-am întrebat:

— Mai este în fiinţă fântâna cu cei patru plopi?

— Nu mai este... a răspuns încet moş Leonte, cititorul de zodii. S-a dărâmat ca toate ale lumii...

Cu toate acestea, căpitanul de mazâli o vedea. Sta împovărat în locul lui, neclintit şi cu capul plecat. Obrazul drept, boţit spre ochiul stors, parcă era încleştat şi pecetluit pe totdeauna într-o durere. Iar ochiul cel viu, mare şi neguros, privea ţintă în jos în neagra fântână a trecutului.

Târziu, la înserat, s-a aprins iar focul. Şi căpitanul Isac s-a ridicat din locul lui, a prins pe Ancuţa de mână ş-a cerut, pentru sine şi pentru soţi, vin vechi în oale nouă.

Cealaltă Ancuţă

¥

— Într-adevăr, în vremea veche s-au întâmplat lucruri care astăzi nu se mai văd, a grăit încet, în întunecimea înserării, meşterul Ienache coropcarul.

Încă părea cuprins de sfială după istorisirea căpitanului Neculai Isac. Totuşi glasul lui ne-a deşteptat la viaţa acelui ceas. Şi aşteptând pe Ancuţa, cu oale nouă şi vin proaspăt, am prins a ne apropia cu vorbe unii de alţii. Un fior de vânt sosi între noi din valea Moldovei. M-am dat lângă vatră, am împuns ş-am zădărât cu vreascuri focul aţipit în blăniţa-i de spuză. Când se răsuciră flăcări şi ne văzurăm iarăşi, fiorul de vânt stătu şi se aşeză peste noi şi peste han o negură uşoară de toamnă.

— Acum nici nu mai sunt oamenii care au fost, urmă meşterul Ienache; şi comisul Ioniţă încuviinţă din cap, cu putere, asemenea cuvânt. Acuma trăieşte o lume nouă şi becisnică.

— Aşa este! mormăi întărâtat răzăşul de la Drăgăneşti.

— Şi iernile pe-atunci erau mai tari, hotărî coropcarul, ap-ropiindu-şi de foc luleaua de lut cu căpăcel de alamă. Dulama care o am pe mine e de pe-atunci; şi eu acuma n-am ce face cu dânsa în vremea iernii. O port aşa între umeri, ca să mă fudulesc cu dânsa. Asemenea să ştiţi dumneavoastră, căpitane Neculai şi comise Ioniţă, că şi verile erau mai îmbelşugate. Şi nici prin târguri nu erau atâţia venetici cu dugheni nouă: şi noi, coropcarii, eram îmbrăţişaţi prin sate ca nişte prieteni buni. Acuma trebuie să-mi plec grumazul mai tare şi să-mi port marfa sus, în munte. Numai acolo se mai găsesc oameni care n-au văzut încă târgurile; şi fetele înfloresc de bucurie când le deschid lădiţele. Apoi era şi altă credinţă-n Dumnezeu. Se duceau negustorii la Rusalim şi se-ntorceau sfinţiţi...Chiar eu m-am învrednicit de-am călătorit, pe jos, până la Sfântu-Munte. Ş-acolo am văzut un schit pe clonţ de stâncă şi monahi cu dreaptă credinţă se suiau şi se coborau de-acolo cu scripetele, în panere, căci drum n-aveau. Iar la noi, în târg la Ieşi, era aşezată Domnia cu altfel de rânduială. Când ieşea Vodă de la Curtea Domnească jucând pe hărmasar negru şi înconjurat de neferi, prostimea se punea cu dosu-n sus şi cu fruntea-n pulbere. Iar când te miluia un boier, nu-ţi dădea un grăiţar, ci un ban de aur. S-a întâmplat ca eu să fiu tânăr, să trăiesc pe-atuncea şi să mă bucur altfel de viaţă. Hălăduiam fără grijă şi eram cu chimirul bine căptuşit. Iar într-un rând, pe când îmi pregăteam lăzile ca să mă duc la iarmaroc, la Baia, în Ţara-de-Sus, s-a întâmplat în târgul nostru la Ieşi mare bucluc.

Vă rog numai oleacă să îngăduiţi până ce-oi potrivi în lulea o frunză de tutun, căci atâta păcat am înaintea lui Dumnezeu, pe lângă altele. Şi să desfund ciubucul, pentru că Satana atâta grijă are: să-l înfunde. Dar cel mai mare peste ceruri, peste pământuri şi peste mări s-a milostivit şi ne-a învăţat să facem suvac. Ş-apoi să vă spun că, pe când mă aflam în uliţă la Carvasara şi mă tocmeam pentru marfă cu doi negustori armeni, iaca s-arată dinspre Beilic, cu mare zvoană, o roată de arnăuţi, având în mijloc pe-un om legat. Lume multă după dânşii, mai ales muieri şi copii. Şi ieşeau căţei de sub gangurile şi bolţile negustorilor, hămăiau şi urlau. Negustorii de pe la toate tărăbile s-au bulucit barbă lângă barbă ş-au prins a se-ntreba boldindu-se. Arnăuţii umblau toţi cu hamgerele şi cu şuşane-lele gata, parcă s-ar fi temut ca omul legat să nu rupă funia şi să-i deie la pământ cu dosul palmelor. Cel prins era întru adevăr om nalt şi voinic - subţire în mijloc, lat în spate. Avea mustăţi bălai şi ochii negri şi se uita fudul în juru-i. Era îmbrăcat cu mintean şi cu ciubote roşii cu tureatca răsfrântă, ca un răzăş cuprins. Era cu capul gol şi cu buzele sângerate sub mustăţi.

Se afla între arnăuţi unul Costea Căruntu, slujitor la agie. Când a trecut pe dinaintea negustorilor, s-a întors cu falã ş-a bătut iarăşi pe cel prins cu pumnul peste fălci. Am întrebat:

— Cine-i omu ista şi cum îl cheamă, jupâne Coste?

— Aista-i un rău ş-un mişel, a răspuns slujitorul agiesc.

— Mă rog dumnitale, cum îl cheamă şi ce vină are?

— Îl cheamă Todiriţă Catană, un răzăş nebun şi nemernic din ţinutul Vasluiului. Şi fiind slujbaş la luminăţia sa vornicul Bobeică, a avut aşa neobrăzare, încât şi-a ridicat ochii asupra luminăţiei sale. Şi a cutezat să se-nţeleagă cu sora luminăţiei sale, duduca Varvara, - ş-au fugit astă-noapte. Dar luminăţia

sa oblicise ceva şi pusese străji. Aşa că l-au ajuns şi l-au prins la Moara de Vânt. A fost muncă şi bătălie. Pân-acolo n-a fost chip. Câţi ţigani şi slujbaşi boiereşti îl ajungeau, pe toţi îi stâlcea şi-i dobora. Până ce nu l-au înconjurat arnăuţii domneşti cu hamgerele n-a fost chip să-l supunem. Răcnea că el pentru duduca Varvara poate să-şi deie şi viaţa. Apoi l-am legat cum vedeţi şi l-am bătut peste fălci cum se cuvine - de are să-şi stupească limba şi măselele; ca să înţeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească!

— Foarte bine i-ai făcut, jupâne Costea, - am zis eu, şi împreună cu mine au încuviinţat şi toţi ceilalţi negustori. Dar când spuneam noi aceste vorbe, mişelul acela, Todiriţă Catană, şi-a întors fruntea şi s-a uitat drept şi holbat spre noi. Era om frumos şi îndrăzneţ, după cât se vedea, şi m-am cam înfricoşat de privirea lui. Pe urmă m-am gândit că tot au să-l spânzure şi mi-a trecut sfiala; ş-am râs către dânsul. După aceea am grăit spre slujbaşul agiei:

— Jupâne Coste, pentru vrednicia dumnitale, poate să-ţi dăruiască ş-o moşie luminăţia sa vornicul Bobeică. Fii bun şi îngăduie o ţâră şi mai ţine puţintel în loc pe răul acesta şi pe arnăuţi, ca să ne spui ce s-a făcut duduca Varvara, sora luminăţiei sale.

— Pe duduca Varvara o trimite boierul la mănăstire la Agapia, precum cere legea, ca să-şi plângă acolo greşala tinereţii. Chiar i-a şi rânduit căruţa şi slujitorii. Iar pe acest fără de minte răzăş îl duc ca să-l închid în turnul Goliei, ca să aştepte acolo porunca lui Vodă. Sfârşitul lui are să fie sub buzdugan, aşa după cum înţelege orice om cu scaun la cap.

— Aşa este, am zis eu cu încredinţare. Şi toţi negustorii din uliţă şi-au închinat bărbile ş-au arătat că şi ei tot asemenea dreaptă socotinţă au. Apoi după roata de arnăuţi s-a luat mahalaua ca după o laie, cu colb şi câini, cu muieri şi prunci, — şi Costea Căruntu pălea din când în când peste fălci ori peste grumaz pe răzăş. Aşa l-au dus şi l-au închis la Golia în turn, pe când eu mă clănţăneam cu armenii pentru marfă. Şi sfârşind târgul şi plătind aur cu zimţi, mi-am luat sarcina cu marfa-n spinare şi m-am dus acasă s-o aşez în cutii: marfă delicată şi subţire, mai mult pentru ochi şi pentru inima părţii femeieşti. Am rânduit-o frumos, am pus cutie peste cutie, am lustruit ca totdeauna cu grijă alămurile cu care-s ferecate, după cum le vedeţi şi-n ziua de azi; şi dormind un somn bun până ce-au cântat cucoşii straja a treia, m-am sculat, m-am pregătit, am luat coropca-n spate, şi cu ciomagul şi luleaua am pornit hai-hai, când se îngâna ziua cu noaptea. Ajungând în uliţa Goliei, aud larmă cumplită. Şi de la mănăstire ţâşnesc pe poarta de fier călăreţi cu părul vâlvoi.

— Aman! Ce este, oameni buni? ce s-a întâmplat, lume dragă?

Costea, cu capul gol, îndemna cu harapnicu-n mână:

— Acu, băieţi, trebuie să fi apucat pe la cişmeaua Păcurarului! Să nu-l lăsaţi! Cum l-ajungeţi, îl străpungeţi şi mi-l aduceţi mort.

— Jupâne Coste, a răspuns atunci un arnăut bătrân, cine poate să ştie drumul pe care a apucat blăstămatul acela? Cât a fost legat, am avut stăpânire şi putere asupra lui; dar acuma, dacă i-s slobode braţele şi are în pumnul lui fier, ş-a încălecat cal, nu se găseşte voinic care să-l poată ajunge şi să-l poată răpune.

— Ce grăieşti tu, moşnege? - a răcnit slujbaşul agiei.

— Nu te supăra dumneata, căci grăiesc adevărat, jupâne Coste. Căci noi îl cunoaştem de mai multă vreme pentru alte isprăvi ale lui. Aista-i un zălud care a făcut slujbă şi-n oastea nemţască, - şi i-a spăriat şi pe nemţi. Şi s-a oştit şi-n războaie adevărate şi are pe el crestături de gloanţe şi de sabie. Calul fuge în goană şi el stă în picioare în şa. Ridică sacul de orz în mâna dreaptă. Bate ca un berbec cu capul, şi pe cine-l păleşte îl dă jos fără suflare. Ştiindu-l aşa, l-am cetluit bine, l-am lepădat pe duşumea şi i-am pus proptea la uşă. Şi numai nebun ca el a fost vrednic să roadă funia, s-o lege după aceea de-o gratie, să-şi facă loc prin fereastră şi să pogoare în lungul turnului. A sărit la strajă şi i-a luat iataganul şi pistoalele, - a găsit undeva un cal, s-a dus; - unde să-l aflăm noi acuma, jupâne Coste, şi ce-i putem face?

Ş-aşa se frământa jupan Costea Căruntu şi răcnea ca un leu, încât pe loc slujitorii au apucat-o în toate părţile călări pe păr. Văzând ca i-a urnit după fugar, slujitorul domnesc s-a mai potolit, şi numai pufnea, - parcă se-năduşa şi nu-i mirosea bine. Avea un om al lui lângă el. I-a poruncit să-i aducă arme şi cal înşeuat.

Atuncea am găsit şi eu cu cale să m-apropii şi să-ntreb cu mare uimire:

— Jupâne Coste, pe mine tot nu m-ajunge mintea, cum s-a putut întâmpla asemenea faptă într-o cetăţuie cu ziduri nalte şi cu turn cum îi Golia. Pe lângă ziduri şi turn, se mai află puşti, lanţuri şi oşteni. Şi să scape aşa cu uşurinţă un nevrednic ca acela, care a cutezat să ruşineze o cinstită casă boierească!

— Întreabă-mă, Ienache, şi eu nu ţi-oi putea răspunde, - a pufnit iar slujbaşul. Acuma în mine au să bată toţi şi la mine are să se uite strâmb luminăţia sa vornicul Bobeică. Acuma slujba mea şi pricopseala mea au căzut jos. Să intru în sfânta mănăstire, să dau părintelui Nicanor un sorocovăţ să-mi facă o slujbă pentru scăpare de năpaste, - nu mă rabdă vremea, căci m-ajung din urmă supărarea şi harapnicul boieresc. Trebuie să mă repăd după hoţ, dar iarăşi trebuie să mă întorc, căci, după răsăritul

soarelui am poruncă să pornesc pe duduca Varvara la drum. Trebuie s-o întovărăşesc, cu alţi slujitori, până la mănăstire la Agapia. Pe cale mi s-ar putea întâmpla alte necazuri şi nu ştiu ce-oi face. Inima mea, bre Ienache, acuma-i ca un fier roş, pe nicovală: şi trebuie să bată-n ea ciocanul.

— De ce te înfricoşezi dumneata, jupâne Coste? am cercai eu a-l domoli. Pe ticălos l-îţi prinde; pe duducă îi duce-o la sfânta mănăstire; iar Domnia şi boierul s-or linişti, - şi pentru credinţa domniei tale, te-or milui după cuviinţă.

Grăind aşa, - l-am lăsat încă fierbând lângă turnul Goliei, ş-am pornit la vale pe drumul Păcurarului, ca să nu m-apuce soarele în târg. Şi nădăjduiam aşa, în mine, că şi de data asta tot stăpânirea are să biruiască pe cel viclean. La marginea târgului m-am întâlnit cu unii din oştenii Domniei, care se întorceau la pas pe cai asudaţi. Erau supăraţi şi se uitau urât. Nu găsiseră şi nu prinseseră nici un răzăş. Acuma mi se lumina mintea şi-nţelegeam de ce-a mânat Costea Căruntu pe slujitori într-aceea parte, căci pe acelaşi drum avea a umbla şi căruţa duducăi Varvara, către mănăstire. Ş-un nebun, cum se vede că este Todiriţă Catană, numaidecât trebuia să încerce a-i aţine calea. Am priceput că de asta mai ales se temea jupan Costea.

Am mers aşa o vreme pe drum lung. Când s-a suit pe cer soarele şi mi s-a îngreuiat în spate coropca, am poposit la o fântână şi mi-am potolit setea. Ş-am stat aşa sub arşiţă, aşteptând din zare un creştin drumeţ, care să mă primească lângă el, în căruţa cu fân. Ca şi-n alte daţi, Domnul Dumnezeu mi-a venit întru ajutor - şi s-a arătat dintr-o zare un om cu căruţa. S-a oprit la fântâna cu cumpănă ca s-adape caii -şi eu spunându-i o vorbă bună, el mi-a răspuns cu prietinie. Am pus lădiţele bine, m-am aşezat în fân alături, ş-am mers aşa prin sate şi prin locuri singuratice până la Târgu-Frumos. Acolo omul cu căruţa a apucat în altă parte de lume, iar eu, cu lăzile-n spate, am intrat în pădure la Strunga ş-am mers la răcoare până ce-a asfinţit soarele în Şiret şi s-a arătat luna în urmă la răsărit.

Atuncea mi-am pus jos lădiţele, la altă fântână, ş-am stat acolo până ce mi-a trimis Dumnezeu, de pe alt drum, altă căruţă. Era o căruţă uşoară, care venea iute, cu doi cai sprinteni. Omul a oprit şi m-a întrebat:

— De unde vii, măi creştine?

— Tocmai de la târgul Ieşilor viu, gospodarule, şi mare pomană ţi-ai face dacă mi-ai scurta drumul, căci eu sunt coropcar, prietinul oamenilor, şi nu fac nimănuia nici un rău.

- Dacă vii de la Ieşi, suie lângă mine şi te grăbeşte... a grăit omul acela.

Eu m-am suit lângă el şi îndată am trecut Şiretul. Iar pe lângă podul de lemn juca luna în apă - şi fulgera spre noi lumină. Întorcându-mă spre om să-i mulţumesc şi să-i spun cuvânt bun, am înţeles îndată că lângă mine-i Todiriţă răzăşul, şi l-am cunoscut.

El a rânjit, sticlindu-şi dinţii; şi m-am înfricoşat că mă cunoaşte şi el.

— Tu eşti, zice, neguţătorul acela care a râs către mine, ieri, la Carvasară.

— Am râs, răspund eu, căci mi-a plăcut faţa domniei tale. Nu te supăra, căci sunt om sărac şi umilit.

— Tu eşti oaie din turmă, îmi întoarce el cuvânt: şi te păstoreşte lupul. Să ştii că asta eşti tu.

— Bine, zic, asta sunt: numai nu te supăra pe mine.

El iarăşi a râs. Apoi a fluierat ascuţit - şi caii, înţelegând putere îndărătul lor, s-au întins mai cu grăbire la fugă, pe şleah.

Catană răzăşul se întoarce iar către mine.

— Ce se mai aude în târg la Ieşi?

— Ce să s-audă? - zic. Ştiu că dacă nu ţi-oi mărturisi adevărul, îmi răpun capul. Costea Căruntu de la agie trimite oştire multă după dumneata. Şi el duce singur pe duduca Varvara la mănăstire la Agapia. A pornit, socot eu, cam pe la prânzişor.

— Asta-i bine, îngână răzăşul.

— Asta este, zic eu iar, şi să ştii că el cunoaşte că şi dumneata trebuie să fi apucat tot pe acesta drum; şi a luat cu sine tărie, de care trebuie să te temi, căci eşti numai unul singur...

Răzăşul râde iar.

— Ascultă, omule, zice; eu pot pieri, dar de temut nu mă tem. Şi tu ia aminte la cuvântul meu şi din ce spun eu să nu ieşi. Acuma mergem încă o bucată de drum, până într-un loc care se cheamă Hanu-Ancuţei. Acolo eu vreau să mă opresc şi s-aştept pe jupan Coste, cu toată sila lui. Când are să vie, el n-are să mă găsească şi n-are să mă vadă, - dar eu n-am să fiu departe. Am să fiu lângă voi ş-am să vă am sub ochiul meu. Ş-am s-ascult şi vorbele pe care ai să le spui. El are să te întrebe şi tu ai să-i răspunzi c-am apucat şleahul înainte către Timişeşti, ş-am fugit de el cu mare spaimă... Să-i spui adevărul, că m-ai văzut şi m-ai cunoscut, - însă nu într-alt chip, căci altfel ne mai putem întâlni într-această viaţă şi-n această lume.

La asemenea vorbe, eu am plecat capul ş-am răspuns cu supunere; mă gândesc că poate într-adevăr nemernicului i-i frică de puterea Domniei. Însă de puterea celor mari nimene nu poate scăpa.

Aşa, cinstite căpitane Neculai şi comise Ioniţă, dorind eu pedeapsă celui rău şi rânduială în ţară, am ajuns, nu în târzie vreme, aicea, la Hanul Ancuţei celei de-atunci.

Era închis şi se afla numai cu luna în singurătate.

Bate Catană în porţi, se deşteaptă câini răi, - s-aude înlăuntru glasul Ancuţei. Răzăşul strigă:

— Lele Ancuţă, am venit la sfatul şi prietinia dumitale. Eu sunt Todiriţă Catană, şi dacă nu-ţi mai aduci aminte de mine, acuma ai să-mi cunoşti necazurile.

Pe loc Ancuţa a tăcut; a grăit blând cu câinele; pe urmă a tras drugul ş-a desprins clempuşurile de fier. A deschis uşa, ne-a vârât în ochi pe rând făclia de ceară ş-a zis către Catană:

— Intră. Dumneata eşti răzăşul cel nebun, cu pricina. Am auzit astăzi veste de la Iaşi despre isprăvile dumnitale.

Atunci Todiriţă Catană s-a îndreptat din şale şi s-a uitat la dânsa.

Ancuţa de altădată era muiere frumoasă, ca şi aceasta de-acum. Căta la el cu ochii mari şi-i luceau în ei două făclioare mititele. Răzăşul s-a uitat lung la dânsa, apoi şi-a lepădat pe-o laiţă pistoalele şi iataganul. S-a întors şi i-a cuprins mâna dreaptă care-i era slobodă. Ancuţa a prins a râde.

— Stai, să pun lumina deoparte şi să-nchid porţile, a grăit ea, şi pe urmă spune ce ai de spus. Eu ştiu că nu eşti un ora cu mintea întreagă, căci te pui cu stăpânirea. Se vede că nu eşti înţelept, căci iubeşti o copilă de boier. Asta-i dragoste cu primejdie. Dar am înţeles că ai făcut o ispravă mare în târg la Ieşi, la turnul Goliei. Se bat cap în cap arnăuţii şi neferii Domniei şi te caută pe toate drumurile. Au să te găsească ş-au să te taie.

— Lele Ancuţă, a răspuns Todiriţă Catană; dacă mi-a fi scris să mor, oi muri. Pentru o dragoste pot să-mi dau viaţa ţ tinereţile mele. Află, lele Ancuţă, că-n noaptea asta, - poate! peste-un ceas, poate peste două, au să cadă într-adevăr aicea, la porţile dumnitale, oştenii Domniei. Cu ei se află Costeaj

Căruntu, care m-a legat ieri şi mă bătea peste fălci în vederea norodului. Costea Căruntu, dragă lele Ancuţă, duce pe duduca Varvara în pustie, la Agapia la mănăstire. Şi eu vreau să-ndrăznesc a scoate din mâna lor dragostea mea; ori izbândesc, ori îmi las aici oasele.

Atunci, la aceste vorbe, am văzut-o pe Ancuţa înfricoşată. A clipit din ochi şi şi-a dus palmele la obraji. Ş-a răcnit subţire:

— Tu eşti nebun, Todiriţă Catană, aşa cum spun şi alţi oameni!

Dar îndată după aceea s-a întors şi s-a aplecat către el şi l-a întrebat cu grabă cum socoate el că şi-ar putea împlini planurile. Trăgându-se amândoi în celălalt colţ de odaie, lângă vatră, au prins a descânta frunte lângă frunte, - şi mai ales Ancuţa mi se părea mie că grăieşte cu foc şi cu patimă.

După ce-au isprăvit ei de grăit şi de pus la cale, Todiriţă Catană a venit împotriva mea, s-a oprit şi s-a uitat la mine cu sprâncenele încruntate. Avea nişte priviri pe care voiam să le lepăd din mine şi nu puteam. Nici n-am îndrăznit a-i spune nimic. Am înţeles aşa că a făcut legământ cu moartea şi de asemenea om trebuie să mă tem.

— Du-te; nu întârzia... i-a grăit Ancuţa, când el îşi luă armele.

Şi-a întins mâna pe umărul lui, apoi şi-a tras-o iute înapoi. Catană, ca şi cum l-ar fi întors braţul ei, s-a sucit în loc, a cuprins-o cu dreapta pe după gât ş-a sărutat-o.

— Dacă se scoală soţul meu şi te vede, a zis ea râzând, măcar că-i bătrân, se poate supăra...

Pe urmă a rămas neclintită, lângă uşă, - ş-a ascultat cum grăieşte răzăşul cu caii, cum îi îndeamnă şi cum porneşte.

Vuietul căruţei s-a depărtat şi nu se mai auzea şi ea tot stătea cu urechea aţintită.

Şedeam împovărat lângă lădiţele mele şi nu înţelegeam nimica. Ce fel de vânt tainic mâna veştile aşa de grabnic de la Ieşi în lume? Şi cum se pot aduna şi înţelege într-asemenea chip doi oameni străini? înalţ privirile: văd că Ancuţa s-a aşezat pe o laiţă: se uită înspre mine şi făclia îi joacă în luminile ochilor; dar nu mă vede. Parcă tot ascultă şi nu vede. Şi aşteptăm aşa până ce sună zvoană pe şleah - şi cu mare larmă de glasuri şi pocnete de harapnic se opreşte în bătătură alaiul cel mare de la Ieşi. Şi-ndată aud răcnetul lui jupan Costea Căruntu şi hangiţa se scoală din locul ei, deschide uşa şi saltă făclia deasupra capului. Pare apoi a-şi aduce aminte şi de mine şi, plecând numai uşor fruntea, îmi suflă pe sub braţ:

— Dumneata, meştere Ienache, ştii ce ai de spus.

Au tăbărât slujitorii Domniei, răcnind să le deie vin. Jupan Costea însă i-a înfruntat şi i-a ocărât şi i-a scos afară la cai şi-n jurul căruţei. Acolo, sub poclăzi, în lumina lunii, grămădită cu capu-n piept asupra genunchilor, am văzut pe duduca Varvara. Mi s-a arătat ca o umbră şi mi s-a părut că tot plânge.

Iar jupan Costea, bătând cu sabia în podele, s-a apropiat şi m-a cunoscut.

— Cum se poate, bre Ienache, zice - aşa degrabă ai ajuns în aceste locuri? Spune-mi dacă n-ai aflat cumva pe drum veste despre mişelul pe care-l căutăm.

— Jupâne Coste, zic, am auzit despre Todiriţă Catană pe care-l cauţi dumneata şi l-am văzut...

— Cum se poate, bre Ienache? a strigat slujitorul agiei; iar hangiţa s-a întors către mine, aţintindu-mă.

— L-a văzut, a adaos ea. A trecut pe aici.

— Da, încuviințez eu; a trecut pe aici ş-am oblicit c-ar fi apucat spre vadul de la Timişeşti cu mare spaimă...

Am auzit larma slujitorilor de-afară şi mi s-a părut că jupan Costea se bucură.

— De armele noastre nu poate să scape! a răcnit el cu tărie. Hangița zâmbeşte şi grăieşte cu blândeță:

— S-aude că şi-ar fi găsit tovarăşi alți răi şi bezmetici şi vor să prade marfa pe care o duceți dumneavoastră în căruță.

— Ce? Cum? - s-a îngrijit omul stăpânirii. Are să-şi lese căpățâna sub picioarele calului meu!

— Moldova vine mare după ploi, grăieşte iarăşi hangița, şi vadul de la Timişeşti acuma e greu de trecut.

— Cum se poate? Şi alt drum nu-i?

— Este drum prin Tupilați. Treceți pe pod umblător.

— Atunci oamenii mei grăbesc după el şi-l înfundă acolo, la Timişeşti, iar eu trec căruța cu marfă boierească pe podul umblător. Facem două trebi bune şi mulțămim pe stăpânii noştri. Ne ferim astfel şi de orice fel de întâmplare potrivnică... Şi-ntr-un sfert de ceas, cât au mai stat acolo oamenii stăpânirii, lelea Ancuța m-a coborât cu dânsa în pivniță ş-am scos amândoi la lună cofe cu vin. Şi adăpându-se oamenii şi făcând zarvă şi prinzând mare curaj, au juruit pieirea mişelului fugar ş-au apucat-o pe şleah înainte. Iar jupan Costea, cu o samă de slujitori, a pornit prin partea ceastlaltă ca să deie pe podul umblător de la Tupilați. Lelea Ancuța i-a dus pe drum foarte scurt şi m-a ținut toată vremea lângă dânsa. Cum am ajuns la malul apei, jupan Costea a strigat cu mare glas la podar. Şi s-a înfățişat un moşneag cu pletele-n ochi şi surd.

— Să ne duci de ceea parte! a răcnit Căruntu la el, arătându-i cu sabia celălalt mal.

— Vă duc, boieri dumneavoastră, bâlbâie moşneagul cu groază. Da-i apa mare, măria voastră, şi-i greu de trecut atâta norod, şi cai şi căruță, şi fiind şi la vreme de noapte...

— Nu-i nimica, moş Bara, îi țipă hangița la ureche. Îi treci pe dumnealor pe rând. Întâi pe cel mai mare şi pe duduca din căruță. După *aceea* or trece caii; pe urmă ceilalți. Eu nu m-amestec, jupâne Coste, dar spun numai o vorbă. Şi nu s-a face decât după cum porunceşti dumneata.

— Ține podul bine şi bagă samă! s-a întors jupan Costea către moşneag. Mă treci întâi pe mine cu sora luminăției sale vornicului Bobeică. Şi dacă nu-ți faci bine datoria, să ştii că unde-ți stă capul, au să steie picioarele!

Moşneagul şi-a vârât între umeri capul şi s-a tras către şăici. Iar jupan Costea Căruntu, cu vorbe blajine, a coborât din căruță pe duduca Varvara, subțirică şi plină de spaimă. Când a trecut spre pod, s-a apropiat de ea lelea Ancuța, aplecându-se să-i vadă ochii. Scripetele a prins a scârțâi pe odgon şi apa rupea şi fărma în solzi lumina.

S-a lipit podul încet de celălalt mal ş-a rămas acolo neclintit şi tăcut. Nu s-a auzit de acolo nici un glas, nu s-a simțit nici o mişcare. Numai pe Ancuța o vedeam că ascultă cu încordare, şi-i sticlea luna în ochi. O priveam stând aşa şi aşteptând, şi de la o vreme m-am întors de către ea cu frică. Nimenea n-a înțeles ce-a fost şi ce s-a întâmplat, cu toate strigătele şi chemările de mai pe urmă ale Ancuței ş-ale oamenilor. Târziu, în zori, au venit gospodari din Tupilați ş-au adus iarăşi la cestălalt mal podul. Am găsit într-o şaică pe moşneag legat. Şi-n cealaltă şaică pe jupan Costea, strâns în funii până la sânge, cu căluş de răşină-n gură. Când l-am slobozit din funii şi i-am dat afară căluşul, a început a se prăvăli într-o parte şi-ntr-alta tehui şi şi-a stupit în prund dinții de dinainte amestecați cu sânge închegat. Aşa era de prăpădit, încât a trebuit să-l culce oamenii lui în căruță, ca să-l poată duce înapoi la agie. Aşa, m-am mirat eu de asemenea întâmplare, şi înțelegeam că lelea Ancuța, când se uita la lună, auzea ce se petrece la celălalt mal. Eu n-am ştiut ce-a fost şi nici jupan Costea n-a spus niciodată. Nu cred să fi fost farmece de-a hangiței, măcar că ea auzea.

Mai degrabă răul acela, Todiriță Catană, a stat acolo la pândă ş-a stropşit pe slujitorul Domniei. De sfătuit s-au sfătuit ei lângă horn, dar o femeie nu poate pune la cale asemenea fapte. De la Ancuța am aflat târziu după aceea că acest mişel ar fi scăpat cu duduca Varvara în țara ungurească. Ş-atunci iar am bănuit-o c-ar fi fost cu ştiința ei. Am fost eu, căpitane Neculai şi comise Ioniță, multă vreme mâhnit pentru asemenea blăstămății, care s-au petrecut în târg la Ieşi şi la apa Moldovei.

Județ al sărmanilor

¥

S-a ridicat din tohoarca lui, de la un proțap, un om mătăhălos, şi s-a arătat în lumina focului păşind legănat.

Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaşte că-i cioban. Se *vedea* asta însă şi după glugă, după căciula dintr-un berbec, după chimirul lat şi lustruit şi mai ales după cămeşa scorțoasă de spălaturi în zer. Purta toiag nalt pe care-l ținea de sus. Şi ochii mititei, abia-i vedeam de sub streşina frunții şi a sprâncenelor. Avea plete crețe unse cu unt, iar barba-i era rasă cu custură de coasă.

— Eu toate le-am ascultat şi toate au fost istorisiri frumoase, a grăit el gros, şi nu mai doresc decât s-aud întâmplarea gospodarului istuia nalt şi uscat.

Şi după asemenea vorbe către comis se cunoştea că-i un om din sălbătăcie.

Nici nu-l băgasem în samă pân-atunci; dar el toată vremea stătuse acolo cu noi, şi tăcuse. Tăcuse şi-şi văzuse de vin, şi abia acuma-i venise gust de vorbă şi chef. Cu mâna stângă făcu vânt oalei peste flăcările focului. O auzii țipând în întuneric, la grămada cioburilor, - se sfarmă şi tăcu, încheindu-şi soarta.

— Asta n-a mai cunoaşte băutura, vorbi iar ciobanul rânjind, - şi nu ne-om mai întâlni decât după ce-oi fi şi eu ulcior. Iar cei care nu mă cunoaşteți, să ştiți că eu nu-s mai departe decât de la Rarău, ş-acolo am stână cu alți tovarăşi, şi bordeie pline cu putini de brânză şi de lapte acru, şi alte bordeie cu poclăzi şi cojoace. Şi mă cheamă Constandin Motoc. Cine vrea să ştie, pot să-i spun că mă duc până într-un sat la apa Şiretului, să aflu dacă mai sălăşluieşte pe lume os din osulj părinților, - o soră ce-am avut şi cu care nu m-am văzut dini tinerețile melc. Dac-a fi moartă, să mă întorc înapoi la oi şi laj tovarăşi şi la întristare, pe vârf de munte, unde nu se domoleşte vântul niciodată, - ca şi gândul omului.

Dar eu râd, căci mi-am adus aminte de-un prietin, carele mi-a spus că, dac-oi trece pe la Hanu-Ancuței, să beau o oală de vin, să beau două, pân' ce-oi vedea tulbure şi să nu spunj la nimeni ce i s-a întâmplat lui într-o vreme, pe locurile acestea. Mi-a povestit câte a pătimit. Dar pot spune că, bând atâta vin cu o asemenea oală, nu-mi mai pot aduce decât cu greu aminte de-o întâmplare ca aceea.

— Ce întâmplare? întrebă, după obiceiul lui, comisul Ioniță.

— O întâmplare, cinstite om bun, o întâmplare a aceluia care mi-i mie ca un frate. Măi lăutarilor: voi să ziceți pe strunii după mine un cântec de voinicie al lui Vasile cel Mare, hoțu; ş-apoi dac-a dori lumea, oi spune; dacă nu, oi tăcea.

Începu deodată a cânta pe nas, c-un glas din cap, subțire, cu totul nepotrivit făpturii lui mari.

— Ascultați, măi!

Care-i tânăr şi voinic
Iese noaptea la colnic
Fără par, fără nimic,
Fără brâu, fără pistoale,
Numai cu palmele goale...

Îmi venea a râde ascultându-l cum zice subțire, şi mâl veseleam, căci nu mi-i silă de omul cu chef. El s-a oprit arătându-şi dinții, dar mai mult cu harțag decât cu voie-bună.

— Acu cioroii să tacă, a zis el iar cu tărie şi gros, şi să-şi ascundă diblele sub aripi. Vreau să vă spun dumneavoastră,! dacă nu vi-i cu supărare, povestea despre care v-am vorbit. Şi dacă nu v-a plăcea, să nu-mi spuneți pe nume.

S-a posomorât spre umbra neagră a hanului, şi-a potrivit toiagul la subsuoară, sprijinindu-se în el după obiceiul ciobanilor, apoi s-a întors spre noi şi şi-a plimbat ochii în jur, - fără să ne vadă, căci privirea lui dintr-o dată se cufundase în timp.

Dintre noi toți numai Ioniță comisul îl privea într-o parte cu oarecare nerăbdare şi dispreț, - căci îl astupase aşa tam-nisam un om de rând şi din proşti, când domnia sa avea de povestit lucruri mari.

Ciobanului însă nu-i era ruşine şi nu cunoştea asemenea rânduieli.

— Ce-am vrut eu să spun? ne întrebă el, zâmbind din depărtare şi din singurătate. Apoi ce-aş vrea eu să vă spun, m-aş prinde mai degrabă să vă cânt din fluier; dar n-am chip. Aşa că trebuie să grăiesc cum m-oi pricepe. Era prietinul acesta al meu trăitor în sat la Fierbinți, pe Şiret, fiind în acele vremi stăpân pe moşie un boier chiabur tare cu numele Răducan Chioru. Era acest boier om stătut şi văduvoi şi din când în când avea dumnealui plăcere pentru căte-o muiere dintr-a oamenilor, pentru care lucru noi râdeam şi făceam haz într-o privință. Dar iaca prietinul ista al nostru pățeşte şi el pozna şi nu-i mai vine-a râde. Află de la alte femei binevoitoare, că pe Ilinca lui a poftit-o boierul pân' la curte.

— Cum se poate una ca asta? sare el în sus.

— Iaca se poate; ba încă s-a întors acasă c-un testemel nou, roş ca focul.

Atuncea prietinul acesta al meu a simţit că-i creşte pe spinare păr de câine turbat. A lăsat în drum, dinaintea orândei, sania încărcată cu saci, a zvârlit biciul în coarnele boilor ş-a tras de după o scoarţă bărdiţa. Văzând înainte-i pâclă de sânge, s-a repezit acasă ş-a izbit cu umăru-n uşă. A luat în piept pe femeie ş-a prins a striga la dânsa:

— Unde-ai fost? Să-mi spui unde-ai fost, că te tai în bucăţi ca securea.

— N-am fost nicăierea, omule! Ce este? Ai înnebunit?

— Spune-mi unde ai fost, că te tai. Unde-i testemelul cel roş?

— Care testemel? Tu trebuie să fi băut, bărbăţele, - după aceea ai adormit în car ş-ai visat!

A mai răcnit la dânsa, ea se apăra ca de înec; se ferea, da din mâni şi nu mai contenea din gură. A apucat-o omul de cozi ş-a bătut-o cu capul de colţul hornului; n-a fost chip să Scoată nimica de la dânsa.

— Taie-mă, omoară-mă, nu-s vinovată cu nimica!

Atuncea i s-au trudit şi prietinului istuia al meu mânile. Se uita la dânsa cum plânge şi l-a cuprins şi pe dânsul mare amărăciune.

— Vai, Ilincă, zice, vai de zilele noastre cele ticăloase! Că noi numai de patru ani suntem luaţi. Şi când ne-am cununat, au înflorit zarzării de la casa noastră, iar acuma florile li-s scuturate şi mi-a îngheţat inima. Că tu mie mi-ai fost dragă şi te-am socotit cu credinţă; dar văd că m-am înşelat amar.

Muierea atunci se jură pe luminile ochilor şi pe mormântul maică-sa, că nu ştie nici cu spatele despre ce poate fi vorba, îşi şterge gura cruntă de sânge şi-l sărută pe bărbat; îl domoleşte şi-l îndeamnă să se ducă să-şi caute sania cu boii. Iar după ce se duce el la boi şi la sanie, ea îşi pune în cap testemelul cel roş şi iese prin fundul grădinii într-o hudiţă de unde ia drumul la curtea boierească.

Omul îşi duce sania s-o descarce de saci la hambare, pe urmă vine la curte să-l scrie pe catastif grămăticul. În loc de grămătic, iese în cerdac boierul. Îl cheamă ia aşa cu degetul şi-i rânjeşte numa-ntr-un dinte.

— Ia fă-te-ncoace, gospodarule.

— Iaca viu. Care-i porunca, cucoane?

— Măi păgânule, zice boierul, ce ai tu cu femeia de-o baţi şi-o asupreşti?

Prietinul ista al nostru nu se dumereşte deocamdată.

— N-am nimica, cucoane, dar nu pricep de unde ştii măria ta una ca asta şi de ce te-amesteci între român şi femeia lui.

N-a apucat a sfârşi vorba, şi Răducan Chioru l-a şi fulgerat cu palma peste gură. Prietinul ista al nostru închide ochii fără să înţeleagă; iar când îi deschide, vede la o fereastră pe Ilinca lui cu testemel roş şi-nţelege. Răcneşte cu mare tulburare şi-i vine să-şi facă o samă, să se deie cu capu-n fântână. Dar n-are când. Boierul a tras de după uşa tindei harapnicul şi-l păleşte-n plin pe după grumaz şi-l taie peste ochi cu şfichiul, parcă-l scrie cu foc. Încearcă a cârni la dreapta şi la stânga. Cu răsuflarea gâfâind în sânge se-ntoarce şi se prăvăleşte pe scări ca să scape şi să fugă. Jos îl prind în braţe haidăii curţii.

Bate cu pumnii şi scapă şi se repede urlând la stăpân. Răducan Chioru îl arde iar cu şfichiul şi clipeşte râzând din ochiul cel sănătos.

— Nu-l lăsaţi, măi flăcăi, zice, că-i tulburat. Era să-şi omoare femeia.

Haidăii au sărit şi l-au prins. L-au mai bătut până ce-au ostenit, pe urmă i-au dat drumul.

După ce a bolit trei zile, muşcând scândura laiţii, prietinul ista al nostru sare-ntr-o noapte gardul la curtea boierului, ca să-şi găsească femeia. A pândit-o pe lângă odăile slugilor, până ce-a zărit-o. A sărit la dânsa urlând, ca să-i rupă cu unghiile gâtiţa. A auzit boierul ţipete din casă, ş-a ieşit cu hamgerul.

Aşa că Răducan Chioru, ca un stăpân ce se afla, văzând atâta îndrăzneală, s-a scârbit ş-a poruncit haidăilor să-l ridice pe prietinul ista al meu şi să-i facă petrecere cuvenită, după purtarea lui. Întâi l-au legat cu mâinile la spate şi i-au pus căluş în gură, ca să nu urle. Şi noaptea aceea l-au ţinut cu capul vârât într-un gard, cu gâtul strâns între nuiele. L-au mai rupt câinii de pe lături; l-a muşcat gerul Bobotezei înspre ziuă. Eu nu înţeleg de ce n-a murit.

Făcându-se ziuă şi văzându-l că se uită tot urât, cuconu Răducan porunceşte să-l scoată din gard şi să-l mâie cu harapnicele până devale la moară. Acolo slujitorii îl descalţă, îi suflecă iţarii până la genunchi şi-l vâră în lăptoc până la glezne, - ca să simţească zimţii gheţii şi să nu mai îndrăznească a sui ameninţare împotriva unui obraz boieresc.

Apoi a mai avut a îndura prietinul ista şi altele, ca să se-mplinească rânduiala care era atunci la curţile stăpânirii. L-au lepădat într-un bordei, în preajma focului, ca să se încălzească. Ca să nu fugă, i-au pus picioarele în butuc, cu lăcată grea de-o ocă. Ş-au lăsat fumul să iasă în bordei, ş-au presărat pe jăratic ardei pisat. Tuşind şi stupind sânge, a petrecut într-asemenea chip; şi Dumnezeu a vrut să nu piară, ci să se chinuiască pe lumea asta, ca dincolo pe tărâmul Tartorului.

Aşa s-a întâmplat, cinstiţilor creştini, această faptă acum treizeci de ani. Şi prietinul acesta al meu n-a pus fruntea-n ţărână, precum ar fi fost mai bine. A rămas schilod o vreme, urlând în inima lui;

şi când s-a putut târâi, a pribegit din sat. A trecut apa Moldovei; pe urmă a trecut apa Bistriţei, şi s-a ridicat pe plaiurile cele înalte, către Rarău.

Acolo, în munte, sub cetină, sta cu ochii ţintă ca un nebun şi-şi vedea întâmplarea. O vedea în vâlvătaie şi-n sânge, şi inima-i era scrijelată de unghii de criţă. Gemea zvârcolindu-se şi nu găsea în el o putere. Ş-a fost rob ciobanilor mulţi ani, — până ce-a avut şi el mioare şi berbeci, învăţând rânduiala acelei sihăstrii.

Atuncea, într-o sară de primăvară, prietinul ista al meu a auzit glasul lui Vasile cel Mare, cântând sub streşină de pădure precum v-am cântat eu.

Când i s-a înfăţişat la colibă, prietinul meu l-a înţeles numaidecât că-i om fugar din lume şi pribeag în pustie.

L-a văzut voinic şi fudul, uitându-se pe sub sprâncene, şi l-a primit cu dragoste, plăcându-i cântecul. Când a auzit că-l cheamă Vasile, s-a bucurat, căci toată partea aceea de ţară cunoştea asemenea nume, şi de braţul lui se temeau câmpiile. Pe-atuncea Vasile cel Mare ţinea vadurile şi drumurile şi era mare vameş.

— Poftim, bade Vasile, la focul meu, zice prietinul nostru. Eu am auzit de dumneata - şi te-oi primi bucuros, ospătându-te cu ce m-a blagoslovit Dumnezeu. Oi da şi roibului dumnitale fân bun. Ş-oi găsi pocladă, să-ţi fac hodină moale pe noapte.

Atuncea hoţul s-a bucurat ş-a descălecat la colibă şi nu târzie vreme s-au făcut buni prieteni.

Şi i-a spus Vasile toate ale lui; ş-a povestit şi prietinul ista al nostru hoţului întâmplarea cu muierea şi cu boierul.

Auzind povestea, Vasile cel Mare s-a supărat; şi-a rupt căciula din cap şi a trântit-o de pământ.

— Măi, zice, după istorisirea asta, tu să nu te mai numeşti prieten al meu! Căci ai supt lapte de iepuroaică ş-ai rămas mişel!

— Ce-aş putea face, bădiţă Vasile? a întrebat omul cel sărman.

— Pentru ce-ai putea face tu, eu aş putea să-ţi fiu învăţător, măi băiete!

Aşa i-a spus; ş-acolo, la colibă şi lângă foc, cinstind ei rachiu de afine, l-a învăţat lucruri bune.

— Măi băiete, zice hoţul, tu trebuie să înţelegi că la femeie nu găseşti credinţă. Eu de când voinicesc, am învăţat a o citi. Şi din pricina uneia ca a ta am fost eu puşcat de poteră în piciorul stâng, de mă vezi ş-acuma călcând mai îndesat într-o parte. Ci muierea fiind aşa lăsată de la Dumnezeu, vicleană ca apa şi trecătoare ca florile, eu o sudui ş-o iert. Dar nu uit a păli pe cel care nu m-a iertat şi pe cel care m-a asuprit. Fă şi tu aşa, ca să nu crapi de veninul de care eşti plin.

— Aşa-i, sunt plin de otravă! a strigat prietinul acela al meu. Mă dau rob ţie, bădiţă Vasile. Învaţă-mă cum să mă răcoresc!

Povestind, ciobanul se aţâţase ş-acum îşi scutura capul şi braţele în rumeneala focului. Glasul îi ieşise din cumpăna; obişnuită. Vorbea prea tare, însă ca şi cum ar fi fost singur. Cu toate acestea comisul Ioniţă - ca şi ceilalţi - îl asculta cu luare-aminte şi nu mai părea jignit.

— Şi precum vă spun, a strigat Constandin Motoc, Vasile cel Mare l-a învăţat pe acel prieten.

— Lasă-ţi, zice, mioarele în sama soţilor, pe o săptămână. Lasă jintiţa şi câinii în sama scutarilor. Nu lua cu tine decât un cal şi doi caşi la coburi, ca să ne fie de prânzare. Avem să coborâm amândoi călări, ca doi negustori de treabă, până la apa Bistriţei şi mai departe pân' la apa Şiretului. Ca să văd şi eu satul întru care s-au întâmplat cele ce mi-ai povestit.

Când a vorbit aşa fel acela hoţ, râzând, - prietinul meu a simţit tremurând în el inima cu mare durere şi mare nădejde.

A dat pe sama soţilor averea, a lăsat plaiurile şi bradul, izvoarele cele reci şi poienile, şi, încălecând, a coborât cu hoţul între oameni la câmpie.

De cunoscut nu-i cunoştea nimeni. Ş-au călărit ca doi negustori de treabă până la apa Şiretului în sat la Fierbinţi, mâncând caş cu pită rece şi bând apă la fântâni cu cumpănă. Şi-ntr-o joi dimineaţă, fiind şi sfânta sărbătoare a înălţării, s-au arătat amândoi pe şleah, venind împotriva bisericii, tocmai când ieşea norodul de la liturghie.

Atuncea, printre oameni, prietinul meu a cunoscut pe Răducan Chioru. A simţit zbătându-se în el o dihanie, dar s-a; stăpânit. Ş-a zis:

— Bădiţă Vasile, acesta-i stăpânul meu, carele m-a miluit.

— Aşa? a răspuns hoţul. Tare bine!

Ş-a strigat cu mare străşnicie, înălţându-se în scări:

— Oameni buni, staţi!

Oamenii au stătut.

— Creştinilor şi oamenilor! a răcnit Vasile cel Mare, staţi cu linişte şi cu pace, căci eu n-am nimica cu dumneavoastră. Aflaţi că eu sunt Vasile cel Mare, hoţul. De numele meu ştiţi şi de urmările mele aţi auzit. Avem pistoale şi nu ne temem de nimeni; şi mai sunt alţii care străjuiesc aproape.

Oamenii au murmurat şi s-au tras la o parte cu supunere. Iar boierul şi-a săltat barba din gulerul giubelei şi-n ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă, când a cunoscut pe prietinul meu.

— Ne-am înfăţişat, zice iar hoţul, ca să facem un judeţ, după vechi obicei. Căci până la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavând ascultare nici la ispravnicii, nici la Divan, cată să facem dreptate singuri cu braţul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpâne, dar am tremurat cu capu-n gard şi cu gleznele-n gheaţa morii, şi cu picioarele-n butuc şi cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, şi ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viaţa, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele şi n-am găsit nici într-un fel alinare şi izbândă! Ne-am înfăţişat să-ţi plătim, cucoane!

Răducan Chioru înţelegând, a căscat mare ochiul ş-a urlat la oameni şi la slujitori; a căutat scăpare în lături, a căutat scăpare înainte, dar hoţul şi prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor şi l-au dărâmat. După aceea au descălicat şi l-au lovit cu cuţitele. Prietinul meu a stat până ce-a văzut sângele băltindu-se în pulbere. Când cel căzut şi-a contenit tânguirile ş-a suspinat de moarte, l-a pipăit cu vârful piciorului şi l-a întors cu faţa-n sus şi cu ochiul deschis către cer. Şi nimenea dintre oameni n-a zis nimica, - ci stăteau martori cu spaimă, la judeţ. Asta a fost. Ş-au lăsat lângă mort punga cu opt galbeni, câtă avere aveau, pentru sfânta biserică. După aceea fiind o vreme frumoasă, cu soare de primăvară, au încălicat iar, ieşind din sat, şi s-au pustiit prin locuri ferite, până ce s-au suit iarăşi sub codrul verde.

Sfârşindu-şi povestirea, ciobanul pufni spre flăcări amărăciunea pe care o avea încă în el. Apoi ne privi tulbure şi începu a râde pieziş, văzându-ne că tăcem. Şi se trase deoparte la tohoarca lui şi stătu iarăşi închis în mâhnire ca mai înainte, fără bucurie şi fără lumină, ca-n negurile muntelui.

Negustor lipscan

¥

În sfârşit, venise acel mult dorit ceas**,** când puteam să mă pregătesc a asculta cu mare plăcere istorisirea prea cinstitului nostru comis Ioniţă de la Drăgăneşti; dar**,** prin negura serii, s-auziră strigăte şi zarvă pe drumul Sucevei. De la focurile noastre ne întoarserăm cu toţii capetele într-o singură parte. Şi cel dintâi, punând ulcica jos, se sculă în picioare chiar comisul.

— Ce să fie? ne întrebă el cu ascuţită nedumerire.

Noi nu ştiam ce putea să fie şi nu găsirăm vorbe de răspuns.

Comisul făcu doi paşi spre drum. Atunci se arătă din odaia ei Ancuţa**,** cu fanarul cel mare. Îl ţinea la înălţimea pieptului şi lumina îi rumenea obrazul. În această lucire trandafirie ochii îi păreau mai mari şi mai negri. Coborî cele două trepte, grăbi spre şleah: noi îi vedeam numai obrazul lunecând pe trupu-i de umbră.

— Trebuie să fie nişte cărăuşi, prietene Ioniţă, îşi dădu părerea căpitanul Isac. Când te-i întoarce la locul dumnitale, **să** bagi de samă să nu-ţi răstorni vinul, care-i lucru bun, măcar că nu-i scump.

— Cărăuşi trebuie să fie, încuviinţă răzăşul.

Într-adevăr, erau cărăuşi. Se auzeau glasuri groase care opreau boii: aho-aho! Şi lumina fanarului, fulgerând asupra întunericului, descoperi dintr-o dată cară cu coviltir răsărite ca din pământ. Oamenii în alb se mişcau, apărând şi pierind. Cineva rosti cu voie-bună:

— Bună vremea, jupâneasă Ancuţă.

— Bine-aţi venit, răspunse hangiţa.

În glasul ei era un cântec dulce pe care i-l cunoşteam. Ridicând cu amândouă mânile fânarul deasupra capului, aplecă fruntea ca să-şi deosebească mai bine oaspeţii. Atunci apăru; în lucirea făcliei de seu, mişcându-se spre gazdă, un bărbat bărbos cu căciulă şi cu giubea. Barba-i era astâmpărată şi rotunjită de foarfece; râdea cu obraji plini şi bogaţi de creştin bine hrănit.

— Eu socot că-i un negustor, hotărî căpitanul Neculai Isac.

Hangiţa îşi cunoscu muşteriul şi glasul ei crescu şi scăzu desmierdări:

— Chiar domnia ta eşti, jupâne Dămian? Atuncea mai ales eşti binevenit şi te poftesc sub acoperişul nostru. Porunceşte cărăuşilor să tragă peste podeţ şi să bage de samă să nu prăvale. Să intre sub şandrama, unde ştii că putem închide porţile ca la cetate, şi n-ai nici o grijă, chiar dacă ai avea aur în boccele.

— N-am aur, dragă jupâneasă Ancuţă, se apără negustorul râzând.

— Ştiu, jupâne Dămian: trebuie să ai lucru mai scump; de-aceea să fii fără grijă. Pe lângă porţi, pe care le cunoşti, avem în popas la focul acesta lume bună care cearcă vinul nou. Am tăiat pui graşi ş-am scos din cuptor azi pâine proaspătă. Toate-or fi pe pofta inimii dumnitale, mai ales ştiindu-te că eşti un om căruia îi plac tovărăşiile.

Răzăşul Ioniţă se amestecă, ridicând glasul:

— Apoi dacă-i asemenea om dumnealui, noi cu mare plăcere îi găsim loc între noi şi-l poftim cu dragoste la focul nostru.

— Domnia sa-i comisul Ioniţă de la Drăgăneşti, hurui Ancuţa ca o hulubiţă.

Iar negustorul se ploconi spre comis şi spre umbrele de la foc.

— Pentru mine are să fie mare cinste, grăi el, şi vă rog să mă socotiţi ca cel mai umilit rob al domniilor voastre. Mai întâi însă cată să-mi pun în rânduială marfa, să văd de hrana vitelor ş-a oamenilor; şi după aceea nimene n-a fi mai bucuros decât mine să guste după mâncare un pahar de vin nou. Căci după cum şi la carte scrie, vinul îndulceşte inima omului foloseşte mădularelor lui.

Comisul se întoarse la focul nostru şi ne zise cu bunăcredinţă:

— Mie-mi place negustorul acesta.

— Ai dreptate, cinstite comise, încuviinţă moş Leonte. Omul l-care vorbeşte şi râde în cea dintâi clipă când te-a văzut, nu are întru sine nici viclenie, nici ascunziş, şi mai ales, dacă Dumnezeu l-a lăsat să se nască în zodia Leului şi sub stăpânirea planetei Soarelui, apoi nu va găsi împotrivire nici ca să dobândească avere, nici să se bucure de cinste la cei mari. Lucrurile lui sunt vrednice şi spornice; şi măcar că va umbla semeţ şi va scârţâi din picioare, se va arăta pururea blajin şi prietinie...

— Să-l întrebăm atuncea, moş Leonte, în ce zodie s-a născut hotărî cu veselie comisul.

— Dacă-i voia domniei tale astfel, să-l întrebăm, eu nu mă-mpotrivesc... se-nvoi zodierul.

Carăle şi cărăuşii treceau podeţul prin lucirea fanarului Ancuţei. Am numărat trei cară cu coviltire de scoarţă, mari şi grele, sunând plin. Ţăranii îndemnau boii: hăis-hăis! Şi bicele de cânepă plesneau uşor. Trecură şi se mistuiră sub şandramaua neagră a hanului. O vreme mai auzirăm glasuri amestecate, jugurile căzând unul după altul, apoi viersul subţire şi vesel al hangiţei. După aceea veni spre noi negustorul, legănându-se, mare şi gros, în antereu-i larg şi cu încălţările scării.

— Vă poftesc la toţi sară bună şi bine v-am găsit... zise el.

— Mulţămim domniei tale, îi răspunse comisul. Te poftesc, prea cinstite jupâne Dămian...

— Mă cheamă Dămian Cristişor, întregi negustorul, şi am dugheană la Ieşi, în uliţa mare.

— Tare bine. Aşa că te poftesc, prea cinstite jupâne Dămian, să şezi aicea lângă mine, pe butuc; şi la lumina focului să ne uităm noi la domnia ta şi domnia ta la noi, ca să ne cunoaştem mai bine. Acest prietin al meu bătrân şi înţelept, moş Leonte zodierul, spune, cinstite jupâne Dămian, că te-ai fi născut în zodia Leului şi noi am fi prea doritori să ştim dacă-i adevărat.

Negustorul clipi din ochi, ca şi cum îl săgeta lucirea focului, şi se uită în juru-i cu îndoială.

— Într-adevăr, aşa este, mărturisi el. Ziua naşterii mele a vrut Dumnezeu să fie 18 iulie.

— Şi eşti bun să ne mai spui domnia ta, dacă anul întru care te-ai născut a fost sub stăpânirea soarelui?

— Nu pot s-ascund, aşa este, îngână uimindu-se cinstitul negustor; m-am născut în anul mântuirii 1814. Cum şi de unde aţi putut afla toate acestea?

— Ai cuvânt să te miri, prietine, zâmbi comisul, precum şi noi mai tare ne mirăm; căci fără să te cunoască, şi numai umbra văzându-ţi-o, moş Leonte a putut arăta adevărul. Şi ne-a spus un lucru şi mai mare: că ai să vii cătră noi scârţâind din încălţări, ceea ce mai întâi şi mai întâi s-a dovedit.

Văzându-ne pe toţi cu ochi crescuţi şi cu sprâncenele înălţate, moş Leonte s-a sculat de la locul său cu ulcica în mână.

— Cinstite comise, a zis el cu tărie; şi dumneata, jupâne Dămiene, dacă v-oi spune că numai Domnul Dumnezeu şi cartea pe care o am în taşcă mă luminează întru toate câte le spun, atunci mirarea domniilor voastre faţă de mine trebuie să fie mai mică. Căci pentru Dumnezeu şi pentru cartea aceasta înţeleaptă nimic nu poate fi ascuns... Eu, ca om, puteam greşi. Cartea mea nu greşeşte. Şi spunând cartea care-i înfăţişarea omului născut sub cutare semn şi cutare stăpânire, eu îl cunosc pe om după acea înfăţişare în care zodie şi sub care planetă l-a născut maica sa. Mai pot spune şi altele, deschizând cartea: despre căsnicie, despre avere şi cinste, despre sănătate şi anii vieţii, dar ştiinţa mea nu poate pătrunde pretutindeni. Şi dac-aş putea să-ţi spun, cinstite jupâne Dă-mian, că are să-ţi placă vinul şi tovărăşia noastră, nu ştiu dacă, întrebându-mă dumneata, aş fi în stare a-ţi răspunde că vii de la Liov ori de la Lipsca, cu marfă din ţara nemţască.

— Aduc marfă de la Lipsca... mărturisi cu supunere negustorul.

— Atunci îi bine. Să fii sănătos şi să-ţi deie Dumnezeu-sfântul câştig. Şi să bei cu noi ulcica de vin până la fund.

Punându-şi deoparte uimirea, jupan Dămian Cristişor închină ulcica şi se arătă vesel şi prietinos cătră noi toţi. Primi apoi de la Ancuţa un pui fript în talger de lut şi pită proaspătă. Şi n-a trebuit să

treacă vreme multă ca să cunoaştem, în acel negustor drumeţ, bun tovarăş şi prietin la treaba întru care ne găseam.

Când s-a potolit sub şopron orice mişcare şi cărăuşii înväliţi în cojoace se culcară între roţi sub cară, negustorul, ca şi cum ar fi grămădit grija în buzunările afunde ale giubelei, păru în toată floarea veseliei lui şi închină altă ulcică proaspătă căpitanului Neculai. Mai ales către mazâlul de la Bălăbăneşti părea el a simţi mai multă dragoste.

— Dacă doreşti, căpitane Neculai, vorbi el, am să-ţi cum mi-au fost petrecerile mele prin ţări străine. Fiind de Cel Sus rânduit într-o cinstită breaslă ca aceea în care mă aflu, acuma câţiva ani am ajuns cu bine la o stare mulţămitoare şi la puţină avere. Atuncea am socotit că mi-a venit vremea să mă ridic şi mai sus cu puterile mele, precum au făcut alţi negustori bătrâni, m-am hotărât şi eu să mă duc la Lipsc. Până-ntr-acea vreme umblam la iarmaroace cumpărând marfă de la negustori nemţi şi jidovi. Dar am cugetat apoi că dobânda lor e mai bine s-o agonisesc eu. Ş-aşa am încercat, acu doi ani, un drum până la Liov. Şi umblând atunci cu folos, mi-am pus în gând acest-an să merg mai departe: la Lipsea. Aşa că de Sântămăria cea mare m-am sculat ş-am dus patru lumânări frumoase de ceară curată sfintei Paraschiva la Trei-Sfetite. Ş-am pus pe părintele Mardare să-mi citească pentru drum, pentru primejdii, pentru boale. Ş-am şezut şi eu în genunchi sub sicriul sfintei rugând-o să m-ajute. Şi îmbrăţişând pe Grigoriţă, fratele meu mezin, şi lăsându-l în dugheană, m-am suit în căruţă ş-am apucat drumul Huşilor. Apoi de la Huşi am trecut Prutul şi mi-am arătat la stăpânirea rusească toate îndreptările. Iar la Tighina, pe Nistru, m-am întâlnit c-un negustor arman, de sub stăpânirea muscalilor, cu care am mai făcut eu afaceri. Sfătuindu-ne şi înţelegându-ne, am cumpărat noi, acolo la Tighina, cinci sute de batali: frumoasă şi bună marfă. Am plătit câte-o rublă bucata. Şi-ndată, fără întârziere, având cu noi patru oameni, am pornit pe jos acei batali, în sus, pe Nistru. Am trecut fără necaz graniţa la nemţi ş-am dat la Cernăuţi. De-acolo la Liov. Şi-n Liov am pus marfa noastră în tren şi-n puţine zile am ajuns la Ştraţburg ş-am vândut batalii c-un galbăn bucata - şi i-au luat alţi negustori, să-i ducă la un târg care se cheamă Pariz.

— Pe jos ori cu trenu? întrebă căpitanul Isac.

— Cu trenu, cinstite căpitane. Prin acele ţări, la Neamţ şi la Franţuz, oamenii umblă acuma cu trenu. Azi îs aici şi mâne cine ştie unde.

— Cum cu trenu? întrebă cineva cu glas gros şi supărat.

Mă întorsei şi văzui privind pe sub sprâncene pe ciobanul de la Rarău. Adevărat este că şi eu şi ceilalţi doream prea mult să cunoaştem ce fel de maşinărie e aceea despre care vorbeşte nrgustorul. Numai comisul şi căpitanul Isac păreau a şti despre ce-i vorba. Totuşi nu se împotriveau să asculte lămurirea pe o aşteptam noi.

— Nu ştii ce-i trenu? întrebă râzând jupan Dămian.

— Ştim, rosti moale comisul.

— Eu nu ştiu! icni îndărătnic ciobanul. Cine ştie ce ticăloşie nemţască a mai fi!

— Adevărată ticăloşie şi drăcie... râse cu voie-bună negustorul. Sunt un fel de căsuţe pe roate, şi roatele acestor căsuţe îmbucă pe şine de fier. Ş-aşa, pe şinele acelea de fier, le trage cu uşurinţă o maşină, care fluieră şi pufneşte de-a mirare; şi umblă singură cu foc.

— Fără cai? întrebă Moş Leonte.

— Fără.

— Asta n-oi mai crede-o eu! mormăi ciobanul. Iar moş Leonte îşi făcu cruce.

— De ce să nu credeţi? se amestecă împăciuitor comisul. Eu am mai auzit de asta şi trebuie să credem. De văzut însă n-am văzut.

— Ba eu am văzut, cum vă spun, stărui cu veselie negustorul. Maşina umblă singură cu foc şi trage după dânsa toate căsuţele. Apoi în acele căsuţe sunt ori oameni, ori mărfuri. Şi batalii de la Tighina i-am încărcat în acele căsuţe. Şi merg poarte bine, fără scuturătură şi fără necaz; numaicât e-un huiet mare de trebuie să grăiască oamenii unii cu alţii tare, ca surzii.

— Hm! mormăi ciobanul. Ş-ai umblat dumneata în căruţa aceea cu foc?

— Am umblat; de ce să se mire omul de asta, când am văzut şi alte lucruri mai de mirare?

— Care lucruri mai de mirare?

— Apoi să vedeţi. Pe-acolo, prin ţara nemţască, târgurile-s toate alcătuite din case cu câte patru şi cinci rânduri.

— Adică din case una peste alta? Am mai auzit eu de asta şi n-am vrut să cred.

— Apoi de ce să nu crezi, dac-aşa-i acolo? Da' eu nu m-am mirat prea tare de asta, cât de alta. C-am văzut uliţi dintr-o singură bucată de piatră...

Noi ne privirăm în tăcere la aceste vorbe.

— Da. Ş-apoi ies nemţii, boieri şi cucoane, şi se plimbă pe marginea uliţii. Cucoanele au toate pălării, iar boierii toţi au ceasornic. Nu numai boierii, ci şi lucrătorii mai săraci.

— De ceasornice nu mă mir... Întrerupse moş Leonte; dar femeile cu pălării, drept să-ţi spun, mie nu-mi plac.

— Ei, ce să-i faci? îl mângâie comisul. Aşa-s pe-acolo năravurile oamenilor. Şi ce-ai mai văzut, cinstite jupâne Dămian?

— Apoi altceva n-am văzut nimica, fărădecât mare iarmaroc, acolo la Lipsca. Mare iarmaroc cât lumea asta, şi comedii, şi muzici, şi nemţăria pământului bând bere. Cine n-a gustat, oameni buni, asemenea băutură, să nu fie cu părere de rău. Căci e-un fel de leşie amară.

— Aşa? se veseli comisul. Şi ei nu ştiu ce-i vinul?

— Or fi ştiind; dar eu vin ca la noi n-am văzut şi i-am dus dorul.

— Aşa? Şi de mâncat ce-ai mâncat? Eu socot, cinstite jupâne Dămian, că te-ai ferit şi de mâţă, şi de broască, şi de guzgan.

Ciobanul stupi cu putere într-o parte şi se şterse la gură cu amândouă mânecile tohoarcei.

— Nu m-am ferit aşa de tare, vorbi negustorul, căci n-am prea văzut aceste dihănii. Dar cartofe, sodom şi carne fiartă de porc ori de vacă.

— Carne fiartă? se mira căpitanul Isac.

— Da, carne fiartă. Şi bere de-aceea de care vă spun.

— Vrasăzică, urmă mazâlul, pui în ţiglă n-ai văzut?

— Nu prea.

— Nici miel fript tâlhăreşte şi tăvălit în mojdei?

— Asta nu.

— Nici sarmale?

— Nici sarmale, nici borş. Nici crap la proţap.

— Doamne fereşte şi apără! se cruci moş Leonte.

— Apoi atuncea, urmă căpitanul Isac, dacă nu au toate acestea, nici nu-mi pasă! să rămâie cu trenul lor şi noi cu ţara Moldovei.

Fiind prea veseli cu toţii de asemenea cuvinte, am închinat ulcelele către giubeaua, către barba şi către obrazul bucălat al lui jupan Dămian Cristişor. Ş-am răcnit cu mare larmă, felurit, fiecare-n legea lui.

— Altfel nemţii aceia au şi lucruri bune, urmă a tâlcui cu îngăduinţă negustorul. Mai întâi şi mai întâi la dânşii învăţătura-i la mare cinste.

— Iaca asta nu-i rău, întări comisul.

— În tot târgu, în tot satu, cinstite comise Ioniţă, în tot târgu, în tot satu - şcoală şi profesori. Şi toată lumea la carte.

— Atunci oile cine le păzeşte? mârâi ciobanul; iar noi iarăşi ne-am veselit.

— Toată lumea la carte, şi băieţi şi fete. Comisul se încruntă:

— Cum şi fete? Asta iar îi rânduială care trebuie să rămâie la dânşii.

Noi cu toţii am fost, se-nţelege, de părerea comisului. Şi iar am strigat, ca să s-audă până-n ţara nemţască.

Negustorul fiind într-o cumpănă mai dreaptă decât a noastră, a zâmbit ş-a aşteptat să ne liniştim. Iar după ce ne-am liniştit, a urmat:

— Şi mai au acei nemţi, cinstite căpitane, lucru bun rânduială şi legea. Eu am cunoscut acolo un morar care s-a judecat pentr-un petic de moşioară cu împăratul. Şi dac-a avut dreptate, judecătorii i-au dat dreptate împotriva împăratului.

— Asta eu iar n-oi crede-o ca şi căruţa cu foc! a strigat din nou Constandin ciobanul.

— Ba eu cred şi-mi place şi asta, i-a întors răspuns răzăşul.

— Aşa că, prea cinstite comise, stând eu acolo trei săptămâni şi văzând multe, nici mie nu mi-a plăcut aflăndu-i iritici. Însă altfel cred tot în Domnul nostru Isus Hristos.

— Atunci cum îs iritici?

— Îs iritici precum mi-a spus mie părintele Mardare de la Trei-Sfetite.

— Apoi atunci tot iritici-s şi n-am ce le face! se învoi comisul. Şi părându-ne tare rău pentru asemenea cusur al nemţilor, l-am lăsat pe negustor să-şi isprăvească istorisirea călătoriei lui.

— Ş-am umblat, zise el, la nemţi pe drumuri şi-n târguri şi nime nu mi-a făcut nici o sminteală, nici om de rând, nici slujbaş împărătesc. Şi mi-am adus cu căruţa aceea de foc, cum zice omu ista care nu crede, marfa până la Liov. Iar la Liov am încărcat-o în şarabane nemţeşti. Şi la Suceava am schimbat-o în cară de-acestea din Cordun. Şi la Cornu-Luncii am intrat în ţara Moldovei, cu bucurie. Şi dând vamă către Domnie, vameşii m-au întrebat dacă nu le-am adus şi lor câte-un dar de la iriticii şi ticăloşii aceia de nemţi. Atuncea am vârât mâna în buzunarul din dreapta al giubelei ş-am scos pentru doi vameşi câte-un baider roş. Căci din vreme mă pregătisem pentru asemenea împrejurare, ca să nu-mi spintec boccelele. Bucurându-i astfel, m-au lăsat să trec; ş-am umblat cu linişte până-n drept cu Boroaia. Ci acolo a ieşit din lunca Moldovei un călăreţ, frumos şi voinic om, şi mi-a făcut semn cu

mâna, să stau. Am înţeles că, dacă nu stau, are să-mi facă semn cu pistoalele. Şi, stând şi aşteptându-l, s-a apropiat de carăle mele şi m-a întrebat cine sunt şi de unde vin şi ce fel de marfă duc. I-am spus toate, ca unui judeţ. Şi l-am întrebat şi eu cine-i. Mi-a răspuns: Uită-te la mine. Eu îs hoţ şi slujesc la acest drum mare. Să-mi dai banii pe care-i ai asupra dumnitale.

— Om bun, îi zic eu, să-ţi dau marfă, căci alţi bani n-am. Ce-am mai avut am dat cărăuşilor şi până la locul meu mai am două zile de drum.

— Aşa? Atunci să-mi spui ce marfă ai.

— Apoi ce marfă să am? Am marfă de la Lipsea din ţara nemţască. Tot felul de horbote, şi mărgele, şi cercei, şi pânzeturi pentru nevoile femeieşti.

— Ce vrei dumneata să fac cu asemenea marfă? zise hoţul. N-ai găsit la acei păcătoşi altceva, potrivit pentru un voinic ca mine?

— Ba, dacă nu ţi-i cu supărare şi dacă ţi-a plăcea, m-am gândit şi la asta, om bun, îi spun eu. Poftim un baider roş de lână de la India, cum n-are nimeni în toată ţara şi care sade bine mai cu samă omului călare!

— Să văd! cere hoţul.

Eu îndată scot din buzunarul celălalt al giubelei al treilea baider şi i-l întind. Când l-a văzut, mare bucurie pe acel voinic. L-a luat şi s-a dus mulţămindu-mi.

Bucuros de întâmplare, nimeresc în sat la Drăguşeni, tot deasupra Moldovei. Opresc carăle în popas şi pun pe oameni să facă un foc la botul boilor ş-o mămăligă în cujbă. Când scot eu brânza şi răstoarnă ei mămăliga, iaca se înfăţişează privighetorul şi-mi cere îndreptările, din porunca isprăvniciei.

Ce să vă spun? Eu am straşnice îndreptări şi mai ales o scrisoare de la nănaşul meu dumnealui aga Temistocle Bucşan. Scot şi-i arăt îndreptările şi-i vâr sub nas mai ales acea scrisoare.

Zice aşa în acea scrisoare:

„Din porunca măriei sale Vodă, dumneata ispravnic ori privighetor, ori vameş, ori vornic de sat, orişicine ai fi, să nu cumva să cutezi a vătăma acestuia neguţător, ci să-l leşi a merge cu pace la locul său. Aşa."

Se chiorăşte acel privighetor la pecete şi la iscălitură şi cârneşte din nas.

Zice:

— Dumneata, jupâne, vii din ţara nemţască?

Răspund:

— Da. Vin de la Lipsca.

— Şi ce fel de marfă aduci?

— Apoi ce fel de marfă? Tot felul de horbote, şi mărgele, şi cercei, şi pânzeturi, şi cituri, pentru trebuinţele femeieşti.

— Numai asta? zice el. Apoi ce poate face cu asemenea lucruri un holtei precum mă aflu eu?

— Nu poate face nimica, îi întorc eu cuvânt zâmbind. Dacă nu ţi-i cu supărare şi dacă ţi-a fi pe plac, cinstite privighetor, eu m-am gândit şi la o întâmplare ca asta. Şi am la mine, pe lângă toate fleacurile muiereşti, un baider roş de lână de la India, cum nu se mai află pe lumea asta mai frumos.

— Să văd, mă îndeamnă privighetorul. Eu scot al patrulea baider şi i-l dau, şi el se duce fără să-mi mulţămească.

Asta este, fraţilor creştini, sfârşi cu voie-bună negustorul, Mi-am plătit dările şi vămile ş-acuma sunt slobod până-n târg la Ieşi. Acolo mai am o dare cătră sfânta noastră maică Paraschiva şi cătră părintele Mardare. Trebuie să caut şi la obrazul dumnealui nănaşului meu aga Bucşan. Şi pe urmă mă pot hodini în casa mea şi-n dugheana mea, aşteptând rodul trudelor mele şi anul când îmi va fi dat să-mi iau soţie, căci trebuie să aflaţi că încă sunt holtei.

Noi am făcut iar mare zvoană, grămădind ulcelele spre barba cinstitului negustor. Şi într-acea zvoană s-a-nfăţişat, părând spăriată, însă zâmbind în colţul gurii, Ancuţa. Într-un chersin aducea plăcinte cu poalele-n brâu. La care vedere noi şi mai tare ne-am bucurat şi ne-am burzuluit. Iar Dămian Cristişor lipscanul, fiind înveselit aproape cât şi noi de vinul cel nou, s-a sculat, a vârât mâna stângă în buzunarul cel adânc al giubelei şi a scos la lumină o zgărdiţă de mărgele. Păşind lângă hangiţă, i-a aşezat-o sub guşă şi i-a încheiat-o la ceafă. Apoi, făcând un pas îndărăt, a privit-o cu uimire.

— Jupâneasă Ancuţă, a zis el, iată aici mărturia tuturor oaspeţilor tăi. Să spuie toţi dacă au văzut vreodată zgărdiţă mai minunată la o muiere mai frumoasă!

Apucând-o de după cap, a sărutat-o pe amândoi obrajii. Iar Ancuţa, lepădând chersinul, i s-a răsucit pe dedesubtul braţelor ş-a scăpat în fugă spre han.

Orb sărac

¥

O babă ş-un moşneag ieşiră cătră lumină dinspre carăle lipscanului. Femeia venea înainte, omul ceva mai îndărăt, cu capul puţin înălţat şi părând a asculta cu mare luare-aminte zvoana şi glasurile de la focul nostru.

Bătrânul e orb, mi-am zis eu privindu-l. Pare a-l trage baba după dânsa c-o frânghioară; însă el păşeşte pe urma ei fără greş către mirosul fripturii şi larma sfatului.

Baba purta broboadă de ştergar alb, catrinţă şi sumăieş scurt. Orbul era şi el îmbrăcat ca muntenii, cu pălărioară neagră şi strai alb, iar cojocelul îl ţinea numai pe umeri; şi de sub cojocel, de la subsuoara stângă, îi atârna cimpoiul, cu clonţul spre pământ... Când se simţi aproape, orbul se opri, numai baba mai făcu câţiva paşi cătră foc. El se opri şi lumina îi bătea obrazul neclintit împresurat de barbă albă.

Mulţi dintre tovarăşii mei nu-l băgaseră încă în samă. Numai jupanul negustor de Lipsea, înţelegând despre ce-i vorba, începu a râde.

— Mătuşă Salomie, zise el, tot n-ai scăpat de moşneagul cel chior? Văd că se ţine hojma de dumneata.

— Aşa-i, jupâne, răspunse ea cu vioiciune şi subţire, însă fără răutate; de când am purces din Rădăuţi, se ţine de mine ca umbra, ca să-l duc şi să-l lepăd la târgu Ieşilor. Acu dumneavoastră, urmă ea cătră noi ceilalţi, veţi fi socotit poate altceva, ca oamenii, că mi-i soţie ori frate; dar eu am uitat şi de asemenea zburdăciuni, şi de neamuri şi nu cuget decât la nevoile mele. M-am aninat şi eu într-adaos la căruţele dumnealui negustorului ca să pot ajunge până la sfânta cuvioasa

Paraschiva, în cetatea Domniei, să pun pe racla ei un puişor de argint şi să-i mărturisesc ce durere am. Iar sărmanul acesta, călcând după mine, a îndrăznit să se apropie şi de sfatul domniilor voastre, fiind un bătrân viclean şi nădăjduind că-i veţi porunci să vă zică ceva din cimpoiul său. M-am stropşit la el să-şi puie în cap cojocelul şi să doarmă sub căruţă, dar el nu vrea să înţeleagă.

Bătrânul zâmbea, aţintind spre foc ochii lui de albuşuri coapte.

— Mie-mi plac tovărăşiile vesele, vorbi el c-o voce blândă şi joasă. Îmi place şi vinul nou, şi friptura de pui în ţiglă. Foarte-mi place s-ascult istorisiri. Şi să spun şi eu câte ştiu din trecute vremi. Dumnezeu a rânduit să mă pedepsesc fără lumină într-această viaţă, să-ntind mâna şi să cerşesc pită de la creştini buni. Fiind aşa voia lui Dumnezeu şi având el grijă de mine ca şi de viermii pământului, am cugetat că nu trebuie să plâng, ci să primesc rânduiala.

Comisul Ioniţă se întoarse spre orb; şi după ce-l privi îl întrebă cu mirare:

— Fiind un cerşetor nemernic precum eşti, îţi place friptura de pui în ţiglă?

— Îmi place, stăpâne şi frate, răspunse cu glasu-i prietenesc orbul.

— Şi vinul îţi place?

— Şi vinul nou pe care-l simţesc înţepându-mi nările.

— Dar istorisiri ştii să spui?

— Ştiu, ca oricare om, de ce să nu ştiu?

— Văd că te lauzi, însă află că istorisiri ca mine şi ca prietinul meu căpitanul Neculai Isac, nu-i nimeni să ştie în toată ţara asta a Moldovei.

— La asta eu nu mă pun împotrivă, stăpâne.

— Să nu te pui, căci eu am să spun cea mai frumoasă şi mai minunată istorisire din câte s-au spus.

— S-o spui, stăpâne, şi eu am s-o ascult bând vin nou din oala domniei tale, pe care ai umplut-o acuma. Şi domniei tale jupâneasa crâşmăriţă are să-ţi aducă o oală nouă, pe care ai s-o umpli din proaspăt. Aşa, având şi ce mai trebuie pe lângă vin, am s-ascult cu mare plăcere. Şi după aceea, dacă vei binevoi, am să-ţi zic un cântec din acest cimpoi ş-am să-ţi cânt viers.

— Vrasăzică, nemernicule şi orbule, nu ştii numai să bei şi să mănânci; ştii să şi cânţi.

— Ştiu şi asta, stăpâne, din mila lui Dumnezeu. Ştiu şi altele.

— Aşa? Şi cimpoiul tău zice frumos?

— Zice, stăpânilor şi fraţilor, parc-ar fi din piele omenească.

— Se poate; ş-ai să-mi cânţi, căci aşa am eu plăcere în acesta ceas, la Hanu-Ancuţei. Noaptea târzie şi cloşca cu pui grăbeşte spre crucea nopţii. Aud nişte cucoşi de-a Ancuţei bătând din aripi şi cântând. Unul dintre ei, care are glas mai prost, l-aş pofti mâni dimineaţă cu borş acru.

— Cucoşii cântă, băgă de samă orbul, ca s-alunge şerpii şi duhurile din preajmă.

O clipă sfatul nostru conteni, - ca s-ascultăm în tăcere bătăile de aripi şi trâmbiţările cucoşilor, întâi aproape în cetatea hanului, apoi ca o muzică stinsă, într-o mare depărtare, dincolo de apa Moldovei.

Ancuţa puse oala nouă în mâna comisului.

— Frate Ioniţă, zise căpitanul Isac, Ancuţa îţi dă dumnitale oală nouă şi mie îmi zâmbeşte. Cată să nu fiu eu mai mulţămit decât dumneata.

Hangiţa râdea gâdilat.

— Atunci oala astălaltă, hotărî comisul, trebuie s-o dau orbului, care are să-mi cânte din cimpoiul lui.

— Am să-ţi cânt, stăpâne.

Baba, care adusese pe cerşetor, se arătă supărată fără pricină, când moşneagul păşi cu mânile întinse spre noi.

— Nu înţeleg de ce nevolnicii şi calicii încurcă petrecerile oamenilor!

— Să nu te superi, soră Salomie, se întoarse către ea cerşetorul, căci supărarea-i de la Necuratul.

— Nu-ţi sunt soră, se scutură baba, făcându-şi gura pungă şi întorcându-şi capul de către el.

— Nu-mi eşti soră, adevărat, căci eu nu sunt decât un biet sărman pribeag prin această lume. Frumoasă-i şi eu n-o mai văd. Tânără-i şi eu n-o mai simt. Adă-ţi aminte, liţă Salomie, de vremea când purtai la gât mărgăritar, fii bună ca atunci şi nu te supăra pe mine.

Baba tăcu. Ancuţa râdea.

— Cum? Ştii şi ce-i mărgăritarul? se miră comisul Ioniţă.

— Ştiu, căci l-am văzut şi eu odată lucind. Mărgăritarul, cinstite stăpâne, e o piatră scumpă care se găseşte în scoici, la mare. Cum îi acuma, într-o noapte de toamnă, când marea-i lină, ies anume scoici la mal şi se deschid la lumina lunii. Şi aceea în care cade o picătură de rouă se închide şi intră la adânc. Iar din acea picătură de rouă se naşte mărgăritarul.

— Acest orb sărac are, după câte văd, destulă înţelepciune, vorbi negustorul de Lipsea, fluturându-şi barba pe deasupra oalei.

Cu toţii ne mişcarăm, ca şi cum am fi vrut să ne apropiem mai bine de foc. Orbul îşi răsuci trupu-ntr-o lăture şi sorbi din oală. Apoi obrazul i se întoarse iar spre noi şi zâmbi în noaptea-i prelungă. Puse oala la pământ şi se aşeză turceşte lângă ea. Trase spre el pliscul cimpoiului şi umflă c-un răsuflet adânc foiul. Cuprinzând instrumentul sub cotul stâng, îl strânse, şi el ţipă o dată scurt, ca şi cum l-ar fi durut. Apoi începu a mormăi ş-a da sunet de cântec vechi.

— Aista-i cântecul mioarei, grăi orbul întorcându-şi spre noi zâmbetul. Dacă pofteşti altceva, stăpâne, îţi pot zice pe urmă.

— Cântă! vorbi întărâtat şi supărat ciobanul. Căpitanul Isac îl privi râzând subţire pe deasupra capetelor noastre.

Cimpoierul umflă mai tare foiul, apoi, călcând cu degete repezi pe găurile surlei, chemă un viers de mâhnire din depărtarea anilor de demult. Înălţând ochii morţi spre stele, lăsă pliscul cimpoiului şi cântă cu glas. Spunea ceva despre trei ciobani care coborau cu turmele din munte. Şi doi din ei aveau gânduri rele asupra celui mai tânăr...

S-aude, s-aude	De trei ciobănaşi;-
Departe, la munte,	Goman gomănind,
Gomăn gomănaş	Oile pornind...

Iar izbucni în surlă chemarea de demult. O simţeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost şi nu mai sunt pe acest pământ. Auzeam pentru întâia oară cântecul acesta al păstorilor. Şi luam aminte la mioara care se tânguia şi vorbea omeneşte cu stăpânul său despre moartea lui...

Mări s-au vorbit	Umbrele când cresc
Şi s-au sfătuit	Neguri se opresc
În apus de soare,	Pe munţi şi pe ape, -
Ca să mi te-omoare.	Dorm oile toate...

Celelalte stihuri au rămas numai ca o pâclă în mine, cu totul nedesluşite. Iar printre ele tânguirea cimpoiului. Stăteam şi ascultam încă, pe când foiul se dezumfla la pământ ca o dihanie netrebnică, lângă picioarele orbului. El rupse cu dinţi lacomi dintr-un picior de pui şi înghiţi hulpav, cu albuşurile crescute în găvanurile negre ale ochilor. Apoi istovindu-şi şi oala de vin, rămase iarăşi alinat, cu faţa cătră noi.

Ciobanul cel prost şi supărat de la Rarău, cum şi monahul care se ducea la Sfântu-Haralambie plângeau pe locurile lor fără nici o ruşine. Aşa că pot vorbi şi eu fără sfială de acea întâmplare, când am lepădat lacrimi pentru nişte închipuiri.

— Dacă pofteşti, stăpâne, pot a-ţi cânta şi alte cântece mai frumoase, a vorbit cerşetorul.

— Dacă ştii altele mai frumoase de ce mi l-ai cântat pe-acesta? răsări cu glas de harţag domnia sa comisul Ioniţă de la Drăgăneşti.

— Iată de ce, fraţii şi stăpânii mei, a răspuns bătrânul; căci eu, rămânând fără vedere încă de pe când eram copil, am ieşit din sat de la noi ş-am pornit în lume. Şi oploşindu-mă într-o iarnă pe apa Prutului, la o perdea de oi, am stat pe lângă nişte baci bătrâni la focuri care nu se mai stingeau niciodată. Şi acei baci vechi din pustie m-au învăţat lângă foc acesta cântec; dar m-au legat cu blăstăm să nu-l uit niciodată şi, de câte ori oi suna din cimpoi, să-l zic mai întâi şi mai întăi.

Iar după ce m-am despărţit de acei baci, aflaţi, stăpânii mei şi fraţii mei, că am trecut dincolo de Prut, sub mâna unui calic bătrân, care nu era orb cu adevărat, dar ştia să cerşească tare frumos, cântând creştinilor spre a fi miluit. Avea meşteşug să pară că nu vede, şi când eram noi singuri îl auzeam râzând. Iar Domnul Dumnezeu îl ierta pentru asta, pentru că se ducea totdeauna la biserică şi se închina cuviincios la sfintele icoane.

Şi tot aşa se închina şi făcea cruce când, la o margine de sat din care ieşeam, se pregătea să fure o găină sau un miel. Şi rugându-se cu credinţă şi dreptate, Dumnezeu îl ajuta. Cu acel calic bătrân am trecut printre moscali şi nimeni nu ne-a oprit — nici cei mari, nici cei mici, căci şi-n acea ţară a lor cerşetorii sunt oamenii lui Dumnezeu şi n-au nevoie de hârtie cu pecete. Am umblat pe unde am vrut, prin târguri şi sate, şi pe la iarmaroace mari, şi creştinii ne miluiau din belşug. Din ce strângeam, aveam de vândut la crâşmari jidovi, ori la muncitori sărmani. Iar Ierofei, tovarăşul acela al meu, nu uita să cumpere din parale şi-o lumânărică de ceară, ca s-o puie la icoane. Sfinţii se bucură de dar, nu cunosc preţul lumânării şi nici nu pot afla că ne-au mai rămas carboave. De altminteri Ierofei le ţinea ascunse bine în chimir. Aşa am mers noi până la târgul cel mare al Chiului, ş-acolo ne-am oprit o iarnă ş-am cheltuit acele carboave agonisite.

Cât am stat, am trăit tare bine şi tare frumos în breasla noastră a calicilor orbi, unii fiind orbi şi alţii nu. Ş-am cunoscut acolo, ca la o şcoală, învăţăminte pe care nu le ştiam, deprinzând cântări jalnice şi meşteşugul breslei. Ş-apoi pierind Ierofei la o petrecere şi la o bătaie într-o noapte, am fugit din Chiu ş-am umblat cu alţi tovarăşi prin lume, până la o apă mare unde am auzit limbă tătărască. Am trăit bine o vreme şi-n tagma necredincioşilor, după aceea mi-a venit dor într-o primăvară să miros răşină de brad. Ş-am întors spatele către limbile păgâne şi faţa către ţara Moldovei. Iar în toată această vreme, stăpânii mei şi fraţii mei, eu am purtat cimpoiul cu mine ş-am cântat, - neuitând blăstămul bacilor de la Prut. De aceea aţi auzit şi dumneavoastră acel cântec. De plăcut mie nu-mi place, însă trebuie să-l cânt. Şi de poftiţi, vă pot zice unul mai mândru şi mai cu haz.

Păşind eu înspre locurile mele, am întrebat de-un sat la apa Moldovei şi nu l-am mai aflat, căci se pustiise şi-l strămutaseră domnii şi boierii. Trecuseră ani mulţi; pieriţi şi morţi au fost toţi ai mei; iar puhoiul Moldovei le-a risipit mormintele şi le-a dus ciolanele la vale prin scruntare şi lunci. Am umblat atunci întrebând de-un han de demult, care stătea şi-n vremea copilăriei mele la drumul împărătesc. Acel han, mi-au spus creştinii, nu departe de locul unde-a fost un sat Negoieşti, se cheamă în zilele noastre Hanu-Ancuţei şi oameni care se duc la târgul Ieşului ori la Roman fac acolo popas mare.

Am venit la mireznă de brad ş-am trecut pe la acel han. De-atuncea nici mai ştiu câţi ani vor fi fiind. Iar acuma, ajungând vremea să mă duc iar la Ieşi, la Domnie, să mă închin şi eu la moaştele sfintei Paraschiva de la Trei-Sfetite, înţeleg c-am făcut iar popas la acest han, carele se cheamă a Ancuţei. Mulţămesc lui Dumnezeu c-am găsit cuvânt bun şi milă.

Stăpânii mei şi fraţii mei, pe când eram eu un prunc şi vedeam satul nostru care nu mai este şi ţintirimul pe care l-au risipit apele, am auzit poveste adevărată de la un bunic al maicii mele, despre o minune a sfintei Paraschiva, unde ne ducem să ne închinăm eu şi liţa Salomia. Acea minune s-a făptuit în vremea veche, fiind o strămoaşă a noastră aici trăitoare la acest han.

În acea vreme s-a fost ridicat asupra ţării Moldovei, ca Antihrist, Duca-Vodă. Având neistovită poftă de argint şi aur, a prins a arunca biruri asupra norodului. Atunci s-a iscat o zicală: că ce-i greu peste bordeie? - Birurile lui Duca-Vodă. - Umblau slujitori călări cu suliţi şi cu făclii. Luau vită, luau ştiubei, luau ţol, luau bani. Cui se punea împotrivă, îi luau şi viaţa.

A ieşit în ţară hoţia domnească. Nu mai era chip să scape nimene de sub cumpăt. Fugeau noroadele peste graniţă. Până ce-au nimerit nişte sărmani necăjiţi, într-o toamnă, la Ieşi, la moaştele sfintei. Şi l-au pârât pe Duca-Vodă, scăldând racla cu lacrimi.

Atunci, îndată după această rugăciune, s-a clătit racla sfintei. Şi poporul fiind de faţă, în ziua de 14 ale lunii octombrie, la amiază, s-a întunecat cerul, s-au tulburat stihiile ş-a prins a bate o zloată cu vifor. Iar până a doua zi s-a pus troian. Şi noroadele s-au spăimântat foarte.

În acea noapte a căzut de pe vânt demonul la curtea domnească şi, bătând în geam cu gheara, a dat de ştire lui Vodă să lese în lumea asta toate bogăţiile strânse şi să se gătească de cale pentru drumul cel fără întoarcere.

— A venit vremea, luminate Doamne, să-ţi dai socotelile şi să plăteşti ce-ai iscălit.

Căci el făcuse zdelcă şi pusese iscălitură şi pecete, - ca să poată izbândi atâta urgie asupra lumii.

Duca-Vodă a îngheţat în patul lui de argint, auzind glasul. După aceea a răsărit ca sub bici ş-a răcnit la slujitor să-i înhame telegarii la carate. Astfel a fugit, cu ce averi a putut strânge, până într-un

sat din jos. Iar acolo, o dată cu viscolul, l-au ajuns nişte joimiri Ieşi şi l-au prins, prădându-l de bani. Vestitorul nopţii fiind de faţă, râdea, şi l-a dat pe mâna celor duşmani. L-au apucat de grumaz şi l-au dus cu dânşii.

Găsind în calea lui omături şi troiene, mergea foarte greu şi i-au căzut caii. Atunci a scos din sân trei galbeni, ce-i mai avea ascunşi, şi i-a pus în palma unui ticălos de rând, pentru-o sanie cu oplene ş-o iapă albă. Şi cu acea sanie proastă a ajuns Duca-Vodă aici la han. Din toată averea de pe lumea asta nu mai avea nimica. Ş-a cerut bătrânei aceleia a noastre o ulcică de lapte de pomană. Iar ea nu-l cunoştea. Şi se tânguia că n-are:

— N-avem lapte, n-avem vaci, mămucă; n-avem, că ni le-a mâncat Duca-Vodă, mânca-l-ar temniţa pământului şi viermii iadului cei neadormiţi!

El a tăcut, şi-a plecat fruntea, s-a suit în sanie, s-a dus. Iar mai pe urmă s-a aflat cine a fost. L-au dus joimirii spre hotar. Dar la craiul leşesc n-a mai ajuns. A intrat cu iapa cea albă în singurătăţi şi codri, a poticnit într-o râpă, ş-a trecut pe tărâmul celălalt, în locul blăstămurilor. Ş-a rămas istoria acelei minuni de la om bătrân la om bătrân până în vremurile mai nouă.

Fraţii mei şi stăpânii mei, acestea-s lucruri trecute. Pentru plăcerea dumneavoastră de-acuma, dacă poftiţi şi porunciţi, eu pot să vă cânt altceva!

La aceste vorbe s-a petrecut un lucru la care noi nu ne aşteptam, oricâţi răzăşi, negustori, cărăuşi şi oameni de rând ne aflam acolo.

Comisul Ioniţă a strigat că pofteşte cântec. Însă Ancuţa cea tânără, apropiindu-se de orb, l-a cuprins de mână. I-a zis:

— Am ascultat şi de la mama întâmplarea asta. Întoarce-te spre mine. Poate dumneata, uncheşule, vei fi fiind unul Costandin, despre care am auzit pe maică-mea spunând că s-ar fi rătăcit prin lume.

— Eu sunt, răspunse bătrânul. Aşa mă cheamă.

Şi zâmbi întunericului. Apoi, cu degetele harnice, pipăi obrazul Ancuţei.

Ea luă mâna care-o pipăia, o întoarse ş-o sărută. După aceea, sub aceleaşi degete, puse pită şi friptură. Săracul prinse iarăşi a rupe lacom din carne, cu dinţi de fier.

Parcă uitase unde-i şi nu mai avea a spune nici un cuvânt. Noi îl priveam cu mare uimire; iar c-o uimire mai sporită decât a tuturora, clătinându-se uşor în zbaterile focului, se uita comisul, nu atât spre sărmanul flămând, cât spre acea dihanie care căzuse la pământ alături de el, dezumflată şi moartă.

Istorisirea Zahariei fântânarul

¥

Încă înainte de a-şi fi sfârşit orbul istorisirea, liţa Salomia începuse a nu mai avea astâmpăr, rupându-şi degetele şi muşcându-şi buzele. Apoi când Ancuţa i-a sărutat acelui pribeag mâna, punându-i dinainte alte fripturi şi plăcinte, nu se putu opri să nu mormăiască felurite vorbe către noi, cei mai aproape de dânsa.

— Iaca, astfel trăiesc unii fără grijă, măcar că-s nişte nevolnici. Umblă duşi de mână de alţii, că ei singuri nu-s vrednici să calce doi paşi; şi pe unde ajung spun nişte minciuni, de stă lumea şi se uită la dânşii cu gura căscată.

— Care minciuni, mătuşă Salomie? întreb eu. A spus nişte întâmplări din viaţa lui ş-o istorisire cu Duca-Vodă, care nici nouă nu ne este necunoscută.

— Asta ştiu eu că-i adevărată, că nici noi nu suntem de ieri de-alaltăieri, ş-am auzit şi ştim destule; - dar toate ale lui n-aţi auzit dumneavoastră cum le întorcea şi le sucea, ca să se plece o lume către dânsul? Parcă ce-i bun un hârb? Nu-i bun de nimica. Aşa că eu una m-am umplut de năduf auzind şi mai ales văzând.

— Mătuşă Salomie, tare te rog: nu te supăra. Dumneata nu cunoşti cum îi lumea? Ai fost femeie frumoasă în zilele dumnitale ş-ai purtat la gât mărgăritar, cum spunea moş Costandin. Apoi de ce-ţi ieşeau bărbaţii în preajmă, arătându-şi dinţii şi măgulindu-te? Iar la alte femei nu se uitau, căci nu erau ca dumneata. Astfel şi lumea asta de-aici adunată la lucrarea care se vede are plăcere s-asculte istorisiri;

şi cine le spune mai frumos, acela are laudă mai mare. Bătrânul acela-i orb şi ticălos, dar ştie să spuie şi să cânte, având dar de la Dumnezeu.

Asemenea dacă te bucuri de-o floare că-i luminată şi are mireasmă, nu te poţi supăra pe cea care-i mohorâtă şi fără miros, căci nu-i ea vinovată.

— Aceea-i bună de leac! se ascuţi la mine liţa Salomia.

— Precum spui, e bună de leac, şi ai dreptate, mătuşă Salo-mie, dar aicea noi nu ne-am strâns pentru meşteşuguri doftoriceşti. Asemenea ca şi orbul, au spus alţii, înainte de-a veni dumneata, nişte istorisiri de s-a făcut crâncenă carnea pe mine şi n-am să le uit până la ceasul morţii. Şi mai ales aşteptăm acuma să ne spuie comisul Ioniţă una cum nu socot c-a fost ş-a mai fi.

— Vorbeşti de răzăşul cel uscat?

— De dânsul vorbesc, mătuşă Salomie.

— Apoi pe-acela mi se pare că l-am mai văzut eu şi l-am mai auzit şi altă dată. Într-adevăr, pare un om cum nu sunt mulţi. Tot aşa, mă uit la toţi, şi pe unii îi cunosc, văzându-i altă dată tot aici la han; şi mă-nduplec a crede c-or fi ştiind ş-or fi spunând întâmplări. Însă ce crezare poate să aibă cel mai netrebnic dintre toţi? Eu, care l-am adus şi l-am scos în vederea tuturor, stau deoparte; şi el e la mare cinste!

Dar acuma să zicem că nu-i vorba de mine, urmă liţa Salomia, împungându-mă cu ochii. Dar iată, eu aicea, între dumneavoastră, mă uit la unul care s-a întâmplat să vadă nişte mari pozne în viaţa lui. Să spuie acela, - să vedem unde rămân orbii? Ori s-ascultăm pe dumnealui comisul Ioniţă, — aşa ni s-a şedea mai bine ş-a fi mai frumos!

— Mătuşă Salomie, întreb eu, de care pozne vorbeşti dumneata şi de care om?

— Uită-te şi-l cunoaşte. Stă între călugăr şi cioban.

— Acela-i moş Zaharia fântânarul, mătuşă Salomie. Nu l-am auzit scoţând glas de când sunt aicea. Dumnitale nu-ţi plac orbii; dar iubeşti pesemne muţii.

— Nu-i mut, nu te teme. Îi place tare băutura şi n-are când vorbi. Numai să-ţi spuie ce i s-a întâmplat, ş-apoi să vezi!

— Ce i s-a întâmplat, mătuşă Salomie?

— Ce i s-a întâmplat? se amestecă şi răzăşul, fără să ştie despre ce-i vorba. Cui i s-a întâmplat?

— Uite, omului aceluia, cinstite comise Ioniţă, răspund eu; lui Zaharia fântânarul. Îmi mărturisea mătuşa Salomia despre o poznă care s-ar fi petrecut cândva.

— Unde?

— Să spuie el, comise, grăi liţa Salomia, cu glasul deodată îndulcit. Întreabă-l, să spuie întâmplarea din pădure de peste apă. Bădica Zaharie! strigă ea ascuţit.

Fântânarul întoarse capu-i buhos şi barba-i încâlcită.

— Hău! răcni el, ca din fundul fântânii.

— Bădica Zaharie, cinstiţii oaspeţi de-aici poftesc s-audă ce ţi s-a întâmplat dumnitale, când erai flăcău, în pădurea de peste apă.

— Aha! La Păstrăveni.

— Acolo, bădiţă Zaharie, într-o poiană pe care-o ştii dumneata.

— Într-o poiană care-a fost şi nu mai este, căci acea pădure s-a tăiat. Îi zicea poiana lui Vlădica Sas.

— Auziţi? vorbi liţa Salomia zâmbind. Apoi se apără de ulcica pe care i-o întindea răzăşul. Îţi foarte mulţămesc, cinstite comise, dar eu, fiind bolnavă de vătămătură, nu pot suferi în gură nici o picătură de vin. Nu beau decât rachiu. Pot gusta ş-o plăcintă dintre acelea, - care-i mai molcuţă, cinstite comise, căci nu mai am dinţi ca de demult - şi ca în vremea tinereţii nu mai pot muşca. Bună plăcintă, n-am ce zice: aşa le fac şi eu. Acuma parcă tot aş îndrăzni să iau măcar în vârful buzelor oleacă de vin, mai ales că nu-i de cel vechi. Spune, bădica Zaharie, întâmplarea de la poiana lui Vlădica Sas.

— Care întâmplare? întrebă iar, alene, fântânarul.

— Întâmplarea aceea când te-a chemat boierul de la Păstrăveni la curte şi ţi-a poruncit să-i cauţi apă în acea poiană.

— Aşa-i, încuviinţă Zaharia. Mă cheamă şi-mi porunceşte: Să-mi găseşti apă şi să-mi sapi o fântână în poiana lui Vlădica Sas. Acolo are să facă popas, în toamna asta, mare vânătoare domnească, - şi trebuie apă.

Zaharia fântânarul se opri.

— Ei? îl îndemnă comisul.

— Atâta-i.

— Cum atâta? scutură din cap liţa Salomia... Vină-ţi, bădica, în simţire şi spune toate: cum ai mers cu dânsul la faţa locului ş-ai bătut cu piciorul în pământ ici, ai bătut cu piciorul în pământ dincolo, - ş-ai ascultat semnele pe care le ştii. Pe urmă ai scos din chimir cumpăna, - care niciodată nu dă greş, ş-ai aşezat-o pe faţa pământului şi te-ai uitat la dânsa...

— Mă uitam, vorbi Zaharia, dar boierul acela, cuconu Dimachi Mârza, măcar că se uita şi el, nu înţelegea nimica. Iată, cu această cumpănă am găsit eu apă în poiana lui Vlădica Sas.

Moş Zaharia trase din laturea stângă a chimirului două beţişoare rotunde şi îngemănate de lemn vechi şi lustruit. Încercă să descurce din jurul lor nişte fire nevăzute, şi sticli în bătaia focului un buburuz de argint.

— Cumpăna asta, lămuri el, e din lemn de corn. He-hei! cine ştie cine a făcut-o şi când a făcut-o. A rămas de la bătrânii cei vechi, care au fost tot fântânari, ş-au aflat cu dânsa fântânile şi izvoarele, cum am aflat şi eu atuncea în poiană, faţă fiind cuconu Dimachi Mârza. Asta-i.

— Ei, şi pe urmă?

— Spune, omule, îl sili iar liţa Salomia, cârnind spre el nasul şi strâmbând sprâncenele. Spune cum ai făcut poc! cu talpa opincii:

— Aici, cucoane, dăm de apă.

— În acest loc?

— În acest loc, cucoane Dimachi. Dă-mi robi cu hârleţe şi cazmale; porunceşte la douăzeci de cărăuşi s-aducă piatră şi să mi-o clădească alături; dă-mi ajutoarele de care am nevoie fi ţidulă la rateş pentru băutură; şi pe urmă, în scurtă vreme, te poftesc aici c-un pahar de cleştar, să-ţi dau să bei din el lacrima pământului.

— Aşa-i, încuviinţă Zaharia.

— Ei, şi după *aceea* boierul zice: Aşa să fie şi să-mi zideşti fântâna! Şi se duce cu fântânarul la curte şi strigă la grămătic să-i aducă o pană de gâscă. După ce-i aduce pana de gâscă, cere cerneală ş-o măsuţă ş-o bucată de hârtie. Ş-a scris acea ţâdulă pe care o ceruse Zaharia. Pe urmă, a chemat pe slujbaşi şi Ie-a poruncit la fiecare ce are de făcut, ce robi să deie la săpat, ce oameni cu harabale să rânduiască la piatră, ce ajutoare să-i pregătească fântânarului la zidărie, - şi, închinându-se toţi, s-au dat cu dosul îndărăt şi s-au dus să împlinească poruncile.

— Aşa-i, încuviinţă iar Zaharia. A zvâcnit către ei: Ţâst! - aşa avea el obicei să facă, - şi s-a uitat încruntat. Şi ei s-au dus cu mare frică.

— S-au dus, urmă liţa Salomia, ş-au adus de toate la locul hotărât şi la vreme. Ţiganii au început să sape cu hârleţele şi să bată cu cazmalele; cărăuşii aduceau şi clădeau piatra pe pajişte şi bădiţa Zaharia sta pe-o coastă, într-un patul de frunzar, şi se uita la dânşii şi tot gusta dintr-un ulcior.

— Rachiu de drojdie de la Cotnari, întregi fântânarul.

— Aşa este. Ş-a stat el aşa în colibă şi-n patul până ce-au dat afară robii, cu hârleţele, pământul negru, pe urmă au dat afară lutul, şi pe urmă au ajuns la nisip şi la prund. Şi când au ajuns la humă, bădiţa Zaharia s-a sculat în picioare ş-a venit la marginea gropii. Zice: Măi ţiganilor, dacă vi-i sete, mai răbdaţi o ţâră, căci în curând daţi de apă.

Aşa a fost cum a spus el şi cum arătase cumpăna.

Au dat, oameni buni, de apă ş-au mai săpat iarăşi - ridicând afară mocirla cu ciuberele pe scripţ. Ş-au săpat de-şi lepădau robii sudoarea cu palma de pe frunte. Şi întrebau: Mult mai avem, meştere Zaharie? căci d-acu răzbim pe celălalt tărâm. Săpaţi, măi, zice fântânarul, până ce v-oi spune eu: gata!

Ş-aşa - într-o zi se scoală iar şi porunceşte: Gata! De-acu aşezăm prag. Curăţim frumos, punem sprijinitori bune şi începem a zidi.

Aşa au făcut. Şi s-a coborât el cu zidarii în fântână ş-au zidit. Iar când s-a scuturat frunza în poiană, a venit boierul cu pahar de cleştar ş-a gustat apă, după hotărârea lui Zaharia.

— Aşa-i! încuviinţă Zaharia. Cuconu Dimachi a făcut: Ţâst! bună apă, bre Zaharie! - Într-adevăr era bună apă. Decât eu vinul îl beau mai cu plăcere, căci mi-i mai cu priinţă.

— Ei, şi pe urmă? întrebă comisul.

— Pe urmă gata. Atâta-i. Am făcut fântână şi pace bună!

— Stai, bădica Zaharie, că nu-i aşa, urmă râzând liţa Salomia, căci eu am spus acestor oameni ce-ai văzut şi ce dumneata, şi te-am lăudat. Aşa că după aceea, sfârşindu-se treaba fântânii, a venit şi de la Domnie un călăreţ, vestind vânătoarea lui Vodă. Şi venind vestitorul, cuconu Dimachi a chemat iar pe toţi la porunca sa şi le-a hotărât să grijească locul în poiană şi să dureze colibe pentru popasul vânătoresc. Când a descăleca Vodă, Zaharia să-i înfăţişeze apă rece în ulcior, şi din ulcior să i-o toarne în pahar, - ş-alăturea să steie un ţigan cu chiseaua cu dulceţi şi cu linguriţă de argint pe tabla.

Toate fiind astfel rânduite, a venit Vodă la Păstrăveni cu mare alai.

— Vodă Calimah... observă fântânarul. Avea o barbă ia aşa de mare... Şi-ntruna şi-o pieptăna cu degetele.

— Şi venind Vodă cu mare alai, i-a ieşit cuconu Dimachi Mârza înainte cu cucoana dumisale şi cu fata, căci avea o fată subţirică şi frumoasă. S-au închinat şi au sărutat mâna lui Vodă. Iar fata suspina şi plângea.

— Ce este? a întrebat măria sa Calimah-Vodă. De ce suspină această copilă?

— De mare sfială, măria ta, a răspuns boierul. Şi s-a încruntat urât la copilă, zbârlindu-şi sprâncenele. Iar fata aceea...

— Aglăiţa... Întregi Zaharia.

— Iar fata *aceea* Aglăiţa n-avea altă ceva, decât o dragoste a tinereţilor ei pentr-un fecior de mazâl din Războieni. Fiind Ilieş Ursachi mazâl, boierul se răstise la el şi-i strigase: Ţâst! să lipseşti din ochii mei, mişele, căci ai sucit capul fetei! - Iar acuma fata, nemaiavând nici o nădejde pentru dragostea ei, plângea. Boierul a apucat-o de umăr, ş-a încleştat-o de braţ ş-a repezit-o îndărăt într-o cămară, ca să nu strice petrecerea, nici să oblicească Vodă de asemenea ruşine.

Întorcându-se spre cinstita barbă a măriei sale, se arăta cu obraz deschis şi vesel. Şi pe loc, chemând pădurarii, i-a pus să numere de faţă cu Vodă ce căprioare şi mistreţi au în desimile şi râpile de dânşii ştiute.

După ce-a fost petrecere a tot norodul, Domnia s-a culcat devreme, ca să se scoale de dimineaţă. Şi într-adevăr Vodă a fost cel mai dintâi pe cal - şi cuconu Dimachi, alăturea de el, , rânduia puşcaşi şi hăitaşi. Au pornit la pădure; au întins i volocul de oameni ş-au bătut râpi şi sihle, chiuind şi sunând din cornuri.

Iar în vremea aceasta, Zaharia se grăbise cătră fântâna lui.

— Aşa este! încuviinţă fântânarul.

— Şi-nainte de a ajunge la fântână, iată vede în cărare pe copila lui cuconu Dimachi. Plângea cu palmele la tâmple şi umbla bezmetică printre copaci.

— Sărut mâna, duducă Aglăiţă, zice Zaharia. Dar de ce suspini şi plângi mata aşa, ca după mort?

— Vai, Zaharie, strigă ea oprindu-se. Cum n-oi plânge, Zaharie, dacă eu m-am juruit morţii? M-am pus în genunchi la icoana Maicii Domnului ş-am rugat-o să facă o minune să se moaie inimile de piatră. Văzând că la Vodă nu pot cădea şi nu pot spune nimic, de toţi simţindu-mă părăsită, chiar şi de maica mea, - am hotărât în cugetul meu şi-n inima mea că altfel nu pot face decât să-mi răpun viaţa. Eu, Zaharie, fără Ilieş Ursachi nu pot trăi. Aşa că mă duc să mă dau în fântână. Când a veni măria sa să beie apă, n-ai să-i poţi da ş-ai să-i spui: Luminate Doamne, iaca aşa ş-aşa. Fata boierului s-a zvârlit în fântână.

— Ş-ai să săvârşeşti mata, duducă Aglăiţă, o faptă ca aceasta?

— Am să săvârşesc, Zaharie, zice fata. Întâi şi-ntâi eu am trimis răspuns, prin ţiganca mea, lui Ilieş să vie aici, ca să petrecem acest din urmă ceas, ca nişte ibovnici fără grijă. Pe urmă eu mă dau în fântână.

— Dar el n-are să te lese, duducă Aglăiţă. Îl ştiu flăcău vrednic. Mai bine te fură şi te duce cu el.

— Atuncea nu mă mai dau în fântână, Zaharie... a răspuns fata râzând.

— Să nu te dai, duducuţă! Mai bine să ai credinţă în mine. Şi după ce te-i întâlni cu dragostea domniei tale, veniţi la mine la fântână, să vă închid eu în coliba de frunzar care este rânduită Domniei. Când se face popas la amiază, toată vânătoarea domnească vine în poiana lui Vlădica Sas. Eu înfăţişez lui Vodă ulciorul şi paharul. Ţiganul îi dă pe tabla chiseaua de dulceţi şi lingura. După ce Vodă face: ha-ha! şi zice: bună apă! aferim! - eu mă dau la o parte şi el intră în colibă. Acolo vă găseşte pe dumneavoastră îngenunchiaţi, cu capetele plecate, plângând şi cerând iertăciune... Atuncea măria sa vă ia de mână şi vă saltă-n sus, apoi vă pune mânile sale pe capete şi strigă să vie boierul să-şi primească în braţe copiii.

Eu socot, duduită, c-aşa-i bine, şi altfel nu poate să fie decât cum socot eu că poate să se-ntâmple. Mai ales că, pe doi ibovnici, trebuie să-i ierte lumea. N-are ce le face!

Zaharia începu a râde în barba-i zbârlită, părând mai uimit decât toţi de o întâmplare ca aceea. Contenindu-şi râsul, îşi lungi gâtul şi-şi înălţă capul, cu ochii holbaţi, ca să afle ce-a mai fost. El ştia, dar altfel era povestea spusă de gură străină.

— Hm! mormăi el, mi se pare că chiar nici n-au avut ce le face.

— N-au avut ce le face, urmă liţa Salomia şi mai îndrăzni să apuce, cu cleştele a două degete, încă o plăcintă cu poalele-n brâu. Cât au stat acei tineri în sihlă, au aţintit urechea ca şi dihăniile, la chiotele gonaşilor şi la îndemnul surlelor. Apoi s-au tras către fântână şi Zaharia i-a dosit în colibă. Dar, în astă vreme, Vodă cunoscuse de la un boier credincios al lui de ce lăcrămase copila sărutându-i mâna, căci asemenea lucruri îndată se află. Deci, după ce-a luat dulceţi de cireşe amare ş-a băut paharul de apă - a făcut: ha-ha! şi şi-a pieptănat barba cu degetele. Zâmbind s-a întors către curteni şi către norodul care era în poiană, căutând parcă ceva.

— Mă rog, zice, unde-i credinciosul meu Dimachi Mârza?

— Aici-s, măria ta.

— Aş vrea să ştiu de ce eşti mâhnit dumneata, boierule, şi nu-ţi afli astâmpăr. Mare plăcere aş avea, credinciosule al meu, ca să văd aici, la masa noastră de vânătoare, în poiană, pe copila domniei tale... cum o cheamă?

— Aglăiţa, măria ta.

— ...Pe copila domniei tale Aglăiţa, dregând vin vechi Domnului său, în cupă de argint.

Boierul foarte s-a spăimântat, căci îi sosise şi lui veste de la cucoana domniei sale că fiica lor a fugit din casa părinţilor, ca să-şi facă o samă.

— Măria ta, a îndrăznit el, nu mai este vreme. Masa-i gata; vânătoarea aşteaptă...

— Aş dori să ştiu unde-i copila domniei tale în acest ceas...a zâmbit Vodă.

Atuncea Zaharia fântânarul, fiind cu mare curaj ca la o vânătoare ca aceea, a scos din chimir cumpăna pe care aţi văzut-o şi, potrivind-o între degete, a ţinut-o neclintită. Iar buburuzul, ca o lumină, s-a clătit. Nimene nu înţelegea ce este. Nici boierul nu ştia ce răspuns să deie Domnului său.

— Aista-i Zaharia, fântânarul domniei tale? a întrebat Vodă, ţuguindu-şi buzele şi privind din înălţime.

— Da, măria ta.

— Ei, şi ce pofteşte?

— Nu ştiu, măria ta.

Vodă s-a posomorât cătră Zaharia:

— Ce ţi-i voia, măi?

Zaharia n-a îndrăznit a răspunde nimica. Ci urmând semnul cumpenei sale, a deschis uşa colibei Domnului. Şi Vodă a văzut pe tineri îngenunchiaţi şi cu capetele plecate.

Nimenea n-a înţeles cum s-a făcut asta şi s-a mirat mai ales Vodă de înţelepciunea cumpenei. Apoi pe urmă măria sa şi cu Doamna au fost nănaşi, în târg la Ieşi, acelor tineri. Împăcându-se toţi, s-au veselit şi, din alai de vânătoare, au dat-o pe nuntă. Şi purcedând la scaunul Domniei, au jucat întâi o toană aici, la hanu Ancuţei.

— Hm! făcu Zaharia clătinând din cap şi închizând gura; aşa este!

— V-am spus eu, sfârşi baba, că acest fântânar a văzut şi ştie lucruri mai presus decât alţii.

— Într-adevăr, Zaharia a spus o istorie frumoasă, încuviinţă domnia sa comisul Ioniţă de la Drăgăneşti. Deşi alţii ştiu şi mai frumoase şi mai minunate, - n-am ce zice. Aicea are el dreptate.

Zâmbea încremenit, privindu-ne ca prin sită şi legănându-se uşor. Era un ceas târziu, şi cloşca cu pui trecuse de crucea nopţii. Focul se stingea. Cei mai mulţi dintre oamenii de faţă închinau cătră pământ oalele de lut şi, de trudă şi somn, le asfinţeau ochii.

Din dosul hanului veni deodată nechezatul iepei celei slabe a răzăşului. Aşa fel a ţipat - spăriat şi ascuţit - încât am răsărit din locul meu, de groază.

Liţa Salomia, rânjind, şopti încet:

— Să ştiţi că acesta nu-i ceas curat. Eu cunosc semnele nopţii şi mai ales pe ale lui. Şi calul l-a adulmecat, dând strigăt.

Îl simţise şi hanul, - căci se înfiora lung. O uşă în fundurile lui se izbi. Se făcu tăcere la vatră şi, cu toţii privindu-ne, nu ne-am mai văzut obrazurile.

Liţa Salomia stupi în spuză de trei ori: Ptiu! ptiu! ptiu! şi-şi făcu cruce. În sfârşit abia atunci s-a părut că ne luminăm. Şi demonul trecu în pustietăţile apelor şi codrilor, căci nu l-am mai simţit. Am rămas însă după aceea loviţi ca de o grea muncă şi abia ne puteam mişca, umblând după cotloane ferite şi locuri de odihnă. Unii dormeau chiar unde se aflau, frânţi fi răsuciţi. Şi comisul Ioniţă însuşi, după ce a cuprins de după grumaz pe căpitanul Neculai sărutându-l, a uitat cu desăvârşire că trebuie să ne spuie o istorie cum n-am mai auzit.

BALTAGUL

1930

Stăpâne, stăpâne,
Mai cheamă ş-un câne…

I

¥

Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rânduială şi semn fiecărui neam.

Pe ţigan l-a învăţat să cânte cu cetera şi neamţului i-a dat şurubul.

Dintre jidovi, a chemat pe Moise şi i-a poruncit: „Tu să scrii o lege; şi, când a veni vremea, să pui pe farisei să răstignească pe fiul meu cel prea iubit Isus; şi după aceea să înduraţi mult necaz şi prigonire; iar pentru aceasta eu am să las să curgă spre voi banii ca apele”.

A chemat pe ungur cu degetul şi i-a ales, din câte avea pe lângă sine, jucării: „Iaca, dumnitale îţi dau botfori, şi pinteni, şi răşină să-ţi faci sfârcuri la mustăţi; să fii fudul şi să-ţi placă petrecerile cu soţii”.

S-a înfăţişat şi turcul: „Tu să fii prost; dar să ai putere asupra altora, cu sabia”.

Sârbului i-a pus în mână sapa.

A poftit pe boieri şi domni la ciubuc şi cafea: „Măriilor voastre vi-i dat să trăiţi în desmierdare, răutate şi ticăloşie; pentru care să faceţi bine să puneţi a mi se zidi biserici şi mănăstiri”.

La urmă, au venit şi muntenii ş-au îngenuncheat la scaunul împărăţiei. Domnul-Dumnezeu s-a uitat la ei cu milă:

— Dar voi, necăjiţilor, de ce aţi întârziat?

— Am întârziat, Prea slăvite, căci suntem cu oile şi cu asinii. Umblăm domol; suim poteci şi coborâm prăpăstii. Aşa ostenim zi şi noapte, tăcem, şi dau zvon numai tălăncile. Iar aşezările nevestelor şi pruncilor ne sunt la locuri strâmte între stânci de piatră. Asupra noastră fulgeră, trăsneşte şi bat puhoaiele. Am dori stăpâniri largi, câmpuri cu holde şi ape line.

— Apoi aţi venit cei din urmă, zice Domnul cu părere de rău. Dragi îmi sunteţi, dar n-am ce vă face. Rămâneţi cu ce aveţi. Nu vă mai pot da într-adaos decât o inimă uşoară ca să vă bucuraţi cu al vostru. Să vă pară toate bune; să vie la voi cel cu cetera; şi cel cu băutura; s-aveţi muieri frumoase şi iubeţe.

Povestea asta o spunea Nechifor Lipan la cumătrii şi nunţi, la care în vremea iernii era nelipsit. Zicea el c-ar fi învăţat-o de la un baci bătrân, care fusese jidov în tinereţă şi binevoise Dumnezeu a-l face să cunoască credinţa cea adevărată. Acel baci ştia şi altele şi cunoştea şi slovă, lucru de mare mirare între ciobani. De la el Lipan deprinsese şi unele vorbe adânci pe care le spunea cu înţeles la vreme potrivită.

— Nimene nu poate sări peste umbra lui.

— Ce vrai să spui cu asta? îl întreba nevastă-sa Vitoria, privindu-l pieziş.

— Spun şi eu o vorbă celor care au urechi de auzit. Nevasta înţelegea ceva, dar era bănuitoare ca orice femeie şi deprinsă să răsară la orice înţepătură.

— A fi cum spui, bădica; dar cel ce spune multe ştie puţine.

— Asta pentru cine-i? se răsucea Lipan.

— Asta-i pentru înelepţi şi cărturari.

— Aşa? Şi, mă rog, cine-i înţelept şi cărturar?

— Cine să fie? întreabă-mă şi nu ţi-oi putea spune.

— Măi femeie, tu iar cauţi pe dracu!

— Ce să-l caut, că-i de faţă!

Şi de poveste şi de asemenea vorbe iuţi, Vitoria, nevasta lui Nechifor Lipan, îşi aducea aminte stând singură pe prispă, în lumina de toamnă şi torcând. Ochii ei căprii, în care parcă se răsfrângea lumina castanie a părului, erau duşi departe. Fusul se învârtea harnic, dar singur. Satul risipit pe râpi sub pădurea de brad, căsuţele şindrilite între garduri de răzlogi, pârâul Tarcăului care fulgera devale între stânci erau căzute într-o negură de noapte. Acei ochi aprigi şi încă tineri căutau zări necunoscute. Nechifor Lipan plecase de-acasă după nişte oi, la Dorna, ş-acu Sfântu-Andrei era aproape şi el încă nu se întorsese, în singurătatea ei, femeia cerca să pătrundă până la el. Nu putea să-i vadă chipul; dar îi auzise glasul. Întocmai aşa spunea el povestea; femeia îi adăugase numai puţine cuvinte despre câmpuri, holde şi ape line. Aceste vorbe erau ale ei, izvorâte dintr-o veche dorinţă, şi, repetându-le în gând, ochii i se aburiră ca de lacrimi. Viaţa muntenilor e grea; mai ales viaţa femeilor. Uneori stau văduve înainte de vreme, ca dânsa.

Munteanului i-i dat să-şi câştige pâinea cea de toate zilele cu toporul ori cu *caţa.* (*Caţă* — băţ lung, cu cârlig la vârf, cu care ciobanii prind oile.)

Cei cu toporul dau jos brazii din pădure şi-i duc la apa Bistriţei; după aceea îi fac plute pe care le mână până la Galaţi, la marginea lumii. Cei mai vrednici întemeiază stâni în munte. Acolo stau cu Dumnezeu şi cu singurătăţile, până ce se împuţinează ziua. Asupra iernii coboară la locuri largi şi-şi pun turmele la iernat în bălţi. Acolo-i mai uşoară viaţa, ş-acolo ar fi dorit ea să trăiască, numai nu se poate din pricina că vara-i prea cald, ş-afară de asta, munteanul are rădăcini la locul lui, ca şi bradul.

Nechifor Lipan s-a arătat totdeauna foarte priceput în meşteşugul oieritului. Stânile i-au fost bine rânduite şi ciobanii ascultători. Bacii nu ştiau numai istorisiri, ci cunoşteau taina laptelui acru ş-a brânzei de burduf. Îi veneau scrisori şi cereri de departe, din nişte târguri cu nume ciudate. Ca să i le dezlege, Lipan se ducea la părintele Dănilă, după aceea trecea pe la crâşmă să beie un pahar cu alţi munteni ca şi dânsul, vrednici tovarăşi în treburi de acestea. Cum se simţea pe Tarcău în sus că lui Nechifor i-a căzut veste cu parale, răsăreau la crâşma lui domnu Iordan şi lăutarii, parcă i-ar fi adus *haitul.* (*Hait* - unda de apă care duce plutele.) Omul se întorcea târziu acasă, însă cu chef. Femeia găsea de cuviinţă să se arate supărată. „Iar se oţărăsc în tine cei şapte draci!” îi zicea râzând Nechifor şi-şi

mângâia mustaţa groasă adusă a oală. La mustaţa aceea neagră şi la ochii aceia cu sprâncene aplecate şi la toată înfăţişarea lui îndesată şi spătoasă, Vitoria se uita ascuţit şi cu îndârjire, căci era dragostea ei de douăzeci şi mai bine de ani. Aşa-i fusese drag în tinereţă Lipan, aşa-i era drag ş-acum, când aveau copii mari cât dânşii. Fiind ea aşa de aprigă şi îndârjită, Lipan socotea numaidecât că a venit vremea să-i scoată unii din demonii care o stăpâneau. Pentru asta întrebuinţa două măiestrii puţin deosebite una de alta. Cea întâi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie. Muierea îndura fără să crâcnească puterea omului ei şi rămânea neînduplecată, cu dracii pe care-i avea; iar Nechifor Lipan îşi pleca fruntea şi arăta mare părere de rău şi jale. Pe urmă lumea li se părea iar bună şi uşoară, după rânduiala lui Dumnezeu din povestea baciului care fusese jidov.

Avere aveau cât le trebuia: *poclăzi* în casă, piei de miel în pod; oi în munte. (*Pocladă* - ţesătură lucrată în casă, din lână nevopsită.) Aveau şi parale strânse într-un cofăiel cu cenuşă. Fiindu-le lehamite de lapte, brânză şi carne de oi sfârtecate de lup, aduceau de la câmpie legume. Tot de la câmpii largi cu soare mult aduceau făină de păpuşoi. Uneori se ducea Vitoria singură şi o încărca în desagi pe cinci căluţi. Pe cel din frunte călărea ea bărbăteşte; ceilalţi veneau în urmă cu capetele plecate şi cu frâiele legate de cozile celor dinainte.

Din şapte prunci cu cât îi binecuvântase Dumnezeu, le rămăseseră doi. Cinci muriseră de pojar ori de difterie; numele şi imaginile li se uitaseră şi li se amestecaseră cu florile, cu fluturii şi mieii anilor. La cei rămaşi, amândoi se uitau cu plăcere. Lipan desmierda mai mult pe fată, care era mai mare şi avea numele Minodora, aşa cum auzise el de la o maică de la Agapia şi-i plăcuse; iar pe flăcăuaş îl chema Gheorghiţă şi maică-sa îl ocrotea şi-l apăra ori de câte ori în ochii lui Lipan erau nouri de vreme rea.

Gheorghiţă era numele care plăcuse Vitoriei, căci era numele adevărat şi tainic al lui Nechifor Lipan. Acest nume i-l rostiseră preotul şi nănaşii la sfântul botez, când îl luminaseră cu agheazmă şi cu mir întru credinţa cea adevărată. Însă într-al patrulea an al vieţii se bolnăvise de hidropică şi atâta slăbise încât au fost poftiţi preoţi de i-au făcut sfintele masle. Atuncea, după masle, a venit şi ţiganca cea bătrână a lui Lazăr Cobzaru, şi maică-sa i l-a vândut pe fereastră luând preţ pentru el un bănuţ de aramă. Primindu-l de la mama lui, Cobzăriţa i-a suflat pe frunte descântând, şi i-a schimbat numele, ca să nu-l mai cunoască bolile şi moartea. De-atuncea i-a rămas numele Nechifor; dar când n-o auzea nimeni şi erau singuri, Vitoria îi zicea, cu anumit glas, tot Gheorghiţă. Acel glas de dulceaţă îl avea şi feciorașul.

Gheorghiţă coborâse cu ciobanii, cu oile, cu asinii şi dulăii la vale la iernat, într-o baltă a Jijiei, într-un loc care se chema Cristeşti, nu departe de târgul Iaşi. Acolo avea să steie, după porunca lui Nechifor, până ce-a veni el singur să plătească stuhul perdelelor, fânul şi simbriile. Trecuse vreme şi Nechifor nu dăduse semn nici acolo, ca să se întoarcă măcar feciorul. Ii venise c-o săptămână în urmă scrisoare pe care o dezlegase tot părintele Dănilă. Flăcăul dădea răspuns că aşteaptă pe tatăl său cu paralele, ca să împace pe ciobani şi pe stăpânul bălţii. *„Iar oile sunt bine sănătoase, adăugea el, şi noi, din mila lui Dumnezeu, asemenea; şi vremea-i încă bună şi ni-i dor de casă. Sărut mâna, mamă; sărut mâna, tată. “*

Asta era scrisoarea lui Gheorghiţă şi Vitoria o ştia pe de rost. Vrasăzică, Nechifor Lipan nu se arătase nici acolo. Care pricină putea să-l întârzie? Mai ştii! Lumea asta-i mare şi plină de răutăţi.

A treia zi după scrisoarea lui Gheorghiţă, poştaşul sunase iar din trâmbiţă în prund şi Vitoria coborâse la pârău, ca să mai primească un răvaş. Acesta era un răspuns de la baciul Alexa, scris de băiat. Slova era a băiatului, dar vorbele erau ale baciului Alexa.

„Precât am înţeles, stăpână, din epistolia pe care ai trimis-o lui Gheorghiţă, eşti tot singură acasă; iar Nechifor Lipan, stăpânul nostru ş-al oilor, nici pe aici nu s-a arătat. Aşa că noi având musai nevoie de parale pentru simbrii şi hrana dobitoacelor şi a noastră, să faci bine să ne trimeţi. Dai în târg la Piatra paralele la poştă şi acei de acolo scriu la poştă la Iaşi să ne plătească nouă atâţia şi atâţia bani şi după aceea se întâlnesc ei şi se socotesc ce-au dat ş-au luat, treaba lor. Asta-i bună rânduială şi-mi place, nu-i nevoie să faci un drum călare pân-aici, nici lotrul nu te pradă. Iar dacă socoti altfel, scrie poruncă feciorului să vindem unele din oile cele bătrâne. Tot trebuie să vie Nechifor Lipan, stăpânul, s-aducă oile pentru care ştim c-a plecat la Dorna.”

Ce putea să fie cu omul ei? Numai de la dânsul nu primise scrisoare.

În ajun se bucurase o clipă. Poştaşul trâmbiţase iar. Cu cartea poştală în mână, Vitoria grăbise la părintele Dănilă. Poate e ceva dinspre părţile Dornei.

Nu era dinspre părţile Dornei. Era de-aproape, de la Piatra. Părintele Dănilă râdea, săltându-şi burta. Ascultând, obrajii Vitoriei s-au îmbujorat de ruşine. Şi pe asta acuma o ştie pe de rost şi-i vede îngeraşii aripaţi şi încununaţi cu trandafiri.

Cartea poştală cu poze era adresată domnişoarei Minodora Lipan.

Frunzuliţă de mohor,
Te iubesc şi te ador,

Ghijă C. Topor.

Vrasăzică, feciorul dascălului Andrei, care face slujba milităriei la Piatra, tot nu se astâmpără şi tulbură minţile fetei. Vinovat e şi el; vinovată e şi maică-sa, dăscăliţa, căreia are să-i spuie ea cele de cuviinţă; vinovată mai ales trebuie să fie hăituşca asta de fată care trage cu coada ochiului în toate părţile. Cum s-a întors acasă, i-a bătut din picior, a judecat-o ş-a osândit-o cu vorbe amărâte şi ascuţite:

— Asta-i grija ta acuma, fată, să-mi faci asemenea ruşine, să rămânem de râsul satului? Acuma ai ajuns domnişoară?

— Asta nu-i nici o ruşine, mămucă; acuma aşa se spune.

— Apoi ştiu eu; acuma vă strâmbaţi una la alta şi nu vă mai place catrinţa şi cămeşa; şi vă ung la inimă lăutarii când cântă câte-un valţ nemţesc. Îţi arăt eu coc, valţ şi bluză, ardă-te para focului să te ardă! Nici eu, nici bunică-mea n-am ştiut de acestea - şi-n legea noastră trebuie să trăieşti şi tu. Altfel îţi leg o piatră de gât şi te dau în Tarcău. Nu-s eu destul de năcăjită c-am rămas singură asupra iernii şi nu mai ştiu nimica de tată-tău; acuma am ajuns s-aud pe popă citind lucruri ruşinoase. Dar evanghelia asta i-a voastră, nu-i a lui.

— Aceea-i scrisoarea mea? întrebă cu viclenie fata.

— Care scrisoare?

— Aceea pe care ai pus-o la oglindă.

— Îţi arăt eu ţie scrisoare. Du-te şi vezi de trage până în sară în *fuşalăi* lâna pe care ţi-am pregătit-o. (*Fuşalăi* - unealtă de scărmănat lâna şi cânepa.) Şi să te mai prind că dai gunoiul afară în faţa soarelui, cum ai făcut azi, că-ţi pun la gât două pietre de *câte* cinci ocă. N-ai mai învăţat rânduiala? Nu mai ştii ce-i curat, ce-i sfânt şi ce-i bun de când îţi umblă gărgăuni prin cap şi te chiamă domnişoară!

Astfel s-a frământat, fără să i se aline gândurile şi fără să primească vreo veste de unde aştepta. În noaptea asta, către zori, a avut cel dintâi semn, în vis, care a împuns-o în inimă ş-a tulburat-o şi mai mult. Se făcea că vede pe Nechifor Lipan călare, cu spatele întors către ea, trecând spre asfinţit o revărsare de ape.

II

¥

Soarele bătea de către amiază de pe tancul Măgurii. Ridicând ochii şi clipind, Vitoriei i se păru că brazii sunt mai negri decât de obicei. Dar asta era o părere, căci sub soare lunecau pâlcuri de nouri alburii. Vremea era călduţă şi abia adia vântul aducând în ogradă, ca pe nişte fluturi târzii, cele din urmă frunze de salcie şi mesteacăn. Se auziră pe drumuşor tălănci cunoscute. Venea Mitrea argatul cu cârdişorul de oi şi cu cele două vaci. Vitoria îl auzi răcnind şi suduind încurcat, aşa cum îi era obiceiul, pe când vâra animalele în ţarcurile lor pe poarta din fundul gospodăriei spre munte. Lăsând la o parte furca, femeia chemă cu glas cântat:

— Minodoră, fată hăi!

— Aud, mămucă, răspunse fata din şandramaua de sub păretele de la miazănoapte.

— Lasă, fată, fuşalăii şi caută şi de altele. Văd că vine argatul înainte de vreme. Trebuie să se fi întâmplat ceva.

Fata se arătă sprintenă, cu cămaşă albă şi catrinţă neagră vrâstată roş. Purta părul împletit în cunună, fără nici o broboadă, după rânduiala fecioarelor. Era desculţă, ciuboţelele cu potcoave galbene şi cu vârfuri de *glanţ* cumpărate de la Gheorgheni le ţinea numai pentru hore şi nunţi şi pentru drumurile la târg. (*Glanţ* – lac)

— Ţie nu ţi-i foame? întrebă Vitoria oftând şi privind într-o parte aţintit.

— Nu mi-i foame, răspunse râzând fata. La cine te uiţi, mămucă? îl vezi pe tata?

— Îl văd, răspunse nevasta suspinând. Cine ştie pe unde va fi fiind, singur şi flămând. Dă fuga la fântână şi adă apă. Aţâţă focul şi pune ceaunul de mămăligă. Caută în cuibare vreo două ouă. Scoate nişte brânză în scăfiţă. Pentru argat caută de cea mai iute.

— Îndată, mămucă, răspunse fata lepăind prin bătătură şi smuncind cofa goală de pe fundul ei.

Mitrea se strecură în ogradă pieziş, pe portiţa vitelor. Era un om fără vârstă, scund şi cu ochii şterşi. Zâmbea încremenit cu obrazu-i spân. Ducea din când în când o mână cu gheare în păru-i roşcat, buhos şi bătucit.

— Ce s-a întâmplat, Mitre?

— Cum?

— Ce s-a întâmplat?

— Nu s-a întâmplat nimica.

— Atuncea de ce ai venit aşa devreme acasă?

— Ha?

— De ce ai venit aşa devreme acasă?

— Apoi am văzut că pogoară alţi oameni din poieni oile şi vacile; le-am pogorât şi eu. Zice că are să vremuiască.

— Cine spune asta?

— Spun oamenii. Am văzut şi eu dumbrăvencile zburând în cârduri spre soare. Se duc de unde-s ele. Dar mai ales m-am uitat la un nour către Ceahlău. Nouru acela-i cu bucluc. De-acu vine iarna. Şi eu te poftesc pe dumneata, stăpână, să-mi dai *tohoarcă* şi căciulă şi piele pentru o păreche nouă de opinci. (*Tohoarcă* - cojoc mare ciobănesc.) De-acu-i gata. Întâi are să viscolească; pe urmă au să prindă a urla lupii în fundul râpilor.

Mitrea vorbea bolborosit şi din fundul gâtlejului. Pomenind de iarnă şi de lupi, se holba fioros. Vitoria simţi un fior prin spate. Minodoră aşeză cofa cu apă la locul ei şi începu a râde.

— Am auzit că te-nsori, bade Mitre.

— Ha?

— Am auzit că te-nsori.

— Da' nu mă mai însor nici pe dracu. Unde-i norocul acela! M-aş mulţămi şi c-o văduvă, ori cu una care a făcut copil de fată mare. Dar până n-oi avea oi destule, nu găsesc. Azi îi lumea rea şi femeile-s fudule. Da' nu-mi daţi?

— Ce să-ţi dăm?

— Apoi să-mi daţi tohoarcă, opinci şi căciulă, că de-acu se cheamă că vine iarna.

Stăpâna strânse din umeri. Omul se aşeză mormăind pe colţul prispei. Fata aţâţase grabnic focul la vatra de-afară, umpluse ceaunul cu apă şi-l aşezase pe pirostrii. Zvârlise în el un pumn de făină; presărase sare. Deodată vântul trecu şuşuind prin crengile subţiri ale mestecenilor din preajmă. Pădurea de brad de pe Măgura clipi din cetini şi dădu şi ea zvon. Înălţând fruntea, Vitoria simţi adiere rece dinspre munte. Şuviţele castanii din jurul frunţii i se zbătură. Clipi din ochi, silindu-se oarecum să se trezească deplin. Pe toată costişa, în gospodăriile răzleţe, se auzeau chemări şi îngânări de glasuri. Cânii începeau să zăpăiască. Coloanele de fum se aplecau împrăştiindu-se pe faţa pământului.

— Într-adevăr, se tulbură vremea, grăi gospodina grăbit. Trebuie să ne mutăm în casă. Treci, fată, înlăuntru şi fă focul în horn.

Cu mişcări iuţi, fata apucă tăciunii şi trecu în tindă. Aburi subţiri învăluiră soarele. Apoi nouri suiră cu hărnicie dinspre muntele cel mare.

— Mămucă, strigă fata, iese fum. Trebuie să fi făcut o dihanie cuibar în hogeag.

— Asta se poate; să se suie Mitrea pe casă.

— Bine, să mă sui, da' întâi şi întâi să-mi daţi tohoarcă, opinci şi căciulă, că vine iarna.

— Aşa este; scoate, fată, din casa cea mică ce-i trebuie holteiului istuia şi leapădă-i toate în braţe, ca să se suie cu ele la hogeag.

— Da' nu mă mai sui eu cu ele. Ce să fac la hogeag?

— Să strici un cuibar de stanei.

— Bine, am să-l stric, da' să-mi daţi ce mi se cuvine.

Bombănind, Mitrea aduse scara, pe când fata scotea din odaia nelocuită de peste tindă, din mirosuri grele de piei şi brânzeturi, lucrurile care-i erau lui trebuitoare şi i le lepăda pe prispă:

— Na tohoarcă! Na opinci!

Argatul se suia domol pe scară şi de sus îşi întindea într-o parte gatul, ca să vadă dacă nu-i înşelat. C-o prăjină lungă cotrobăi în hogeag şi fumul izbucni, abătut de vânt într-o lăture. In câteva clipe, uneltele de bucătărie de sub şandramaua şubredă de-afară îşi luară locul în tindă, pe prichici şi-n jurul hornului.

Cofa intră la locul vechi după uşă. Mitrea coborî gâfâind, căută ulcica, o cufundă în apă şi bău cu sete, pufnind, apoi deşertă îndărăt ce rămăsese. Trecu după aceea să cerceteze şi să admire îmbrăcămintea de vreme rea. O clipă mişcarea casei se potoli şi vântul îşi spori zvonul pe deasupra satului. Găinile se suiră pe prispă la adăpost, alungate de cele dintâi stropituri reci. Vitoria privi cu uimire la cucoşul cel mare porumbac, cum vine fără nici o frică şi se aşează în prag. Inima-i bătu cu nădejde, aşteptând semnul cel bun. Dar cucoşul se întoarse cu secera cozii spre focul din horn şi cu pliscul spre poartă. Cântă o dată prelung şi se miră el singur.

— Nu vine... şopti cu îngrijorare gospodina.

— Cine? tătuca? întrebă fata înfricoşată.

— Nu vine, zise iarăşi, aprig, Vitoria. Cucoşul dă semn de plecare.

— Cine are să plece?

Femeia nu răspunse. Privi în juru-i cu obrazul deodată împietrit şi văzu totul rece şi umed sub zloată. Soarele pierise, lumina se împuţinase şi vântul şfichiuia, din când în când, fulgi care dădeau domol în tindă, se topeau şi dispăreau într-o clipă. Fata pregătea repede prânzul. Răsturnă mămăliga pe

măsuța joasă şi rotundă, tăie jumătate şi o întinse pe un fundişor lui Mitrea c-o scăfiță de brânză şi c-o ceapă.

— Desfă palma, să-ți pun ş-oleacă de sare... Îndemnă ea. Apoi cercă ouăle fierte şi le scoase din ulcica lor c-o lingură de lemn într-o strachină cu apă rece. Se opri din robotit şi se uită cu îndoială spre Vitoria.

— Dumneata nu mănânci, mămucă? Femeia clătină din cap.

— Argatul s-a dus la şura lui să mănânce, urmă fata, în şoaptă. Aşa are obicei, ca să nu-l vadă nimeni.

C-un ştergar acoperi masa şi se feri la o parte, cu fața umbrită de întristare, cu umărul rezemat de horn.

Vitoria îşi trase broboada peste gură şi rămase dreaptă pe scăunaşul ei, cu brațele încrucişate pe sâni, privind fără să vadă frământarea de-afară a stihiilor. Din când în când învăluirile de vânt de deasupra satului păreau că se alină ş-atunci se auzea sunând cu zvon mare, sus, sub nouri, pădurea de brazi.

Într-un târziu privi cele din apropierea ei.

— Tu ce faci, fată?

— Nu mi-i foame nici mie, mămucă, răspunse Minodora.

— Ba tu să mă Ieşi cu ale mele şi să mănânci. Tu nu ştii câte am eu, nici câte gândesc. Eşti încă un plod, care ai să cunoşti de-acu înainte supărările vieții. Mănâncă şi mai ales nu te gândi la lunganul acela al dăscăliței. Are un nas, drept după porecla care li s-a dat tuturor din neamul dascălului. Ochii mititei şi nasurile topor. Când îl văd că se mai desmiardă cu cântece şi cu vorbe delicate de pe-acolo de prin străinătăți, mă bucur care nu se mai află. Să faci bine, domnişoară, să-ți vezi de rânduielile tale de fată mare, să-ți bați şi să-ți scuturi perinile şi lăicerele de zestre, căci, în câşlegile ce vin, am de gând să te mărit. Oi găsi eu un român aşezat, cu casă nouă în sat şi cu oi în munte, să i te dau şi să scap de tine.

— Mămucă, nu te supăra pe mine şi nu mă uri... murmură cu lacrimi fata.

— Oricât ai lăcrăma, să ştii că ginere ca feciorul dăscăliței nu-mi trebuie.

— Mămucă, să nu mă dai după urât şi după bătrân, ca să mă bucur şi eu de viață, cum te-ai bucurat dumneata.

Vitoria îşi trase iar broboada pe gură şi rămase neguroasă. Târziu, când conteni zloata, vorbi iar, cu mai puțină asprime:

— Ți-am spus să mănânci.

Fata se supuse şi dezveli masa. Nevasta se ridică în picioare, îşi pături pe ea catrința şi-şi strânse sub sâni bârneața. Apoi intră în odaia din dreapta şi-şi schimbă broboada. Trase în picioare colțuni groşi de lână sură şi ciuboțele. Îşi frecă palmele cu busuioc şi-şi netezi pleoapele. Îşi luă pe umeri un sumăieş.

— Eu mă duc la părintele, zise ea. Trebuie să trimit scrisoare lui Gheorghiță. Vezi de găini să nu se culce flămânde, şi scoală pe argat. De bună-samă s-a învelit în tohoarcă şi doarme cu căciula peste ochi.

— Da, mămucă, răspunse fata, cu fruntea plecată. Vitoria mai căută un băț de corn după uşă şi trecu spre poartă. Vântul se alinase şi vremea sta a ploaie, fără lumină, cu nourii coborâți.

Fata se mişcă pe gânduri din locul ei, ca să treacă în țarcul vitelor, să trezească pe argat. Pe obraz îi apăru un gând ş-un zâmbet. Mai întârzie puțin, ca să curățe blidele şi să mături fărmăturile sub vatră. Din gura podului, din umbra neagră, o privi deodată un pui cenuşiu de mâță, cu ochi rotunzi, şi-şi ceru dreptul de lapte c-un mieunat subțirel. Minodora puse lângă fărmături scăfița ştirbă şi turnă în ea câteva picături de lapte. Motănaşul țupăi delicat pe horn, pe prichici şi jos. Începu a linchi cu limbuța-i trandafirie.

Umblând cu lumina-i de gânduri în ochi, fata îşi făcea planul. Maică-sa are să lipsească o vreme destul de lungă, căci, ca totdeauna, are şi alte treburi. În acest răstimp, poate trimite pe Mitrea după Jănică, băiatul învățătorului. Îi place cât de repede scrie şi cum se uită la ea cu nişte ochişori de drac, negri ca două măsline. E bun cărturar; învață la liceu la Iaşi, într-a patra clasă, şi învățătorul vra să-l facă doftor. Îşi aduce el singur cerneala şi hârtia şi s-aşează la masă înaintea oglinzii. Întâi se uită să-şi vadă mutra şi pieptănătura, pe urmă se întoarce ațintit la ea, ş-aşteaptă, cu condeiul gata.

Ea s-a gândit de mai nainte ce-are să spuie în scrisoarea către Ghiță Topor şi cum are să spuie. A aflat ea nişte vorbe frumoase care au să-i placă. Şi le murmura, singură, privind spre motănaş.

„Pun condeiul pe hârtie şi încep cu dor a scrie; pe hârtie gălbioară, cu dor de la inimioară. Şi te-ntreb de sănătate, că-i mai bună decât toate.” Mai sunt şi altele. La urmă trebuie să puie aşa: *„Cu jele mă închin la fața dumnitale, eu, Minodora Lipan.”*

Îi plăcea de Jănică al lui domnu Mironescu, căci scrie frumos şi nu întârzie. Îi scârțâie penița pe hârtie. Şi pe urmă-i citeşte zâmbind. Alți scriitori din sat au obicei de pun vorbe de ale lor; dar aceea-i scrisoarea lor şi ea vrea să trimită o scrisoare a ei.

— Mai vrai lapte? întrebă ea pe motănaş.

— Mai vrau, răspunse el subţirel.

Ea-i turnă încă un firişor, apoi, c-o îngânare de cântec, se grăbi afară, ca să trezească din tohoarcă pe Mitrea argatul.

III

¥

Vitoria Lipan se îndreptă spre biserică pe ulicioare lungi şi cotite, apoi pe cărări printre grădini. Luneca din când în când prin mâzgă; dar altfel calea era curată, căci pietrişul şi nisipul sorbiseră zloata. Biserica era aşezată pe-un dâmb, cu ţintirimul împrejur. În apropiere, în dreapta, se ridica gospodăria părintelui Dănilă, cu case, şuri şi *heiuri.* (*Heiuri* — acareturi, dependinţe.) De partea cealaltă a bisericii mai era o căsuţă, ca o ciupercă singură pe toloacă. Acolo trăia baba Maranda. Vitoria avea treabă şi cu dânsa. Întâi se duce la părintele, să-i alcătuiască răvaşul. După ce înserează, trece la baba Maranda, pe întuneric, ca să n-o vadă nimeni.

Ca să-şi pregătească toate din vreme şi cu rânduială, ocoleşte pe la crâşmă. Intră pe dindos, ca să nu mai aibă schimburi de vorbe cu unii şi cu alţii. Toţi o întreabă de omul ei. Ea trebuie să strângă din umeri, simţindu-se umilită şi ruşinată. Cu toate acestea râde şi le răspunde ager.

Acuma însă n-are gust de vorbă. Pofteşte la dânsa, în odăiţa de din dos, pe domnu Iordan, crâşmar cuviincios cu obrajii rumeni şi cu pântecele mare abia stăpânit de chimir. El vine numaidecât, răzbind anevoie pe uşa scundă şi îngustă. Îi dă o gărăfioară verde, să i-o umple c-o litră de rachiu de cel bun. Cere hârtie şi plic pentr-o scrisoare. Vâră gărăfioară verde în sân şi poartă cu mare grijă între două degete ale mânii stângi, lângă piept, plicul şi foaia învelite într-o bucăţică de hârtie neagră. Aşa suie la casa popii şi cânii o întâmpină repezindu-se spre poartă buluc, cu larmă de lătrături.

Ea dă glas şi bate cu braţul în poartă. Iese un argat buhos din bucătărioara din lăturea caselor celor mari. Se stropşeşte la câni, îi suduie şi zvârle în ei cu scurtături de lemn, pe care le caută la întâmplare aplecându-se în juru-i. Vitoria trece pe cărare la casele cele mari şi intră la cucoana preoteasă. Totdeauna, în zilele de lucru, o găseşte la stative, alegând scorţuri. E palidă, subţire şi uscată şi întruna se tânguie c-o voce slabă că nu-i prieşte aerul de la munte. Ea-i de loc din părţile deschise de la Prut, ş-acolo lumea-i altfel, între holde şi-n soare. Aici umblă şi vara cu caţaveică şi nu se mai poate încălzi. De douăzeci şi şase de ani şi-a părăsit neamurile şi nu s-a mai întors la ele. Şi părintele Irimia Iliuţ şi presvitera Măria acuma-s bătrâni şi nu mai pot călători cătră ea în munte. A dat soţului ei, părintelui Daniil, şase copii, toţi băieţi şi toţi voinici, cu obrajii pietroşi. Învaţă pe la şcoli, le merge bine la câmpie şi mai ales le merge bine la munte. Toată sănătatea şi tot sângele cucoanei preotese Aglaia au trecut în ei şi sporesc cu dobândă.

Vitoria îi dă bună sară; îi sărută mâna. Cucoana preoteasă îi răspunde cu vocea-i bolnavă:

— Dumneata, Vitorie, ai treabă cu părintele.

— Da, am venit să mă mai sfătuiesc cu sfinţia sa şi să-mi mai scrie un răvaş.

— Bine, Vitorie; părintele-i în odaia cea mare. Acu s-a întors din munte. A avut mult bucluc şi vorbă cu oamenii; dar cum i-i obiceiul lui, i-a răpus pe toţi şi i-a împăcat. A mâncat, ş-acuma s-a fi hodinind.

Se deschise o uşă şi s-auzi un glas gros:

— Care-i acolo?

— Noi suntem, părinte Dănilă.

— Aha! dumneata eşti, Vitorie. Pofteşte încoace. Părintele Dănilă Milieş deschise larg uşa, ca pentru sfinţia sa. Îşi desfăcu şi braţele şi-şi flutură barba pe deasupra pânte cului. Era un om mare şi plin, cu ochii mititei foarte pătrunzători. Părul cărunt îi era strâns pieptănat şi împletit în coadă la ceafă. Dinţii îi străluceau sub tufele de păr ale mustăţilor. Vitoria intră şi închise uşa după dânsa. Preotqasa rămase singură cu stativele şi-şi aplecă mai tare fruntea pe alesături, în umbra amurgului.

— Ai nevoie de vreo scrisoare? întrebă părintele. Şezi, iaca aprind lampa şi ţi-o scriu numaidecât.

— Şi de asta am venit, părinte Dănilă, răspunse femeia, şi mă aduce şi altă nevoie, pentru un sfat.

— Bine; s-ascultăm; ce este?

Vitoria strecură pe masa rotundă din mijlocul odăii plicul şi foaia albă. Stătu puţin în cumpănă, plimbându-şi ochii asupra mobilelor orăşeneşti din juru-i, dar fără să le vadă.

— Părinte, vorbi ea cu stăpânire, nu ştiu ce s-a făcut cu omul meu. Am început să am grijă.

Părintele Daniil îşi arătă dinţii puternici şi răspunse cu voie bună:

— Ce grijă? Caută-ţi de treabă. Omul se află la afacerile lui. Mâni-poimâni se-ntoarce acasă cu chimirul plin. Îţi aduce de la Piatra o *casăncă* nouă de mătasă. (*Casăncă* - broboadă.)

— Bine ar fi să fie cum spui sfinţia ta. Eu socot că are o pricină, de aceea întârzie.

— Ştii ceva? ai oblicit ceva?

— Nu. Tocmai de asta-s cu mare grijă. În douăzeci de ani am ajuns eu să-i ştiu drumurile şi întoarcerile. Poate zăbovi, o zi ori două, cu lăutari şi cu petrecere, ca un bărbat ce se află; însă după aceea vine la sălaşul lui. Ştie că-l doresc şi nici eu nu i-am fost urâtă.

Părintele Daniil râse:

— Cunoaştem asta şi nu ne pare rău.

— Aşa că eu, deşi-s femeie proastă, am numărat pe degete zilele. S-a mai dus ş-acu şapte ani la Dorna după oi. Le-a cumpărat cu bine şi s-a întors în locurile pe care le are năimite, le-a dat pe sama bacilor, a stat cu ei la numărătoare, a făcut socoteli, a plătit simbrii, a stătut şi-n târg la Iaşi o zi, a stătut altă zi la Piatra - şi după douăzeci de zile a fost înapoi. Dar acu a trecut de două ori pe atâta.

— Cum se poate? Asta n-am ştiut.

— Apoi, părinte, sfinţia ta nu eşti soţ şi n-ai nevoie să ştii. Durerea-i la mine şi socotelile acestea numai eu le fac noaptea, când îs singură trează ş-aud numai greierul din vatră. Acu, astă-noapte, am avut şi semn în vis.

— Lasă visurile. Îs mai mult înşelări.

— Câteodată poate-s înşelări; dar aicea îmi răspund mie. Cât chem şi cât doresc, trebuie să-mi răspundă. L-am visat rău, trecând călare o apă neagră.

— Atuncea are să vie.

— Nu. Era cu faţa încolo.

— Acestea-s de-ale femeilor. De când vă bat eu capul şi vă spun să nu credeţi în eresuri.

— Ba-i vis cu adevărat, părinte, nu-i eres.

— În sfârşit, fie cum spui. Se poate să aibă omul o pricină de întârziere. Poate să fi căzut bolnav; şi-a sclintit o mână ori un picior.

— M-am gândit la asta, părinte. Aş fi primit scrisoare. Acuma n-aş fi aici; aş fi la el.

— Va fi făcut vreo poznă. Stă la popreală. Femeia clătină din cap, neîncrezătoare.

— Să fac o slujbă şi să citesc la biserică, încheie părintele. Dumnezeu are să facă lumină şi are să-ţi aducă pace.

— Aşa, părinte; asta-i mai bine. Acu la Dumnezeu am şi eu nădejde, la Maica Domnului şi la sfântul Gheorghe. Te-i ruga pentru mine şi ei m-or izbăvi. Acuma n-am la mine parale; dar om da cât se cuvine, căci avem de unde.

— Ştiu, Vitorie, de asta n-am eu grijă. Şi nici nu-mi trebuiesc bani. Mai degrabă ţi-oi fi mulţămitor pentr-un bărbăcuţ cu coada groasă, de care a adus Nechifor din Basarabia. Când s-or întoarce turmele la primăvară, mi-ai face bucurie dacă mi-ai dărui unul.

— Se poate, numai să-mi văd omul sosit acasă. Pentru acesta sfat am venit. În altă parte n-am unde mă duce. Sfinţia ta ne eşti aici, în pustia asta de munte, şi primar şi subprefect.

Eu mă mai gândeam că să scrii cumva acolo la Dorna, la căpitănia târgului, să întrebi de el ce şi cum.

— Hm! s-ar putea; dar cine-l cunoaşte?

— Nu-l cunoaşte nimeni; că el e un străin acolo; ş-afară de asta oile trebuia să le neguţeze de la nişte ciobani de pe Rarău.

— Apoi atuncea de ce să mai scriu? Pe Rarău a rămas stăpână Mama-Pădurii.

Părintele se veseli. Nevasta lui Lipan suspină, cu mâna la gură, întorcând fruntea într-o parte.

— Văd că ai adus hârtie. De scrisoarea asta e vorba?

— Nu. Vreau să dau o ştire băietului.

— Atuncea-i bine; să ţi-o scriu numaidecât.

— Da, părinte, încuviinţă femeia.

Îşi încruntă sprâncenele şi privi ţintă înainte-i văzându-l pe Gheorghiţă, între ciobanii de la câmp şi între oi, şi spunându-i lui vorbe apăsate.

Părintele DaniiI aştepta, cu condeiul în mână, aplecat din scaun asupra mesei şi cu pieptul păros desfăcut, ca pentru o muncă nu tocmai uşoară.

Vatalele cucoanei preotese bătură de câteva ori în odaia cealaltă.

„Gheorghieş dragul mamei, grăi Vitoria aţintindu-şi feciorul de departe; *să ştii că tatăl tău nu s-a întors la noi acasă şi eu socot că poate să fi ajuns acolo la Cristeşti, cu voia lui Dumnezeu. Iar dacă n-a venit, tu înţelege-te cu moş Alexa baciul şi vindeţi cât trebuie din oile canarale*[1]*, ca să faceţi bani. (Oi canarale — oi bătrâne, îngrăşate.) Iar dacă nu v-ajunge, scrie, ca să vă trimit de aici, căci mai avem acasă şaptezeci de piei de oaie şi o sută de miel şi şaizeci de burdufuri de brânză şi nouăzeci de*

păpuşi de brânză afumată. Vând şi vă trimit. Iar după aceea să vii de sfintele sărbători acasă, căci am nevoie de tine, fiind acuma tu singur bărbat la gospodărie. “

Părintele DaniiI Milieş ascultă cu luare-aminte încuviinţând din cap şi zâmbind cu îngăduinţă. Muind condeiul legat cu aţă într-un şip colbăit de cerneală violetă, îşi pregăti mâna cu câteva întorsături dibace şi aşternu un prea frumos răvaş pe care Vitoria îl ascultă cu religiozitate.

„Prea scumpul meu fiu! citi părintele Daniil Milieş cu glasu-i gros, află că, din mila lui Dumnezeu, sunt sănătoasă şi doresc să aflu şi despre tine la fel. Am să vând producte din magazie şi-ţi voi trimite banii de care ai necesitate. “

Vitoria înţelegea că toate sunt puse în răvaş întocmai cum a voit ea, numai cât mai lămurit şi mai cu pricepere. Sărută părintelui mâna şi-i făgădui încă o dată bărbăcuţul.

IV

¥

Trecu prin întuneric, pe lângă ţintirim. Căsuţa singură a babei Maranda trimitea fire de lumină spre vale printr-un geam cât palma. Cum se apropie de uşă, se trezi înlăuntru un fel de chelălăit ciudat al unei dihănii de pe alt tărâm. Parc-o zugruma cineva şi ea se zbătea în spasmuri de moarte. Glasul blând al babei, bombănind după uşă, nu izbutea s-o liniştească.

„Asta-i căţeluşă de vrăjitoare, vorbea în sine clătinând din cap Vitoria. Trebuie să aibă dinţişori de criţă pe care-i ascute baba Maranda c-o cute neagră.

Se deschise uşa.

— Dumneata eşti, Vitorie? Te-aşteptam.

— Da? se miră nevasta. Poate m-ai văzut trecând la părintele.

— Nu. Am eu veste din altă parte. Intră.

Căţeluşa vrăjitoarei tot mârâia subţire în *cotruţa* de sub horn. (*Cotruţă* - cotlon, firidă.) Era o javră slăbuţă, cu urechi ciulite de liliac şi cu ochii boldiţi. Blăniţa-i subţire, de culoarea şoarecelui ş-a cenuşei, din când în când tresărea zbârcindu-se. Atunci icnea, parcă voia să sperie lumea.

— Taci şi fii cuminte, fetiţa babei, zise bătrâna ridicând asupra ei arătătorul de la mâna dreaptă.

Fetiţa babei tăcu, încovrigându-se în cotruţă. Vitoria întrebă, zâmbind:

— Poate-l ţii în căţeluşa asta?

— Ce să ţin?

— Nu ştiu cum să-i spun; dumneata-i cunoşti mai bine numele.

— Dragă Vitorie, se holbă baba în bagdadie, pălindu-şi una de alta palmele; ţi-am mai spus şi altă dată să nu vorbeşti de dânsul şi mai ales numele să nu i-l rosteşti, că-i primejdie.

— Bine, bine, răspunse nevasta privind în juru-i. L-ai întrebat?

— Ce să întreb?

Femeia lui Lipan se aşeză pe colţul laiţei în chilia scundă. Mirosea a fum; flori uscate, grămădite prin colţuri şi-n grindă, amestecau cu fumul mireasmă înţepătoare. În capătul laiţei, sub perne şi poclăzi, sta o ladă mare braşovenească înflorită cu roş. Ii atârna o lăcată grea în bălămăli tari. „Poate să fie în lada aceea”, se gândea cu îndoială Vitoria. Se vestise în tot satul că baba Maranda are ascuns la ea pe cel cu nume urât. Dacă-l spui şi n-apuci a-ţi face cruce cu limba, îţi ia graiul. Ce demon va fi fiind, cine putea şti? Vitoria înclina să creadă că tot în căţeluşă sălăşluieşte. Tot ce se spune poate fi şi minciună; însă adevărat este că baba are unele tainice ştiinţi şi meşteşuguri.

Oftă, aşteptând. Bătrâna ştia bine ce vânt a adus-o pe nevasta lui Lipan; îi lăsă însă pricina la o parte şi începu să se tânguie de ale sale.

— Vai de capul meu cum trăiesc eu aici! Nimeni nu mă ştie, nimeni nu mă vede, nimeni nu-mi leapădă un braţ de lemne ori un pumn de făină. Numai când au o scârbă, ori o boală, atunci îşi aduc aminte.

— Babă Maranda, vorbi Vitoria privind-o ţintă, tare te rog să mărturiseşti dacă ai ieşit vreodată din casa mea cu mâna goală.

— Ba, draga mea, dacă aş spune asta aş păcătui. Dumnezeu aude.

Vitoria ridică ochii spre răsărit. De-acolo le privea şi zâmbea ascultând sfântul Sisoie, care are stăpânire asupra unora dintre demonii mărunţi. Era o zugrăveală veche pe lemn de tei. Barba sfântului mai ales, căruntă şi învăluită de un vânt neclintit, era ceva minunat.

— Atuncea de ce vorbeşti asupra mea?

— Nu vorbesc asupra dumnitale. Vorbesc de lumea asta rea, lângă care trăim.

— Ba mie, babă Marandă, se cuvine să-mi vorbeşti de altele. Iaca, ţi-am adus o litră de rachiu de cel bun de la Iordan. Deşartă-l în plosca dumnitale şi să-mi dai gărăfioara, ca să-ţi mai aduc şi altă dată.

Iar dacă te osteneşti mâni pe la mine, nu uita să-ţi iei desaga. Şi s-aduci ş-o strachină, ca să-ţi pun într-însa brânză.

Baba rămase cu ochii amintiţi asupra gazorniţei care-şi pâlpâia sâmburele de lumină de pe prichiciul hornului.

— Lumea-i rea, draga mătuşii, se tângui ea cu jale, făcându-şi gura pungă şi clătinând din cap. Am înţeles despre soţul dumnitale, Nechifor Lipan, că a ajuns cu bine în locul acela la Dorna, unde trebuia să cumpere oi de la nişte ciobani. Dar după aceea s-a găsit una cu ochii verzi şi cu sprâncenele îmbinate, care s-a pus prag şi nu-l lasă să treacă.

Vitoria îşi ţinu răsuflarea; simţi că se înăbuşă.

— Oile le-a cumpărat?

— Asta încă nu pot şti, draga mătuşii. Chiar dacă le-a cumpărat, i-au mai rămas bani de cheltuială. El acolo-i ca un fecior de crai. Ia galbănu-n gură şi-l stupeşte tocma între lăutari.

— Să fie adevărat asta, mătuşă Marandă? Mie parcă tot nu mi-ar veni a crede.

— Adevărat, drăguţa babei. Pot să-ntind şi cărţile, să vezi şi dumneata singură cu ochii cum s-arată. Asemenea mi s-a întâmplat şi mie cu omul meu în tinereţă.

— Şi s-a întors?

— S-a întors. I-am făcut eu atuncea mândră petrecere. Baba trase din brâu cărţi soioase şi rupte la colţuri. Sui pe laiţă măsuţa cu trei picioare, întinse pe ea ştergar şi înşiră iconiţele amestecate cu toate celelalte semne ale bucuriilor şi întristărilor.

Dădu Vitoriei dama de cupă, ca s-o menească încet deasupra buzelor.

— Vezi, drăguţă, cum ţi s-aleg dumnitale lacrimile şi scârba? Şi omul dumnitale, craiul de *spatii,* răsare într-altă parte, într-o adunare de oameni. (*Spatie* - treflă.) Acolo-i nelipsită cea cu ochii verzi, precum am spus.

Nevasta stătu pe gânduri, cumpănind în sine adevărurile.

— Cărţile aşa arată, se învoi ea; dar vreau să ştiu dacă asta s-a văzut întâi de către el.

— De către cine?

Vitoria îşi coborî ochii asupra căţeluşei. O văzu uitându-se ţintă în sus către dânsa cu luminile-i boltite. Ş-o auzi mârâind stins, ca din pământ.

Baba şopti:

— Adevărat este, nu te îndoi de asta.

— L-am visat astă-noapte trecând călare o apă neagră... mărturisi nevasta.

— Nu spun eu? Om călare arată sfadă.

— Se făcea că se duce către asfinţit.

— Cum spun şi cărţile; se duce spre aşternut străin. Vitoria oftă. Îşi strânse şi-şi strâmbă buzele.

— Se poate; numai greu îmi vine a crede una ca asta.

— Ştiu eu că-ţi vine greu. Dar când s-a întoarce ai să-l întrebi. N-are să mărturisească, pentru că nu-i prost, dar să-l întrebi.

— Am înţeles. Bucuroasă aş fi să-l văd acasă.

— Ai să-l vezi. Aici, la urmă, s-arată bucurie şi dar. Baba îşi purta prin casă trupu-i greu, căutând plosca de lemn, ca să toarne în ea rachiul cel bun de la Iordan. Îi tremurau cărnurile pe şolduri şi creţurile obrajilor. Se întoarse gâfâind, ca să ieie măsuţa cu trei picioare. Ochii ei mici nu părăseau o clipă pe nevasta lui Lipan.

Se aşeză iar pe laiţă. Vorbi cu glas schimbat:

— Dacă va fi nevoie, se poate trimite spre acel loc o pasere care strigă noaptea şi are ochi de om. E mai greu şi-i cu mare primejdie, dar se poate.

— Să moară duşmanca?

Baba încuviinţă, apăsându-şi bărbia în piept. Vitoriei i se bătu inima; cu toate acestea hotărî cu tărie în sine moartea femeii cu ochii verzi.

Se crezu datoare către sfânt şi către Dumnezeu să deie o lămurire:

— Întâi am să fac rugăciunile cele de cuviinţă la Maica Domnului, zise ea. După aceea am să ţin post negru douăsprezece vineri în şir. Pân-atunci, poate mi se întoarce omul.

— A da Dumnezeu... suspină subţire, c-un glas iar schimbat şi cu totul străin, baba Maranda.

Când se găsi iarăşi afară, Vitoria privi în cer nourii subţiri prin care răzbătea slabă lumină de lună. Glasul căţeluşei, în urmă, avea un fel de scârţâit de fierăstrău. Îl ascultă până ce-i rămăsese numai în urechi, ca o zvâcnire. Atunci de pe mormintele ţintirimului, trecu fâlfâind moale paserea aceea despre care îi vorbise baba.

Nu-i era frică; se ştia curată şi cu dreptate; totuşi grăbi paşii. Vântul contenise deplin şi s-auzea în vale vâjâitul Tarcăului.

La casa ei gazorniţa era stinsă. Intră pe portiţă şi găsi în vatra de-afară cărbunii sub spuză. Atunci se împiedică de ceva moale. Era cât pe ce să cadă. Dădu cu băţul.

Glasul lui Mitrea, din tohoarcă, izbucni somnoros:
— Care-i acolo, măi?
Vitoria râse singură, fără a răspunde. Argatul-se zvârli în sus cu alt răcnet zugrumat:
— Care-i acolo?
Împunse cu capu-nainte, spre poartă. Se opri fără să vadă pe nimeni.
— Ce este, Mitre? întrebă gospodina.
— Care-i acolo, măi? strigă argatul iarăşi; apoi se întoarse către femeie:
— Văd că nu-i; s-a dus.
— Cine?
— Cel *care*-a fost. L-am văzut cum te văd. Am strigat la el, până ce-ai ieşit dumneata; ş-acuma nu-i; parc-ar fi intrat în pământ. Asta mi s-a mai întâmplat o dată în munte. Să ştii că nu-i lucru curat.
— Bine, bine; vâră-te iar în tohoarcă, Mitre, şi întoarce-te pe partea cealaltă, ca să nu ţi se întâmple nimic.
— Care-ai fost, măi? strigă iar, mai moale şi cu îndoială, argatul. Apoi se scarpină la subsuoară, ridicând cotul.
Vitoria râdea. În casă se aprinsese lumina.
— Dumneata eşti, mămucă? întrebă Minodora din umbra prispei. Adormisem şi m-am spăriat auzind răcnet.
— Cum să nu răcneşti când vezi pe Cel cu coarne? mormăi Mitrea. Trebuie adus popa Dănilă să citească şi să stropească cu agheazmă. Mă duc să dorm de ceea parte de gard.
Târâind tohoarcă după el ca pe-un mort, trecu în partea cealaltă a întunericului.
Stăpâna intră în casă, aprinse candela şi se închină la icoane. Apoi cele două geamuri clipiră şi rămaseră lucind slab.

V

¥

Către sărbătorile de iarnă, Gheorghiţă veni de la apa Jijiei, unde lăsase oile în perdele, în sama baciului celui bătrân, Alexa. Nechifor Lipan nu se arătase încă acolo, ca-n toţi anii, după legea pe care el singur o întocmise; feciorul urmase porunca mamei din răvaşul alcătuit de părintele Dănilă.
Vitoria îl primi cu mare bucurie şi-l sărută pe amândoi obrajii; după aceea trecu în altă odaie şi se încuie pe dinlăuntru, ca să poată plânge singură. Îndată însă îşi aduse aminte că feciorul îi vine de pe drum lung, că-i trudit şi mai ales flămând. Veni iar către el, cu pită proaspătă şi cu un *hârzob* de păstrăvi afumaţi. (*Hârzob* - coşulej din cetină de brad.) Trimise pe Mitrea la domnu Iordan crâşmaru, s-aducă oleacă de rachiu de cel bun, şi-i ceru lui Gheorghiţă să-i spuie toate.
— Să intri pe dindos! îi strigă ea din urmă argatului.
Se întoarse pe marginea laviţei şi se pregăti s-asculte.
Gheorghiţă era flăcău sprâncenat ş-avea ochii ei. Nu prea era vorbăreţ, dar ştia să spuie destul de bine despre cele ce lăsase şi cele ce văzuse. Avea un chimir nou şi-i plăcea, vorbind, să-şi desfacă bondiţa înflorită şi să-şi cufunde palmele în chimir. Întorcea un zâmbet frumos ca de fată şi abia începea să-i înfiereze mustăcioara. Vitoria îl admira din cealaltă parte a măsuţei; Minodora se cuibărise pe un scăunel, jos, gata să sară de câte ori trebuia ceva. Afară se vedea pădurea uşor ninsă, sub un cer albastru şi însorit de moină.
— Acolo-s toate bune?
— Toate. Am găsit stuh nalt şi voinic. Am durat perdele ca pe trei ierni. Am săpat bordeie. Dinspre partea banilor am împăcat pe toată lumea. Acolo încă nu-i iarnă şi oile mai găsesc verdeaţă în *bahnă.* (*Bahnă* — loc mlăştinos, acoperit cu iarbă sau cu stuf.) Dintre stăpânii locului unii făceau gură, da' Alexa baciul a ştiut ce să le răspundă, căci el e om purtat şi se găseşte a cincizeci şi cincea oară la Jijia şi la Prut. Pe urmă am numărat oile şi Alexa baciul le-a însemnat la răbuş. Eu le-am scris în condică la mine. Iar moş Alexa râdea. Zice că de când e el n-a văzut oi scrise în condică.
Fata îndrăzni de pe scăunaşul ei:
— Ce fel de oameni sunt pe-acolo?
— Oameni ca toţi oamenii, râse flăcăul.
— Hore sunt?
— Sunt. Ş-apoi m-am suit în tren ş-am mers, ş-am mers, până la Piatra.
Femeile ştiau ceva nedesluşit despre tren. Nu îndrăzniră să ceară mai multe lămuriri.
Tăcură un răstimp. Stătea între ei o întrebare crâncenă.
Vitoria lăsă să-i treacă valul care o înăbuşea şi zise încet, privind spre lumina de-afară:

— Încă n-am primit nici o ştire de la tatu-tău. Gheorghiţă aşeză domol lingura lângă strachină şi împinse deoparte pâinea coaptă anume pentru el. Se uită şi el pe fereastră. Drumuşorul cotit era pustiu.

— Ce să fie, n-am înţeles, urmă nevasta. M-am sfătuit cu părintele, am plătit slujbe. Mai aştept puţin, să văd hotărârea de sus. Mă gândesc fel şi chip şi am un vis, care-mi mănâncă sănătatea şi mă îmbătrâneşte. Mai stau până ce gătesc de postit cele douăsprezece vineri. Fiind singuri aicea în sat şi fără neamuri, trebuie să te trimit pe tine, ca un bărbat ce eşti, să-l cauţi şi să-l afli.

— M-oi duce, răspunse Gheorghiţă cu îndoială. Se poate să i se fi întâmplat ceva.

— Ce să i se întâmple? răspunse aprig nevasta. Să-i fi făcut farmece vreo muiere, cum spune baba Maranda, eu n-aş crede. Acuma am înţeles că demonul acela, dacă-l are, e un prost. Ori îi prost, ori n-are nici o putere, de-o lasă pe dânsa amărâtă, calică şi lipsită de toate. Dacă ar avea putere să-l ştie unde-i, ar avea putere să-l şi întoarcă. N-ar mai fi nevoie, cum mă sfătuieşte ea, să cerce vrăji şi semne asupra mogâldeţelor de ceară, să le împungă ochii şi inima - ca să răspundă împunsătura în ochii şi inima aceleia. Visul meu e semn mai greu. Tu spui bine: i s-a întâmplat ceva la care mă îngrozesc a gândi. Mai bine să fie ce zice baba, decât ce arată visul meu.

— Ce spune baba Maranda şi de care vrăji e vorba? întrebă feciorașul şi rămase foarte uimit, cu gura uşor căscată.

— Cum nu ştii, băiete, aşa să nu te ştie năcazurile şi bolile. Grăiesc şi eu ca şi cum aş fi singură. Îmi închipuiesc că ştiu şi alţii. Căci şi ziua şi noaptea eu nu mă gândesc la alta. Trebuie să te duci şi să-l cauţi pe tatu-tău, alta nu-i nevoie să ştii.

— M-oi duce, dacă spui; dar e bine să-mi arăţi ce şi cum; ca să ştiu ce să fac.

Vitoria îl privi clipind. Îl văzu sfios şi nesigur; pe când ea era plină de gânduri, de patimă şi durere. Oftă cu năduf şi începu să strângă masa, cu mişcări smuncite. Fata voi să-i ajute; ea o dădu la o parte cu cotul. Băiatul se închină la icoane mulţămind lui Dumnezeu pentru masă, apoi ieşi în sat ca să întâlnească prietini şi să întrebe veşti despre fetele cu care se afla bine. Stăpâna casei îl urmări cu ochii până departe de hudiţă, după *aceea,* lângă vatră, cu coatele pe genunchi şi cu tâmplele în palme, se cufundă în starea ei obişnuită.

În închipuirea ei, bănuiala care intrase într-însa era un vierme neadormit.

Se desfăcuse încet-încet de lume şi intrase oarecum în sine. Din faţa nădejdii pe care şi-o pusese în singurul bărbat al casei, înţelegea că trebuie să deie înapoi. Asta era o mare mâhnire. Poate se aştepta la dânsa. Totuşi va găsi un mijloc ca mintea ei să ajute şi braţul lui să lucreze. Fiinţa ei începea să se concentreze asupra acestei umbre, de unde trebuia să iasă lumină. Era ceea ce se numeşte o problemă - cuvânt şi noţiune cu desăvârşire necunoscute unei muntence.

Timpul stătu. Îl însemna totuşi cu vinerile negre, în care se purta de colo-colo, fără hrană, fără apă, fără cuvânt, cu broboada cernită peste gură. Sărbătorile şi petrecerile solstiţiului de iarnă i-au fost pentru întâia oară străine şi depărtate. Urările de Anul Nou, capra şi căluţul şi toată zvoana şi veselia cotlonului aceluia din munte le respinsese de către sine.

Izolate de lumea din văi, rânduri după rânduri de generaţii, în sute după sute de ani, se veseliseră de creşterea zilei şi începutul anilor; toate urmau ca pe vremea lui Burebista, craiul nostru cel de demult; stăpânii se schimbaseră, limbile se prefăcuseră, dar rânduielile omului şi ale sfinţilor stăruiseră; aşa încât se cuvenea ca şi copiii să-şi aibă partea lor. Ea însă se socotea moartă, ca şi omul ei care nu era lângă dânsa. Abia acum înţelegea că dragostea ei se păstrase ca-n tinereţă. S-ar fi cuvenit să-i fie ruşine, căci avea copii mari; însă nu mărturisea asta nimănui, decât numai sieşi, nopţilor şi greierului din vatră.

În ziua de Bobotează, când părintele Daniil Milieş a binecuvântat fântânile şi izvoarele, şi toate apele, pădurea de pe Măgura era îmbrăcată în promoroaca. Cerul se boltea verde, râpile erau pline de troiene, drumurile la Bistriţa erau închise. Era însă într-a şaptea vinere de post şi Vitoria hotărâse, în singurătăţile ei, un drum la Piatra şi la mănăstirea Bistriţa.

— Oamenii spun că promoroaca în ziua de Bobotează arată an îmbelşugat... Îi zise Gheorghiţă, pe când se întorceau de la biserică.

— Aşa se spune, îi răspunse maică-sa; dar să ştii că pentru noi nu mai poate fi nici bucurie, nici belşug.

Ochii flăcăuaşului se întristară. În iarna aceea toate petrecerile îi erau înveninate.

— Să pregăteşti, cu Mitrea, sania, îi zise Vitoria. S-o umpli cu fân; să pui ş-un sac de orz pentru cai. Mâni dimineaţă ne ducem la Piatra.

— D-apoi om putea răzbi, mămucă?

— Om cerca; cine nu cearcă, nu izbândeşte.

— Şi asta-i adevărat, răspunse el mâhnit în sine; căci nu se mai putea bucura de hora de a doua zi.

— La joc s-a duce soră-ta, zise munteanca, privindu-l cu coada ochiului. A spune ea mândrelor vorbe bune şi noi neom duce la datoria noastră.

„Mama asta trebuie să fie fărmăcătoare; cunoaşte gândul omului...” cugetă cu mare uimire Gheorghiţă.

Cum ajunse acasă, se duse încruntat la căsuţa vitelor şi alese la o parte doi căluţi pagi, care se împărecheau bine la umblet şi erau cei mai buni la ham. Le dădu orz într-un căuş şi le descurcă de scai coamele şi cozile. Apoi izbi într-o parte cu piciorul sania cu *oplene* ş-o împinse la gura podului cu fân. (*Oplean* - fiecare din cele două lemne transversale care leagă şi fixează tălpile săniei.) Pregăti toate singur, fără Mitrea, ca să-şi ieie de-o grijă, şi se gândea la multe lucruri bune peste care a avut el stăpânire în munte cât a fost copil. Pârăul cu bulboanele au fost ale lui. Potecile la zmeură şi mai sus la afine, când ocolea aşa, de bunăvoie, umblând după turmele ciobanilor. Poveştile la stână, sară, când învăluie focul limbi sub sprânceana pădurii. Ştia să cheme în amurgit ieruncile şi căpriorii. Toate acestea i le aducea aminte mirosul de fân, în care pluteau vara şi copilăria. Cum se risipeşte mireasma în ger, aşa s-au dus toate. Acuma a Intrat la slujbă grea şi la necaz. Se vede că tatu-său Nechifor va fi căzut pe undeva ş-a pierit, ori l-au omorât hoţii. Pentru o tinereţă ca a lui cade grea sarcina gospodăriei. Şi maică-sa asta s-a schimbat. Se uită numai cu supărare şi i-au crescut ţepi de aricioaică.

Când intră el în casă, Vitoria înălţă fruntea de lângă vatră.

— Nu te uita urât, Gheorghiţă, că pentru tine de-acu înainte începe a răsări soarele.

„Ce-a fi vrând ea să spuie?” se întrebă el, fără a da răspuns.

— Eu te citesc pe tine, măcar că nu ştiu carte, urmă femeia, înţelege că jucăriile au stat. De-acu trebuie să te arăţi bărbat. Eu n-am alt sprijin şi am nevoie de braţul tău.

În glasul maică-sii tremurau lacrimi. Gheorghiţă simţi o uşoară înduioşare; totuşi nu i se putea alcătui în minte nici o vorbă de mângâiere.

A doua zi, sâmbătă, plecară la răsăritul soarelui, înveliţi în cojoace. Vremea era liniştită şi blândă, dar drumul greu, căci pârtiile nu erau bine rupte. Caii luptau cu mare vrednicie; într-o vreme Gheorghiţă lepădă cojocul şi trase de sub fân lopata de lemn. Începând bătălia cu troianul, deodată simţi în el putere şi îndârjire şi nu se opri până ce nu-l birui, ca pe-o fiinţă. Privi spre maică-sa; o văzu zâmbind şi înţelese că i-a dat răspunsul pe care nu-l putea gângavi în ajun. „Femeile-s viclene, cugeta el apucând iar hăţurile; ele-s mai iscusite la vorbă; iar bărbaţii îs mai proşti; însă mai tari de vârtute.”

Asta tot maică-sa o spusese cândva.

Abia către amiază ajunseră la apa Bistriţei. Trecură pe pod de gheaţă şi găsiră cale lucie spre târg. Abătură spre stânga, la mănăstire, şi poposiră tocmai la slujba de sară, între lumini şi cântări. Toţi monahii erau în strane, cu *camilafcele* aplecate, şi slujea părintele arhimandrit Visarion stareţul. (*Camilafcă* - potcap acoperit cu un val negru.)

Flăcăul rămăsese în urmă, ca să puie la adăpost caii. Munteanca îşi lepădă cojocul lângă uşa de intrare şi înainta sprintenă, numai în sumăieş, păşind moale pe covor cu opincile. In faţa iconostasului se opri şi salută pe sfinţi cu mare înfrângere, aplecându-se adânc, cu mâna\ dreaptă până la pământ. Făcându-şi cruci repetate, îşi murmura gândul care o ardea. Trecu la sfeşnice şi aşeză făclioarele de ceară pe care le adusese de acasă învelite în năframă. Cu năframa aceea bătută în fluturi de aur trecu la icoana cea mai mare şi mai de căpetenie a mănăstirii, către care avea a-şi spune ea năcazul îndeosebi. Sfânta Ana o privi dintr-o dată prin fum de lumânări şi munteanca îngenunche şi-i sărută mâna. Stând umilită şi cu fruntea plecată, îi dărui năframa, c-un ban de argint legat într-un colţ, şi-i spuse în şoaptă taina ei. Îi spuse şi visul; şi ceru răspuns. I se dădu sfintei cu toată fiinţa, ca o jertfă rănită, şi lăsă să cadă pe năframă lacrimi. După aceea se ridică fără să vadă pe nimeni şi trecu în uşa din stânga a altarului, aşteptând umilită, cu mânile încrucişate sub sâni şi cu fruntea înclinată.

Auzi un glas blând. Simţi că-i chemată. Deschise privirea spre altar şi văzu pe preasfinţitul Visarion. Îndată îngenunche şi-i sărută poala straiului. El îşi puse mâna pe creştetul ei. Era un ieromonah bătrân şi uscat, cu barbă albă.

— Părinte, am venit pentru întrebare şi sfat... şopti ea.

— Te-ai închinat sfintei Ana?

— M-am închinat.

— Aşteaptă... Îi hotărî părintele arhimandrit. Ea rămase în neclintirea ei, aşteptând.

După sfârşitul sfintei slujbe, monahul îi porunci să vină după dânsul. Sui treptele la stareţie şi mai aşteptă o vreme într-o odaie naltă, cu canapele, mese şi alese podoabe. „Un părinte stareţ e ca ş-un boier mare... “ încuviinţă ea, fără a îndrăzni să se aşeze.

Veni preasfinţitul Visarion. O întrebă de unde-i. Îşi aducea aminte că a mai văzut-o la sfânta mănăstire cu soţul ei.

— Da, sfinţite părinte; atuncea am venit cu bărbatu-meu pentru o bolişte care dăduse în oile noastre la câmp. Şi sfânta Ana ne-a izbăvit. Acuma, sfinţite părinte, am venit pentru soţul meu, care s-a prăpădit. S-a dus după o cumpărătură de oi. A plecat pe la Sâmedru, şi nu s-a mai întors.

Povesti părintelui Visarion toate, cu vorbe cam multe. Bătrânul o asculta, dând încet din cap. Era trudit; îi era somn; însă o asculta cu bunăvoinţă.

— Ai dat de veste la stăpânire?

— Care stăpânire? La noi nu este nici primar, nici jandar. M-am plâns numai părintelui Dănilă. Ş-acuma am venit şi m-am jăluit sfintei Ana.

— Bine-ai făcut, nevastă. S-aşteptăm. Sfânta Ana are să puie cuvânt la scaunul împărăţiei celei mari. Iar în acelaşi timp dumneata du-te la stăpânirea pământească în Piatra. Du-te la poliţai şi la prefect şi spune-le întâmplarea, ca să facă cercetări.

— Înţeleg, răspunse Vitoria; m-oi duce şi la dânşii, dar nădejdea mea cea mare e în altă parte.

VI

¥

Noaptea aceea, a privegheat într-o odăiţă de sub stăreţie, după ce a stat multă vreme de vorbă cu femei venite din locuri depărtate. Într-un târziu, ele s-au dus la culcuşurile lor. A intrat Gheorghiţă şi s-a lăsat într-un cot pe-o lăicioară. A adormit îndată, parcă ar fi trecut spre alt tărâm într-o împărăţie fericită. Ea rămase singură, sub candelă şi sub icoane, gândindu-se aţintit ce are de făcut a doua zi. I se părea lucrul cel mai greu să găsească anume uliţa dintre atâtea de multe, şi, pe acea anume uliţă, anume casă cu mai multe rânduri. În toate odăile şed la mese oameni cu condeiele după ureche şi scriu. Iar într-anume odaie şede cel care-i mai mare, primar, ori prefect, ori poliţai. Se uită încruntat şi-i gras şi bărbos. Tot îşi scoate ciubucul din gură şi răcneşte la cei mai mici. Când îl aud, cei de prin odăi pleacă fruntea şi scriu mai harnic, trăgând cu coada ochiului unul la altul şi făcându-şi semne.

Acolo vrasăzică e stăpânirea împărătească. Ş-aşa în toate târgurile sunt slujbaşi, primari, prefecţi şi poliţai, până la Bucureşti; şi la Bucureşti stă pe tron regele şi dă porunci tuturora. Bun lucru, neapărat, să fie asemenea rânduială; toate să se facă după poruncă şi să se scrie ce s-a făcut. Aşa se cunoaşte prin târguri cine cumpără vite şi cine vinde, şi care încotro se duce. La Dorna de-asemeni. Nu-i ca în sus pe Tarcău, unde oamenii trăiesc cum au apucat şi cum îi taie capul. Dacă făptuieşte unul o poznă, ori o moarte de om, se duce prin stâncile munţilor şi se hrăneşte cu zmeură ca urşii, până ce-l alungă la vale iarna. Atuncea-l prind oamenii, îl leagă şi-l dau pe mâna stăpânirii devale.

Adevărat că până la năcazul acesta care s-a abătut asupra casei ei nici nu i-a păsat şi n-a avut nevoie de nici un fel de slujbaş al măriei sale. Şi-a văzut de gospodărie şi de oi; a vândut brânză, a dat în mâna perceptorului vama şi birul — ş-atât. Şi chiar asta era mai mult treaba omului. Nechifor Lipan le cunoştea pe toate şi ştia orişicând la ce uşi să bată şi la ce slujbaşi să se înfăţişeze, căci el umbla din tinereţă în ţara cealaltă de devale; ea însă, ca o femeie, rămăsese în sălbătăcie. O ajungea mintea ce are de făcut, însă faţă de o lume necunoscută păşea cu oarecare sfială.

După răsăritul soarelui, a doua zi, a fost în Piatra. Târgul îl mai văzuse, la iarmaroace; însă îl ştia dinspre alte părţi; a îmbulzelilor de lume, a petrecerilor, a crâşmelor unde-i *băteliştea* muntenilor. (*Batelişte* - loc de întâlnire, de adunare.) Poposi cu flăcăul la un han ştiut. Au poftit carne friptă grătar şi pâine albă ş-au băut o garafă de vin. Cum a deschis gura să întrebe, Vitoria a aflat îndată unde poate găsi pe domnul prefect. Asupra unei trebi care s-a petrecut în afară de târg, în hotarele ţinutului, numai prefectul are putere. A lăsat sania cu flăcăul la han şi s-a dus singură. A nimerit. Dacă ai gură să întrebi, nimereşti orişiunde.

A găsit o casă mare şi frumoasă cu mai multe rânduri. S-a simţit îndată cu inima liniştită când a văzut umblând pe acolo oameni îmbrăcaţi ca şi prin părţile ei. I-a întrebat, i-au spus că acolo sunt şi judecătoriile unde se judecă pricinile. Şi acestea le ştia de la Nechifor Lipan, dar se apropia întâia oară de ele.

S-a suit sus la rândul al doilea, pe trepte largi. A întrebat-o un aprod bătrân pe cine caută. Caută pe domnul prefect.

— Tare bine; s-aştepte până ce i-a veni rândul.

Aşteaptă. Îşi face socoteală în minte cum să spuie, cu vorbe mai potrivite, întâmplarea.

I se înnegurează privirile când intră într-o odaie frumoasă şi scumpă. Prefectul nu-i nici bărbos, nici nu fumează din ciubuc, nu-i nici încruntat. E un bărbat tânăr, cu obrazul ras, cu părul scurt, pieptănat în două părţi. Cu straie cernite. Dar zâmbeşte, căci n-are grijile ei.

Fără a se mişca din locul lui, se uită la munteancă. Îşi potrivise în grabă casânca de mătasă, îşi lepădase cojocul. Nu mai era tânără, dar avea o frumuseţă neobişnuită în privire. Ochii îi luceau ca-ntr-o uşoară ceaţă în dosul genelor lungi şi răsfrânte în cârligaşe. Simţindu-se admirată, femeia îşi regăsi îndată înfăţişarea pe care o avea când se uita în oglindă, c-o lumină abia simţită de râs.

— Despre ce-i vorba, nevastă? Ce vânt te-aduce? întrebă omul stăpânirii. Se juca, privind-o, c-un cuţit de os.

— Nu m-aduce vânt bun, domnule prefect. Mi-a plecat soţul de-acasă acu şaptezeci şi trei de zile şi încă nu s-a întors. S-a dus la Dorna după nişte oi. Nu mi-a scris, n-am aflat ştire de la nimeni. Stau aşa; îl aştept şi nu vine.

— De şaptezeci şi trei de zile? E cu putinţă? S-a dus să cumpere oi? Avea bani?

— Avea; ca să plătească ciobanilor de la Rarău.

— Şi n-a dat nici un semn?

— Nici unul.

— Atuncea l-au prădat hoţii şi l-au răpus.

— Alta nu poate fi... şopti munteanca, lovită în inimă; aşa îmi arată şi visul pe care-l am întruna.

— S-ar putea să fie şi altceva.

— Într-adevăr; poate să se fi oprit la o casă străină. Acuma aş dori să fie aşa.

Prefectul clătină din cap, privind-o puţintel pieziş. Avea un spasm de plâns, pe care-l înghiţi îndată. C-un deget lepădă pe rând lacrimile din ochi.

— Trebuie să dau ordin să se cerceteze, vorbi el cu bunăvoinţă. Să-mi faci o plângere şi să mi-o aduci.

Femeia dădu din cap de sus în jos.

— Ai înţeles?

— Am înţeles.

— Să pui pe un slujbaş de-aici, ori pe un avocat, să ţi-o scrie; să-i lipeşti timbru, şi să mi-o aduci ca să scriu pe dânsa rezoluţia.

Munteanca iar dădu din cap.

— Ai înţeles?

— Am înţeles.

— Nu fi prea supărată; încă nu ştim nimica.

— Ba eu ştiu, răspunse deodată întunecată munteanca.

Îi sta ş-aşa bine. Omul stăpânirii trase un chibrjt şi-şi aprinse ţigara. Vitoria se înclină din umeri, se întoarse, pipăi clampa şi ieşi. Era ameţită. Nimene pân-acuma nu-i deschisese lumină înspre locul acela de întuneric, care se cheamă Dorna. Deşi ştiu, icoanele tac. Iată, dintre oameni, slujbaşul regelui a fulgerat un cuvânt, care-i adevărul. Acest cuvânt stătea şi-ntr-însa, numai nu îndrăznea să-l scurme. Pe Nechifor l-au răpus răii.

Îşi ridică în braţe cojocul de lângă uşă şi se uită în juru-i. Nu vedea bine din pricina lacrimilor; îşi şterse genele de blana aspră. Aprodul cel bătrân şi de treabă o observă în tăcere, scărpinându-şi cu arătătorul mânii stângi bărbuţa albă. Cu dreapta stăpânea clampa de la uşa domnului prefect.

— Ce mai vrei, nevastă? Poate ai nevoie de ceva.

— Am nevoie, să-mi scrie careva o jalbă.

— Se poate, de ce nu? Ce fel de jalbă? Pentru care pricină?

— O jalbă, despre omul meu care s-a dus până-ntr-un loc şi de atuncea a trecut vreme şi nu s-a mai întors.

— Nu-i uşor lucru; dar se poate face. Eu ţi-aş putea găsi un om meşter, dar trebuie să mă duc să-l caut. Slujba mea aici e una şi pentru asta mă plăteşte statul, iar ca să caut ce-ţi trebuie dumnitale, e altă slujbă.

Vitoria îl privi zâmbind:

— Socoti, moşule, că eu nu cunosc ce am de făcut? Ştiu eu că trebuie să-ţi dau de-un pahar de vin pentru o slujbă mare ca asta. Să nu te superi, da' mai mult de cinci lei de hârtie nu ţi-oi da.

— Bine, dar celui care scrie jalba se cade să-i dai mai mult.

— Aceluia i-oi da zece.

— Dar pentru timbru?

— Oi da şi pentru timbru zece. Trebuie lipit pe jalbă.

— Bine, mă duc s-aduc pe meşter. Cum ţi-a scri-o el, poate să citească şi Vodă şi să lăcrimeze. Are acest jălbar o întorsătură de condei cum nu se mai află; atâta numai că-i mare beţiv, trebuie să-l caut la crâşmă. Da' dumneata mă aştepţi aicea, nu te clinteşti şi pregăteşti gologanii.

Bătrânelul îi dădu întâi ocol, ca şi cum ar fi vrăjit-o, ca s-o fixeze. Apoi lăsă clampa şi coborî treptele, depanând repede din picioare. Vitoria îşi reluă înfăţişarea încruntată şi duşmănoasă.

Veni jălbarul, cu cizme lustruite, cu vărguţă albă şi cu nasul roş. N-avea palton; umbla fudul fără haina aceasta de prisos. Se arătă dispreţuitor când auzi că-i vorba numai de zece lei pentru o lucrare care cere mare pricepere şi iscusinţă.

Vitoria fugea cu ochii ei iuţi de la moşnegel, care luase iar în stăpânire clampa, la nasul omului fudul, şi-şi subţie buzele cu îndărătnicie. Lăsă aprodului preţul pe care i-l hotărâse, ca să nu mai fie vorbă şi sfadă în loc străin, îşi trase pe mâneci cojocul şi scoborî treptele până în uliţă.

Dintr-o dată luase altă hotărîre. S-a duce la un avocat, om cu mai mare ştiinţă de carte. Ori a pune în sat la Măgura pe părintele Dănilă să scrie. Nu poate să fie pe lume scriitor mai dibaci decât părintele.

Pe urmă părintele ştie toate cum au fost şi le-a spune cu adevărat. Însă dacă nu-i multă îndoială că Nechifor Lipan ar fi fost răpus de hoţi, atuncea la ce foloseşte jalba? Cine mai poate găsi pe-un om zvârlit cu capu-n jos într-o fântână? Asta era apa cea neagră din asfinţit. Dacă nu s-a mai aflat ştire, dacă n-a mai venit veste nici despre mort, atuncea lotrii l-au prăvălit în fântână. Într-aşa împrejurare, adevărat că nimenea nu poate descoperi leşul mortului, dacă nu-i o lumină de sus care să arate. De-aceea tot la sfânta Ana de la mănăstirea Bistriţa cată să-i rămâie nădejdea. Voinţa sfintei a fost ca astăzi să-i vie o înţelegere. După această înţelegere sfânta îi va hotărî într-un chip oarecare pe unde trebuie să meargă şi cum trebuie să caute.

— Unde te duci, nevastă? întrebă omul cel sprinten îmbrăcat, atingând-o cu vărguţa. Ea se opri şi se întoarse asupra lui.

— Mă duc unde mi-i voia. Întinde mâna să-ţi pun într-însa hârtiuţa asta ca şi a moşneagului, şi întoarce-te repede de unde vii, ca să nu te înjunghie vreo răceală.

— He! d-apoi pentru atâta mi-am lăsat eu actele şi scrisorile? Crezi c-aşa merge treaba?

— Du-te degrabă, că-i frig... Îl sfătui munteanca râzând.

Omul se opri, mormăind o sudalmă împotriva unei asemenea muieri cu toane. „Asta-i o disperată”, o categorisi el şi vârî în buzunar hârtia de cinci lei.

Grăbind spre han, Vitoria simţea cum o umplu gânduri şi hotărâri nebiruite. Toate îi veneau fără îndoială de la locul unde îngenunchiase şi unde ceruse cu durere izbăvire. Parcă intrau într-însa o dată cu înţepăturile fulgilor care o biciuiau, repeziţi de vânt dintr-acolo.

Drumul acela la sfânta Ana şi la Piatra i-a fost de cel mai mare folos. Având într-însa ştiinţa morţii lui Nechifor Lipan şi crâncenă durere, se văzu totuşi eliberată din întuneric. Cum ajunse acasă, îşi lăsă numai o zi de odihnă, apoi începu a pune la cale îndeplinirea unor hotărâri mari. Toate erau în dosul ochilor acelora aprigi şi ieşeau una după alta.

S-a dus la părintele Daniil Milieş ca să puie la cale jalba către stăpânire.

— Părinte Dănilă, i-a spus ea cu umilinţă, eu nu mă pricep cum ar trebui întocmită asemenea jalbă, dar sfinţia ta ştii toate şi tare te rog să pui într-însa, ca piper într-o mâncare, toate necazurile care mă ustură. Să spui aşa, cum tot am aşteptat degeaba, doar-doar or înţelege slujbaşii să umble şi să caute...

— Bine; am să scriu, Vitorie. Ştiu eu ce să spun.

— Atât am vrut; pe urmă facă ei ce-or şti; că eu n-aştept de la dânşii sprijin.

— Ai dreptate; cel mai mare sprijin trebuie să-l aşteptăm de la Dumnezeu.

— Da. După ce trimit jalba, îmi isprăvesc toate câte am de isprăvit şi m-oi duce singură la Dorna. Am şi primit eu hotărâre în inima mea. N-am să mai am hodină cum n-are pârâul Tarcăului, pân’ ce l-oi găsi pe Nechifor Lipan.

— Atuncea de ce să mai scriu jalba?

— Aşa, ca să fie; să ştie şi alţii cât mi-i de neagră inima. Mai am cinci vineri, şi pân-atunci vând ce am şi strâng banii care-mi trebuie; mă spovedesc şi mă împărtăşesc. Dac-a intrat el pe celălalt tărâm, oi intra şi eu după dânsul.

— Poate pân-atuncea vine vreo ştire.

— Părinte, asta n-o mai cred. Adevărul s-a dat pe faţă şi l-am primit de la obraz sfânt. Cuvioasa Ana numaidecât s-a uitat la mine şi m-a străpuns până-n inimă. De la dânsa mi-au venit şi hotărârile de-acuma.

— Bine, Vitorie; dacă crezi, du-te. Asta-i datoria ta.

— Iau cu mine şi pe băiet; să am alături o putere bărbătească. Mâni dau faurului o bucată de fier să bată din el baltag şi sfinţia ta vei face un bine, să-l blagosloveşti.

— Oi face şi asta. Dar ai cuget că ai să umbli drum lung şi acolo ai să întârzii? Ce faci cu fata?

— M-am gândit şi la asta. Am o soră a mamei mele călugăriţă la mănăstirea Văraticului. Dintre toate surorile mamei, ea trăieşte acolo, şi o cheamă Melania. Pun într-o zi pe fată în sanie cu zestrea ei şi mă duc s-o lepăd la sfânta mănăstire, la picioarele mătuşei mele maica Melania.

— Îţi rămâne gospodăria aşa, de izbelişte.

— Să rămâie, părinte, c-o întocmesc eu la loc. Las în sama lui Mitrea două-trei capete de vite, şi-i spun aşa: Tu, măi Mitre, să ai grijă de ele şi alta să nu faci decât să dormi până ce m-oi întoarce eu.

— Asta are să-i placă mai mult decât orice.

— Parcă Dumnezeu l-a îngăduit în lume pentru altceva? Fiinţa asta, părinte, a fost ca o pedeapsă a mamei care l-a născut. Cine ştie cu ce-a păcătuit împotriva lui Dumnezeu ori a soţului ei?! Şi-a viclenit şi şi-a apăsat bărbatul la greu, ori i-a pângărit aşternutul, ori a făcut asupra lui farmece.

Dumnezeu i-a dat pe Mitrea. De-aşa dar s-a bucurat, a închis ochii şi a pierit. Iar eu duc spre soţul meu flăcău mândru şi voinic. Asta-i dragostea noastră din tinereţă pe care i-am păstrat-o ca pe un ban bun.

Astfel fiindu-i hotărârile, a făcut fără nici o schimbare întocmai aşa.

În ziua de februarie 27, praznicul cuviosului părintelui nostru Procopie, a încărcat în sanie zestrea Minodorei. Fata şi cu dânsa s-au aşezat deasupra şi Gheorghiţă a pişcat căluţii cei pagi cu şfichiul biciuştei. Copila plângea în pumni; iar obrazul maică-sa parcă era un portret neclintit.

Abia după ce a fost ieşit din sat pe vale s-a mişcat. Şi-a făcut semnul crucii răsucindu-se către soare.

— Fată, a vorbit ea fără supărare, tu să nu fii proastă şi să nu te boceşti pe tine. Astăzi e o sfântă luni şi începem împlinirea hotărârii.

VII

¥

Joi, în 9 martie, părintele Daniil a făcut o frumoasă slujbă la biserică pentru cei patruzeci de sfinţi mucenici din Sevasta. După geruri lungi, aceasta era întâia zi de moină. Streşinile picurau şi soarele împrăştia de deasupra Măgurii, pe omături, o strălucire orbitoare. Corbi fâlfâiră spre albăstrime din brazii râpilor şi pe urmă se întoarseră cu zboruri învăluite şi croncăniri, ca să spargă cu clonţurile şi să bată cu aripile ouăle îngheţate în faur.

Vitoria dusese cu Gheorghiţă frumoase daruri la biserică: colaci, colivă, untdelemn şi vin. Asupra lor aprinsese cu mâna ei făclii. Pe urmă se închinase la toate icoanele şi se oprise în preajma altarului. Părintele Daniil i-a dat sfânta împărtăşanie. A închis ochii simţind o răcoreală de rouă în cerul gurii şi-n toată fiinţa, şi a îngenuncheat. Nimeni, dintre poporanii de faţă, nu cunoştea înţelesul acelei împărtăşanii. Se curăţise de orice gânduri, dorinţi şi doruri în afară de scopu-i neclintit. Murmurele şi cântările slujbei ajungeau ca valuri line la urechi. Plătise părintele trei hârtii de câte douăzeci, ca să se roage şi pentru călătoria ei. În adevăr, preotul, între celelalte chemări şi rugăciuni, a înălţat glas pe care tot numai ea singură l-a înţeles, pătrunzându-se de el până în fundul fiinţii.

„Şi încă ne rugăm pentru cei călători... " înălţa frumoasa cântare părintele Daniil Milieş.

Vitoria suspină, bătu metanie sărutând lespedea de piatră şi se înălţă în picioare. Pentru dânsa slujba era isprăvită. Făcu semn lui Gheorghiţă cu ochiul. Puteau să plece. Mai aveau în ziua aceea o mulţime de trebi şi daraveruri.

— Bate vânt cald, zice ea intrând acasă. Se cunoaşte că purcede zodia primăverii.

— Poate s-avem vreme bună pe cale, răspunse feciorul.

— Ehe, Gheorghiţă, calea noastră-i lungă ş-au să ne mai bată viscole, căci trebuie să vie asupra lumii omătul mieilor, ş-al cocostârcilor. Pân' ce ne-ntoarcem noi, se pot întâmpla multe.

Flăcăul clătină din cap, fără să răspundă. Mama lui hotăra plecările şi întoarcerile. Se vede că hotăra şi vremea. El n-avea decât să se supuie.

— Ascultă, Mitre, grăi gospodina cătră argat, eu am a pleca puţină vreme de-acasă.

— Înţeleg eu asta, răspunse Mitrea râzând. Te duci s-aduci pe stăpân de pe unde-i sticlesc ochii şi petrece.

— De unde ştii tu asta?

— Am aflat şi eu. Vorbesc unii şi alţii prin sat. Zic c-ar fi bine să iei ş-un căpăstru, ca să-l aduci mai uşor. Dacă purcezi astăzi, apoi până duminică eşti înapoi. Să n-ai nici o grijă, că păzesc eu casa.

— Apoi se-nţelege, încuviinţă stăpâna. Eu am în tine toată nădejdea. Unde pui tu mâna, pune şi Dumnezeu mila. Cât om lipsi noi, tu să stai acolo între vite şi să dormi. Te scoli şi le duci la adăpat, le pui sub bot mâncare şi iar te culci. Să nu uiţi să mănânci şi tu, ca să nu-ţi slăbească puterile. Vaca cea cu mânzat mai are oleacă de lapte. Mulgi şi bei. Iar mânzatului leagă-i ragila cea cu cuie pe bot, ca să împungă pe masa când a năzui să sugă, şi ea să-l bată şi să-l alunge. Vrasăzică cu laptele mânzatului şi cu făina din sac şi cu ce ţi-am mai pus eu acolo, o duci tu aceste trei zile.

— Apoi oi face şi eu economie.

— Se-nţelege; nici nu m-aştept la risipă de la un gospodar aşa ca tine. Iar dacă eu întârzii cumva şi luni şi tu ai vreo nevoie, să ştii că am spus o vorbă părintelui Dănilă. Să te duci pe la dânsul.

— Ce să fac la părintele Dănilă?

— Ţi-a spune el; iar tu s-asculţi.

Păşind în casă, îşi lepădă lângă vatră cojocelul. Apucă cleştele, risipi spuza şi clădi pe cărbuni aşchii de brad. Dădu fuga după apă; aşeză ceaunul pe pirostrii. Puse într-un hârb de ceaun la sfârâit

slănină şi bucăţi afumate de porc. Lăsă asta şi începu a scoate şi a clădi pe colţul patului poclăzi şi scorţuri. Gheorghiţă o privea cu aceeaşi mirare pe care o avea de câtăva vreme pentru maică-sa.

— Ce te uiţi aşa la mine? zise Vitoria zâmbind. Acestea şi cu altele ai să le pui desară pe săniuţă şi ai să te duci pe întuneric până la părintele Dănilă. Rămân în sama cucoanei preotese Aglaia. Acu vină şi mănâncă. Răstoarnă mămăliguţa pe fund; ad-o la măsuţă şi te aşază. De mâni, nu mai avem tihna asta. Cât om umbla ş-om căuta, mâncarea noastră are să fie din pumn şi în picioare.

Flăcăul încuviinţă şi asta, în tăcere. Ca să-şi plătească lipsuri viitoare, înghiţea felie după felie şi întingea în topitură bucăţi mari de mămăligă pe care le căptuşea apoi cu brânză. Abia într-un târziu băgă de samă că maică-sa stă în faţa lui cu braţele încrucişate şi-l priveşte, fără să se atingă de mâncare. „Dacă-i într-adevăr vrăjitoare, cugeta el, apoi eu mânânc şi ea prinde putere."

Femeia strânse blidele repede, le opări şi le rândui pe poliţă. După ce aşeză cea din urmă strachină, întoarse capul. Afară, în bătătură, oamenii se scuturau de omăt. Îşi potrivi în pripă broboada şi deschise. Gheorghiţă rămase neclintit la locul lui, ca să vadă ce mai este.

— Bucuroşi de oaspeţi? întrebă părintele bocănind cu cizme mari în tindă.

— Bucuroşi. Mă rog dumneavoastră să poftiţi. Sărutăm dreapta, părinte.

După preotul Milieş, intră domnu Iordan, crâşmarul. După domnu Iordan, îşi feri capul, ca să nu se pălească de pragul de sus, un negustor nalt şi subţire îmbrăcat în straie nemţeşti. Avea barbă şi mustăţi tăiate rotunjit şi ţăpos, parcă-şi pusese pe jumătate de obraz o mască de arici roş. Stropituri mărunte de aceeaşi culoare îi pătau partea neblănită a obrazului. Îşi trase şi el din cap căciula şi pofti gazdei bună-ziua.

Femeia aruncase o privire repede de sus în jos şi de jos în sus asupra lui. Apoi întrebă, ferindu-şi capul:

— Dumnealui e negustorul?

— Dumnealui, răspunse domnu Iordan.

— Eu îs cunoscut şi prietin al soţului dumnitale, intră deodată în vorbă omul cel nalt, uitându-se în juru-i şi căutând loc să se aşeze. În casa unui prietin eu am să mă aşez chiar dacă nu mă pofteşte nimeni. Dar după părintele Daniil. Întâi să se aşeze părintele şi pe urmă am să şed şi eu. Eu, nevastă, ţin dugheană, crâşmă şi han la Călugăreni. Acolo este totdeauna loc de popas pentru domnu Nechifor Lipan. Găseşte o mâncare bună, un pahar de băutură ş-un pat de hodină.

— Dumneata eşti domnu David?

— Eu sunt domnu David. Am luat bani de la domnu Nechifor Lipan; dar i-am şi dat, pe marfă. Eu i-am fost întotdeauna cel dintăi muşteriu al lui. Şi, aş putea zice, cel mai bun. Rareori trecea mai departe.

— Bine, domnu David. Când te întorci dumneata acasă, la Călugăreni?

— Mă întorc mâni, cu marfa pe care am s-o cumpăr.

— Atuncea de-aici până la Călugăreni om merge tovărăşie.

— Om merge, de ce să nu mergem? Tovărăşia e mai bună decât singurătatea. Dumneata ai vreo treabă la Călugăreni?

— Am, ceva mai departe.

Negustorul voi să mai întrebe ceva. Apoi se opri, privi în juru-i şi tăcu.

— Marfa-i în odaia cea mare de dincolo, începu iarăşi cuvânt gospodina. Flăcăul meu a însemnat pe hârtia asta câte burdufuri de brânză şi păpuşi afumate şi piei de miel mi-au mai rămas. A scris şi preţ, după ce m-am sfătuit cu părintele şi cu domnu Iordan. Am lepădat ceva, ca să nu fie vorbă. N-am eu curaj acuma să mă neguţez. Dumneata cercetezi şi numeri marfa şi-mi pui banii pe masă.

Negustorul privi petecul de hârtie; tăcu. Închise dintr-un ochi. Întoarse pe celălalt spre domnu Iordan - însă el cerceta foarte atent pe gospodina locului.

— Dumneata ai nevoie de toate paralele? Să ţi le pun grămadă aicea pe masă?

— Întocmai aşa. Altfel întârzii o zi, ca să mă duc cu marfa la Piatra.

— Poţi să întârzii şi două zile.

— Se poate.

— Eu zic că se poate să fie şi trei. Pe care negustor l-ai văzut dumneata lepădând banii aşa, după poruncă? Eu vreau să vorbim, să mă conving că marfa îmi convine, că preţul nu se mai poate scădea; să număr banii şi să constat dacă am cât trebuie. Un negustor se cade să simtă că-i negustor. Dumneata vrei ca la regele. Preţ fix.

— Cum ai spus?

— Preţ fix.

— Aşa vreau eu, domnu David. Fă o bunătate şi treci dincolo cu băietul şi cu domnu Iordan şi cercetează marfa. Cântăreşte, socoteşte. Dacă dumneata eşti domnu David despre care-mi vorbeşte bărbatu-meu, apoi ştiu că ai câştigat destul de la dânsul. Mai câştigă acu şi de la mine. Asta e meseria dumnitale, ca un negustor ce te afli.

— Câteodată am pierdut.

— Atuncea nu eşti bun negustor.

— Am câştigat altă dată. Bine, să fie cum spui dumneata. Am să văd ş-am să socotesc. Ai să mai Ieşi ceva şi facem târgul.

Domnu David a cercetat îndelung marfa. A trecut apoi cu domnu Iordan afară şi s-a sfătuit cu el. Îşi mângâia cu mâna stângă ariciul de pe obraz şi cu dreapta suna nişte chei în buzunarul adânc al mântălii de aba roşcată.

— Să-ţi spun ceva, domnu Iordan, şopti el venind aproape, lângă umărul crâşmarului, şi închizând ochiul drept; dacă n-aş fi ovrei şi însurat, şi munteanca asta n-ar avea soţ, într-o săptămână aş face o nuntă. M-ar cununa părintele Daniil. Am luat marfa şi ţi-am dat dumnitale comisionul de care mi-ai scris.

După ce negustorul a numărat hârtiile de bancă şi le-a pus clit pe masă, Vitoria le-a ridicat cu atenţie şi le-a mai numărat şi ea o dată. Treizeci şi opt de mii de lei. Le-a învelit în jumătate din gazeta din care le scosese domnu David, le-a vârât în taşca ei de piele, a strâns cătărămile şi a poftit pe părintele Daniil să-i ţie taşca până a doua zi dimineaţă.

Gheorghită urmărea cu mare luare-aminte toate vorbele şi purtările maică-sa. Îi plăcea; dar se mira. Ar fi vrut s-o întrebe de ce dă popii banii. „Se teme să n-o prade careva la noapte." Descoperind acest adevăr, se veseli şi începu a râde singur.

Oaspeţii plecaseră.

— Apoi n-am eu baltagul pe care mi l-a blagoslovit părintele? întrebă el.

— Acela-i pentru altceva, răspunse Vitoria.

Către asfinţitul soarelui, negustorul a venit cu sania-i largă, cu doi căluţi roibi, şi a încărcat marfa. Cele din urmă raze luciră în ţurţurii de ghiaţă ai streşinei, apoi în albastrul înalt al cerului. Era linişte şi fumurile satului suiau drept în văzduh.

Gospodina făcu paturile devreme. Gheorghită îi lăsă cuvânt că se duce în sat până la cântarea întâia a cucoşilor. Avea şi el de făcut inspecţie la o clacă de scărmănat. Vitoria stinse opaiţul şi rămase în întuneric, dar nu adormi îndelungă vreme.

Când se trezi, auzi sunând vântul dinspre amiază în cerce-velele ferestrei. Acel sunet cu ciudate modulaţii era întovărăşit de un răcnet întărâtat şi răguşit. Cunoscu numaidecât glasul lui Mitrea.

Sări din pat şi-şi căută încălţările. Apoi îşi vârî nasul în geam. Se retrase şi desprinsese cu luare-aminte din cui puşca scurtă cu două ţevi, care sta atârnată de curea pe părete, aşa cum o lăsase Nechifor Lipan. Îi pipăi oţelele şi trase cucoaşele.

Trecu, numai în sumăieş, la uşa de-afară. Atuncea auzi mai desluşit strigătul lui Mitrea. Dăduse la vite o dihanie. Toţi cânii din împrejurimi se deşteptaseră şi zăpăiau. Trase zăvorul. Când deschise, auzi şi glasul lui Gheorghită, amestecat cu al argatului, întinse puşca spre streşină şi slobozi un foc. În clipă, din cornul de dindos al casei se desprinseră două umbre omeneşti şi se depărtară, mistuindu-se în întuneric spre pădure.

Oamenii de la cele mai apropiate gospodării soseau într-ajutor cu zvon. Unii rupeau şi desprindeau răzlogi din garduri. Mitrea povestea ca pe-o minune întâmplarea. Cum lupul sărise peste tohoarca lui şi năzuise la scroafele din fundul şurii. Şi cum dintr-o dată s-au sculat cu mânie scroafele asupra lupului, clefăind şi pălindu-l cu sfârlele, până ce-a avut el vreme să puie mâna pe par. Avea el un par greu de corn, pe care îl ţinea lângă dânsul pentru nevoi de acestea. Când i-a tras una, lupul a făcut hî! ca un om. Când i-a mai lepădat una, gata a fost. Cum l-au văzut pe-o coastă, cei doi dulăi albi au fost cu colţii în beregata lui.

— Dar de ce răcneai aşa, dacă l-ai doborât? întrebă Vitoria.

— Mi-a fost frică tare... mărturisi Mitrea şi păli cu botul opincii în leşul lupului.

Femeia se uita pe gânduri la dihania zdrobită şi-n juru-i urmărea în închipuire umbrele care-i stătuseră ca o primejdie aproape, întoarse ochii spre stele, simţi sub sumăieş vânt cald; şi în toate înţelegea semne, încă nedesluşite.

Cum trecu în casă, aprinse gazorniţa şi puse pe flăcău să încarce iarăşi puşca. Acuma se vedea că trebuie să ieie cu dânsa arma aceasta a lui Lipan. Cine ştie ce puşcă va fi fiind! Poate-a lovit cândva om; de aceea-i scurtată cu pila, hoţeşte. Lipan o cumpărase demult, de la un pribeag, şi o ţinea pentru vremuri de primejdie. Deci trebuia să i-o ducă cu mâna ei.

Nu mai simţi nevoie să se hodinească. Se încălţă cu opinci şi-şi aşeză în desagi straie de schimb şi ciuboţele. *Tarniţele* cu poclăzile, pentru căluţii cei pagi, erau gata, cu trăistile cu merinde aninate de *ciochine.* (*Tarniţă* - şa de lemn.); (*Ciochină* - partea dindărăt a şeii.) Sumanele şi cojoacele erau înşirate alături. Îndată ce trec cei din urmă nouri şi vin zilele calde, pot lepăda cojoacele la un han pe cale şi pot rămânea mai sprinteni.

— Dar cât avem să stăm? întrebă, cu nesfârşita-i mirare, Gheorghiţă.

— Nu stăm; umblăm, până găsim ce căutăm. Altă rânduială n-avem. Nu uita s-ascuți baltagul; ca să ai mai multă nădejde într-însul.

În zori-de-ziuă, vineri în 10 martie, munteanca şi feciorul ei au închingat caii cei pagi ş-au încălecat. Au trecut pe la părintele Dănilă şi Gheorghiță a adus maică-sa taşca de la cucoana preuteasă Aglaia. Au coborât la crâşmă ş-au trezit pe negustor. Au cerut domnului Iordan rachiu într-o ploscă de lemn. Şi când răsărea soarele, se aflau afară din sat, în lungul pârăului, către apa Bistriței.

Pe omături moi fâşâia austrul şi cerul era ca floarea de *zlac*. (*Zlac* - floarea-paştelui, plantă erbacee a cărei floare are culoarea albă sau roz.) Gheorghiță purta aninat în laț, în dosul coapsei drepte, baltagul. Vitoria potrivise şi legase puşca cea scurtă dinapoia tarniței. Umblau alături înaintea săniei jidovului. Când izbucni soarele în răsărit către Bistrița, întâi munteanca şi pe urmă flăcăul îşi făcură de trei ori semnul sfintei cruci, închinând fruntea spre lumină.

VIII

¥

Într-o vreme, jidovul zise din urmă:

— Dumneata, nevastă, după cât văd eu, eşti pornită pe lungă cale.

Gheorghiță rămase înainte, Vitoria îşi struni calul şi-l potrivi în laturea dreaptă a săniei. Întrebă, fără a privi pe negustor:

— De unde ştii dumneata asta? Ți-a spus ceva domnu Iordan?

— Parcă era nevoie să-mi spuie? Vreau să zic că nu-i atât lungă calea, cât cotită. Să admitem că dumneata vrei să te duci la Dorna, ca să-ți găseşti bărbatul. Asta nu-i mare lucru. Te sui într-o sanie, feciorul dumnitale ori un om mână caii şi te cară la Dorna. Acum, cât mai ține omătul, drumurile-s uşoare. Ori, mai degrabă, te repezi până la Piatra, te sui în tren şi gata.

— Negustorul are dreptate, clătină din cap Gheorghiță, privind înainte.

— De ce am dreptate? râse domnu David. N-am dreptate deloc. Să zicem că te duci cu sania. Peste trei zile dă un dezgheț şi nu mai ai ce face cu dânsa. Dar poate ai a umbla pe margini de râpă, prin locuri unde au fost stâni. Cu sania nu poți face nimic, - mai ales când or porni puhoaie. Cu calu, poți trece. Vrasăzică, dumneata ai pornit cu gând să întârzii, să cauți, să umbli cotind. Flăcăul văd că s-a bucurat de tren. În tren eşti olog, mut şi chior. Eu până la Dorna vreau să poposesc la hanuri, ori pe la oamenii de prin sate, să văd, s-aud. Nechifor Lipan poate nici n-a ajuns la Dorna.

Femeia asculta, gânditoare.

— Vrasăzică, domnu Iordan ți-a spus ce caut eu.

— Mi-a spus în scrisoare că este bună marfă de vânzare, că ai nevoie de parale, ca să-ți găseşti bărbatul. Asară, la crâşmă, am auzit şi pe oameni grăind. Dar ei şuguiesc, ca oamenii. Ziceau că Nechifor e dezertor de la nevastă şi când îl vei prinde ai să-l vâri la închisoare. Vorbe. Când v-ați strâns, neamurile lui ş-a dumnitale, ca să judecați cazul, cine a fost de părere s-aşteptați atâta?

— Oi, domnu David, oftă munteanca; noi n-avem neamuri aici la Măgura. Ne-am dus de la locurile noastre când eram tineri şi ne-am făcut aici aşezare. Frații lui Nechifor au umblat tot cu oile. Pe cât am oblicit, au ajuns într-o iarnă cu turmele până la Crâm. S-au aşezat acolo, la nişte imaşuri bogate, lângă Marea. Zice că să vie înapoi după vreo cincisprezece ani, numai cu asinii, şi pe samarele asinilor numai burdufuri de parale. Eu frați n-am avut; surorile mele au rămas departe încolo, după alți munți, şi nu m-am mai răspuns cu ele. Bătrânii noştri s-au prăpădit şi ei. Aşa că aicea trăim numai noi şi cu copiii noştri. Sfatul meu a fost mintea puțină câtă o am de la Dumnezeu. Am întârziat aşteptând. Ce era să fac?

— Aşa este, încuviință negustorul. Acuma dumneata ai ajuns să crezi că a pierit acolo.

— De ce?

— Pentru c-ai pornit după el. Altfel, cum ai aşteptat pân-acuma, puteai să aştepți şi de-acu înainte.

— Şi asta-i adevărat. Dar eu n-am cugetat că s-ar putea să-l fi lovit hoții pân-a nu ajunge acolo. Avea la el parale cum am şi eu acuma. Era îndrăzneț şi umbla şi noaptea. Eu am hotărât să nu umblu decât între răsăritul şi asfințitul soarelui şi să mă alătur pe cât oi putea pe lângă oameni. Sunt pe lume destui răi, dar se află şi oameni de treabă. Astă-noapte a trimis Dumnezeu o dihanie, ca să-mi arate pe doi dintre cei răi. Cum v-am povestit la crâşmă, au năzuit doi hoți la parale. Am înțeles că domnu Iordan e dintre cei de treabă, că n-a zvonit către nimeni că paralele sunt la părintele Dănilă.

— Hm! făcu Gheorghiță râzând în sine.

— Ascultă, nevastă, reluă negustorul zâmbind şi închizând din ochiul drept. Cu ochiul deschis căta într-o parte şi arătătorul mânii drepte îl ţinea înălţat spre ochiul închis. Ascultă. Dumneata nu te încurca cu asemenea gânduri. Bărbatul dumnitale nu-i mort, nici pe cale, nici la Dorna.

Nevasta îşi înăbuşi un ţipăt uşor de bucurie.

— Ştii dumneata asta? -Nu.

Ea îşi plecă fruntea.

— Nu pot şti, căci n-am fost cu dânsul. Dar, ca un om care stau să judec, zic aşa, că toate cele de pe lumea asta au nume, glas şi semn. Aicea, în stânga pe deal, se văd şapte case de bârne, şindrilite şi acoperite cu omăt. Şi prin şapte hogeaguri iese fum. Ele nu strigă, dar de spus, spun ceva. Mai întâi, spun un număr: şapte. Al doilea, spun că-i iarnă şi gospodarii stau la vetrele lor şi pregătesc mămăliga şi topitura. Dacă dintr-un hogeag n-ar ieşi fum, înţelesul ar fi altul. Vrasăzică toate pe lumea asta arată ceva. Ai auzit dumneata vreodată moarte de om să nu se afle şi leş să nu iasă la lumină? Se duc hultanii şi corbii ş-arată unde zace un trup lovit de bandiţi. Apa îl dă la mal dacă-i înecat. Dacă-i într-o fântână, vine vreme de secetă şi fac picioarele semn celui care se uită într-însa. Dacă-i îngropat, se duce lupul şi scurmă. Vrasăzică toate vorbesc; aşa le-a rânduit Dumnezeu. Toate trec din gură în gură, ajung până unde trebuie şi se află. Fraţii lui Nechifor Lipan, cum ai spus, au ajuns la Crâm. E ca şi cum ar fi murit. A venit totuşi veste despre ei. De la soţul dumnitale n-a venit, pentru că el stă undeva şi ţine taină. Dac-ar fi pierit, nu se putea ascunde. Eu ţi-oi mai spune şi alta. Dumneata trebuie să crezi că trăieşte, ca să ai putere să-l cauţi.

Femeia clătină din cap şi-şi strânse buzele, cu uşor dispreţ.

— Dintre toate câte-mi spui, domnu negustor, eu înţeleg că vrei aşa să mă mângâi, ca un om cu inimă bună. Să ştii dumneata că eu am pornit după semne şi porunci. Mai ales dacă-i pierit cată să-l găsesc; căci, viu, se poate întoarce şi singur.

— Bine, zise negustorul şi tăcu, îndemnându-şi caii cu iuşca. Când ajunseră la Bistriţa, soarele bătea de la amiază şi streşinile din sat de la Tarcău ţârâiau, sticlind şiraguri de mărgele vii. Bistriţa însă avea pod verde de gheaţă. Treceau pe el sănii cu butuci, umblau oameni cumpănindu-şi topoarele. Numai în gura pârăului se afla o topliţă, unde bolborosea apa scânteind, ca un cuibar al soarelui.

Pe malul celălalt poposiră, ca să-şi hodinească animalele. Vitoria şi feciorul mâncară lângă desagi. Domnu David îşi aduse aminte că avea treabă la un negustor. Dar acolo unde avea a se duce se vede că găsise alţi doi-trei negustori cu bărbile cărora îşi amestecase şi el ariciul lui roş, împletind între bărbi degetele. Aşa cugeta munteanca zâmbind, aşteptând şi păzindu-i marfa. Într-un târziu, domnu David se arătă foarte grăbit, făcând paşi mari cu cizmele-i grele prin omătul moale. Scoase traistele de orz de după gâtul cailor şi puse mâna pe bici.

— De-acu mergem, zise el. Am vorbit cu nişte jidani de-aice, cum e obiceiul nostru, despre toate câte sunt pe lumea asta. Am aflat preţul cerealelor la Galaţi şi la Hamburg, şi la Pariz. La Dorna n-a fost nici unul în iarna asta. „Ce fel de oameni sunteţi voi, ca să nu vă duceţi nici unul la Dorna?" „Iaca, aşa suntem noi, nişte oameni care nu ne-am dus la Dorna." „Bine, atuncea să vă deie Dumnezeu copii sănătoşi şi s-ajung să vă văd de-acu într-o sută de ani." Da' un pahar de vin bun mi-au dat, de ce să spun că nu mi-au dat? Cel mai bun vin se face aici, la gura Tarcăului, din stafide de la Constantinopol.

— Ai stat cam mult, domnule negustor; noi ne grăbim, răsări cu îndrăzneală Gheorghijă.

— Aveţi vreme, până ce s-or topi toate omăturile şi s-or scurge toate gheţurile acestea. Înainte de a vorbi despre toate, am împrumutat halaturi şi mi-am făcut rugăciunea cuvenită. De-acu să mergem. Până la asfinţitul soarelui, ajungem la gura Bicazului. Acolo poposim la un creştin, om de treabă, îmi am eu oamenii mei. La jidovi mă duc să beau vin de stafide şi să-i întreb dacă nici ei n-au avut treabă la Dorna în iarna asta. Dacă n-au avut treabă nici ei, apoi atuncea am să-i sudui.

Au mers aşa în lungul Bistriţei la deal, încet, pe drum de moină. Munteanca vedea în tovarăşul lor „om trimes", căci le era de folos. Avea limbă ageră şi scociora prin toate părţile.

Popasul de sară l-au făcut la Bicaz, la han la Donea. Au îngrijit caii, le-au dat orz, au adus într-o odaie tărhatul ş-au stat de vorbă cu femeia de gazdă şi cu crâşmarul până într-un târziu. Nechifor Lipan era pentru ei obraz cunoscut.

— Era om vrednic şi fudul, zise Donea hangiul; nu se uita la parale, numai să aibă el toate după gustul lui. Nu l-am văzut de mult. Va fi având treabă undeva la câmp. Ori poate cunună şi botează în sat la el. Dar cum dă primăvara, iar s-arată.

— De când nu l-aţi văzut? ispiti munteanca.

— Apoi cam de multişor, cam de astă-toamnă. Se ducea în sus; avea bun cal.

Domnu David făcu semn uşurel cu ochiul drept. Munteanca nu mai întrebă nimic.

— Dar de ce vă interesaţi? întrebă Donea.

— E dator nişte parale nevestei acesteia... zise domnu David.

— De ce nu-l căutaţi acasă la el, pe Tarcău în sus?

— Nu-i acasă; l-am căutat şi eu. Acu de la dânsul de-acasă venim şi până la Călugăreni mergem tovărăşie.

— Apoi atuncea unde poate fi găsit? Dacă nu-i în munte, e la oile lui în baltă, la Prut, ori la Jijia.

— Zice că s-ar fi oprit la Dorna astă-toamnă după ce-a trecut pe aici.

— Se poate; avea de neguțat acolo oi de la nişte ciobani. Dacă le-a găsit nutreț pe loc, se poate să fi stat.

— Ştii ceva, ai auzit ceva?

— N-am auzit nimica.

Vitoria oftă şi-şi frecă domol ochii cu palmele, potrivindu-şi broboada.

A doua zi, sâmbătă, au încălecat iar ş-au aşteptat pe negustor. Iarăşi întârzia. Nu-şi scoase sania în drum decât după ce începură a curge streşinile fulgerate de soare.

— De întârzierea asta chiar vă rog, prietinilor, să nu vă supărați, se apără el râzând. E din pricina tocmelilor noastre, a jidovilor, cu Dumnezeu. Azi e sâmbătă şi n-avem voie să umblăm pe drum. Numai dacă ne aflăm pe apă - putem merge mai departe, până unde se isprăveşte acea apă. Dacă eşti pe apă, n-ai încotro. Aşa că Dumnezeu ne-a îngăduit să ne aflăm călători pe apă. Văzând că trebuie să fiu numaidecât desară acasă la Călugăreni, am aşteptat să pornească a curge streşinile şi a se topi omătul. Cum a ajuns apa sub sanie, am putut porni. De-acuma tot pe apă merg până acasă.

Vitoria se cruci.

— De unde asemenea rânduială? Ai stat de vorbă cu Dumnezeul dumneavoastră?

— Eu nu; dar a stat de vorbă cu el un neam al meu de demult, pe care-l chema Moise. Astfel călătoresc eu pe apă până acasă ş-acolo îmi iese balabusta înainte cu brațele deschise. Apa rămâne afară, şi-n casă găsesc vin şi mâncare caldă. Aveți să găzduiți la mine, dacă nu vi-i cu supărare, aşa cum găzduia şi Nechifor Lipan.

— Pe cât înțeleg, ți-a fost de multe ori oaspete.

— Mi-a fost. Are să deie Dumnezeu să-mi mai fie. După socotința mea, ai să te întorci cu dânsul.

Au umblat astfel vorbind; au lăsat în urmă şi popasul de amiază; şi pe urmă au prins a avea în coada ochiului stâng, necontenit, umbra albăstrie a Ceahlăului nins. Acuma acolo, în râpi sorite, scot botul din peşteri urşii, fornăiesc la soare şi strănută. În curând au să bată din aripi asupra molizilor bătrâni cucoşii sălbatici ş-au să se la,se pe crengi, ca să ciugulească cucuruzi. Pâraiele au prins a suna altfel, cu zvon de clopoței, şi sar pe trepte de stâncă şi ghiață - şi apar din ele arătări de-o clipă jucând, cu rochiți şi horbote de spumă.

Munteanca simțea şi ea în nări, ca sălbăticiunile pădurilor, mireasmă de apă nouă. Era trudită după două zile de umblet călare şi c-o simțire de plăcere la gândul unui culcuş moale.

La Călugăreni, nu departe de Piatra Teiului, îşi avea aşezare, în dosul unei dugheniți ş-a unei crâşme, domnu David. I-a ieşit înainte soția, numai în carne albă şi-n bărbie revărsată, şi s-a bucurat c-un glas ca de cântec. Apoi s-a uitat cu ochi holbați la munteanca, văzând-o că scoate de după şa o puşcă scurtă hoțească.

Vitoria şi Gheorghiță au intrat într-o odăiță peste samă de caldă. Flăcăul s-a hrănit bine. Munteanca a stătut în picioare. A căutat o ulcică şi a băut apă cu sete, ca să stingă o arşiță.

Pe ferestruică se vedea în amurg Piatra Teiului, singuratică, cu gluga de omăt în creştet.

— Soțul meu, se îndreptă ea către gazdă, mi-a spus odată povestea stâncii aceştia.

— Ştiu, încuviință domnu David, este o istorisire cum că diavolul ar fi rupt cândva, noaptea, piatra asta din vârful Ceahlăului ş-a adus-o până aicea în brațe, ca s-o lepede în curmezişul Bistriței, să poprească apele şi să înece cuprinsul. Dar cum o ducea în zbor, l-a apucat cântarea cea din urmă a cucoşilor. A lepădat-o şi a fugit în pustie, în întuneric, ca să nu-l fulgere soarele. Dar acestea-s numai vorbe de-a oamenilor.

— Dacă se spune, trebuie să fie adevărat, se împotrivi Gheorghiță.

— S-ar putea să fie adevărat, dar nu-i. Ori diavolul acela avea minte puțină. De ce nu s-a întors în altă noapte, să prăvale piatra cu piciorul în Bistrița? Aşa, piatra stă aici de pe când nu erau oameni, nici diavoli; şi lui Nechifor Lipan, de câte ori poposea la mine şi se aşeza la fereastra asta, îi venea aşa un îndemn să se suie deasupra, să facă un semn cu securea împotriva demonului. Totdeauna mă sfădeam cu el şi nu-l lăsam. Striga că vrea să ieie ş-un cofăiel de vin cu dânsul, şi lăutarii. Cum auzeau de una ca asta, țiganii fugeau şi se ascundeau după casă.

— Adevărat, era om cu harțag la chef, se învoi Vitoria. Mie mi-era drag când îl vedeam aşa, cu mare curaj. Nu-i putea sta nimeni împotrivă. Odată, venind noi de la Piatra, pe când eram grea cu Gheorghiță acesta, ne-au ieşit înainte oameni mânjiți pe obraz cu funingine. Au ridicat ciomegele asupra noastră şi au strigat să lepădăm paralele pe care le avem şi merindele pe care le purtăm. Se suiseră spre noi dintr-o râpă, la un corn de drum, pe înserat. Nechifor avea baltag. Numai şi-a lepădat din cap căciula, şi-a scuturat pletele ş-a înhățat baltagul. Atâta a strigat: „Măi slăbănogilor, eu pe voi vă

pălesc în numele tatălui şi vă prăvălesc cu piciorul în râpă". Aceia au ferit pe după nişte *ciritei* şi s-au dus. (*Ciritei* - tufiş de copăcei.) De hoţi nu se temea; avea stăpânire asupra lor. Doar dacă l-or fi pălit dintr-o lăture, prietini, pe furiş.

Nevasta lui domnu David începu să deie din mâni şi să vorbească într-o limbă străină. Negustorul lămuri:

— Nevastă-mea spune că numai aşa a putut să-l doboare cineva. Altfel nu. Îi era drag şi ei domnu Nechifor.

Vitoria îşi lunecă ochii, c-un zâmbet subţire, asupra ovreicei. Femeia de gazdă mai spuse ceva.

— Zice că astă-toamnă, când a trecut spre Dorna, era singur şi n-avea nici un tovarăş. E adevărat că eu nu l-am văzut. Mă aflam cu marfă la târg.

Gazda vorbi iar.

— Zice, lămuri negustorul, că n-a stat decât puţin. A plecat la drum asupra nopţii.

Vitoria privea pe fereastră în întuneric şi cumpănea în sine acele vorbe.

— Zice că avea bani asupra lui şi l-a rugat să nu se ducă; dar el n-a ascultat-o şi s-a dus.

— Se poate, răspunse munteanca strâmbând şi apăsând din buze.

Gheorghiţă se lăsase pe pat lângă sobă şi adormise cu faţa în sus. Femeia de gazdă vorbi iar.

— Ce mai spune?

— Zice că flăcăul samănă cu tatu-său.

— Va fi sămănând.

După ce rămăsese singură, făcu semnul crucii, mărunt şi de multe ori, asupra uşilor şi asupra perinei unde avea să-şi plece capul. Apoi se lăsă pe un scăunaş cu trei picioare, îşi cuprinse genunchii cu palmele şi stătu aplecată, cu privirea-i de umbră aţintită în necunoscutul din nainte-i. Încerca să-l oprească pe Lipan şi să-i întoarcă spre ea obrazul, ca să i-l citească. El era însă tot mai în fund. Peste el se revărsau ape de primăvară.

Afară picurau streşini. Vântul de la sud şuşuia cu creşteri şi coborâri.

— Gheorghiţă, şopti ea asupra vedeniei, să-mi răspunzi dacă eşti cu alta.

Flăcăul se răsuci şi deschise ochii.

— Ai spus ceva, mămucă?

— N-am spus nimic, răspunse ea, cu ochii aţintiţi asupra geamului.

El o privi un timp şi închise dintr-o dată iarăşi pleoapele, furat de dulceaţa somnului.

Vitoria îl judeca pe Lipan. Avea ea să-i spuie multe; şi i le spunea, fără să mişte buzele şi limba. I le spunea dinlăuntru, cu bănuieli şi suferinţi vechi. Altădată îl împunsese cu vorbe adevărate pentru plăcerea pe care o avea el să-şi abată calul în preajma muierilor şi să poposească lângă ele. l-l paraseră bacii cei bătrâni, care erau oameni cuminţi şi iertaţi de Dumnezeu. Acuma, dacă a pierit, îi rămăsese dator cu acele zâmbete şi cu acele ceasuri.

Se împlinesc nouă ani la Sfântu Gheorghe de când a sărit ca o gaie asupra lui, să-i vâre căngile în ochi şi sub bărbie. El o dădea încet la o parte cu braţul şi râdea. Ea s-a înverşunat mai tare, pomenindu-i de-o rea şi de-o slută de la gura Tarcă-ului. „Acolo-ţi faci popasurile şi-ţi cheltuieşti averea", îl împungea ea cu vorbe îndesate, şi iar îşi răşchira căngile. Atuncea el întăi a lovit-o. Pe urmă a cuprins-o la piept ş-a strâns-o peste braţe. Ea a tăcut deodată, ca şi cum ar fi murit. I s-a lipit cu fruntea subsuoară. A aşteptat desmierdările ca o ticăloasă. Acu şapte ani a lovit-o pentru alta. Într-un an au fost ochi negri; într-altul nişte ochi albaştri de nemţoaică. Înţelegea ea într-o privinţă că, pentru un bărbat ca dânsul, acelea-s petreceri - cum bei un pahar de vin, ori cum rupi o creangă. Ea era deasupra tuturora; avea într-însa o putere ş-o taină, pe care Lipan nu era în stare să le dezlege. Venea la dânsa ca la apa cea bună.

Nu poate fi nici ovreică; nici unguroaică cu ochii verzi. El tot căzut undeva trebuie să fie.

ÎI mai chemă o dată cu toată fiinţa, iertându-l pentru orice, şi Nechifor Lipan nu-i răspunse.

În dimineaţa de duminică încalecă trudită şi cu ochii cerniţi. Ascultă privind în altă parte felurite sfaturi ale negustorului. Răsări atentă numai la socoteli şi recomandări de parale.

— Asta-i bine, încuviinţă ea. Să-ţi plătesc pentru găzduire. Să-mi dai bani mărunţi de câteva mii, ca să-i am la îndemână. Nu vreau să se simtă ce am cu mine, ca să nu ispitesc pe nimeni. Dac-ar fi paralele mele, n-aş zice nimica. Mi le ia şi pace bună! Dar îs paralele lui.

— A cui?

Ea răspunse tot dinlăuntru, fără vorbe: „A lui Lipan; a mortului", dar răspunse numai pentru sine. Primi paralele mărunte, le legă într-un colţ de năframă şi bătu cu călcâiele în pântecele căluţului pag.

Au umblat până la Farcaşa pe soare.

Când au intrat în sat la Farcaşa, deodată s-a prăvălit de pe muntele cel mare un vânt rece, trăgând după dânsul nouri negri şi vârtejuri de ninsoare. Când au trecut prin dreptul bisericii, nu se vedea nici în cer, nici în pământ.

Vitoria a oprit calul, a descălecat. S-a închinat spre locaşul sfânt.
— Gheorghiță, vorbi ea; asta-i poruncă să facem popas aici.
A descălecat şi feciorul. Au luat caii de căpăstru şi au căutat gazdă.

IX

¥

Nu cunoşteau locul. Umblau aşa pe ulița cea mare a satului, înălțând nasurile când spre dreapta, când spre stânga. Veneau asupra lor aripi cenuşii şi-i băteau peste ochi. Deodată vârtejul trecu şi luci soarele. Deasupra se făcu albastru. Înainte, ca şi cum li s-ar fi deschis o altă lume, ulița cotea scurt, şi, pe un tăpşan, o adunare strânsă de oameni se frământa. Cei de la spate voiau să treacă peste cei dintâi. Vorbea cineva, cu glas tare, pe prispa casei. Adunarea se desfăcu lăsând loc de trecere unui om mititel, negricios, cu capul mare. Părea să fie o persoană a stăpânirii. Purta căciulă țuguiată de astrahan şi blană cu guler de vidră, înălțând nasul, privi după vârtejul de ninsoare, care fugea către apus.

Alți oameni veneau pe alt drum, spre aceeaşi răscruce. Doi jandarmi, cu puştile pe umăr, umblau ceva mai înainte, împingând de umere pe doi pantalonari cam jerpeliți. Purtau paltoane cu mânecile prea scurte. Nu păreau jigniți de poziția umilitoare în care se aflau.

Persoana cu căciula țuguiată de astrahan şi cu guler de vidră luă o înfățişare încruntată. Se opri şi lăsă pe jandarmi să-i aducă oarecum la picioare pe cei doi. El era pe tăpşan. Jandarmii se opriră ceva mai jos.

Vântul stătuse deplin. Soarele avea în el ceva copilăresc şi vesel. Nimene dintre cei de față nu se mira de vârtej. Toți, ca şi Vitoria şi ca şi Gheorghiță, se mirau de cei doi străini.

— Ce-or fi făptuit? întrebă femeia cu grijă pe unul dintre munteni.

— Nu ştiu; are să-i judece şi avem să vedem.

— Dar cine-i boierul acesta mititel şi țanțoş?

— Om mare. Domnu subprefect.

— Îl văd c-o adunare după dânsul.

— Este; a hotărât adunare acasă la primarele, ca să spuie oamenilor porunci de la stăpânire. Are să fie alegere de deputat la Piatra.

Vitoria nu ştia de acestea. O interesau şi mai mult cei doi jerpeliți. Sprijinindu-se de şa, se ridică în vârful degetelor, ca să vadă mai bine.

Domnul subprefect întrebă supărat. Vorbea tare şi repezit:

— Ce-i cu indivizii aceştia?

Unul din jandarmi lămuri. I-au găsit la crâşmă, între oameni, c-o jucărie: o muşama cu culori şi numere. O întind pe masă şi îndeamnă pe săteni să puie parale şi să zvârlă zaruri. Dacă se potrivesc numerele, plătesc; dacă nu se potrivesc numerele, pun mâna pe paralele oamenilor şi le vâră în buzunar.

— Aha! De-aceştia îmi sunteți voi? se holbă la ei domnu subprefect.

— Domnule subprefect, se apără unul din ei cu grăbire, dând din mâni. Era cel mai nalt. Celălalt îl privea mai de jos, cu umilință. Domnule subprefect, vă rog să binevoiți a mă asculta, ca să vedeți că în toată lumea chestia aceasta nu este nimic neonest. E un joc de noroc, domnule subprefect. Eu vă cunosc pe dumneavoastră, domnule subprefect. Dumneavoastră sunteți domnul subprefect Anastase Balmez. Vă ştiu om just. Veți conveni că putem câştiga, dar putem şi pierde, într-adevăr, câteodată pierdem, cum s-a întâmplat la Hangu. E o afacere ca oricare alta.

— Cum? Ați fost şi la Hangu? se miră subțire domnu subprefect Balmez, împungând în sus cu căciula. Eu adun oamenii pentru interesele lor, şi voi veniți pe de laturi şi-i înşelați cu minciunile voastre?

— Vai de mine, domnule subprefect, se poate una ca asta? Noi nu înşelăm pe nimeni. Avem de-a face cu oameni în toată firea. Le explicăm ce este şi nu le pretindem numaidecât să ponteze. Unora le place şi pontează. Putem noi să-i împiedicăm?

— Las' că vă ştiu eu. Ia să-mi spuneți întâi cum e jucăria aceea a voastră.

— E cu zaruri, domnule subprefect, şi cu numere câştigătoare. Un om, care are plăcere, pontează un leu. Dacă câştigă, îi plătesc şapte.

— Într-adevăr, afacere bună. Ia să ridice în sus mâna cei care au câştigat. Văd că nu ridică nimeni mâna. Acuma vă rog să binevoiţi, cum spune negustorul acesta, să ridicaţi mâna cei care aţi păgubit. Aşa de mulţi păgubaşi? După cât văd, aţi păgubit toţi.

Oamenii râdeau, agitând braţele. Pentru paralele lor pierdute, aveau cel puţin petrecere.

Persoana stăpânirii luă o înfăţişare mai severă.

— Să faceţi bine dumneavoastră, cinstiţilor negustori de parale, să-mi arătaţi actele. Cine sunteţi? De unde sunteţi?

Unul dintre jandarmi raportă respectuos:

— Trăiţi, domnule subprefect, i-am cercetat în privinţa asta. N-au nici un act.

— Suntem de la Galaţi. Pe mine mă cheamă Spiru Gheorghiu. Pe tovarăşul meu Iancu Neculau.

— A, sunteţi de la Galaţi. Atunci cunoaşteţi pe munteni, din port, când coboară la dumneavoastră cu plutele. Vi s-a făcut dor de ei şi aţi venit să-i căutaţi aici. Să-mi arătaţi autorizaţia pentru jocuri de noroc.

— N-avem.

— Atunci, răcni subprefectul crescând dintr-o dată, să mi-i duceţi din post în post până la reşedinţă. Dar mai întâi să lepădaţi aicea banii pe care i-aţi sfeterisit de la oameni. Îi puneţi cu proces-verbal în mâna primarului.

— Ce să facă cu ei primarele? întrebă cineva.

— Să-i împartă la păgubaşi.

— D-apoi se mai ştie care a păgubit şi cât a păgubit? Oamenii iar porniră veselie. Petrecea şi Vitoria. Ar fi vrut să încerce şi ea; să puie unu şi să câştige şapte. Vedea ea bine că şi lui Gheorghiţă îi părea rău că-i duc aşa între puşti pe cei doi de la Galaţi.

Cu privire la întrebuinţarea banilor, oamenii se împărţeau în tabere. Unii îi cereau pentru o bute de vin, alţii pentru sfânta biserică. Subprefectul ieşi în drum, asupra Vitoriei şi a lui Gheorghiţă. Deşi era un bărbat nu tocmai mare, munteanca se sfii de căutătura lui. Uitase chiar să i se ferească din drum.

— Dar cu dumneavoastră ce-i? O întrebă pe dânsa.

— Nici eu n-am hârtii, răspunse ea cu îndoială.

— Ce hârtii? Ce hârtii? N-avem nevoie de nici o hârtie. Nu văd eu că eşti o nevastă de oier de pe Tarcău?

— Adevărat este, răspunse Vitoria zâmbind.

— Şi flăcăul ista ţi-i fecior?

— Mi-i fecior.

— Nu sta; încalică şi du.-te acasă, că te-aşteaptă bărbatul.

— Nu mă duc acasă, domnule, mă duc la Dorna.

— Foarte bine. Te-ai fi ducând după datorii pe marfă. Vine primăvara şi aveţi nevoie de bani. Du-te sănătoasă.

Munteanca socoti că trebuie să deie o lămurire.

— Eu sunt nevasta lui Nechifor Lipan.

Subprefectul dădu din umeri. Nu cunoştea. Nici dintre oamenii buluciţi care ascultau nu se afla cineva care să deie semn că ar fi cunoscând pe Nechifor. Deci era departe şi se simţi străină. Cel puţin avea un folos: părerea bărbătuşului aceluia, că s-ar fi ducând după bani. Asta-i bine s-o spuie tuturora de-acum înainte; ca să nu se ademenească cineva dintre oamenii răi, bănuind altfel.

— Îmi place de domnia ta, zise ea zâmbind iar, cum le despici şi le pătrunzi toate.

— Apoi eu de-o viaţă trăiesc între munteni, mărturisi cu plăcere Anastase Balmez. Îi cunosc cum îmi cunosc nevasta.

Vitoria vedea pe unii din dosul subprefectului râzând pe sub mustaţă. După ce trecu el, fudul, auzi şoapte, şi râse şi ea.

— Dacă-i vorba pe-aceea, atuncea nu ne cunoaşte chiar aşa de bine.

De la munte veni iar furtună, cu mai mare repeziciune, ţesând fulgi mari şi moi. Oamenii se risipiră chiuind. Vitoria nimeri cu caii sub cel întâi adăpost, o şandrama afumată, aşteptând să treacă ş-acest val. Dar de data asta valul nu trecea. Soarele părea că lunecase pe alt tărâm. Bătea ninsoarea, într-un fel de amurg cenuşiu.

— Credeam c-om putea merge bine înainte, zise Gheorghiţă. Acu trebuie să căutăm gazdă.

— Om căuta ş-om găsi, vorbi cu linişte femeia. Eu tot am nădejde să văd lumina. Nu ştii că Dochia îşi scutură cojoacele şi după aceea le întinde la soare?

— Care Dochie? întrebă un glas răstit.

Un om în cojoc lung, cu miţele atârnând, intră din viscol Ia adăpost. Cu mâni negre şi ciolănoase îşi smulse din cap căciula ş-o scutură de apă. Era un bătrân cărunt, cu sprâncenele aspre. Pufnea pe nas. Femeia îl cunoscu numaidecât că-i băut.

— Care Dochie? se supără el iarăşi, lăsându-se puţin din mijloc ş-apoi tresărind în sus.

— Baba Dochia... rânji Gheorghiță.
— Care babă Dochia? Cea de pe munte, ori cea din casă? Vitoria se amestecă:
— Să nu te superi, moşule. Noi pe baba dumitale n-am văzut-o, nici n-o cunoaştem.
— Dochia o cheamă.
— Să fie sănătoasă.
— Să fie. Dar voi ce căutați aici? Ați intrat aşa cu caii; nu vă pasă. Ce fel de vorbă? Nici nu mă întrebați pe mine, nici nu strigați la babă să iasă.
— Nu te supăra. Ne-om duce. Suntem oameni străini.
— E-he! Nu merge aşa, femeie. Vii de la Tarcău şi te duci la Dorna şi nici măcar nu ți-s caii în bună rânduială. Ba mă supăr. Trebuia să bați la uşă şi să strigi la babă să-ți deie drumu. Să deschidă grajdul pentru cai şi să le puie fân sub bot. Să v-aduceți în casă buclucurile şi să vă hodiniți. Să vă dau o bucată de pâine uscată ş-un pahar de apă. Atâta am, atâta vă dau, dar să nu-mi faceți mie ruşine să stați sub păretele meu. Şi caii să-i potcoviți din nou. Eu îs fierar şi potcovar; iar potcoavele nu le pot bate decât mâni dimineață. Astăzi e sfânta duminică. Am fost la biserică; pe urmă am făcut oleacă de popas la crâşmă. Unde-i baba? Măi babă Dochie!
Începu a bate în uşă.
— Dacă-s supărat, îs supărat, ce-mi puteți face?
Ieşi baba Dochia în prag, cu catrință şi cu cămaşă înflorită.
— De ce bați în uşă, moşnege?
— Ca să deschizi.
— D-apoi îi închisă uşa asta vreodată? împinge şi intră. Văd c-aduci lume străină.
— Aduc. Poate-ți pare rău?
— De ce să-mi pară rău? îi poftesc cu dragă inimă să poposească la noi.
— Mâni dimineață am să le bat potcoave la cai.
— Le-i bate, da'acuma vâră oamenii înăuntru. Nu-i mai ține afară. Împinge poarta şi du caii în grajd. Până ce le-i aduce tărhatul în casă, eu am şi pus de mămăligă.
— Aşa am să fac; dar să ştii că-s supărat. Vitoria îi făcu față, cu glas plăcut:
— Moşule, cum te cheamă?
— Pricop.
— Moş Pricop, oricât de supărat vei fi fiind, eu tot am să-ți spun că baba dumitale a fost frumoasă femeie în tinerețele ei.
— Adevărat, frumoasă; dar a făcut multe răutăți. De-aceea-s supărat eu ş-acuma şi nu mi-a mai trecut. Să nu cumva să îndrăzniți să spuneți altfel decât cum vreau eu. Să stați, să mâncați şi să beți cu mine şi cu baba. Mâni dimineață vă potcovesc caii.
De ce-i va fi venit în minte femeii lui Lipan, cât îşi aşezau buclucurile în casă, în preajma focului din hoarnă, să-l întrebe anume lucru pe fierar?
Îşi lepădase cojocul şi-i silise să se desparte şi ei de straiele groase. Îi aşezase pe scăunaşe în preajma focului şi le turna rachiu în păhărele verzi.
— Moş Pricop, dumneata n-ai mai potcovit cumva cai din părțile Tarcăului?
— Ba am potcovit.
— Nu s-a oprit cumva la covălia dumitale, astă-toamnă, un om cu un cal negru țintat în frunte?
— Ba s-a oprit.
— Şi-ți aduci aminte cum era îmbrăcat acela om?
— Îmi aduc aminte. Purta căciulă brumărie. Avea cojoc în clinuri, de miel negru, scurt până la genunchi, şi era încălțat cu botfori.
— Acela, moş Pricop, a fost soțul meu.
— Hm! făcu moş Pricop; dacă-i soțul dumitale, apoi n-am ce zice, vrednic român. Numai nu-mi plăcea că se ducea la drum asupra nopții. Eu aş fi avut plăcere să cinstesc cu dânsul ca şi cu dumneavoastră. Eu cu oamenii din sat de la mine nu cinstesc; dar cu oamenii străini îmi place, că ei îs călători, au necazuri şi-i bine să le stai înainte cu pahar dulce şi vorbă bună. Dar omul acela zicea că se duce noaptea; că se bucură să umble pe lună. De oamenii răi spunea că nu-i pasă; are pentru dânşii pistoale încărcate în desagi. S-a dus şi într-o vreme a prins a cânta din solz, ca să nu-i fie urât.
— El a fost într-adevăr, şopti munteanca, şi lepădă o picătură din păhăruț înainte de a bea rachiul.

X

¥

Locuitorii aceştia de sub brad sunt nişte făpturi de mirare. Iuţi şi nestatornici ca apele, ca vremea; răbdători în suferinţi ca şi-n ierni cumplite, fără griji în bucurii ca şi-n arşiţele lor de cuptor, plăcându-le dragostea şi beţia şi datinile lor de la începutul lumii, ferindu-se de alte neamuri şi de oamenii de la câmpie şi venind la bârlogul lor ca fiara de codru - mai cu samă stau ei în faţa soarelui c-o inimă ca din el ruptă: cel mai adesea se desmiardă şi luceşte - de cântec, de prietinie. Aşa era şi acel Nechifor Lipan care acuma lipsea. Aşa au întâmpinat-o în drumul ei pe Vitoria şi alţii, nu numai moş Pricop. La Borca a căzut într-o cumătrie. Le-au ieşit în cale oamenii, au apucat de căpestre caii şi i-au abătut într-o ogradă. Erau aprinşi la obraz şi aveau plăcere să cinstească pe drumeţi şi să-i ospăteze. Vitoria a trebuit să se supuie, să descalece, să intre la lehuză şi să-i puie *rodin* sub pernă un coştei de bucăţele de zahăr şi pe fruntea creştinului celui nou o hârtie de douăzeci de lei. (*Rodin* - dar adus femeii care a născut.)

S-a închinat cu paharul de băutură către nănaşi, a sărutat mâna preotului, ş-a arătat tuturor celor care veneau s-o asculte că are greu năcaz c-o datorie de bani de la Dorna, pe care de atâta vreme o urmăreşte şi n-o mai poate împlini. Îşi cheltuieşte şi paralele de nafură ca să răzbată pe vremea asta de iarnă. Nici până la Broşteni nu ştie cum a ajunge. Noroc că are acolo nişte cunoscuţi de la care a putea împrumuta ceva, ca să răzbească până unde are asemenea interes.

Mult se minuna preotul de aşa fiinţi fără inimă şi fără omenie:

— Ne pare rău când spunem, dar ce să facem? Trebuie să spunem şi să mărturisim că sunt între noi muntenii şi oameni dintre aceştia crânceni, care-ţi calcă dreptul tău, care-ţi iau banul şi nu-ţi mai dau înapoi nimica. Apucători ca lupii - aşa-s unii dintre ai noştri, ofta sfinţia sa. Pe-aceia Dumnezeu i-a blăstămat să fie răi, să prade aşa cu uneltiri blajine, ori să iasă cu toporul la drumul cel mare să pălească pe gospodar în frunte şi să-i răpească avutul. Muntenii, râdea sfinţia sa, sunt ori aşa ca noi, cu bucurie şi cu cântece, ş-aceştia toţi avem s-avem intrare la rai - ori duşmani căpcăuni - ş-aceştia, puţini câţi sunt, au să se ieie de mână ş-au să se ducă în iad la Caraoţchi. Pe dinafară, cerând intrare ba colo, ba dincolo, nu se poate! La noi nu sunt oameni de mijloc.

— Aşa am păţit eu, cu oamenii care au să se ducă la iad, se văita Vitoria, veselindu-se în sine de viclenia ei.

La Cruci a dat de nuntă.

Fugeau săniile cu nuntaşii pe ghiaţa Bistriţei. Mireasa şi druştele cu capetele înflorite; nevestele numai în catrinţi şi bondiţi. Bărbaţii împuşcau cu pistoalele asupra brazilor, ca să sperie şi s-alunge mai degrabă iarna. Cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii au pus pinteni şi le-au ieşit înainte cu năfrămile de la urechile cailor fâlfâind. Au întins plosca ş-au ridicat pistoalele. Ori beau în cinstea feciorului de împărat şi a slăvitei doamne mirese, ori îi omoară acolo pe loc.

Nunta s-a abătut către drum. Vitoria a primit plosca şi a făcut frumoasă urare miresei. Arăta veselă faţă şi limbă ascuţită, deşi s-ar fi cuvenit să fie scârbită, căci se ducea la răi datornici, la Dorna.

— Eu îs de loc de la Tarcău, mai spunea ea, şi sunt nevasta unuia Nechifor Lipan, care a trecut şi el câteodată pe aici şi a închinat poate şi el, ca mine, un pahar la nunţile dumneavoastră, în drumul meu eu întâi am dat peste un botez; şi s-ar î cuvenit să văd întâi nunta şi pe urmă botezul; dar câteodată se întâmplă să fie şi altfel. Nu-i nimic nici atuncea, fiind tot de la Dumnezeu. Şi mai am o mirare: că, după rânduielile cele nouă ieşite de la stăpânire şi bătute cu darabana şi spuse de crainic şi la noi în sat, călindarul s-a schimbat. Toţi ne-am trezit mai bătrâni cu treisprezece zile - numărând zilele, sărbătorile şi posturile după moda papistaşilor. Acu ar fi să fim în post, iar [dumneavoastră faceţi nuntă, ca şi cum ar fi fost câşlegi.

— He-hei! au răcnit nunii suindu-se în picioare în sănii; dumneata, nevastă de la Tarcău, nu ştii pesemne că noi nu ne dăm şi vrem să fim mai tineri cu treisprezece nopţi, şi noi ţinem cu călindarul cel vechi de la începutul lumii pe carele Domnul Dumnezeu l-a dat lui Adam. Noi nu vrem altfel şi facem pe popa nostru cu de-a sila să se ţie de lege. El, săracu, zice cum zicem noi, iar altora de prin alte părţi de lume, dacă le place să ţie cu nemţii ori cu jidovii, n-avem ce le face. Al lor are să fie, pe ceea lume, focul cel nestins.

— N-aveţi grijă, a răspuns munteanca, că şi cei de la Tarcău îs cu legea veche. Mie numai să-mi spuneţi, dacă puteţi, cine-aţi văzut pe un om de la noi călare pe un cal negru ţintat în frunte şi-n cap cu căciulă brumărie.

Nu s-a aflat nimene dintre nuntaşi să răspundă că ar fi văzut asemenea om. Numai între femei s-a ales una care parcă îşi aducea aminte; dar îndată a uitat ş-aceea. Nunta a pornit înainte şi iar s-a lăsat pe ghiaţa Bistriţei, cu chiote sălbatice.

În pasul domol al calului, Vitoria cugeta, cu privirile posomorâte, îşi lămurea gândurile, în puţine cuvinte, şi către Gheorghiţă. Nu putea spune că-i supărată de asemenea întârzieri. Mai bine să se amestece aşa, cu voia altora, printre lume, ca să poată mai bine băga în samă şi iscodi. Din aceste învăţa şi cum să se ferească de adunări, când va trebui. Bine este să fie la *vedere* cu prieteni, decât într-un ascunziş, cu nişte duşmani necunoscuţi. Când îs mulţi, ei te bagă mai puţin în samă şi tu poţi mai

bine cerceta. Când îs mulți, te poți socoti singur, cu năcazul tău; dar când îs puțini, împung şi te coasă cu ochii.

Gheorghiță nu înțelegea tocmai bine; dar i se părea că aşa trebuie să fie.

Pare că Nechifor a umblat pe acest drum, cu pace.

— Poate nu ne-a opri nici pe noi nimica rău, ş-om ajunge cu bine la locul oilor. Să vedem ce fel de țară-i Dorna şi ce fel de munte Rarăul.

Au mers într-adevăr bine, cu popasuri potrivite. Cum s-au apropiat de țara Domelor, Vitoria a înălțat nasul şi a simțit în nări ca o mireasmă. Nu era nimic decât un vânt subțire şi călduț de la asfințit, care urma să topească domol omăturile. Ea nu simțea nimic din afară; o mistuia o arşiță dinlăuntru şi o înăbuşea. Avea credință că aici avea să se aleagă o rânduială nouă a vieții ei.

Dornele-s numai pâraie, numai munțişori cu brazi, numai tăpşanuri şi aşezări de sate. Câte neamuri, atâtea Dome. Neamuri de oameni frumoşi şi curați, li plăceau Vitoriei. Îi privea în treacăt cum petrec la crâşmă şi cum joacă cu mare aprindere şi patimă, parcă în puține ceasuri avea să fie sfârşitul lumii. Aici, în Dorna asta, n-a fost iarmaroc şi vânzare de oi; n-a fost nici în Şarul Dornei; nici în Dorna Cândrenilor; după cât se ştie de toată lumea care-i față şi petrece, a fost mare iarmaroc şi s-au vândut multe oi astă-toamnă, în Vatra Dornei.

Vitoria pleacă fruntea şi priveşte trudită în juru-i. Hai să meargă să-şi caute datornicii în Vatra Dornei.

— Hai, Gheorghiță, îmbucă ceva de-a călare, căci nu se cade să întârziem. Om da orz cailor când om ajunge. Eu de ieri nu mai am linişte şi somn. Nu-mi mai trebuie mâncare, nu-mi mai trebuie apă. Am ajuns ca la un scaun de judecată a lui Dumnezeu, unde trebuie să îngenunchez.

Cum au purces spre Vatra Dornei, au intrat într-o strălucire de soare de la amiază. Era un drum de dezgheț şi prindeau a curge pâraie de sub omăt. Pe alocuri, pe zăpezile bătucite, paşii cailor sunau ca pe pod. Iarna se risipea spre toate văile, clipind, şi aburea şi spre soare.

Un om înalt şi deşirat, cu cojocelul pe-un umăr, cu ciubote de iuft şi c-un toiegel cu care se juca din când în când scriind omătul, li se ținea de câtăva vreme în preajmă. Mergea şi el în pasul cailor. Grăbi într-o vreme şi se ținu în dreptul femeii.

O întrebă dincotro vine şi mai ales unde are de gând să poposească.

— Vin de departe, om bun, şi nu mă opresc decât la Vatra Dornei.

— Ai vreo treabă?

— Am, cu nişte datornici.

— Da' pe mine nu vrei să mă-ntrebi unde mă duc şi ce caut?

— Dacă pofteşti, pot să te-ntreb.

Omul era vesel; a rânjit pe sub mustață şi s-a desfăşurat ca de pe-un mosor spre urechea Vitoriei, şoptindu-i ceva ca să n-audă flăcăul. Munteanca a bătut în grumazul calului cu capătul frâului şi a trecut repede înainte, cu obrazul întors spre Gheorghiță şi lepădându-i o poruncă:

— Trage baltagul şi păleşte-l.

De glasul ei uscat şi otrăvit, atât feciorul, cât şi străinul s-au spăimântat. Gheorghiță a pus mâna pe baltag; omul a sărit şanțul ş-a apucat-o pe o potecă şi pe sub o râpă. Râdea el singur şi se minuna de asemenea arătare. „Femeia asta trebuie să fie de pe altă lume; cele de la noi sunt mai prietenoase; taie cu vorba, nu cu baltagul". Adevărat era că nevasta lui Lipan se socotea ea singură intrată în altă lume. Privea pieziş şi cu ură pe om cum se duce. După aceea îşi grăbi calul în trap.

Într-un timp, fără să-i fi arătat nimene anume, cunoscu, numai după spuse, în răsărit, Pietrele Doamnei şi Rarăul. Dintr-acele singurătăți înghețate au venit cătră Nechifor Lipan ciobani cu oile.

Intrară în Vatra Dornei. Vitoria întrebă pe-un negustor care scosese la soare marfă de piele şi fier în care parte se află ulița iarmarocului. Negustorul făcu semn, tăind cu mâna spre dreapta. Femeia îşi purtă calul într-acolo, cu ochii întunecoşi ațintiți.

Astfel au aflat un han şi au poposit. Şi-au închis tărhatul într-o chilie şi n-au aşteptat nici prânz, nici hodină. S-au dus, după sfatul hangiului, la o cancelarie, unde au găsit un slujbaş cu şapcă. După vorbă, se părea a fi neamț.

— Poftesc, a salutat el cu mâna la şapcă, cu ce pot să fiu la serviciul dumneavoastră?

— Te-am ruga, domnule, a răspuns munteanca cu ochii tulburi şi cu inima bătând, să cauți dumneata într-o condică a dumnitale şi să-mi spui despre nişte vânzări de oi care s-au făcut astă-toamnă.

— Se poate; asta nu costă parale multe.

— Om da cât trebuie. Negustorul care m-a îndreptat la dumneata zice că să-ți dau de-un *crighel* de bere. (*Crighel* - halbă.)

— Dac-a spus el aşa, bine. Întâi să caut. În ce lună?

— În luna noiembrie.

— Da. Este. În luna noiembrie, duminica întâia, Gheorghe Adamachi şi Vasile Ursachi au vândut oi trei sute lui Nechifor Lipan.

Vitoria a dat un strigăt:

— Asta este!

Gâfâia pripit, privind cu ochii mari pe neamţ.

— Poftesc, mă rog, ce este? a întrebat el cu grijă.

— Nu-i nimica. Acest Nechifor Lipan este soţul meu.

— Tare bine; asta nu-i lucru de spaimă. Nu, mă rog, nu-mi datoreşti nimica, adăugi el ferind cu mâna într-o parte bancnota. Eu am băut atunci aldămaş - şi gata. Asta a fost cea mai mare vânzare de la noi. Bărbatul dumitale s-a înfăţişat, a bătut palma, a scos ş-a numărat paralele ş-a cerut adeverinţă. S-au mai înfăţişat cumpărători; dar nu mai erau oi. Au venit doi gospodari de treabă şi necăjiţi şi l-au rugat să le lese lor măcar o parte din oi. El i-a cinstit şi pe dânşii ş-a răspuns că le-a da şi lor o parte. Au făcut învoială pentru o sută de capete. I-au dat puţintel câştig - omul dumitale s-a arătat galant. Mi-a plăcut; ş-am rămas cu dânsul prietin. Poftesc, mă rog, de ce plângi dumneata?

Vitoria căzuse pe o lădiţă, cu fruntea în palme, şi suspina.

— Te rog, zise bătrânul, fii dumneata bună şi stai pe-un scaun. Ea se împotrivea să se scoale din locul ei de umilinţă.

— Spune, mă rog, ce este?

Ea-i spuse îndată ce este. Îşi ştergea ochii cu mânecile sumăieşului şi grăia pripit.

— După acea cumpărătură de oi, Lipan nu s-a mai întors acasă, nici n-a mai dat semn de viaţă.

— Nu se poate.

— Ba se poate. De aceea am venit până aici, să-i caut urma.

— Asta este un lucru pe care eu nici într-un chip nu pot să-l pricep. Am fost şi eu de faţă. Au despărţit o sută de oi. Cu oamenii lui Gheorghe Adamachi şi Vasile Ursachi, cu cânii şi cu măgarii, le-au pornit la vale, ca să le ducă la un iernatic. Când abia se mai zărea colbul oilor tocmai în fund, au încălecat ş-au pornit şi ei.

— Cine?

— Prietinul meu Lipan şi cu ceilalţi doi munteni de care am pomenit.

— Care munteni? cine? de unde?

— Iaca asta nu ştiu. A fost o daravelă între ei. Se vede că se cunoşteau. Le-au cântat lăutarii, au băut, s-au îmbrăţişat; după aceea s-au dus după oi. I-am spus: servus şi la revedere! Adevărat că, de atunci, nici eu nu l-am mai întâlnit.

Bătrânul îşi mângâie c-un deget mustăcioara tuşinată, îşi trecu dosul palmei pe bărbia rasă cu îngrijire şi-şi ridică ochii în bagdadie, căutând un răspuns la nedumerirea lui. În bagdadie nu era decât lampa, cu ţilindrul afumat.

— Asta-i tare curios! zise el, scuturând din cap. Acasă n-a venit?

Vitoria înălţă din umeri, jignită de întrebare.

— Poate-i la iernat cu oile.

— De ce nu mi-a trimis răvaş? De ce nu mi-a venit nici un fel de ştire? strigă cu năduf munteanca.

— Eu de unde pot şti? Eu nu sunt vinovat cu nimica, zise neamţul ridicându-şi în laturi palmele. Eu cred aşa că, dacă nu i s-a întâmplat ceva neplăcut, se întoarce el singur acasă.

Vitoria holbă ochi răi.

— Eu nu înţeleg ce vrei să spui dumneata.

— Dacă nu i s-a întâmplat ceva neplăcut, repetă mai încet bătrânul.

Gheorghiţă pricepea ce vrea să spuie slujbaşul. I se părea" că maică-sa nu pricepe. Nu îndrăznea să se amestece şi să lămurească. Dar deodată, privind pieziş la ochii ei, avu înţelegerea că ea de mult bănuieşte toate. Nu numai bănuieşte, ci ştie tot. De aceea se şi află ei aici, la Vatra Dornei.

— Acuma ce-i de făcut? întrebă cu un fel de umilinţă slujbaşul;

Cu mânile apăsându-şi tâmplele, Vitoria se cumpănea încet într-o parte şi-n alta. Închisese ochii. Apoi îi deschise şi privi în juru-i. Cu mirare, bătrânul o văzu zâmbind. Nu înţelegea ce gând are.

— De-acu mă duc, îi lămuri ea, pe drumul acelor oi. Zici că s-au dus tot la vale?

— Da, mă rog.

— Tot la vale, înspre un loc de iernat?

— Da, mă rog. Pe cât i-am înţeles, au apucat drumul pe Neagra.

— Cred că m-a ajuta Dumnezeu şi mi-a da miros, să le-adulmec din urmă în urmă.

— Da, mă rog, hm! făcu bătrânelul rămânând singur, ca să se minuneze şi mai mult de asemenea muiere ciudată.

XI

¥

Cum a făcut nevasta lui Lipan calea întoarsă, vremea s-a zbârlit. S-a răsucit vântul şi a prins a bate de către miezul-nopţii. Dezgheţurile au stat. Lumina a slăbit în dosul pâclelor. Cu această suflare rece în spate şi pe sub fuga aceasta de nouri subţiri, cei doi călători au umblat în tăcere ca printr-o ţară nouă. Abia o văzuseră în ajun şi acuma n-o mai cunoşteau.

Caii bocăneau cu potcoavele lui moş Pricop prin gloduri îngheţate şi grunzuri. Drumurile şi potecile erau pustii. Ferestrele crâşmelor degeaba arătau covrigei uscaţi în gâturi de sticlă cu băuturi colorate. Aveau un aer de părăsire şi dezolare. Asta însă pentru puţină vreme, căci biruinţa deplină a soarelui nu putea să întârzie.

Toate stăteau ca-ntr-o aşteptare. Când vor porni iar la vale puhoaiele, trebuiau să ducă o veste nouă. Aşa dezlega Vitoria înţelesul acestor înfăţişări schimbate.

La marginea celei din urmă Dome, cum intrau, era crâşmă, după rânduială. Au descălecat ş-au lăsat caii unul lângă altul, fără să-i lege, fără să le deie grăunţe.

S-a ridicat de după gratiile tejghelei o femeie, care se silea să oprească, cu palma, căscaturi somnoroase. Vitoria a poftit o garafă de vin ş-a cerut şi al treilea pahar. Crâşmărita a aşezat la rând şi al treilea pahar. Au vorbit puţine lucruri despre vreme, despre nutreţul vitelor. Deşi somnoroasă, fiind femeie şi crâşmăriţa pe deasupra, gazda n-a lipsit să-şi puie întrebările cunoscute.

— Da' dumneavoastră de unde veniţi?

— Venim din Vatra Dornei.

— Şi unde vă duceţi?

— Ne ducem încolo, la vale.

Vitoria a stătut puţintel la îndoială. Pe urmă a mărturisit:

— Mă duc după un datornic.

— Aşa?

— Da. Este o pricină cu nişte oi, care au trecut la iernat astă-toamnă, cătră Sfinţii Arhangheli.

— Aha! a făcut femeia cu nepăsare.

— Pe-aici pe la dumneata, n-or fi făcut cumva popas?

— Or fi făcut.

— Pricina mea e pentru un cârd de trei sute. Şi stăpâni erau trei, călări - unul pe-un cal negru.

— De asta nu-mi aduc aminte. Poate-or fi trecut când eram , eu dusă de-acasă, la o fată care am măritat-o în fundul Şarului. [!]

— Dar bărbatul dumitale nu-i aici? Poate va fi ştiind el.

— Nu; că acuma-i dus el acolo. Pentr-un pahar de vin s-au spus destule vorbe, încheie cu acrime crâşmăriţa.

Pe când încălecau, Vitoria a făcut o observaţie cu glas destul de tare, ca s-o audă dinlăuntru gazda.

— Se vede că aici nu-i loc de popas.

— Dar de ce-i? a dat răspuns ascuţit crâşmăriţa, grăbindu-se să scoată afară numai capul.

— Pe-aicea te uiţi şi treci, a grăit cu buzele subţiate şi apăsate nevasta lui Lipan.

Crâşmăriţa s-a simţit pe loc otrăvită de asemenea ocară. A ieşit cu totul în prag, lepădând câteva vorbe rele. Vitoria n-a mai întors obrazul. Părea că n-aude nimic, dar într-însa se zbătea năduful. Pe acest dintăi duşman îl dorea mort şi îngropat subt ochii săi.

Au mers fără să schimbe o vorbă, până în celălalt capăt de sat, la ieşire. Munteanca a strâns frâul.

— Iar oprim şi iar vorbim? a întrebat cu îndoială Gheorghiţă.

— Iar. Ce vrei să fac, dacă asta-i slujba pe care o am? Aici era o bătătură largă, cu multe rămăşiţi ale popasurilor.

Crâşmarul, om cărunt, negricios şi subţiratic, nu părea posac şi avea ochi ager.

— Vă întoarceţi aşa degrabă? întrebă el. V-am văzut trecând ieri.

Vitoria îl privi cu luare-aminte. Se tângui:

— Ce să facem? Mă întorc, om bun. Am nişte daraveri încurcate. Văd că dumneata, dacă te-oi întreba ceva, ai să-ţi aduci aminte.

— Să vedem, întreabă-mă. Iaca vinul pe care l-aţi cerut, iaca paharele. Dar socot că să bei întâi dumneata, care întrebi. Şi dacă ţi-oi fi de folos, oi gusta şi eu.

— Nu mă-mpunge, omule, grăi Vitoria cu blândeţă. Să te ferească Cel de sus de năcazuri ca acela pe care-l am eu.

— Dacă nu mi-i spune ce te doare, nu ţi-oi putea fi de nici un folos.

Femeia a vorbit de turma de trei sute de oi şi de trei oameni călări.

Omul îşi aducea tare bine aminte; şi obrazul muntencei se însenină puţintel. Cătră Sf.nţii Arhangheli Mihail şi Gavril, într-adevăr a făcut popas mai la vale, pe toloacă, asemenea turmă cum o prubuluia nevasta. Când ciobanii s-au mişcat înspre crâşmă, au sosit din urmă şi stăpânii, în număr de trei. Da-da! unul era pe-un cal negru ţintat şi purta căciulă brumărie. Acela a dat poruncă pentru rachiu ş-a cinstit pe ciobani. A cerut o litră deosebită pentru el şi pentru ceilalţi doi tovarăşi. Aflându-se de faţă şi părintele Vasile, l-a poftit şi pe sfinţia sa să guste cu dânşii un păhărel. Părintele Vasile nu s-a pus împotrivă, văzându-i oameni cumsecade, şi crâşmarul i-a pus scaun la masa drumeţilor. Nu mult după asta, după ce-au mai cinstit o litră, omul cel cu căciula brumărie a avut gust să-i facă părintele o cetanie ş-o agheasmă şi să-i stropească oile.

— Asta mi-a plăcut. Şi părintele Vasile a trimes să-i aducă basmaua cea roşă cu patrafirul, cartea şi celelalte scule ale sfinţiei sale. A binecuvântat turma frumos, s-ajungă cu bine la iernatic şi-n primăvară să sporească. Cel cu căciula brumărie a scos din chimir ş-a plătit, rămânând părintele Vasile tare mulţămit. După aceea, într-un târziu, s-au sculat ş-au dat poruncă de plecare.

— Cine a dat porunca?

— Tot acel cu căciula brumărie. Acela avea două părţi din oi, ceilalţi doi numai a treia parte. I-am auzit grăind şi făcând socotelile iernaticului. Spuneau ceilalţi că au să trăiască bine oile. Dar am uitat să vă spun că, înainte de a încăleca, cel cu căciula brumărie şi-a mai adus aminte de o datorie. Mi-a mai cerut o bucată de pane ş-a hrănit el cu mâna lui un câne pe care-l avea. Mi-a plăcut şi asta. Au plătit cinstit ce-aveau de plătit şi s-au dus.

— Tovarăşii zici că erau oameni de treabă şi prietini?

— De treabă şi prietini. Unul era mai puţintel la trup şi negricios ca mine. Celălalt, mai voinic decât toţi şi râdea des şi tare. Avea buza de sus despicată ca la iepure. Mai ales acestuia îi plăcea tare băutura. Multe vorbe nu spunea. Râdea şi bea. Meşter la vorbă era cel cu căciulă.

— Cel cu căciula brumărie?

— Acela.

— Apoi îl ştiu, oftă Vitoria. Din pricina lui bat drumurile.

— Vrasăzică ţi-i soţ?

— Da; mi-i soţ.

— Ş-acuma umbli după dânsul?

— Ce să fac? Dacă nu umblă el după mine, umblu eu după dânsul.

— Caută-l bine unde va fi făcut un popas mai lung... zâmbi crâşmarul.

Vitoria dădu din cap, c-o părere de zâmbet. Îşi înăbuşea o înţepătură duşmănoasă. Întoarse fruntea şi-şi căută în sân năframa, ca s-o dezlege şi să plătească vinul.

După ce încălecară, Gheorghiţă salută pe crâşmar:

— Rămâi sănătos, domnu Macovei, şi noroc bun!

— Mergeţi sănătoşi. Să găsiţi paguba!

— Acuma şi tu! bombăni femeia cătră fiu. De unde ştii că-l cheamă Macovei?

— Cum să nu ştiu, dacă aşa-i scris pe firmă, deasupra uşii? Dumitru Macovei.

— Văd că toţi sunteţi cu cap şi cu învăţătură. Numai eu îs o proastă.

Flăcăul tăcu. Uneori îi era lehamite să se mai uite la obrazul maică-sa.

Munteanca simţea într-însa mare nelinişte, dar şi o putere mare. Binevoind Dumnezeu, după stăruinţa sfintei Ana, a-i da cele mai dintăi lămuriri şi cea dintăi bună îndrumare, jurui în sine lumânări şi daruri mănăstirii Bistriţa. O împingea tot cătră vale vântul de la spate. Ea băgă de samă truda şi foamea lui Gheorghiţă. Dar se făcea a nu pricepe tocmai bine. Grăbi cât putu spre Păltiniş, pe urmă spre Dârmoxa, pe urmă spre Broşteni. Numai când vedea căluţii sfârşiţi, se îndupleca să facă pentru dânşii popas. Acuma începeau să ardă ochii ei şi să se stângă ai flăcăului. Caii ronţăiau cu mulţămire orzul, vârându-şi adânc boturile în traistele aninate pe după urechi; se scuturau, pufneau, aşteptau apa, ca să prindă în ei puterea pământului. Flăcăul începea să doarmă mai puţin şi să se tragă la faţă.

— Aşa îţi sade mai bine, îl încredinţa maică-sa, cu zâmbet răutăcios.

— S-or sfârşi ele ş-acestea... zise Gheorghiţă.

— Dragul mamei cărturar, îi întoarse cuvânt nevasta, se vede că mintea ta e-n cărţi şi-n slove. Mai bine ar fi să fie la tine în cap. Mănâncă zdravăn şi te întăreşte, nu atât pentru tine, cât pentru baltag.

— Adevărat este, mamă, că eu ceva nu înţeleg. De ce-am umbla noi căutând şi n-am lăsa slujba asta celor care-s plătiţi anume! Doar ţara are rânduieli, poliţie şi judecători.

Vitoria îi lepădă răspuns cu dispreţ:

— Ce am eu cu dânşii? Eu am necazul meu. Fă cum spun.

— Fac cum spui, se învoi Gheorghiţă, dar avem să găsim?

— Ce?

— Avem să găsim pe tata?

— Avem să-l găsim; de asta nu te îndoi.

Cu adevărat, urma se găsea din semn în semn, adică din crâşmă în crâşmă. Uneori părea că se stinge; dar pe urmă apărea mai încolo. Unde erau crâşmari zăluzi, nu se mai putea afla nimic din ce se întâmplase cu paisprezece săptămâni în urmă - ca şi cum un gest, o privire, un cuvânt s-ar putea înmormânta pe totdeauna. Aceştia nu-şi mai aduceau aminte, cum nu-şi aduce aminte piatra pe lângă care treci şi pe care ai atins-o. Dar iată că mai departe căciula brumărie se arăta iar. Stăruia, vie, în amintirea altui om. Dincolo, imaginea brumărie era nedesluşită, dar apărea omul cel cu buza de sus despicată, vorbind puţin, râzând mult şi bând vârtos. Cel de-al treilea se purta ca o umbră. Trecea şi el, dar fără să i se deschidă obrazul şi făptura.

Astfel a găsit vorbe vii la hanul cel mare de la Broşteni. Oile trecuseră către gura Negrei spre Bistriţa, suind în văzduh nouri de colb. Un baci burduhos se suise într-adaus pe samarul unui măgăruş ca să-şi mai cruţe puterile. Dintr-o desagă, de pe alt asin, scoteau capul şi se uitau la lume trei căţei cruzi, iar căţeaua cea bătrână umbla dedesubt la picioarele măgăruşului. Au stătut copii în privelişte, la marginea căii. Pe urmă s-au arătat cei trei oameni călări. Au oprit drept la han, fără să descalece, ş-au poftit câte-o ulcică de vin. Un flăcăuaş a dus ulcelele. Stăpânul hanului a ieşit în prag. Era un neamţ bătrân şi cuviincios.

— Bun vin, ţinut cu cinste şi bine răcit, a zis călăreţul cu căciula brumărie către tovarăşii lui. Să ştiţi dumneavoastră că neamţul ista bătrân e tata drumeţilor.

Aceste vorbe erau încă vii şi le-a spus neamţul cel bătrân Vitoriei şi lui Gheorghiţă.

Femeia le-a ascultat cu plăcere, gândindu-se adânc şi privind departe.

A găsit amintirea celor trei tovarăşi călăreţi şi la Borca. Iar de-aici turma a apucat spre stânga, părăsind apa Bistriţei. Acuma Vitoria se abătea iarăşi într-o ţară cu totul necunoscută, cu nume de sate şi munţi pe care nu le mai auzise. A făcut popasul obişnuit într-un sat căruia-i zicea Sabasa ş-a aflat ş-acolo urma oilor ş-a călăreţilor. Pe urmă a suit un drum şerpuit săpat în stâncă, ocolind în singurătăţi pe sub vulturi. Era ca o pustie a gheţei şi a omătului şi sus vântul avea un spulber ş-o putere vie, încât te puteai rezema cu spatele în el. De-acolo se vedeau depărtate întinderi de soare, spre apa Moldovei. Iar muntele, cu cale şerpuită şi cu punţi de piatră peste prăpăstii, se chema Stânişoara. Îi dădea Vitoriei aceste lămuriri un flăcăuaş, pe care-l luase călăuză, feciorul crâşmarului din Sabasa.

În pisc, sub crucea care se cheamă a Talienilor, au hodinit caii într-un dos de măi, la adăpost de spulber, ascultând în tăcere bubuitul vântului în prăpăstii şi şuietele brazilor. „Înspre soarele acela, care luceşte pe apa Moldovei, s-a dus Nechifor Lipan, cugeta Vitoria. Aicea s-a oprit şi el şi s-a uitat departe.”

Au coborât mai repede, pe calea bătută şi pe pârâiaşele îngheţate ale moinei, şi nu s-au oprit decât dincolo de satul Suha, la marginea dinspre văi.

— Aicea ţine crâşmă domnu Iorgu Vasiliu... a dat lămurire flăcăuaşul din Sabasa. Dumneavoastră poposiţi aici; eu mă întorc. Mi-a hotărât tata să fiu până în sară înapoi.

— Spune lui domnu Toma că-i mulţămesc, a răspuns Vitoria. Poate-a da Dumnezeu să mă mai opresc pe la dumnealui vreodată ş-oi fi mai puţin supărată decât acuma. Poftim şi ţie, Neculăieş, paralele pe care ţi le-am făgăduit. Şi spune mămucă-ta vorbe bune şi să-i spui aşa, că noi ne-am dus tot înainte ş-am coborât la Moldova şi spre târgul Folticenilor. De-acolo se vede că trebuie să ne ducem şi mai înainte, până la Prut, în ţinutul Botoşanilor.

— Mulţămesc şi eu, a răspuns Neculăieş.

S-a dus la deal pe iapa lui pântecoasă, călărind pe deşelate, numai pe-o cergă miţoasă. Avea pe el cojoc strâns pe trup c-un capăt de funie şi-n cap o căciulă mare.

Gheorghiţă îl privea râzând cum se duce.

Vitoria a fost îndată în crâşmă la domnu Iorgu Vasiliu. Aici urmau să facă popas mai îndelung, să se hodinească, să mănânce.

Domnul Iorgu Vasiliu părea om aşezat, căci purta ochelari şi scria într-un catastif. Avea chelie, ceea ce dovedea munten-cei că era şi prea învăţat. Cu mâni cam scurte şi groase îşi potrivi împrejurul pântecelui pestelca albastră. Deci era un om care, pe lângă rânduiala scrisului, avea şi plăcerea curăţeniei. De o parte şi de alta a rafturilor de scânduri, umplute cu gărăfi în rânduri strânse, alte rafturi şi saltare se înşirau, bucşite de toate bunătăţile pământului.

A scos muntencei dintr-o putină o scrumbie bună, ţinând-o atârnată de coadă cu cleştele delicat al degetelor. A aşezat-o cu grijă pe o coală de hârtie, pe o măsuţă curată şi bine frecată. A adus o pânişoară călduţă încă. Dintr-un butoiaş a umplut cu bere spumată două pahare năltuţe.

„Bun lucru berea, după trudă şi când ţi-i foame...” se gândea femeia. Gheorghiţă nu era obişnuit cu asemenea băutură. O gustă şi o împinse deoparte. I se părea că a început să se amărască.

Domnu Iorgu Vasiliu se purta uşor în pantofi de pâslă şi răspundea cuviincios la orice întrebare. Erau singuri; nu se mai aflau alţi muşterii în prăvălie. Soarele bătea pieziş în ferestre. Era la un ceas

după amiază şi vântul i se părea Vitoriei că a contenit. Când se încredinţa că faptul e adevărat, simţi nelinişte. Totuşi se întoarse la datorie.

Ca o meşteră încercată şi iscusită, aduse vorba despre afacerea ei.

Statornicind bine anul şi luna şi cumpănind cu luare-aminte şi ce era însemnat în condică, negustorul stătu şi cugetă îndelung şi găsi şi-n amintirea lui întocmai ce i se cerea să ştie, că într-adevăr, în cutare zi, din cutare lună, au trecut oi. „Atuncea ş-aici e bine şi mergem mai departe... “ se gândea Gheorghiţă.

Însă Vitoria nu putea să se mulţămească numai cu asemenea răspuns. Mai avea nevoie să i se lămurească toate despre stăpânii oilor. Fireşte, întăi au trecut oile, cu ciobanii, cu gospodăria, cu cânii, cu asinii, iar după aceea s-au arătat şi stăpânii.

— Aşa este, se învoi, după cugetare adâncă, domnu Vasiliu. După aceea au venit şi stăpânii.

— Întăi au făcut, şi oile şi ciobanii, popas. Ciobanii au aşteptat pe stăpâni.

— Nu, scutură din cap domnu Vasiliu. Ciobanii au apucat în treacăt câte-o pane. S-au dus înainte.

— Şi stăpânii au sosit pe urmă, nu-i aşa? Erau călări.

— Întocmai, au sosit pe urmă, cum spui, călări. Amândoi au descălecat şi le-am dat o gustare - ca şi dumneavoastră. Scrumbie, pane şi bere. La mine, aceste articole sunt de prima calitate. Am deprins a le aduce de demult, de când lucrau sus, la poduri şi şosea, italienii.

— Nu erau doi, zise cu linişte Vitoria. Erau trei.

— Ba erau doi.

Vitoria clipi din ochi asupra unui întuneric care-i izbucnise înăuntru. Domnu Iorgu Vasiliu îşi repetă afirmarea. Ca şi cum întunericul care se iscase în ea avea să se deschidă, muntean-ca stătu aşteptând şi cugetând. Acuma vedea adevărat şi bine că vântul a contenit. Căzuse jos, în vale, şi amuţise şi el. Semnul era vădit. Mai înainte nu putea trece. Trebuia să se întoarcă îndărăt. Nu avea în ea nici cea mai mică îndoială că, între cei doi, Nechifor nu se afla. Pân-aici nu ajunsese, aici nu se mai găsea nimic viu din el.

— Doi erau? întrebă ea cu luare-aminte şi linişte. Era unul mare, cu buza de sus crăpată ca la iepure, şi altul mititel şi negricios.

— Într-adevăr, încuviinţă domnu Vasiliu. Aceştia erau: oameni pe care mi se pare că-i cunosc. Sunt de-aici, de pe-o vale. Pe cel cu buza, chiar Iepure îl cheamă. Adică nu: tocmai pe celălalt mărunt îl cheamă Iepure. S-au dus după oi.

— Şi nu ştii dacă s-au întors?

— După ce şi-au aşezat oile la iernatic, trebuie să se fi întors. Pe celălalt îl cheamă Calistrat Bogza.

— Pe care?

— Pe cel cu buza crăpată. Îţi spun că erau doi ş-acuma văd că le ştiu şi numele. De ce-mi vorbeşti dumneata de trei?

— Vorbesc şi eu, îngână cu ochii pe jumătate închişi femeia, dar acuma înţeleg că erau atâţia câţi spui.

În întuneric, începea să i se facă lumină. La Sabasa fuseseră trei. Dincoace, peste muntele Stânişoara, la Suha, Nechifor Lipan nu mai era. Se înălţase deasupra? Căzuse dedesubt? Aici, între Sabasa şi Suha, trebuia să găsească ea cheia adevărului. Nu i se părea nici greu; căci Calistrat Bogza şi tovarăşul său puteau fi găsiţi la casele lor, ori în valea din dreapta, ori în valea din stânga. Întăi şi întăi de la ei trebuia să afle dacă Lipan s-a înălţat în soare, ori a curs pe-o apă...

Dumnezeu îi va fi păstrat urmele. Ea are datoria să se întoarcă şi să le găsească. Sfânta Ana i-a şi dat semn, poprind vântul şi întorcându-l pe crângul său.

XII

¥

Semn nu era numai unul. Începeau să se dovedească şi altele.

Se deschise uşa din fund, cu geam mic rotund la înălţimea capului, prin acel geam trecuse de câteva ori o privire de ochi ager. Acel ochi şi cu tovarăşul lui, împreună c-o faţă rotundă şi c-un trup revărsat din sâni şi din şolduri, se arătară în umbră. Domnu Iorgu Vasiliu se retrase pe cât putu, făcând loc fustei creţe şi înfoiate a soţiei sale. Munteanca îndată îşi dădu seama că trebuie să fie cu luare-aminte faţă de o fiinţă atât de albă, atât de largă, cu colţuni roşi şi cu papuci cu talpă, care clepăiau uşor.

— Dumneata îți aduci foarte bine aminte de toate... zise ea către soțul său, luând loc pe scaun; numai numele unuia dintre gospodari nu înțeleg cum l-ai prăpădit. Nu l-ai scris în condică?

— Nu. Îl am scris numai pe Bogza. Celuilalt știu că-i zice Iepure.

— Nu se poate, răspunse gospodina. Iepure e porecla tot a lui Bogza, pentru că i se văd dinții de sus prin despicătura buzei, iar celuilalt îi spune Ilie Cuțui, precum toată lumea știe. Nu-i cunoaștem noi? Nu stau în vale la Doi Meri?

— Tare mi se pare că ai dreptate, nevastă, zise negustorul, râzând, cu admirație, către oaspeți.

— Sunt prea mulțămitoare cucoanei pentru lămurire, vorbi Vitoria, c-un fel de umilință care puse în mare uimire pe Gheorghiță.

Soția domnului Vasiliu se așeză mai bine pe scaun și-și îndesă bărbiile în piept.

— Dumneata, femeie, îl urmărești pe careva dintre dânșii pentru o datorie? Se poate, căci s-au umflat și s-au lățit ca broaștele în tău. Eu îs oleacă de neam cu nevasta lui Bogza. De-o bucată de vreme se semețește și nu mai calcă pe-aici. „Da' ce-i, Ileana, zic, ai uitat drumurile vechi și obrazurile prietinilor?" „Nu, dar n-am timp și-s tare ocupată." Când o auzi așa, să nu crapi? N-are vreme, și ea toată ziulica ba la primăreasă, ba la preoteasă. Îți datorește pe oile de astă-toamnă? Vitoria stătu mută, privind-o ațintit. Apoi vorbi încet, anume pentru soția lui domnu Vasiliu.

— Că-mi datoresc ceva - ori unul, ori altul, se poate; dar nu știu cât și cum.

— De ce? Bărbatul dumitale nu le-a vândut oile?

— Asta n-am de unde cunoaște.

— Nu ți-a spus?

— Cum să-mi spuie? Cei care nu-s de față vorbesc? Eu, de astă-toamnă, cucoană dragă, îs ca și văduvă.

— Te-a lăsat?

— Nici asta nu cunosc. Dumnezeu știe.

Soția negustorului întrebă în șoaptă, ca și cum ar fi fost ele singure:

— Cum te cheamă pe dumneata?

Munteanca îi dădu răspunsul și află îndată și numele gazdei.

— Dragă Vitorie, urmă negustorita cu dulce glas și pe același ton de doi; eu trebuie să-ți spun dumitale ce am aflat de la femeia celuilalt, a lui Ilie Cuțui. Ș-aceea - Gafița - e o fudulă și se crede frumuseța lumii, pentru că bărbatu-său o poartă gătită. Frumoasă i s-a fi pârând lui, dar nu este. Iar Cuțui e un îmbrobodit. Ea face și el nu știe; ca și cum l-ar descânta. Să se ieie cu cealaltă, a lui Bogza, de mână. Tare se mai uită galeș una la alta și-și vorbesc parcă le-ar fi limbile unse cu miere; dar dacă ar putea și-ar scoate ochii.

— De ce, dragă cucoană Mărie?

— Nu mai pot de bine. Le-a căzut din cer avere. La primăvară le fată alte sute de oi la Prut. Bogza umblă numai beat și cu căciula pe-o sprânceană. Când vine de la crâșmă plin ca o bute, o grămădește într-un colț ș-o bate.

— Pe cine, dragă cucoană Mărie?

— Pe Ileana.

— De ce?

— Așa. Dă dovadă că-i bărbat și e în putere. Dar ei nu-i pasă. Are cu cine petrece.

— Dar celălalt?

— Cuțui. Bea ș-acela, însă mai puțin. Și umblă pe lângă Gafița în patru labe ca un cățel. De la Gafița am aflat ce zice Cuțui despre oi. Zice că le-au cumpărat el și cu Bogza de la un oier de departe. I-au pus în palmă toți banii și el le-a lăsat lor toate oile.

— Așa. Dar acel muntean ce-a făcut? S-a dus acasă la el la Tarcău? Nu s-a dus. A căzut undeva bolnav? Nu s-a aflat. S-a pus să-și cheltuiască paralele cu una cu ochi verzi de pe-aici — poate știi dumneata, ori poate știe altcineva. Nu s-a aflat nici de asta? Atuncea ar fi bine să-i întrebăm pe dânșii; să-mi deie ei o știință. Să mă îndrepte unde să-l găsesc. Poate să le fi spus lor un secret.

— Or ieși la întrebare ș-om vedea ce-or spune. Ș-apoi, după spusa asta, om vedea dacă nu pică jos fudulia unor muieri.

Femeile schimbaseră singure și cu multă însuflețire aceste vorbe. Domnu Iorgu Vasiliu își închisese catastiful și le privi pe rând cu îngrijorare.

— Stați, fraților și surorilor, cuvântă el; la ce vă gândiți? D-apoi se poate una ca asta, să bănuiți dumneavoastră de cine știe ce, poate de moarte de om, pe niște gospodari pe care toată lumea îi știe de treabă și la locul lor? Averea pe care o au e câștigată cu cinste. Cum ar fi cutezat să lovească și să jefuiască? Asta o fac hoții de drumul mare, iar nu niște gospodari din Suha.

— Hm! se cruci soția dumnisale, făcând semnul sfânt; cum îți vine dumitale să vorbești astfel? Cine-a pomenit de moarte și de jaf? Dar să mă ferească Dumnezeu să cred una ca asta. Și nici nevasta asta nu poate crede. Dar se cuvine să se înfățișeze, să deie samă unei femei sărmane, care umblă prin

lume ca o văduvă, să-i arate cum au cumpărat oile, să-i dovedească ce parale au dat, să-i spuie pe ce drum şi înspre care parte de lume a apucat acel oier cu numele Nechifor Lipan. Nu se cuvine?

— Ba se cuvine. Să se ducă să-i întrebe. Acesta-i dreptul femeii.

— Atuncea ne-am înţeles. Vrasăzică avem dreptate să facem întrebare. Iar eu aş da oleacă de sfat ş-aş spune aşa: Dragă Vitorie, nu te duce singură, numai cu feciorul dumnitale, în loc străin, într-o singurătate ca la Doi Meri. Poate nu-i găseşti acasă. Dacă-i găseşti, pot să se supere că le ceri asemenea socoteală. Dumnealui soţul meu zice că ei ar fi pălit pe oier. Pot să te pălească şi pe dumneata.

Domnu Vasiliu asculta cu gura căscată.

— Am spus eu asta?

— Se înţelege c-ai spus. Dar chiar dacă n-ai fi spus, eu socot că mai bine este să le trimitem vorbă c-un argăţel al nostru şi să-i poftim pentru o chestie mare la Primărie. Dar să le spui că e o chestie mare care-i în interesul lor. Acolo oi fi şi eu de faţă. Dumneata ai treabă în prăvălie. Iar eu mă duc aşa cu nevasta asta. Să-i ţin de urât. Să-i arăt unde-i casa comunei. Să aibă şi ea un avocat ş-un martor. Vine tocmai de la Tarcău şi nu poate sta singură în loc străin împotriva unor cloncani ca Bogza şi Cuţui.

— De ce cloncani, nevastă?

— Aşa. Acu vrai să spui că nu-s cloncani? Ba-s cloncani.

— Fie şi cloncani; dar să nu cumva să răsuflaţi vreo bănuială. Un om cu mintea întreagă nu poate crede asemenea nebunii.

— Care nebunii? Nu poate crede pe nevasta asta că nu i-a venit acasă bărbatul?

— I-a venit ori nu, asta-i altă chestie.

— Aşa ţi se pare dumnitale, că-i alta? Mie mi se pare că alta nu-i. Prin urmare, dumneata pretinzi s-o legăm pe femeia asta şi s-o ducem la bolniţă căci e nebună?

— Am spus eu şi asta? se tângui cu groază domnu Vasiliu.

— Se înţelege c-ai spus. Aşa că să trimitem pe Ghiţişor să-i poftească la Primărie. Tare frumos are să-i întrebe nevasta asta, şi ei să răspundă de-asemeni.

În vreme ce flăcăuaşul cel subţiratic, cu gâtul lung şi cu obraz pistrui, pe care-l chema Ghiţişor, îşi tot aduna pe el părţile sumanului şi grăbea pe o potecă de-a dreptul peste un deal, soţia domnului Iorgu Vasiliu a poftit pe Vitoria la ea în odăiţă, dincolo de ferestruica cea rotundă ca să-i spuie o mulţime de lucruri despre fiecare din femeile mai cu moţ şi mai fudule şi care se socoteau mai frumoase din cuprinsul acelor meleaguri, cât băteau ochiul, ştiinţa şi veştile ei. Oricât de multe or fi fost acele muieri, fiecare cu cusurul ei, mai cu samă a lui Calistrat Bogza era mai vinovată că o făcuse maică-sa frumoasă, şi o lovea din când în când bărbatu-său, rânjind. Bine c-o bate; numai atât că-i fără de nici un folos. Numai primăriţa s-ar putea pune cu dânsa în privinţa rumenelelor, ba chiar şi o întrece, fiind mare meşteră. Cât despre farmece şi vrăji, nu este alta mai presus decât dăscăliţa. A ţinut într-o iarnă trei săptămâni o unguroaică numai pentru învăţături de acestea. Munteanca se supunea acestor valuri şi vânturi de vorbe şi le asculta cu supunere, fiind în totul de părerea cucoanei Măria. Ascultând c-o ureche, îşi lăsa cugetul să fugă şi să sfredelească în toate părţile.

Când s-a întors Ghiţişor, soarele era pe la toacă. Îndată l-a luat sub stăpânirea ei soţia lui domnu Iorgu Vasiliu. Să-i spuie dintr-o dată şi scurt dacă Bogza şi Cuţui erau acasă.

— Erau acasă.

— Şi când au auzit că-i cheamă cineva la Primărie, ce-au zis?

— N-au zis nimica. Bogza a rânjit. Cuţui a zis: bine.

— N-au cercetat, n-au întrebat?

— Ba da.

— Şi tu ce le-ai spus?

— Eu nu le-am spus nimic, precum am avut poruncă.

— Dar a lui Bogza ce făcea?

— Femeia lui Bogza? Nu ştiu, că nu m-am uitat pe fereastră.

— Nici pe-a lui Cuţui n-ai văzut-o?

— Nici.

— Nu spun eu? Se ţin de vizite.

— Ba a lui Cuţui era acasă; am auzit-o cântând, dar n-am văzut-o. Era acasă şi cealaltă. Am auzit-o cotrobăind prin pod. Bogza m-a întrebat cine a poposit aici, la han.

— Şi i-ai spus?

— Nu i-am spus.

Se înţelegea însă că i-a spus. Stăpâna l-a ruşinat pe Ghiţişor c-o privire într-o parte şi c-o răsfrângere de buze.

— Când au spus că vin la Primărie?

— Au venit o dată cu mine.

Vitoria îşi simţi inima răsărind. Cu multe vorbe şi cu mare grabă, cucoana Măria îşi puse încălţările, apoi trase pe mâneci caţaveica. Au lăsat pe Gheorghiţă ca s-asculte învăţături bune de la domnu Vasiliu ş-au fost amândouă în această vreme la Primărie. Acolo au găsit pe primar şi pe notar fumând şi stând la taifas cu gospodarii cei doi. Munteanca a fulgerat cu privirea prin geamuri. A intrat blândă şi supusă în urma ocrotitoarei sale.

Glasurile groase şi tari au tăcut. Fumul de tutun s-a ridicat în bagdadie. Vitoria s-a uitat ş-a cunoscut pe Calistrat Bogza. L-a cunoscut şi pe cel mărunt şi negricios. Primarul şi notarul, oameni bine hrăniţi şi groşi, erau îmbrăcaţi orăşeneşte.

— Dumneata trebuie să fii nevasta lui Lipan, a luat cuvântul cel dintâi, râzând, Bogza.

Vitoria se uita în altă parte, dar îl vedea. A dat din cap, încuviinţând.

A aşteptat să vadă ce se mai spune.

— Ai venit după vreo datorie? Eu, pe cât ştiu, am plătit lui Lipan toţi banii. Poate Cuţui să-i fi rămas ceva dator.

— Nu-i datoresc nimica, răspunse Cuţui, serios. Calistrat Bogza rânji iar:

— Atuncea poate ai venit să ne vezi cum trăim noi aici la Suha. Mulţămesc lui Dumnezeu, trăim bine.

Munteanca oftă:

— Alţi oameni, într-adevăr, trăiesc bine şi-i văd împăcaţi. Numai pe mine m-a alungat de-acasă supărarea.

— Aşa? Din care pricină, mă rog dumnitale? Spune, să vedem dacă-ţi putem fi de vreun folos. De asta ne-ai chemat dumneata, nevastă?

Bogza se miră, privind c-o uşoară veselie pe notar şi pe primar, care se mirau şi ei. Vitoria tăcu, plecând fruntea. Se amestecă nevasta lui domnu Iorgu Vasiliu:

— Dumneavoastră nu ştiţi, oameni buni, că nevestei acesteia încă nu i s-a întors bărbatul acasă?

Bogza îi întoarse o privire de mirare. Ea îşi zbătu pleoapa stângă. El zâmbi numai dintr-un colţ al gurii:

— Ei, şi dacă nu i s-a întors acasă bărbatul, ce-i putem face noi?

— Nu-mi puteţi face nimica, vorbi cu blândeţă Vitoria, fără să ridice fruntea. Ca o femeie năcăjită ce mă aflu, am venit la nişte prietini să-i întreb şi să-mi spuie: când s-au despărţit de Nechifor Lipan, ce vorbe au grăit? încotro l-au văzut că se duce? Poate-a spus ceva din care aş înţelege unde să-l caut.

Bogza îşi vârî manile în chimir şi se uită înduioşat la nevasta lui Lipan/

— Ce-aş putea să-ţi spun? zise el săltând din umeri. Pe drum, venind de la Dorna, ne-am înţeles asupra vânzării oilor. I-am numărat paralele. A dat o parte Cuţui care-i de faţă. Altă parte am dat eu. Ne-am despărţit. Lipan încă arăta grabă mare.

— Dac-aş putea să ştiu unde s-a întâmplat asta... suspină Vitoria.

— Vrai să ştii unde s-a întâmplat asta? Pe drum.

— În care loc anume?

— Dumneata vrai să ştii cam multe, râse Calistrat. De unde vrai să ştiu chiar în ce loc? Pe cât ţin minte, ne-am oprit la Crucea Talienilor.

— Şi după ce i-aţi plătit, în care parte a apucat?

— Cum în care parte? S-a întors înapoi. S-a dus spre casa lui.

— Nu te supăra, domnu Bogza, zise Vitoria. Am vrut să ştiu dacă nu cumva a spus vreo vorbă, că ar avea de gând să nu se întoarcă acasă.

— Nu mă supăr, nevastă, măcar că mie asemenea întrebări multe şi mărunte nu-mi plac. Poate ai cumva vreo bănuială, spune curat. Nu umbla împrejur ca o albină care tot vra să împungă.

— Vai de mine şi de mine, se împotrivi munteanca, făcându-şi cruce; să mă ferească Dumnezeu sfântul de un gând rău, ori de o bănuială. Vrau să ştiu numai dacă aţi înţeles de la dânsul ceva.

— N-am înţeles nimica, îşi răsuflă Bogza rămăşiţa de supărare. I-am dat paralele şi s-a dus în treaba lui.

— La Crucea Talienilor?

— Da. Precum am spus.

— Şi oile erau trecute înainte?

— Ca totdeauna.

— Vrasăzică un cioban, ori un baci, nu l-a mai văzut. Putea să-i lepede aceluia un cuvânt.

Vitoria oftă şi rămase în aceeaşi poziţie, cu fruntea plecată, încercând a sfredeli duşumeaua cu beţişorul pe care-l luase de la crâşmă.

Atunci intră în vorbă, cu oarecare nepăsare, soţia lui domnu lorgu Vasiliu.

Se uită întâi la portretele de pe păreţi, apoi făcu iar semn din geană, arătând încă o dată prin asta că ea nu poate fi părtaşă la vreo nebunie ori vreo prostie a unei femei străine.

— De la cel care nu ştie, femeie, nu poţi cere o căruţă de vorbe.

Bogza începu a râde către ţigara pe care o răsucea şi dădu din cap: Aşa-i.

— O femeie îţi poate spune mai multe. Un bărbat tace. Dar poate or şti alţii, cu care soţul dumnitale s-a văzut după aceea. Or fi crâşmari la care a făcut popas la întoarcere. Or fi poate din cei care au fost martori la învoială şi la numărătoarea banilor.

Vitoria înălţă domol fruntea. Bogza îşi aprinse ţigara, trase şi dădu drumul pe nas fumului.

— Aşa că atâta-i, încheie el. Ce-am ştiut şi mi-am adus aminte, am spus. Poate Cuţui să mai ştie ceva.

— Eu nu mai ştiu nimica.

— Dac-a fost un cioban de faţă, îi poţi seri şi-l poţi întreba, stărui nevasta lui domnu Vasiliu către Vitoria. Dac-a fost vreun om străin, poţi să te duci să-l cercetezi, numai să ştim anume cine-i.

— Să vedem; dacă mi-oi aduce aminte, i-oi spune şi asta... primi Calistrat. Dar eu, femeie, mai degrabă mă gândesc la alta. Să nu se fi săturat el de vechi, şi să fi căutat nou.

— Cum spui dumneata, domnu Calistrat?

— Şi-a fi găsit altă femeie, rânji Bogza. Cei de faţă zâmbiră.

— Asta se poate, primi munteanca, zâmbind şi ea palid; numai să nu fie cea cu dinţii rânjiţi.

Bogza pufăi şi zvârli ţigara. Urmă o tăcere. Femeile se îndreptară spre uşă.

— Domnu Bogza, vorbi din vârful buzelor Vitoria; dumneata fii bun şi nu te supăra, ca unul care ai fost prietin cu Lipan. Eu voi mai trece pe la dumneavoastră. Dacă vă mai aduceţi aminte de ceva, îmi spuneţi.

— Fie ş-aşa, răspunse Bogza. Te duci?

— Mă duc, ce să fac? Musai să-l caut, că numai unul am. L-am căutat pe drumul mare, acuma am să-l caut pe poteci, ori prin râpi. Sfânta Ana de la Bistriţa are să mă îndrepte unde trebuie.

Toată sară aceea Gheorghiţă a rămas ucenic la domnu Iorgu Vasiliu; iar soţia lui domnu Iorgu Vasiliu şi cu Vitoria lui Lipan au stat la sfat în odăiţă punând la cale alte cercetări. Nevasta lui domnu Vasiliu s-a arătat foarte doritoare să se ducă în persoană la faţa locului, acasă, atât la Bogza, cât şi la Cuţui, să vadă mai întâi frumuseţile lumii, ş-al doilea să cumpănească deşteptăciunea cu frumuseţea, să vadă care-s mai uşoare. Dacă nici prin femei nu se va putea scurma somnul bărbaţilor, vorba lor la beţie, mărturisire în mare taină încredinţată numai nevestei — apoi atuncea, unde-i întuneric să lămurească Dumnezeu. Mai mult decât e în stare, omul nu poate face.

— Lipan avea o vorbă, grăi Vitoria, cu privirea ei de vis.

— Care vorbă?

— Nimene nu poate sări peste umbra lui. Aceasta-i şi pentru noi; poate şi pentru alţii.

— Adevărat cuvânt, bun cuvânt.

Vitoria închise ochii, zguduită. Din întunericul lui, în care se depărta, pentru întâia oară Lipan se întorsese arătându-şi faţa şi grăind lămurit numai pentru urechile ei.

În vremea nopţii ş-a somnului, această vedenie s-a mai produs o dată. S-a adeverit şi altă aşteptare a muntencii. Vântul a pornit din nou, venind acuma de către miazăzi. Potrivit sfaturilor şi hotărârilor, mama şi feciorul au lăsat cojoacele cele grele şi o parte din tărhat la hanul lui domnu Iorgu Vasiliu şi au trecut pe câteva zile dincolo de munte, la Sabasa. Cucoana Măria făcuse îndemn pentru anume cercetări şi lămuriri. Vitoria îşi urma un gând tainic al ei.

Soarele îşi slobozise iarăşi puterile. Urcând şoseaua cea mare şerpuită peste Stânişoara, Vitoria şi Gheorghiţă auziră glasul puhoaielor. Acest zvon creştea mai ales când treceau peste arcurile marilor poduri de piatră, deasupra prăpăstiilor.

Coborâră în Sabasa o dată cu apele drumului şi acolo poposiră la altă gazdă şi alţi prietini - la domnu Toma. Pe cât era de mititel domnu Vasiliu, pe-atâta era de mare şi de pletos domnu Toma. Iar nevastă-sa, Catrina, era mărunţică; dar tot aşa de vorbăreaţă ca cucoana Măria. Numaicât toate le spunea încet şi mai tainic. În clipă mărturisise Vitoriei că viaţa toată se temuse de omul ei. Măcar că ştia pe de rost *Alixăndria* şi *Visul Maicii Domnului* mai bine şi mai frumos decât un călugăr şi se închina cu smerenie dimineaţa şi sară la icoane, domnu Toma avea dese tulburări de mânie şi atuncea împungea cu fruntea în toate părţile ca un *inorog*. (*Inorog* — animal fabulos cu corp de cal, cap de cerb şi un corn în frunte.) Cu toate acestea nu era om rău. Îndată-i trecea şi-şi aducea aminte că n-a băut în ziua aceea un pahar de vin.

Stând la masă şi la sfat cu prietinii aceştia din Sabasa, Vitoria le povesti ce făcuse, ce văzuse şi ce aflase la Suha, în partea cealaltă a muntelui. Le ceru şi lor sfat şi făcu o rugăminte anumită.

Sfaturile lor, destul de multe şi de încurcate, le ascultă cufundată în gândul ei, fără să le audă. Iar pentru rugămintea pe care o făcuse, s-a sculat domnu Toma şi s-a arătat gata s-o însoţească pe femeia lui Lipan în lungul satului. Şi-a pus cojocelul cel nou; şi-a trecut palmele peste plete în două părţi potrivindu-şi căciula deasupra, şi, căutând după uşă toiag, a ieşit în uliţă, cu femeia străină după el.

Vitoria adusese cu dânsa bețișorul alb cu care încercase a sfredeli dușumeaua primăriei de la Suha. Îl purta cu dânsa subsuoară ca pe ceva folositor, deși nu-i era de nici un folos. Trecură în lungul unui drum năboit de apa dezghețului. Oamenii stăteau închiși în căsuțele lor sub munte și sub vânt - și arare se arăta unul pe prispă, în lumină, privind la trecători.

— Apoi după ce-or curge și aceste ape, zise domnu Toma, au să iasă toți din bârloguri. Acu datina munteanului e să doarmă. Se știe că cel mai dulce somn e-n luna lui mărțișor.

Din trecere, Vitoria se oprea la unele porți, privind pe deasupra.

— Mai avem, mai avem, grăi domnu Toma, scuturându-și căciula.

Cotiră pe o hudiță sub o râpă. În fund sta închisă o gospodărie bine întocmită. Cum ajunseră la zaplazul de scânduri, domnu Toma bătu cu toiagul în poartă. Îndată răspunseră cânii. Vitoria se grăbi să treacă înainte și împinse portița. Își trase de la subsuoară bețișorul, ca să se apere. Domnu Toma păși în urma ei, întinzând cu luare-aminte gâtul într-o parte, ca să vadă ce se întâmplă.

Trei câni năvăliră cu zăpăituri supărate. Deodată, cel mai mare, din mijloc, se opri. Statură și ceilalți; apoi se răzlețiră, lătrând din laturi. Cel din mijloc stătea neclintit și ațintit. Era un dulău sur și flocos, cu urechile și cu coada scurtate, după moda din munte a ciobanilor.

Vitoria își trecu bețișorul în stânga și întinse spre el mâna dreaptă.

— Lupu!

Strigase c-un glas pe care abia îl auzi domnu Toma. Totuși strigase din toate puterile ei lăuntrice.

Cunoscând-o, cânele lui Lipan veni drept la dânsa și i se așternu la picioare. Scheună încet, plângând; înălță botul și linse mâna care-l mângâia. Femeia avea în ea o sfârșeală bolnavă și-n același timp o bucurie, găsind în animal o parte din ființa celui prăpădit.

XIII

¥

Deși știa despre ce-i vorba, domnu Toma se arătă mirat. Nu-i venea să creadă că asemenea întâmplări pot avea loc; să vie o nevastă de pe Tarcău și să găsească aicea, în Sabasa, cânele bărbatului ei. Tot așa de mirat păru omul de gazdă, când văzu că într-adevăr cânele răspunde la numele pe care i-l da nevasta și o cunoștea de stăpână cu mare bucurie. Dând lămurire la întrebarea nevestei, arătă că acest câne de pripas a venit la gospodăria lui astă-toamnă, din râpile muntelui. L-a văzut dând târcoale; pe urmă s-a suit pe-un colnic ș-a urlat, cum urlă cânii în singurătate. A coborât și s-a așezat în preajmă, supunându-se cu pântecele la pământ. Munteanul a înțeles că poate să fie un câne rătăcit de la ciobanii care au irecut cu oile. L-a judecat deștept și vrednic după înfățișare și a strigat la nevastă să-i caute o bucată de mămăligă rece. I-a dus mămăliga aproape și i-a lăsat-o. El s-a apropiat și a mâncat-o lacom, din două înghițituri. A venit la poartă, așteptând să i se deie drumul. Gospodarul a deschis poarta. El a intrat ș-au năvălit asupra lui cei doi câini vechi de casă. Fără a fugi, fără a năvăli asupra lor, fără a arăta colții, numai puțintel arcuindu-se, și-a dat el înțelegere cum că ar fi un pribeag care caută stăpân și tovarăș. A trecut spre șură. L-au primit astfel și cânii. Oamenii de casă i-au dat numele Pripas, pe care el l-a înțeles - și s-a purtat toată iarna cu vrednicie, străjuind în vremea nopții în patru părți a ogrăzii și plătindu-și cu dreptate hrana.

Acuma, se învoia gospodarul, dacă femeia asta și-a găsit cânele și-i trebuie, poate să și-l ieie, dând numai cuvenita mulțămire gazdei. El nu se pune de pricină, aflând mai ales că-i vorba de un gospodar stăpân de oi, care s-a prăpădit și nu se mai găsește. În cele dintâi săptămâni, în unele după-amiezi, dulăul era fugar. Se ducea în munte, căutând parcă ceva. Din cât spune nevasta de la Tarcău, se vede că-și căuta stăpânul. Se ducea poate unde zăcea leșul, într-un loc singuratic și pustiu. După ce au venit ninsorile și s-a pus omăt, cânele s-a mai liniștit. Tot se mai duce până la colnic. Acolo stă pe gânduri; după aceea se întoarce acasă. Mintea cânelui nu-i ca a omului. Se vede că a uitat drumul, dacă într-adevăr se ducea până la stăpânul lui mort.

În gândul acesta care-i venise dintr-o dată, să caute cânele, Vitoria cunoscu altă binecuvântare. De unde-i venise gândul? Fără îndoială de la Nechifor Lipan. El - se înțelegea lesne - nu mai era între vii cu trupul. Dar sufletul lui se întorsese spre dânsa și-i dădea îndemnuri. Era ș-o hotărâre mai de sus — către care inima ei întruna sta îngenuncheată.

Desfăcu năframa și dădu omului mai mult decât aștepta. Gospodarul crezu că se înșeală el; pe urmă își închipui că se înșela nevasta. Desfăcu la vedere cele două bancnote de câte o sută de lei. Nevasta nu se înșelase, le împinse spre el, înnoindu-și mulțămirea.

Cânele o urma supus, scheunând din când în când moale. Atunci se apleca dintr-un umăr și-i mângâia creștetul cu palma, îl întreba în gând dacă are să-i fie de folos. Nu avea nici o îndoială că are să-i fie de folos, deoarece nu se îndreptase către el fără hotărârea altor puteri.

Ține cânele cu dânsa şi-l poartă de câteva ori în munte, până ce şi-a aduce aminte ş-a cunoaşte iarăşi locurile. Poate are să întârzie cu voia lui Dumnezeu, până ce se va mântui zăporul şi se vor scurge puhoaiele. Atunci, de pe costişă pe costişă şi din râpă în râpă are să caute oasele şi armele. Calul nu s-a văzut. Poate-a fost dus de duşmani la iarmaroacele de la câmp. Ori poate a fost şi el prăvălit şi zdrobit şi l-au ciugulit, ca şi pe stăpân, corbii. Acuma vede că chiar de la începutul începutului a înțeles această durere a vieții ei; chiar de aceea, din întâia clipă, i-a stat inima ca în cleşte. Mai bine astfel, într-o privință: să-l ştie mort, decât părăsit de casa lui, în brațele alteia şi-n aşternut străin. Dar dacă i-a fost lui Nechifor scrisă asemenea soartă, pe care nimica n-o poate înlătura, Dumnezeu, prin sfânta de la Bistrița, a adus-o pe dânsa, Vitoria, pe căi cotite, tocmai unde trebuia ca să-şi găsească pe cel drag, să-l ridice din locul pieirii şi să-l puie în pământ sfânt, cu toate rânduielile ştiute.

Acuma, după nişte sfaturi ale soției domnului Vasiliu şi după învățătura lui domnu Toma, îi rămânea să mai facă un drum până la Borca - să întrebe pe cale, ş-acolo, încă o dată, dacă Lipan n-a fost zărit cumva întorcându-se din Stânişoara. Dumnealui, domnu Toma, nu l-a văzut. Dacă s-ar fi întors, n-ar fi lipsit a face la crâşmă popas. Cine-a făcut o dată popas într-un loc ş-a găsit că-i bun acel popas - apoi se abate ş-a doua oară. Chiar dacă nu i-i foame, poate i-i sete. Dacă nu-l aduce foamea, nici setea - vine din prietinie. Nechifor Lipan a trecu o dată. Domnu Toma l-a văzut ducându-se - călare între ceilalți doi munteni. Înapoi, venind cu fața, nu s-a mai arătat. S-a bucurat şi Gheorghiță de câne şi, după hotărârea maică-sii, l-a pus în lanț, ținându-l alăturea de el şi de cai. În vremea cinei, s-a sculat domnu Toma, cât era de mare, şi-a scuturat pletele şi şi-a mai adus aminte că altădată, pe când era el copilandru, s-a mai întâmplat asemenea faptă, tot în aceste părți, în singurătățile Stânişoarei. Iar cine ucide om nu se poate să scape de pedeapsa dumnezeiască. Blăstămat este să fie urmărit şi dat pe față. Dator este să-l urmărească omul; rânduit este să-l urmărească fiarele şi dobitoacele. Dacă ai cunoaşte înțelesurile vântului şi a țipetelor de paseri, şi a scheunatului dihăniilor, şi a umbletului gângăniilor, şi a tuturor urmelor care sunt, dar nu se văd dintr-o dată, atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat. De ajuns tot trebuie să ajungi la el, însă mai târziu. De aceea, ca un om cinstit şi săritor la năcazul altuia, domnu Toma nu stă deloc la îndoială să puie iapa la căruță şi s-o ducă el singur până la Borca pe Vitoria şi s-o întoarcă înapoi în Sabasa, oprindu-se întruna şi cercetând pretutindeni.

Îndoiala putea fi pân-aici. Acuma nu mai este. Lipan a rămas prăpădit între Sabasa şi Suha.

După această hotărâre dată de domnu Toma, jupâneasa Catrina, nevasta lui, a prins a lăcrima şi căina pe Vitoria. Dar munteanca de data asta socotea că nu mai are de ce plânge. Avea de căutat, de găsit şi de rânduit. De plâns, a plânge mai pe urmă. Acuma n-are vreme.

Încălecând cu Gheorghiță, a trecut iar la Suha. Lupu a mers cuminte în lanțug. Clocoteau pretutindeni puhoaiele şi bătea vânt cald. În popasul de sus au stat ş-au ascultat cum pocneşte ghiața într-un pârău din vale, cine ştie unde. Treceau corbi, treceau pajuri. Nu i-au dat nici o înştiințare.

Au ajuns, sară, la hanul lui domnu Vasiliu. Vitoria ştia că acolo are să găsească ceva. Într-adevăr, a găsit.

În sat la Suha, se stârnise oarecare zvoană. Spuneau unii şi alții că ar fi nevoie să vie vreun judecător de la târg, să cerceteze cum a fost cu vânzarea oilor. Să vadă dacă se află hârtia lor de cumpărătură de la Dorna, şi dacă gospodarii din Suha au chitanță de paralele pe care le-au dat lui Lipan. Nu spune nimene că asemenea gospodari cu vază ar fi în stare a săvârşi o faptă rea, dar e bine să-şi arate îndreptările. Afară de asta, a mai spus nu ştiu cine că numaidecât cinstiții gospodari trebuie să arate martorul ori martorii care s-au găsit față la vânzare şi la numărătoarea banilor. E la înțelegerea orişicui că numai asemenea străin ori străini, care s-au aflat de față, au putut să urmărească pe Lipan, să-l lovească şi să-i răpească banii oilor. S-ar putea ca aceşti martori să fie cu totul necunoscuți. Nici Calistrat, nici Ilie Cuțui nu i-au văzut pân-atunci, nici de-atunci. Chiar dac-ar fi aşa, să arate ce înfățişare aveau, ce cai şi ce straie. Din puțin, se pot afla multe şi făptaşii ies la iveală.

— Dar mai este una, dragă Vitorie, urma cu fierbințeală cucoana Măria a lui domnu Iorgu Vasiliu. Închipuieşte-ți dumneata că, de la o zi la alta, nevasta lui Bogza şi-a adus aminte de mine şi a venit aicea în vizită. Eu nu i-am dat apă cu dulceți şi cafea, ca la cucoana primarului, dar am poftit-o să şadă. Şi ce-ți pare dumnitale, dragă Vitorie, iaca m-a înştiințat că suntem rude şi vine la mine să mă întrebe de unde se împrăştie asemenea proaste zvonuri asupra soțului său. „N-am de unde şti, draga mea, zic. Poate să fie unii din prietini, din dragostea cea mare care o au asupra voastră." După asta văd că începe a mă ispiti de departe dacă s-a dus munteanca de la Tarcău şi ce gânduri are. I-am răspuns că n-ai nici un gând; că umbli aşa prin lume jelindu-ți bărbatul. Atuncea a lăcrimat şi Ileana şi i-a părut tare rău că l-ai chemat pe gospodarul ei la Primărie, ca să iasă pe urmă în sat vorbe. Mai bine era dacă te duceai la casa lor. Găseai un pahar de vin ş-o vorbă bună - ş-un ajutor de la bărbatu-său, ca să descoperi pe făptaşi, dacă sunt. - „Făptaşi sunt, zic eu. Nu mult, ş-avem să-i cunoaştem. Iar munteanca, zic, rău a făcut că n-a venit la voi să ceară sfat şi ajutor."

Cucoana Măria surâdea subțire. Zâmbi şi nevasta lui Lipan, în tăcere.

— Vrasăzică s-a dus cum a venit, urmă soţia domnului Iorgu Vasiliu. Nu trece, draga mea, un ceas şi văd venind părechea.

— A venit şi Gafiţa?

— A venit şi Gafiţa lui Cuţui. Asta umblă gătită mai luxos decât cealaltă, dar e mai proastă. A venit şi ea să întrebe de una, de alta. I-am spus eu felurite lucruri. Am lăudat-o pentru straie şi pentru frumuseţă; numaidecât i-am arătat mare părere de rău de vorbele care le scorneşte asupra ei prietina cea mai bună pe care o are. Nu-i spun cine-i, ca să nu vâr intrigă; da-i bună prietină şi nevastă de tovarăş. „Va fi fiind Ileana?" „Nu-i Ileana, zic moale." „Ba-i Ileana, văd eu că nu te poţi preface. Şi ce spune, mă rog, pe conta mea, nevasta lui Bogza?" „Mai întâi nu-i Ileana lui Bogza, răspund; al doilea nu spune cine ştie ce, fără decât că ştie tot satul cine vine la dumneata, noaptea, când ţi-i bărbatul dus după oi." La asemenea vorbă dulce, a ţipat de-a răsărit bărbatu-meu pe scaun în prăvălie. „Spune ea asta? ea, care-i o slută ş-a scos-o Bogza din sărăcia de-acasă?" „Mai întâi, dragă, zic eu, nu-i vorba de Ileana." „Ba o ştiu eu de câte e-n stare. La biserică trage la mine numai cu coada ochiului, să vadă cum îs îmbrăcată şi crapă de ciudă. Decât să vorbească de altele, mai bine să se uite la dânsa. Asupra mea nu vine bărbatu-meu băut şi nu mă grămădeşte într-un cotlon, ca să mă stropşească în bătăi. Afară de asta, bărbatu-meu nu visează urât."

Gazda se opri. Femeile se uitară una la alta. Munteanca îşi zbătu pleoapele şi-şi încreţi fruntea.

— Mâni am să trec şi eu pe la dânsele, zise încet Vitoria, să le rog să mă ierte de supărarea pe care am făcut-o oamenilor lor. Bine ar fi să aflu cine-a fost martor; bine ar fi să văd hârtiile şi chitanţele; dar acu mai tare mi-i în grijă de ce se spune. Am şi eu vorbe potrivite după pilda dumnitale, dragă cucoană Mărie, să le aţâţ şi să le otrăvesc, ca să le fac să lepede din ele tot. Dacă au de spus ceva, au să spuie. Dacă n-or avea ce spune, îi las în plata lui Dumnezeu. Nu se cuvine să obijduiesc om nevinovat. Cerc să-mi găsesc soţul. Îi fac toate slujbele rânduite, ca să i se liniştească sufletul. Acuma mi s-a arătat în vis cu faţa - şi mă cheamă.

Din dezbaterile amănunţite ale femeilor, a ieşit o rânduială bună. A doua zi dimineaţa, domnu Iorgu Vasiliu trimete după Bogza şi Cuţui, ca să vie să facă contract pentru brânză. Au ei treburi negustoreşti pe care le-au tot amânat în vremea iernii. Acuma vine primăvara şi afacerile încep a mişca. Deci gospodarii de la Doi Meri vin pentru contract şi arvună. Precum se cuvine, au să beie şi aldămaş şi au să mai întârzie. În vremea asta Gheorghiţă sade dosit în căsuţa cea mică din ogradă. Iar ele se duc întâi la Bogza acasă, pe urmă la Cuţui. Ori se duce una la Cujui şi alta la Bogza, şi după aceea schimbă. Au să le înţepe, au să le învăluie, au să le fiarbă pe nevestele oierilor - până ce le-or vedea zvârcolindu-se ca viermele. In asemenea împrejurare, Vitoria îşi va da sama despre ce pot şti femeile de treburile bărbaţilor lor - chiar de tainele lor, care le-au fost încredinţate cu grozav jurământ. Iar după asta, munteanca se poate duce să caute. Rămâne soţia lui domnu Vasiliu să încurce laţurile şi mai tare.

Adevărul întreg, fără îndoială, numai Dumnezeu îl cunoaşte; însă cucoana Măria dorea aprig să vadă pe nevasta lui Cujui mai puţin luxos îmbrăcată. Făcând astfel şi necâştigând decât prepusuri, s-au întors amândouă la dugheană, tot cu vorbe multe, şi Vitoria a încălecat, ca să treacă iar muntele, cu feciorul.

Drumul se curăţise de ape şi se zvânta. Pădurea fâşia lin din cetini şi răsufla aburi. În poienile sorite, pământul se ochise bine şi înverzeau pajişti. În frunzele moarte din marginea unei râpi, Vitoria găsi clopoţei albi. Coborî din tarniţă ca să-i rupă, şi-i înălţă pe codiţele lor subţiri, în lumină. Privi cerul albastru şi înghiţi mireasma pădurii.

Cu frâul calului trecut pe după cot, porni pe cărarea din marginea drumului. Trupul ei ar fi vrut să cânte şi să înmugurească; simţea intrând în el soare şi bucurie; dar în acelaşi timp se ofilea în ea totul, grabnic, ca clopoţeii pe care-i ţinea între degete şi care pieriseră.

Cânele dădu scâncet. S-ar fi voit şi el slobod. - Gheorghiţă, dă-i şi lui drumul, zise femeia, atentă. Flăcăul descăleca şi descătărămă zgarda lui Lupu. Dar cânele nu căuta să zburde. Umbla cu botul în soare şi din când în când parcă încerca să strănute. Rânjea şi fornăia pe nas, adulmecând şi sorbind adierile.

Urcară aşa la pas din parapet de pod în parapet de pod. Sus, poposiră. Cânele sta cu luare-aminte pe coadă, privind văile ca un om. Petrecea şi el, uitându-se la frumuseţile lumii. Gheorghiţă îl observă de câteva ori şi-l arătă din ochi către maică-sa, râzând.

— Îi place şi lui să se uite... zise munteanca, serioasă.

Când coborî la al doilea pod al văii dinspre Sabasa, cânele se opri şi deveni neliniştit. Deodată se repezi asupra cailor, lătrând şi încercând să-i încleşte de boturi.

— Nu înţeleg ce va fi având astăzi Lupu, vorbi Gheorghiţă, nedumerit. Şi ast' dimineaţă, când îl ţineam lângă mine, în şură la domnu Vasiliu, tot cerca să iasă din zgardă şi mârâia. Parcă era tunet, când s-aude departe.

— A făcut asta?

— Da. S-a liniştit târziu, după ce s-a deşertat crâşma de oameni. Acu văd că-i vine altă nebunie.

— Să vedem ce este. Să oprim caii.

Cânele îşi conteni duşmănia împotriva dobitoacelor. Se întoarse asupra oamenilor. Apoi coti pe lângă parmaclâcul podului, în râpă. Se duse aşa o bucată la vale, pe o pajişte nouă, care lucea în soare - şi iar veni la drum. Se repezi asupra lui Gheorghiţă, încolţindu-l de pulpana sumăieşului. Flăcăul îl izbi cu piciorul. Animalul se duse chelălăind la vale, pe aceeaşi urmă.

— Băiete, zise munteanca, leagă-ţi calul de un mesteacăn, cum fac şi eu. Coboară-te în râpă după câne. Şi asară, când suiam, a dat aicea semn; dar era în lanţug.

— Da' de ce să mă cobor? E un pripor gol, fără cărare.

— Coboară-te, îţi spun. Aud pe Lupu dând glas. A găsit ceva. Deodată i se îmbujoraseră obrajii şi-i luceau ochii. Flăcăul înţelese. Cotind şi el pe lângă parmaclâcul de piatră, îşi dădu drumul târâş în râpă. Femeia se aplecă şi văzu prăpastia. Totuşi Gheorghiţă luneca lin pe clina umedă, stârnind bolovanii. Cânele nu se zărea; i se auzea numai glasul, dosit în văgăună.

Observă pe flăcău în picioare, ocolind sub mal. Îndată se sui spre ea chemarea lui înfricoşată. Având buna încredinţare de ce putea fi acolo, Vitoria îşi adună cu palmele straiul în poala din faţă şi-şi dădu drumul alunecuş pe urma băiatului. Cu tâmplele vâjâind, răzbi în ruptura de mal, în lătratul ascuţit şi întărâtat al cânelui. Gheorghiţă zvâcnea de plâns cu ochii acoperiţi de cotul drept înălţat la frunte. Oase risipite, cu zgâr-ciurile umede, albeau ţărâna. Botforii, taşca, chimirul, căciula brumărie erau ale lui Nechifor. Era el acolo, însă împuţinat de dinţii fiarelor. Scheletul calului, curăţit de carne, sub tarniţă şi poclăzi, zăcea mai încolo.

Femeia răcni aprig:

— Gheorghiţă!

Flăcăul tresări şi se întoarse. Dar ea striga pe celălalt, pe mort. Îngenunchind cu grabă, îi adună ciolanele şi-i deosebi lucrurile. Căpăţâna era spartă de baltag.

XIV

¥

Cu grabă, dar fără lacrimi, femeia făcu cea dintâi rânduială. Despărţi din tărhatul umed şi muced o pocladă şi o aşternu peste rămăşiţele lui Nechifor Lipan. Flăcăul părea cu totul zăpăcit. Abia acuma înţelegea că acolo zace tatăl lui. Plângea ca un copil mic, cu ochii mititei şi buzele răsfrânte. Femeia stătu în picioare, cu mâinile cuprinse sub sâni, şi căuta să-şi deie samă de loc. De sus, de lângă parapetul de piatră, săpătura costişei venea oablă ca o prăpastie. Sus, era umplutură pardosită cu lespezi cioplite. Până jos în cotlonul râpei, arăta să fie cam douăzeci de metri. Aicea malul era ros şi scobit şi avea în faţă puţintel tăpşan ocolit de colţuri de stâncă. Pe urmă râpa se prăvălea mai în fund. Era un loc aşa de strâmt, aşa de singuratic, aşa de dosit. Numai soarele îl ajungea şi-l bătea în plin. Nu suia la nici o potecă; n-avea nici un fel de legătură în curmeziş cu vecinătăţile. Aici fusese soarta lui Nechifor Lipan, să cadă ca-ntr-o fântână, lovit şi brâncit de mâna duşmanului. Nimeni nu mai putuse vedea acea cruntă privelişte. Oamenii călători treceau fără grijă pe sus; păstorii n-aveau într-acolo loc de apropiere.

Soarele de toamnă răsărise şi asfinţise asupra mortului singur şi asupra calului zdrobit. Veniseră asupra leşurilor ploile cele negre; hultanii şi corbii stăteau asupra lor ciucur; iar în vremea nopţilor au venit dihăniile din râpile muntelui, sprijinind în mort labele şi trăgând cu colţii. Numai acest câne a ştiut toate şi a vegheat în preajmă până ce l-a alungat foamea către oamenii vii. S-a mai întors din când în când şi a mai aşteptat; după aceea, într-o zi, a sosit vifor şi ninsoare şi iarna a astupat râpa. Acuma soarele a curăţit-o şi a eliberat-o, după o voinţă a lui Dumnezeu, şi tot după aceeaşi voinţă, cânele, trecând pe sus, a adulmecat mirosurile şi i-a dat ei ştiinţă.

Observând că flăcăul nu-şi venise încă în fire, măsură din ochi înălţimea până sus şi prubului cum s-ar putea căţăra la drum. Pipăi anume locuri cu piciorul şi-şi căută sprijin, întinse braţele spre aşchii de piatră şi găsi o cale cotită şi anevoioasă.

— Am treabă sus, strigă ea lui Gheorghiţă; mă întorc îndată. De sus, de lângă parapet, chemă cânele:

— Vin-aici, Lupu.

Dulăul sui sprinten pe urmele ei. Îl puse lângă cai, paznic împotriva trecătorilor. Apoi cotrobăi în boclucuri şi se coborî iar la vale cu chibrituri şi c-o făclie de ceară. Aprinse făclia şi o potrivi la dos, în scobitura malului.

Avea în ea o putere nouă, care-i răzbea în toate mişcările şi în priviri.

— Gheorghiţă, hotărî ea, tu să stai aici, să priveghezi pe tatu-tău. Iar eu mă scobor în grabă la Sabasa ca să dau de ştire. Vin cu căruţa şi cu domnu Toma, ca să luăm mortul, să-l ducem în sat şi să împlinim cele de cuviinţă.

— Bine, mămucă, suspină flăcăul. Oi sta aici, după cum îmi porunceşti.

— Să stai, Gheorghiţă! Eu nu întârzii mult. Vezi să nu se stingă lumina.

Sui iar la drum, încalecă şi se duse, lăsând pe Lupu lângă celălalt cal.

Flăcăul privea lumina făcliei. Abia o putea deosebi din strălucirea soarelui, care bătea pieziş. Fără o voinţă anumită, se aşezase într-o lăture, mai mult cu spatele, spre poclada care acoperea ciolanele, zgârciurile, părul şi lucrurile tatălui său, amestecate. Nu s-ar fi putut spune că are vreun dezgust, dar de când trăia pe lume nu-i fusese dată o asemenea cumplită vedere. Ridicând ochii şi privind departe, băgă de samă că se află într-un loc cu totul pustiu, între stânci, între râpi, sub cerul înalt. Pădurea era aproape. În fundul prăpăstiilor se mai ţineau ostroave de omăt.

Dintr-o dată strălucirea soarelui trecu spre vârful brazilor şi către piscuri. Cu coada ochiului, văzu lumina făcliei crescând în umbra văgăunii. Era o linişte neclintită, parcă toate împietriseră în asfinţitul de soare. Stătu şi el neclintit ca toate, ascultându-şi bătăile inimii. Tresări numai când auzi sus, în aurul luminii, un strigăt de pajură. Chemase de două ori. O văzu deasupra, plutind lin pe aripi; îşi mişca numai capul; parcă-l privea pe dânsul. Se auzi altă chemare mai depărtată. Pajura pluti într-acolo. Cerul rămase singur şi în curând din cer păru că ninge înserarea. Judecându-se el singur pe sine, flăcăul se încredinţa că nu simte în el vreo sfială; ar fi dorit numai să aibă în preajma lui un suflet viu. Cânele era însă la drum, sus. Lătrase numai o dată. Acuma tăcea şi se făcuse noapte. Deci nu mai trecea nici un drumeţ.

Luceau stele. Porni o adiere de vânt.

Auzi în prăpastie un scâncet de dihanie. Poate i s-a părut. O nelinişte fierbinte i se porni din măruntaie şi-l fulgeră în creştet. Răsări în picioare şi căută loc de trecere pe urmele maică-sa. Zgrepţenând cu unghiile şi împingându-se la deal cu călcâiele, ajunse asudat şi gâfâind sus. Calul necheză uşurel; cânele veni lângă dânsul. Acolo sus, la drum, i se părea că e mai puţin întuneric. Îndată ce iese luna, toate au să se lumineze deplin. Are să se lumineze deplin şi jos în văgăună. Acolo s-a înălţat în picioare mortul, învălit în pocladă, aşteptând binecuvântarea din urmă şi rugăciunile de care n-a avut parte.

Îşi aplecă urechea. Trăgea o adiere abia simţită. Bănuia în râpă pipăiri de paşi şi-n împrejurimi foşnet. I se desluşiră în urechi zvonuri de pâraie depărtate. Târziu, prin lumina de lună, trecură pe deasupra brazilor paseri străine. Singurătăţile muntelui pulsau de apele primăverii; viaţa tainică îşi întindea iar punţile peste prăpăstiile morţii. Sângele şi carnea lui Nechifor Lipan se întorceau asupra lui în paşi, în zboruri, în chemări. Flăcăul nu înţelegea din toate decât o frică strecurată din pământ în el, şi începu să vorbească cu cânele şi cu calul, adresându-le cuvinte fără noimă. Tot ca să-i treacă vremea mai uşor, căută traista cu orz. După aceea îşi pregăti un culcuş şi se înväli în pocladă. Zgomotele nopţii îi părură abia simţite şi i se îngreuia trupul de somn, când Lupu dădu glas către vale.

Zvârlindu-se în sus, se păli cu fruntea de traista de orz aninată în capul calului. Apoi răcni speriat: „Cine-i?" Nu-i răspunse decât cânele, care zăpăi iar. Când cânele se linişti, flăcăul auzi, în tăcerea cuprinsului, bătaia ca de clopot a fierăriilor de la o căruţă.

Auzi chemări, aproape. Cunoscu glasul lui domnu Toma. Venea, cu Vitoria Lipan, nu numai crâşmarul, ci şi judeţul satului, ş-un străjer. Poposiră, deshămară iapa, aprinseră un foc de găteje lângă parapetul podului.

— Arde făclia, Gheorghiţă? întrebă Vitoria.

— Cred că arde... răspunse flăcăul cu îndoială.

— Vai, băiete, îl mustră femeia, cum nu înţelegi tu o datorie ca asta! Coboară şi vezi. Ţine, am adus de la biserică fanarul acesta cu semnul crucii. Aprinde lumânarea din el şi potriveşte-l frumos la căpătâiul lui tată-tău. Să ştii că nu se poate să-l ridicăm azi, poate nici mâni. Cât ar fi, trebuie să-l priveghem, şi m-am înţeles cu părintele Tudorache ca să vie să citească aici.

— Dar de ce nu putem să-l ridicăm? se împotrivi Gheorghiţă, neguros.

— Nu se poate, căci ei îşi au rânduielile lor.

— Care ei?

— Stăpânirea. Îşi au rânduielile lor cum să steie toate pe loc până ce vine domnu subprefect pe care l-am văzut noi la Farcaşa, şi doftorul, şi domnu procuror.

— Da' de ce să vie? Ce au ei cu noi?

— Cu noi n-au nimica. Au cu mortul, să vadă cum şi ce. Să cunoască şi ei cum că într-adevăr a fost ucis, şi după-aceea să înceapă a căuta pe făptaşi. Eu întâi am ţipat ca să mă lase în pace să-mi iau omul, şi să-i fac cele de cuviinţă. Dar atuncea s-a sculat domnu Toma, care-i de faţă, şi m-a sfătuit să mă supun, că altfel ne vâră judecătorii în închisoare. Dac-am văzut ş-am văzut, ce să fac? m-am supus. Or face ei cum au rânduiala şi după *aceea* mi-or da mortul. După asta nu mai au nici ei nimic cu mine, nici eu cu dânşii.

— Ţ! nu aşa, nevastă, se amestecă, nemulţămit, domnu Toma; ei doar nu fac asta dintr-o răutate. Rânduiala aceasta o au ca să poată găsi pe ucigaş.

— Domnu Toma, nu te supăra. Dacă s-or uita la nişte ciolane, parcă au să ştie care-i făptaşul?

— Nu-i numai asta. Ai să arăţi şi dumneata ce ştii şi ce bănuieşti.

— Eu? se miră munteanca şi privi pieziş spre ceilalţi oameni, care suiseră cu ea din Sabasa. Apoi tăcu şi-şi acoperi buzele cu podul palmei stângi. Tare-ţi mulţămesc, domnu Toma, pentru ajutorul care-l dai, adăogi ea cu glas blând; şi-i fi bun să mai trimeţi aicea, mâni, căruţa cu părintele, aşa precum te-am mai rugat. Ţi-oi plăti cât îi spune, ş-oi socoti ajutorul dumnitale ca o binefacere. Pune în căruţă, odată cu părintele, pani douăzeci, măsline două chile, şi scrumbii zece, şi rachiu cinci gărăfi de câte-o ocă. Scrie şi acestea în catastif la dumneata, pe lângă cele ce am adus acuma cu noi. Cine-a binevoi să vie aici ca să vadă ori să privegheze pe mort, să-l cinstesc c-un pahar şi să-i dau o bucată de pită cu ceva, ca să fie pomenire. Poftesc ş-acuma pe domnu judeţ şi pe străjer. Gheorghiţă, scoate din fân, din căruţa lui domnu Toma, o garafă şi ad-o aici, la foc.

Oamenii s-au bucurat şi au zâmbit cu voie-bună cătră nevastă, prin lucirea flăcărilor. Vitoria le-a turnat rachiu şi au băut pe rând din acelaşi pahar, neuitând să închine pentru mort. Domnu Toma, mai ales, a vorbit drept după inima Vitoriei:

— Dumnezeu să-i ierte lui Nechifor Lipan toate greşalele cu voie şi fără voie şi să binevoiască a-i da, măcar de-acu înainte, hodină în pământ.

La această închinare Vitoria a crezut de cuviinţă să lăcrămeze, înainte de a bea, a vărsat pentru mort o picătură din pahar. Asta o făcea de mult, de când se arătase înţelegerii ei adevărul.

Flăcăul a coborât fanarul în râpă. Ceilalţi au aşteptat ziua, lângă foc, cinstind din când în când băutura. Pe urmă s-au dus şi ei să descopere şi să vadă pe Lipan.

Domnu Toma s-a întors în sat cu străjerul. După hotărârea Vitoriei, i-a năimit cal şi l-a repezit solie de-al doilea la domnu subprefect Nastase Balmez, să-l roage să binevoiască a împlini cât a putea mai degrabă rânduielile stăpânirii; că nevasta mortului îl roagă cu lacrimi şi plăteşte toate cheltuielile.

În cursul zilei s-a ostenit părintele la deal, între gărăfi şi pani, şi cu mare greutate s-a pogorât în râpă, deşi Vitoria tocmise om ca să taie şi să sape trepte. Sfinţia sa era bătrân şi pântecos şi cu greu a izbutit a se înfăţişa la datorie. Punându-şi patrafirul, şi-a mângâiat barba albă, a deschis cartea şi a prins a ceti cuvinte vechi. Din când în când se oprea, ca să răsufle de trudă. Văduva a dat la o parte un colţ de poc-ladă, ca s-audă şi mortul şi să se uite la cer cu găvanurile negre ale căpăţânii. Oameni din sat şi trecători de aiurea veniseră nu atât pentru citanie, cât pentru pomana mortului. Femeile spuneau unora şi altora întâmplările şi era de mirare cum sosiseră, pe vânt, ori prin pământ, veşti de dincolo de munte, cum că făptaşii ar fi nişte oieri care ar fi trăitori în acele părţi.

Vitoria asculta atent vorbele şi se gândea că numaidecât trebuie să treacă la o prietenă a ei de-acolo, s-o poftească la îngropăciune şi să mai afle ce vorbe s-au mai spus şi ce iscodiri s-au mai îndeplinit. Avea chiar o plăcere gândindu-se că a rămas cineva acolo care scormoneşte şi află.

Autorităţile nu s-au putut aduna în râpă decât a treia zi. Vitoria a stat c-un umăr întors, ascultând ce puteau să spună nişte oameni care n-aveau nimic cu Nechifor Lipan. Au descoperit oasele, s-au uitat la ele; unul a cercetat căpăţâna; pe urmă a scris pe hârtie ce-au văzut şi ce-au înţeles. Jignită a fost munteanca mai ales de faptul că nici unul nu şi-a făcut cruce şi n-a spus o vorbă creştinească pentru sufletul lui Nechifor.

Domnul subprefect Anastase Balmez şi-a adus aminte că a mai văzut-o pe munteanca.

— Acesta ţi-i omul după care umblai? întrebă el.

— Acesta-i, domnule, răspunse munteanca.

— După cât se vede, e ceea ce bănuiam eu încă de-atunci. Omul dumnitale a fost omorât şi jefuit.

— Da, domnule, răspunse cu blândeţă Vitoria; însă în taşcă, s-au aflat ceva parale, şi chimirul n-a fost desprins de pe el.

— Atunci să-l fi ucis careva din duşmănie?

— Cum pot crede una ca asta, domnule, când el a călătorit cu prieteni de la Dorna pân-aici?

Atunci Vitoria s-a crezut datoare să spuie ce ştia. Anume că, după cumpărătura de oi de la Dorna, Nechifor a venit pân-aici cu doi tovarăşi şi prieteni, care trăiesc şi acuma peste Stânişoara, la un loc care se cheamă Doi Meri. Acei prieteni arată că au cumpărat oile lui Lipan şi i-au numărat banii. După numărătoarea banilor, care s-a făcut sus, Lipan s-a întors, purcedând spre casă. Atunci se vede că cineva, care a fost de faţă ş-a văzut târgul şi banii, s-a luat după el şi l-a lovit. I-a răpit banii oilor. Altfel nu poate să fie, arăta Vitoria; căci aşa spun acei doi prieteni ai mortului, anume Calistrat Bogza şi Ilie Cuţui. Deci Lipan nu şi-a pus banii la un loc cu cei care-i mai rămăseseră; ci-i purta în mână. Ucigaşul l-a lovit şi i-a smuls banii; căci, cum l-a lovit, Lipan a căzut în râpă cu tot cu cal. Să se fi dus după el, e mai greu de crezut; căci era cânele, care s-ar fi luptat cu îndârjire pentru stăpân. Ca să jefuiască pe mort, acel care lovise trebuia să ucidă şi cânele, însă cânele s-a aflat viu. Rămâne de văzut cine era acel străin martor, care a văzut pe Lipan primind banii. După cât înţelegea ea, gospodarii nu-şi aduc aminte cine ar fi fost acel om străin. Dar dacă i-a strânge stăpânirea, ei au să mărturisească şi au să-l arate. În acelaşi timp să înţelege că au să facă şi dovada cumpărăturii oilor cu vreo chitanţă pe care Lipan a scris-o în vârful muntelui, deşi acolo nu se află nici un fel de cancelarie, iar vântul nu aduce în

vârtejurile lui acolo nici cerneluri, nici pene de scris. Hârtia de cumpărătoare a oilor e la Lipan în taşcă, nu-i la dânşii; însă dacă spun ei că au dat bani pe partea lui de oi şi i-au numărat acolo cu martor, cine poate îndrăzni să spuie că nu-i aşa? Adevărat este că lumea se dovedeşte plină de vorbe şi înşelări şi ar fi spunând unii şi alţii de peste munte că toată treaba asta n-ar fi curată; însă ea nu poate obijdui pe nimeni, fiind încredinţată că Dumnezeu va scoate la urma urmei adevărul la lumină.

— Femeie, zise domnu Anastase Balmez, răsfrângându-şi cu dispreţ buzele; din ce spui dumneata, eu nu pot alege nimica. A fost vreun martor când s-a făcut târgul?

— Nu ştiu, n-am de unde şti, domnule subprefect; dumneata vei întreba şi gospodarii vor răspunde.

— Bine, la asta ne pricepem noi, şi avem să-i întrebăm. Dar dumneata ştii ceva despre acel martor? De unde l-ai scos?

— Eu nu l-am scos de nicăieri, domnule subprefect; dar trebuie să fi fost. Dacă n-a fost acolo un străin pe care l-am putea trage la răspundere, atunci să deie samă prietenii.

— Dumnezeu să te înţeleagă, femeie. Bănuieşti cumva pe acei prieteni, Calistrat Bogza şi Ilie Cuţui?

— Ferească Sfântul; eu nu bănuiesc pe nimeni. Ei au să vă spuie ş-au să-şi deie sama, ca nişte gospodari ce sunt. Până la Borca, în urma oilor, au umblat trei. Dincolo, peste munte, nu s-au mai văzut decât doi. Pe-al treilea l-au mâncat hultanii şi lupii, după cum se vede. Dumnealor să arate cine a dat cu baltagul; căci şi asta se vede în căpăţâna aceasta. Eu n-am de unde şti; dumneavoastră nici atâta; să spuie dumnealor, să arate pe acel care a fost martor şi a văzut numărătoarea banilor.

— Ce martor, femeie? Ce-mi tot vorbeşti de martor?

— Grăiesc şi eu ca o minte slabă ce mă aflu.

— Lasă martorul, femeie. Datoria mea e să strâng în chingi pe cei doi. Oricât de vicleni ar fi, cu mine nu se pot pune. Am descoperit eu cazuri mai grele.

Vitoria îşi strânse umerii şi buzele:

— Dumneavoastră, domnule subprefect, veţi face cum veţi crede că-i mai bine; numai să-mi daţi învoire să-mi îngrop omul şi să-i fac rânduielile creştineşti. Vă rog să scrieţi şi ciobanilor.

— Care ciobani?

— Ciobanii lui Lipan, care aveau în samă oile lui. Nu se poate să nu ştie şi ei de vânzare - dacă într-adevăr a fost vânzare.

— Dumneata crezi cumva că n-a fost vânzare? şi l-au ucis cei doi ca să-i ieie oile?

— Eu n-am spus asta, domnule. Am spus să scrieţi ciobanilor. Nu se poate să-i lepede stăpânul lor aşa, fără să le plătească simbriile şi să-i cinstească, după datină.

— Ai dreptate, vom face întrebare. Şi cred, nevastă, că n-ar fi rău să mergi şi dumneata cu mine acolo, să fii de faţă când am să-i chem pe Bogza şi pe Cuţui.

— Merg, de ce să nu merg? se învoi Vitoria. Am acolo treabă şi c-o prietenă a mea, soţia unui negustor. Vreau s-o poftesc şi pe dânsa să fie de faţă când vom coborî aceste oase în sat, ca să le punem la hodină, în pământ. Se cuvine să poftesc şi pe acei gospodari, cu nevestele.

— Cum aşa? Eu mă duc să-i cercetez şi dumneata îi pofteşti la îngropăciune?

— De ce să nu-i poftesc? îi poftesc şi la îngropăciune, şi la praznic, ca pe nişte buni creştini. Eu n-am nimic cu dânşii; Dumnezeu nu mi i-a arătat încă. Oamenii pot vorbi una şi alta; femeia lui Cuţui poate spune despre Bogza că ar fi având visuri urâte şi grăieşte prin somn; dumneavoastră, ca stăpânire, puteţi să le puneţi întrebări; dar eu ce pot face decât o îngropăciune cu datoriile care se cuvin morţilor? îi poftesc şi pe dânşii; de ce să nu-i poftesc? Vă poftesc şi pe dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare. Parcă aşa nu vor fi subt ochii dumneavoastră?

Domnu Anastase Balmez clătină din cap şi rămase gânditor. Iar avea femeia dreptate; însă nu credea de demnitatea lui să recunoască. O cercetare discretă şi delicată i se înfăţişa ca sistemul cel mai bun să descopere şi să apuce de grumaz pe făptaşi. Negreşit, cei doi gospodari nu vor putea să refuze să vie la înmormântare în Sabasa. Asta ar fi ceea ce, în drept, se cheamă o confruntare cu cadavrul victimei. Încercă să lămurească asta femeii. Acuma în sfârşit i se părea c-o înţelesese şi o judecă destul de vicleană şi ascunsă. Vitoria nu putea şti ce poate fi o confruntare, dar primi, zâmbind, hotărârea autorităţii - cugetând în sine că nu-i rău să fie amestecat şi boieraşul acela cu căciula ţuguiată, în zvonurile, prepusurile şi intrigile otrăvite care creşteau ca un bulz de omăt în cealaltă vale, în sat la Suha. Cât era el de boier şi de fudul, ea şi cucoana Măria îl puteau vinde şi răscumpăra, jucându-l pe degete, cu tot cu doftor, cu tot cu Bogza şi Cuţui, şi cu tot cu nevestele lor.

Autorităţile sfârşindu-şi cercetarea, femeia trase iar poclada peste ciolane şi schimbă lumânarea din fanar. În acelaşi timp suspina şi bocea încet, dar cu coada ochiului priveghea în toate părţile la oamenii aceia străini, în straie negre, şi cu urechea era atentă la tot ce se spunea şi se şoptea.

XV

¥

În Suha, domnul Anastase Balmez şi-a început cercetările lui cu o dibăcie de care se simţea cu drept cuvânt mândru. A poftit la domnia sa, ca informatori, pe cei doi gospodari, hotărât să-i asculte cu răbdare şi cu blândeţă.

— Ce pot pentru ca să ştiu eu, domnule subprefect? a răspuns cu glas destul de hotărât, amestecat cu puţină supărare, omul cu buza despicată. Eu nu pot pentru ca să ştiu nimica.

— Ştiu, te cred, domnu Bogza, îl domolea subprefectul. Dumneata eşti un om cu stare. Te bucuri de deosebită consideraţie. Eu am datoria să te întreb. Dumneata ai datoria să răspunzi. Căci de la Dorna şi până aici te-ai aflat cu Nechifor Lipan. Aţi călătorit împreună; aţi mâncat împreună. Nu-i aşa?

— Aşa este.

— Fiind aşa, te rog să binevoieşti a-mi spune unde v-aţi despărţit.

— Apoi să vie şi Ilie Cuţui, să fie de faţă. Să spuie şi el. A fost şi dânsul acolo.

— Îl întreb şi pe dânsul, n-ai grijă. Eu am interesul să aflu toate acestea, pentru a putea urmări pe făptaş. Crezi dumneata că pot eu să ridic un deget până ce nu am încredinţare deplină? Eu nu sunt învăţat să obijduiesc pe nimeni. Aşa că să fii bun să-ţi aduci aminte când v-aţi despărţit, ca să pot prinde un fir.

— Care fir?

— Să pot prinde un fir, să găsesc o urmă, să încep cu ceva.

— Care urmă? Pe mine, domnule subprefect, să nu mă năcăjiţi, că destule am eu pe cap. Eu de moartea acelui oier nu pot ca să ştiu nimica. Ce pot pentru ca să spun, decât atâta, cum că eu şi Cuţui ne-am despărţit de el când am ajuns în vârful Stânişoarei. Atuncea, când a văzut el cât drum mai are până la apa Moldovei şi pe urmă până la apa Prutului, s-a lehămetit şi s-a hotărât să se lase de turma asta. „Am eu destule oi - zice - la apa Jijiei. Daţi-mi câştig ca şi pentru celelalte o sută, şi cheltuielile pe care le-am făcut, şi duceţi-vă sănătoşi. Să deie Dumnezeu să aveţi spor de la dânsele. Eu mă întorc acasă."

— Aşa a spus?

— Da; întocmai.

— Şi i-aţi dat banii?

— I-am dat banii. I-am numărat hârtii de câte o mie şi de câte o sută.

Nevasta mortului stătea umilită într-un colţ al odăii, cu capu-n vatră, cu coatele pe genunchi, cu fruntea în palme.

— Nici nu se poate altfel, zise ea încet, fără a se clinti. Gospodarii i-au numărat paralele. Celălalt sta la o parte ş-a văzut.

— Care celălalt? se încruntă Bogza.

— Lasă-ne, femeie, hotărî subprefectul. Nu încurca lucrurile.

— Eu nu le încurc. Eu vreau să descurc pe acest creştin care nu-i vinovat cu nimica, se întoarse munteanca zâmbind către Bogza. A fost unul străin, care a văzut când s-au numărat banii. Acela trebuie cunoscut şi urmărit.

— Dar n-a fost nici un străin, femeie; ţi-am mai spus.

— Ba poate să fi fost, se întoarse Bogza.

— Nu spun eu? Trebuie să fi fost. Dumneata poate credeai că vorbesc de domnu Cuţui?

Domnu subprefect se întărâtă puţintel:

— Dacă a fost, să spuie omul. Cine a fost? Îl cunoaşte?

— Nu cunosc; poate pentru ca să ştie Cuţui.

— Nu ştie nici el. De unde să ştie? Să zicem că i-au ieşit hoţii înainte şi gata!

— Vezi? Atuncea de ce tot amesteci acel martor?

— Nu-l amestec, domnule subprefect. Dar noi, muntenii, avem obiceiul să facem vânzările cu martori, nu cu hârtii scrise de domnii judecători. Dacă domnia voastră spuneţi că nu-i martor, eu tac. Atunci s-au scris hârtii. Dar la urma urmei nici de acestea nu-i nevoie, căci domnu Bogza şi domnu Cuţui erau prietini buni cu domnu Nechifor Lipan. De aceea să ştiţi, oameni buni, că eu n-am venit pentru alta aici, decât să vă poftesc la înmormântarea oaselor care au mai rămas. Eu atâta treabă mai am în aceste locuri şi pe urmă mă duc acasă, rugând stăpânirea să găsească ea pe făptaş. Eu ştiu că domnu subprefect are să-l găsească, aşa că, în privinţa asta, n-am nici o grijă. Dumneavoastră, ca buni gospodari, veţi da toate desluşirile şi veţi ajuta cum veţi putea. Iar la îngropăciune numaidecât să veniţi.

Subprefectul îşi bătea nerăbdător cizma cu vărguţa pe care o ţinea în mână. Secretarul, la măsuţa lui, asculta, neştiind ce să mai scrie. Vitoria se ridicase din locul ei, încheindu-şi sumăieşul. Pe dânsa n-o mai interesa întru nimic cercetarea.

— Omul acesta al meu a fost vrednic gospodar, încheie ea; se cuvine să-i faceți o asemenea cinste.

— Bine, se învoi, nedumerit, Bogza; putem să venim, dacă domnu subprefect socoate că ne putem duce.

— Veniți cu tot cu nevestele dumneavoastră. Tare frumos vă poftesc. Mâni îi facem soțului meu petrecerea din urmă. Merge şi domnu subprefect.

— Eu?

— Da, se înțelege. Parcă acolo nu puteți sta de vorbă, cum stați ş-aici? Ba încă acolo domnu Bogza poate şi-a aduce şi mai bine aminte.

Calistrat Bogza se scociorî în chimir, scoase tabacherea, o deschise şi-şi răsuci o țigară groasă. Femeia puse mâna pe clampa uşii. Plictisit, subprefectul o aştepta să plece. I-ar fi poruncit să se ducă, însă ea era un om cu sentimente delicate.

— Mai am eu ceva de spus, vorbi subțire femeia, dar las pe mâni. Vorbim după aceea.

— După care?

— După ce *astrucăm* pe Nechifor Lipan. (*astruca* - a îngropa, a înmormânta.) El a spus ce avea de spus. Te-aştept numaidecât, domnu Bogza.

— Bine, bine, răspunse gospodarul, trăgând fum după fum din țigara-i groasă.

Vitoria ieşi. În odaia cealaltă erau jandarmi. Cuțui sta la o parte, pe o laiță, şi fuma şi el dintr-o țigară tot aşa de groasă ca a lui Bogza.

Munteanca zâmbi, oprindu-se:

— V-ați sfătuit să vă faceți țigările la fel şi-n aceeaşi vreme? vorbi ea. Domnu Bogza te prepune pe dumneata.

— El? Mă prepune pe mine? tresări cu îndârjire Ilie Cuțui.

— Ce să te prepuie? Că ai fost de față la numărătoarea banilor. Dar eu vorbeam de altcineva.

— Nu pricep ce spui dumneata, femeie, grăi moale gospodarul, aşezându-se iar pe laiță.

— Eu ziceam către domnu subprefect că trebuie să mai fi fost cineva de față, care-a văzut banii, ş-acela-i făptaşul. Dar s-a dovedit că n-a mai fost nimeni. Atuncea ar putea spune cineva că, dacă n-a fost mărturie, nu s-au numărat bani. Dacă n-are bani, cine să-l ucidă? Dacă nu s-au numărat parale, n-are de ce să se întoarcă; trebuie să se ducă înainte după oi.

— Cum nu s-au numărat parale? Ce vorbeşti dumneata? Nu ți-am mai spus că i le-am numărat sus, pe munte, în popas?

— Ştiu, domnu Cuțui, eu nu vorbesc de asta, nu te supăra.

— Cum nu vorbeşti de asta? Atunci ce tot spui?

— Vorbesc şi eu, răstălmăcind şi potrivind, ca lumea care n-are ce face şi se amestecă în treaba asta a noastră. Dumneavoastră ştiți mai bine decât oricine ce-a fost şi aveți să spuneți. Mortul a spus atâta cât trebuie, domnu Ilie. Tot ce avea de spus, a spus. Ce te uiți aşa la mine? Acu mai rămâne să spuneți şi dumneavoastră, şi pe urmă gata. După asta, domnu subprefect a vedea ce-a mai face. Fiindu-mi nădejdea în ajutorul dumneavoastră, l-am rugat pe domnu Calistrat şi te rog şi pe dumneata, domnu Ilie, să nu laşi aşa pe un prietin. Acuma, după ce a fost aflat, să veniți să fiți față când l-om pune în locaşul de veci.

Cuțui o asculta cu luare-aminte, privind într-o parte.

— Cum ai spus?

— Să vii, domnu Ilie. Vine şi domnu Calistrat.

— Dacă zice el că vine, eu nu mă pun împotrivă.

— Îmi pare bine, domnu Ilie, şi să vă luați şi soțiile. Avem să facem oleacă de praznic.

Vitoria ieşi, tropăind repegior. Pentru o împrejurare ca aceasta şi pentru sărbătoarea mortului, îşi lăsase opincile şi-şi pusese încălțările cele bune, cu vârfuri de glanț. Trecu pe cărări zbicite şi pe drumul cel mai scurt, până la prăvălia lui domnu Iorgu Vasiliu. Găseşte acolo căruța tocmită, în care avea să încapă în voie, alături de dânsa şi o bună prietină cum era cucoana Măria. Acolo, după ochiul cel rotund de geam, ştia mai ales că avea să afle pe Gafița, chemată în mare grabă de Ghițişor.

După ce intră şi scoase de pe dânsa sumăieşul, se aşeză pe un scăunel şi privi cu plăcere spre cucoana Măria. Se întoarse şi spre Gafița. Îi păru bine c-o găseşte. Nici nu se aştepta s-o întâlnească. Îi pare bine mai ales pentru că poate să-i spuie ce se petrece la primărie, unde face subprefectul cercetare. A stat la întrebările subprefectului întâi şi întâi domnu Calistrat; după aceea domnu Ilie. Dar nevestei lui Lipan nu i-a plăcut cum îi întreabă.

— Cum îi întreabă? şi ce-i întreabă? se interesă, cu destulă grijă, Gafița.

— Îi întreabă fel şi chip. Înainte de a intra acolo, am văzut şi pe femeia lui Bogza.

— Hm! ai văzut-o? Dar ea, mă rog, ce caută acolo?

— Nu ştiu. Am stat şi eu puțintel în preajmă. Am ascultat ce vorbea cu nişte femei. Atâta pot a spune, dragele mele, că doresc în toată viața mea să nu vorbească despre mine prietinele.

— Vorbea despre mine; nici nu se poate altfel.

— Nu îndrăznesc a spune una ca asta. Eu nu vâr nici un fel de *intrică.* Mă gândesc că nu-i toată lumea urâtă, nici calică, nici proastă; nu trăieşte când cu notarul, când cu jandarul. Ştiu eu că acestea-s nişte vorbe din zavistie. Un lucru l-aş înţelege mai puţin decât toate: să arunce năpaste. Să mă ferească Dumnezeu. Eu sunt cea mai năcăjită şi mai amărâtă de pe lumea asta, am rămas văduvă şi sărăcuţă, dar n-aş cuteza să arăt pe cineva dintre cei pe care-i văd oameni cumsecade, aşezaţi bine la casele lor, ţinând la nevastă şi îmbrăcând-o cât se poate de frumos - n-aş putea, Doamne fereşte, cuteza să arunc o vorbă, să se creadă cumva că aş avea vreo bănuială. Deci l-am şi rugat pe domnul Ilie să poftească mâni, dincolo de munte, la Sabasa, la petrecerea din urmă a unui prietin.

Gafiţa era o femeie năltuţă, subţire în boi, c-un obraz neclintit în frumuseţa lui, încondeiat cu sprâncene codate şi cu ochi mari ca migdalele, umezi şi negri. Purta catrinţă cu fluturi, bluză de modă nouă şi pantofi cu călcâie nalte. La vorbele prietineşti şi pătimaşe ale muntencii, obrajii i se rumeniseră. Cu râsuri în faţă, îi sta şi mai bine. Zâmbi ascuţit, gândindu-se la viclenia unei anumite prietine şi găsi destule vorbe potrivite ca să dovedească ce fel de femei trăiesc pe lumea asta şi mai cu samă la Doi Meri. Cât priveşte de năpăşti, apoi a mai spus şi altă dată că cel fără vină n-are a se teme de nimic, Ilie Cuţui îşi are baltagul acasă, sub icoane. S-a plimbat cu el în lume, fără să-l spurce.

— Pentru soţul meu eu pot să jur, cu mâna pe sfânta cruce.

— Ştiu, dragă nevastă, nu te uita la vorbe. Eu mă găsesc cea mai asuprită - şi nu mă întorc asupra nimănui. Aştept de la Dumnezeu să se facă lumină. Hotărârea Lui are să cadă la vreme.

— Să cadă, se ascuţi Gafiţa, cu ochii aprigi. Cine-a făptuit, să primească pedeapsă. Cine râde, să cunoască plânsul.

— Ştiu, o linişti iar Vitoria. Ştiu că domnu Ilie răspunde cu dreptate subprefectului; dinspre partea asta, n-am nici o grijă. Orice or spune unii şi alţii, eu şi de Bogza am anume părere. Pân-acuma nu s-au arătat alte semne, decât cele pe care le-a scos la vedere mortul.

— Să ştii, leliţă Vitorie, că semne sunt şi altele.

— Ştiu, ştiu asta.

— Nu ştii! Dumneata socoteşti că eu azvârl numai aşa vorbe. Spun din durere şi din usturime, căci de o bucată de vreme nu mai am tihnă din pricina unei ticăloase.

— Te cred, dragă.

Se amestecă, blând, şi soţia lui domnu Iorgu Vasiliu:

— Nu te potrivi. Dumneata rămâi cum eşti. Ce ţi-a dat Dumnezeu, nu poţi împrumuta.

Gafiţa râse, alinată. Aşa era mai frumoasă. Tovarăşele ei o pândeau pieziş şi-şi aruncau săgeţi cu ochii. După ce n-au mai avut ce face cu dânsa, i-au dat drumul. Îndată, în odăiţa plină de scorţuri şi de ştergare, ochii Vitoriei se întristaseră şi se întoarseră către răsărit, la icoane. Făcând trei cruci, femeia salută pe sfinţi. Înturnându-se spre ochii micşoraţi şi plini de curiozitate ai gazdei, se grăbi să-i spuie nu atât cum merge cercetarea omului stăpânirii, cât mai ales cum stă în picioare, împotriva unor hotărâri mai tari decât oamenii, acel om care-şi arată colţii prin buza despicată.

— El cearcă, dragă cucoană Mărie, să se ascundă după deget, lămurea cu înverşunare munteanca. Nu ştie, sărmanul, cum că ce i-i scris i-i pus în frunte. Eu acuma l-am deschis şi l-am citit deplin. Mai are şi omuşorul cel cu căciula ţuguiată a se juca o zi, două cu dânsul. Ş-acela înţelege cum stă chestia, căci nu-i nici chior, nici prost, dar tare l-am rugat să mai îngăduie. Trebuie să iasă împotriva duşmanului, din porunca lui Dumnezeu, toate dovezile, ş-atuncea doresc să-l văd zbătându-se cum s-a zbătut omul meu în râpă. Dac-aş putea să-l lovesc şi eu cu acelaşi baltag, în locul unde l-a pălit el pe Nechifor Lipan, m-aş simţi mai uşurată. Dar asta nu se poate; nici pe Gheorghiţă, care-i încă prost şi copil, nu-l pot pune. Aşa că vreau să-l împung şi să-l tai altfel, ca să mai scot din mine obida care m-a înăbuşit atâta vreme. Căci eu, dragă cucoană Marie, am trăit pe lumea asta numai pentru omul acela al meu ş-am fost mulţămită şi înflorită cu dânsul. Iar de-acuma îmi mai rămân puţine zile, cu nour. Stau şi mă mir într-o privinţă, cum de-am mai găsit în mine puterea să rabd atâtea şi să îndeplinesc toate. După ce l-am căutat şi l-am găsit, ar fi trebuit să mă pun jos şi să-l bocesc. Dar ştiu eu cine mi-a dat îndemn şi putere. Am făcut toate ş-am să mai fac, cât voi mai avea suflet. Am trecut muntele ista în toate felurile, am fost la Borca nu ştiu de câte ori, am cheltuit parale în dreapta şi-n stânga, am mişcat oameni şi preoţi; am vorbit, dragă cucoană Marie, şi printr-o sârmă, tocmai la Piatra. Eu eram de partea asta, în primărie la Borca, şi de partea cealaltă era domnu prefect, şi l-am rugat pentru omul meu, pe care l-am găsit risipit într-o râpă, să-mi deie voie să-l îngrop în ţintirim. Să nu rămâie între lupi; să-l aduc între creştini. Am săvârşit şi asemenea păcat, vorbind pe sârmă. Râdeau bărbaţii de mine, cum m-am spăriat auzind glas de la Piatra. Am făcut multe altele; ş-acuma s-apropie vremea să le sfârşesc.

Munteanca îşi lăsă fruntea pe umărul soţiei lui domnu lorgu Vasiliu şi începu a plânge şi a suspina. După asta îşi şterse lacrimile, îndesat, cu mâneca şi se pregăti de plecare.

Toată alcătuirea încurcată din acel colţ de la Suha, cu duşmăniile, cu prieteniile, cu intrigile, cu vorbele deşarte, cu spaimele ascunse şi cu nădejdile, s-a încărcat în căruţe ş-a trecut muntele Stânişoara, în preajma mortului care aştepta cea din urmă alinare lângă făclia lui de ceară.

Domnu Toma avusese grijă să aducă la faţa locului un car cu doi boi frumoşi. Îl împodobise cu cetină şi aşezase în el sicriu gol. După porunca Vitoriei, se aflau de faţă trei preoţi şi trei oameni cu buciume; şi patru femei bocitoare. Le alesese domnu Toma: două din Borca şi două din Sabasa, care ştiau să plângă şi să bocească mai bine. În căruţa dascălului a adus pomenile. Preoţii îşi aveau şi ei o *nadişancă* vopsită verde. (*Nadişancă* - brişcă.) S-au înşirat oamenii cu prapurile şi cu crucea. Alţii au coborât racla în râpă ş-acolo Vitoria singură, suflecându-şi mânecile, a luat cu grijă bucăţile soţului său şi le-a potrivit una câte una în cutia de brad, stropindu-le cu vin. Bărbaţii au opintit sus povara destul de uşoară, au aşezat sicriul în car; au pus peste capac un lăvicer vrâstat negru şi roş ş-au dat de veste: gata. Atunci cel de la coarnele boilor a îndemnat ş-a făcut semn şi celor dinainte cu steagurile şi crucea. La cel dintâi popas, preoţii au coborât, au făcut rugăciune ş-au înălţat cântare. Vitoria singură umbla împrejurul slujbei, priveghind rânduielile şi având la îndemână o babă cu sulurile de pânză pentru datina podurilor. Când au pornit iar, au sunat muntenii din buciume, dând veste spre depărtarea văilor. După ce au stat buciumaşii, au prins a plânge şi a boci tare frumos femeile tocmite. Vitoria privea şi asculta cu luare-aminte. Deşi aceasta era pentru dânsa ziua cea mai grea şi se zbuciuma ea singură mai mult decât toate ostenitoarele, se socotea destul de mulţămită.

Autorităţile şi gospodarii de la Doi Meri erau de faţă. Bogza umbla despărţit de Cuţui, unul pe o parte a drumului, celălalt pe altă parte. Nu-şi vorbiseră; nu se priviseră. Numai când sătenii au suit din râpă racla şi au potrivit-o în car şi i-au scos capacul, Calistrat Bogza nu s-a putut opri să nu întindă gâtul pe deasupra altor capete, ca să se uite să vadă rămăşiţele mortului.

Vitoriei i se părea că Bogza nu s-a putut opri. Dimpotrivă, nici o clipă omul nu avusese gândul să se stăpânească. Era ca într-o fierbinţeală bolnavă şi altceva nu dorea deocamdată decât să vadă. Dacă ar fi cu putinţă să vadă de-aproape în ce stare se află ţeasta. Căci dacă nu se cunoaşte vreo pălitură de unealtă de fier, atunci oricine cu uşurinţă ar putea crede că Lipan, fiind ameţit de băutură, a nimerit, noaptea, cu tot cu cal, în râpă.

Femeile umblau şi ele despărţite, repezindu-şi din când în când ascuţişuri de duşmănie. Toate le observa munteanca şi le cântărea în capul ei. Nu uita nimic din ce trebuia pentru buna rânduială şi avea vreme să se alăture şi de cucoana Maria, şoptindu-i ceva cu grabă. Gheorghiţă nu se afla de faţă. După porunca mamei lui, încălecase cum ajunsese ea, venind de peste Stânişoara, şi coborâse înainte în Sabasa ducând cânele şi tărhatul mortului.

Au mers aşa până ce alaiul a fost zărit din vale de către oamenii tocmiţi care privegheau în turnul bisericii. Clopotele au început a bate. Asupra zvonurilor de clopot, au venit amestecându-se cântările buciumelor. Tot satul întâi s-a suit pe prispe cu mâna streşină la ochi; apoi, rânduri, rânduri, s-a îndreptat spre ţintirim.

S-a făcut slujbă mare, cum puţine s-au mai văzut în Sabasa. Asupra rămăşiţelor descoperite ale lui Nechifor Lipan bătea pieziş soarele auriu de aprilie. Preoţii au cerut lui Domnul Dumnezeu pace pentru sufletul robului său, apoi au cântat cu glas înalt veşnica pomenire. Vitoria a venit lângă cucoana Maria şi a rugat-o, cu glas pripit, să aibă ea grijă de cele din urmă rânduieli şi mai ales să nu uite să ceară în clipa anumită vinul pentru stropit şi găina neagră care se dă peste groapă. Bătrâna pe care a tocmit-o ajutoare le are toate în traistă — numai să i le ceară. O roagă pe cucoana Maria să-i facă această mare binefacere, căci ea trebuie să steie lângă soţul său în clipa asta de despărţire. Îl mai vede acuma o dată. Pe urmă n-are să-l mai vadă până la învierea cea din veac.

Atuncea, apropiindu-se, şi-a pus mâna în creştet şi şi-a mânat broboada neagră pe ceafă. Aducându-şi după asta degetele ca nişte gheare asupra frunţii, a părut că vrea să-şi smulgă ochii.

A strigat:

— Gheorghiţă! de ce m-ai lăsat!

Cu aşa glas a strigat, încât prin toţi cei de faţă a trecut un cutremur. S-a dărâmat în genunchi; şi-a rezemat fruntea de marginea sicriului.

Cucoana Maria s-a repezit spre dânsa ferind lumea cu palmele într-o parte şi într-alta. S-a aplecat, a cuprins-o de umeri şi a tras-o la o parte. Vitoria s-a lăsat dusă. Apoi, desfăcându-se cu uşurinţă, s-a întors iar lângă Lipan ş-a îngenunchiat.

— Să vie şi băietul! a ţipat ea.

Băiatul era aproape. A venit, acoperindu-şi ochii cu braţul drept. Nu ştia ce să spuie. Îi era ruşine să bocească faţă de bărbii, ca o femeie.

Cucoana Maria a săltat iarăşi în sus pe munteancă şi oamenii s-au grăbit să coase în cuie capacul sicriului. Îndată l-au coborât şi s-a auzit huruitul bulgărilor de pământ. Vitoria s-a întors mai liniştită şi a zvârlit şi ea asupra soţului său un pumn de ţărână.

XVI

¥

La poarta țintirimului au stat ajutor lângă Vitoria domnu Toma şi cucoana Măria. S-a dat fiecăruia dintre cei care ieşeau, întru pomenirea mortului, un sfert de pane ş-un păhărel de rachiu. Bărbații şi femeile şopteau închinarea rituală: „Dumnezeu să-l ierte!”, deşertau dintr-o dată băutura, apoi frângeau din pane o bucată cu care îşi astupau arsura plăcută a gurii.

Copiii râdeau şi se hârjoneau printre morminte.

După ce făcură împărțeala pomenilor şi a colivei, preoții îşi scoaseră de pe ei odăjdiile. Mai aveau un crâmpei de slujbă, care nu era dintre cele mai uşoare. Vitoria grăbi spre ei, ca să-i poftească la praznic, acasă la domnu Toma. Acolo aveau să se adune şi oamenii stăpânirii, cu domnu subprefect, şi gospodarii străini veniți de peste munte.

Gospodina lui domnu Toma făcuse toate cum putuse mai bine. Fiind vremea postului celui mare, în privința mâncării era mai greu. Dar era băutură destulă şi bună, care împlinea lipsurile. Mai ales era un vin din jos, de la Odobeşti, în care domnu Toma îşi punea toată credința.

Când s-au aşezat la masă, soarele era în asfințit. Răposatul îşi găsise în sfârşit hodina. Cei vii începură să mănânce găluşte de post şi curechi prăjit cu oloi de cânepă. Preoții şi cu domnul subprefect stăteau la locul de cinste, în fundul odăii. Gospodarii de la Doi Meri mai cătră margine. Vitoria se aşeză în apropierea lor.

După ce cinstiră câteva pahare, începură a vorbi despre treburile de pe lumea asta.

— Dumneata, domnule Calistrat, zise munteancă, mi se pare că nu prea mănânci.

— Ba mănânc, slavă Domnului şi bogdaproste.

— Atunci nu bei. Se cuvine să bei pentru un prietin.

— Ba mai ales am băut. Mă gândesc că suntem departe şi avem a porni la drum asupra nopții.

— Ce are a face asta? Parcă dumnitale ți-i frică noaptea? Văd că ai baltag.

— Am.

— Frumos baltag. Ia mai bea un pahar, ca să văd şi eu. Şi pe urmă vei mai bea şi altele, după pofta inimii dumnitale. Arată-mi şi mie acel baltag. Poftesc să-l văd. Are şi Gheorghiță, flăcăul meu, unul, alcătuit întocmai la fel.

Bogza rânji nu cu voie bună şi trecu femeii baltagul, prin latura mesei.

Femeia îşi chemă flăcăul. Era la spatele ei.

— Gheorghiță, ia vezi şi tu. Pare-mi-se că tot aşa-i ş-al tău. Numai că al tău abia a ieşit din foc şi de sub ciocan. Acestalalt e mai vechi şi ştie mai multe.

Râzând, nevasta trecu feciorului baltagul. Calistrat întinse mâna spre armă; apoi şi-o retrase. Flăcăul îi cerceta cu luare-aminte ascuțişul curb şi părțile late.

— Lasă-l să se uite şi să vadă, domnu Calistrat, zise munteancă. Dumneata poftim şi mai cinsteşte un pahar de vin de la Odobeşti. Dumneata cunoşti şi ştii tare bine că asemenea vin mai ales îi plăcea şi lui Nechifor Lipan. Eu cred aşa, vorbi ea deodată cu alt glas, întorcându-se către meseni. Eu cred aşa, domnu Calistrat, că soțul meu umbla singur la deal pe drumul Stânişoarei şi se gândea la oile lui. Poate se gândea şi la mine. Eu n-am fost față, dar ştiu. Mi-a spus Lipan, cât am stat cu dânsul, atâtea nopți, în râpă.

— Ce ți-a spus? râse Bogza.

— Mi-a spus cum a fost, răspunse munteanca privindu-l ațintit şi zâmbind.

— Asta n-oi mai crede-o.

— Ba s-o crezi. Îți aduci aminte, domnu Calistrat, că Lipan avea cu el ş-un câne?

— Mi-aduc aminte. Îi zicea Lupu. Era harnic câne şi viteaz.

— Ei, vezi, domnu Calistrat? Eu ştiu şi asta, că acel câne s-a pus pentru stăpânul lui, când i-a văzut în primejdie viața.

— Se poate să se fi pus.

— Crezi că a pierit şi cânele?

— Nu cred. Mai degrabă s-a prăpădit.

— Aşa zic şi eu. Dar dacă s-a prăpădit, se poate găsi.

— Asta-i mai greu.

— Greu pân-într-atâta nu-i, domnu Calistrat, când este voința lui Dumnezeu. Te rog să mai bei ş-acest pahar. Să-ți spun cum s-a întâmplat?

Masa tăcuse. Interesat, domnu subprefect Balmez îşi puse coatele pe ştergar şi-şi întoarse urechea stângă, cu care auzea mai subțire, privind în acelaşi timp şi cu coada ochiului.

Simțindu-se observat, Bogza se nelinişti.

— Dumneata ştii şi eu nu ştiu, zise el cu îndrăzneală. Dacă ştii, spune.

- Să-ţi spun, domnu Calistrat. Omul meu se gândea, vasăzică, la ale lui şi la mine şi umbla la deal în pasul calului, suind spre Crucea Talienilor.

Femeia se opri.

— Ei? o îndemnă, zâmbind, domnu subprefect. Spune. De ce te-ai oprit?

— Unii ar putea zice că venea la vale. Dar eu ştiu mai bine că se ducea la deal. Dar nu era singur. Avea cu el cânele. Şi se mai aflau în preajma lui doi oameni. Unul dăduse călcâie calului şi grăbise spre pisc, ca să bage de samă dacă nu s-arată cineva. Al doilea venea în urma lui Lipan, pe jos, şi-şi ducea calul de căpăstru. Să ştiţi că nu era noapte. Era vremea în asfinţit. Unii cred că asemenea fapte se petrec noaptea. Eu am ştiinţă că fapta asta s-a petrecut ziua, la asfinţitul soarelui. Când cel din deal a făcut un semn, adică să n-aibă nici o grijă, că locu-i singuratic, cel care umbla pe jos a lepădat frâul. Şi-a tras de la subsuoara stângă baltagul şi, păşind ferit cu opincile pe cărare, a venit în dosul lui Nechifor Lipan. O singură pălitură i-a dat, dar din toată inima, ca atunci când vrei să despici un trunchi. Lipan a repezit în sus manile, nici n-a avut când să ţipe; a căzut cu nasu-n coama calului. Întorcând baltagul, omul s-a opintit cu el în deşertul calului, împingându-l în râpă. Chiar în clipa aceea cânele s-a zvârlit asupra lui. El l-a pălit cu piciorul dedesubtul botului. Calul tresărise de spaimă. Când a fost împins, s-a dus de-a rostogolul. Cânele s-a prăvălit şi el. S-a oprit întâi hămăind întărâtat; omul a încercat să-i deie şi lui o pălitură de baltag, dar dulăul s-a ferit în râpă şi s-a dus târâş după stăpân. Asta-i. Cel din urmă a încălicat ş-a grăbit după cel din vârful muntelui, şi s-au dus. Nu i-a văzut şi nu i-a ştiut nimeni până acuma.

Munteanca tăcu şi se uită, cu buzele strânse, către cucoana Măria. Nevasta lui domnu Vasiliu, ca şi cei care erau de faţă, sta într-un fel de încremenire şi aşteptare. În toată lumea de-acolo erau bănuieli. Vorbele şi iscodirile lucraseră cu hărnicie. Deci toată lumea înţelegea întrucâtva istorisirea muntencei. Numai cât cei mai mulţi nu-şi puteau da samă de ce muierea asta străină umbla cu pilde şi răutăţi. Dacă are vreo bănuială, să spuie; dacă are vreun prepus, să-l deie pe faţă. Asemenea cuget se aduna, cu mânie, mai ales în Calistrat Bogza. El de la început, de cum a văzut-o întâi şi întâi, a priceput că nevasta oierului vine asupra lui. Pe urmă a stat cu răbdare, îndoindu-se că s-ar putea cumva descoperi asemenea faptă care n-a lăsat după ea nici o urmă. Femeia are să se zbată fără folos şi după aceea are să se ducă în treaba ei.

Dar ea nu se ducea. Umbla cu vorbe şi cu intrigi proaste. Punea la cale pe nevasta lui Cuţui. Strecura vorbe de vrăjmăşie Ilenei. Stârnea pe oameni cu feluri de feluri de închipuiri. O lăsa. Ce-i putea face? Îi era şi milă de dânsa într-o privinţă, căci era o văduvă care-şi căuta bărbatul.

De mare mirare este cum l-a putut descoperi într-o râpă aşa de prăpăstioasă şi de singuratică. Mai de mirare sunt alte vorbe pe care le scorneşte din nou. Şi acuma - povestea întâmplării.

Prost şi tâmp ar fi să-şi închipuie că ea a fost de faţă. Mai prost şi mai tâmp să creadă că mortul a putut vorbi. Asta n-o mai crede nimeni în ziua de azi. Şi totuşi, muierea aceasta care-l urmăreşte a arătat întocmai lucrurile, punct cu punct, pas cu pas. Să fie adevărat, cum spune Ileana, şi cum arăta Gafiţa când nu era încă aşa de otrăvită de duşmănie, să fie adevărat că se pot face vrăji şi sunt oglinzi în care poţi privi lucruri trecute şi viitoare? Un bărbat nu poate crede asta; deşi, dacă n-ar fi, nu s-ar povesti.

La urma urmei, să arate de unde ştie şi să deie pe faţă lucrurile cum sunt. Ştie, poate, ceva de la nevasta lui Ilie Cuţui. Nepotrivit lucru este să ai de a face cu asemenea prietini şi tovarăşi ticăloşi. Dar nici Ilie Cuţui n-a putut vedea în totul lucrurile cum s-au petrecut, în toate amănunţimile lor. Mai ciudat este că nici el nu ştia bine cum a fost. Abia acuma vede că au fost aşa întocmai.

Pe când i se învălmăşeau aceste cugetări, Bogza, simţindu-se privit, bău pe nerăsuflate un pahar de vin, şi încă unul. După aceea, fără să ştie cum, luă deodată o hotărâre năprasnică. Muierea-i muiere şi bărbatu-i bărbat. El era un bărbat, de care încă nu-şi bătuse joc nimeni în viaţa lui.

— Dă baltagul, vorbi ei, încă stăpânit, întinzând mâna îndărăt către Gheorghiţă.

— Mai stai puţintel, îl opri femeia, ca să încheiem praznicul după cuviinţă. Ce te uiţi, Gheorghiţă, aşa la baltag? întrebă ea după aceea, râzând; este scris pe el ceva?

— Ascultă, femeie, mormăi cu mânie Bogza, de ce tot mă fierbi şi mă înţepi atât? Ai ceva de spus, spune!

— Nu te supăra, domnu Calistrat, eu întreb pe băiet dacă nu citeşte ceva pe baltag.

— Destul! răcni gospodarul bătând cu pumnul în masă şi înălţându-se de la locul lui.

Tacâmurile se învălmăşiră, mesenii se ridicară speriaţi. Ceea ce se făcea nu era bine, căci era la un praznic. Bogza avea întrucâtva dreptate.

— Destul! răcnea omul, destul! Glasul îi răguşi dintr-o dată.

— Destul! Pentru o faptă, este numai o plată. Chiar dacă aş fi eu, mi-oi primi osânda de la cine se cuvine. Dar nu sunt eu. Ce ai cu mine?

— Eu? N-am nimic! se apără munteanca, uimită mai presus de orice de o întrebare ca aceea.

— Cum n-ai? mugi Calistrat, împrăştiind cu dosul mâinilor talgerele şi paharele. Dar cu cine vorbeşti tu aşa, muiere? Dar ce? Ai trăit cu mine, ca să ai asupra mea vreun drept?

— Gheorghiță, vorbi cu mirare femeia, mi se pare că pe baltag e scris sânge şi acesta-i omul care a lovit pe tatu-tău.

Calistrat se smulse din locul lui, repezindu-se spre flăcău, ca să-şi ieie arma. Cuțui i se puse în față, poprindu-l cu brațele încordate, ca pe un mal. Dar în gospodarul cel mare izbucnise crâncenă mânie. Păli cu pumnul pe Cuțui în frunte şi-l lepădă la pământ. Bătu cu coatele pe cei de aproape şi-i dărâmă şi pe ei. Se zvârli cu coatele pe uşa deschisă, mugind. Vitoria fâlfâi cu brațele ca din aripi după el. Intr-o clipă fu şi ea în prag, țipând:

— Gheorghiță! dă drumul cânelui!

Flăcăul avea de mai nainte hotărât cum să facă. Se încurcă însă în lanțug, în cotlonul şurii. Prin lucirea amurgului, Bogza îl văzu şi se prăvăli pe-o coastă asupra lui. Atunci cânele dădu un urlet fioros. Izbindu-se înainte, chelălăi zugrumat. Izbindu-se a doua oară, rupse lanțugul. Bogza îl ocoli, cercând să apuce, dintr-un salt, brațul feciorului cu baltagul.

Împuns de alt țipăt al femeii, feciorul mortului simți în el crescând o putere mai mare şi mai dreaptă decât a ucigaşului. Primi pe Bogza în umăr. II dădu îndărăt. Apoi îl lovi scurt cu muchea baltagului, în frunte. Calistrat Bogza şovăi. Cânele se năpusti la beregată, mestecând mormăiri sălbatice cu sânge.

Oamenii fură îndată asupra lor. Subprefectul porunci cuiva, răcnind, să cheme pe loc jandarmii de la masa cea mică din căsuța din fundul ogrăzii. Veniră şi jandarmii în fugă. Ilie Cuțui se supuse numaidecât. Cele două femei boceau, blestemând răutatea acelei muieri străine. Oamenii despărțiră pe câne, bătându-l cu despicături de lemn, vărsând asupra lui apă, învelindu-l într-un țol şi trăgându-l. Aduseră pe Bogza pe brațe şi-l întinseră pe prispă.

Se făcuse întuneric. Cineva aşeză pe prichiciul ferestrei, înlăuntrul geamului, o lumină. Nevasta lui domnu Iorgu Vasiliu ceru numaidecât apă. Îi aduse Vitoria cofa din casa cea mică. Amândouă stropiră pe rănit.

Bogza gâfâia şi pufnea. Încet-încet se linişti şi-şi întoarse privirile obosite într-o parte, înspre oamenii adunați.

Munteanca întrebă cu voce dură:

— Mai vrei ceva, omule?

Omul făcu semn cu pleoapele. Mai voia ceva.

— Ce vrei?

— Vreau să mă mărturisesc.

Se făcu tăcere. Preotul cel bătrân şi burduhos îşi făcu loc, gâfâind. Bărbații se descoperiră.

Jandarmii vorbeau tare în preajma şurii, punând felurite întrebări lui Cuțui. Cei de lângă rănit îi țistuiră. Ei tăcură şi veniră în vârful degetelor spre adunare, aducând şi pe prizonier.

Cuțui mormăia:

— N-aveți să mă asupriți; n-aveți să mă ucideți. Eu spun de bună-voie. Şi să se ştie că a fost întocmai cum a arătat femeia mortului.

Oamenii țistuiră din nou. Omul cel mare, întins pe prispă, începea să vorbească.

— Părinte, zise Bogza, gâfâind iar; eu văd că se poate întâmpla să pier. Pentru asta, fac mărturisire aicea, să se ştie că eu am pălit într-adevăr pe Nechifor Lipan şi l-am prăvălit în râpă, după cum a dovedit nevasta lui. N-am înțeles de unde ştie; dar întocmai aşa este.

— Părinte, şopti munteanca, să spuie şi de ce. Rănitul pricepu.

— Am făcut fapta asta ca să-i luăm oile. Am socotit că nu s-a mai afla nimic. Acuma turma oierului să se întoarcă înapoi, după dreptate.

— Bine, grăi către sine Vitoria.

Bogza îşi aținti ochii asupra ei. Erau ochi umezi în care pâlpâiau luminițe. Ruptura buzei de sus părea un râs straniu.

— Părinte, vorbi el iar, cu nelinişte, să nu mă laşi să mor aşa. Pune asupra mea patrafirul şi citeşte-mi dezlegarea. Mă rog de nevasta asta şi de feciorul ei să mă ierte.

Vitoria făcu semn lui Gheorghiță să se apropie.

— Iertați-mă.

— Poate să trăiască, şopti Vitoria. Stăpânirea facă ce ştie cu el.

— Iartă-mă, femeie! ceru muribundul. M-a suguşat cânele. Mă duc şi eu după Nechifor Lipan şi trebuie să mă ierți.

— Dumnezeu să te ierte, îi zise Vitoria.

Îşi strânse buzele, îl privi neclintit o vreme. După aceea se retrase.

— Vină încoace, Gheorghiță, vorbi ea, trezită din nou de griji multe. Vezi de țesală caii, după moda nouă care am aflat-o aici, şi-i întăreşte cu orz, căci drumurile încă nu ni s-au sfârşit. Facem cu

domnu Toma toate socotelile şi-i plătim cinstit, mulţămindu-i frumos. Plătim preoţilor, oamenilor care s-au ostenit şi tuturora. Pe urmă, stăm şi ne hodinim trei zile, după care facem parastasul întâi tatălui tău. Îndată ne încălărăm şi ne ducem la apa Prutului la Ştefăneşti, ca să cunoaştem turma de la Rarău. Socot că mergând cu spor, pe vreme bună, ne putem întoarce iar aici în Sabasa, ca să facem parastasul de nouă zile. Apoi ne ducem dincolo la Jijia, ca să vorbim cu baciul Alexa şi să ne alcătuim cu el pentru întoarcerea oilor cătră munţi, unde avem tocmită păşunea de vară. La patruzeci de zile vom fi iar aici şi vom ruga pe domnu Toma şi pe părintele să ne-ajute a împlini datoria de patruzeci de zile. Atuncea om face praznic mai bun, cu carne de miel de la turma cea nouă. Om aduce atuncea de la mănăstirea Văraticului şi pe soră-ta Minodora, ca să cunoască mormântul. Ş-apoi după aceea ne-om întoarce iar la Măgura, ca să luăm de coadă toate câte-am lăsat. Iar pe soră-ta să ştii că nici c-un chip nu mă pot învoi ca s-o dau după feciorul acela nalt şi cu nasul mare al dăscăliţei lui Topor.

REFERINȚE ISTORICO-LITERARE HANU ANCUȚEI

IBRĂILEANU: Ca nuvelist, dl Mihail Sadoveanu n-a dat drumul în lume unor tipuri populare, ca de pildă Caragiale – de altmintrelea unicul nostru creator în genul acesta. Dar d-sa ştie ca nimeni altul să aducă în scenă oameni vii. Dl Sadoveanu are puternică viziunea gesturilor, prin care personajele îşi vădesc mişcările sufletului lor. S-ar zice că această viziune îl tiranizează, că d-sa nu poate să nu vadă cum se comportă personajele care intră în scenă.

Când Ancuța a auzit ce bărbat aprig şi ce cuceritor de femei a fost Neculai Isac de la Bălăbăneşti în tinereţele lui - ea „ş-a înălțat sprâncenele zâmbind, ş-a potrivit mărgelele la gât şi cârligele de păr la urechiuşi, şi când văzu pe mazil că se întoarce spre noi, îi trecu pe dinainte uşurel, mlădiindu-se cum știa ea că-i șade bine”.

E acea stare sufletească pe care a indicat-o Flaubert în cunoscutul pasaj unde ne arată pe M-me Bovary impresionată de un ilustru decrepit căruia îi mersese vestea că a fost amantul reginei Măria Antoaneta cu vreo jumătate de veac în urmă. E acea trezire a cochetăriei oricării femei adevărate, când simte masculul de rasă - fie şi beneficiind numai de faima gloriei trecute - pe care dl Sadoveanu a redat-o, nu discursiv, ci numai prin gesturile femeii, atât de scurt, atât de sugestiv şi atât de conform cu categoria socială din care face parte Ancuța. [...]

Garabet IBRĂILEANU, în *„Viața românească”,* nr. 1, ianuarie 1923

PERPESSICIUS: *Hanu Ancuței* este mai mult decât o însăilare de basme, este un tot organic, o atmosferă bine definită, atmosferă de autentică feerie epică, zonă fermecată în care cuvântul trăieşte şi deşteaptă ecouri de dincolo de învelişul lui de sonuri, în care oamenii se mişcă, făptuiesc şi cuvântă într-un ritm ireal, mai mult de proiectați, lipsiți de precizia tuturor dimensiunilor, nedespărțiți de placenta de vis ce-i generează şi le amplifică misterul. Nu cred să greşesc alăturând de *Hanu Ancuței,* şi ca alcătuire epică, şi ca atmosferă de poezie, dar cu mult mai presus, prin perfecta ei unitate de ton şi prin rezonanța gravă ce trăieşte în suflete, de cealaltă suită, prețioasă printr-un umor de rară calitate, din *Cocostârcul albastru.* Spuneam „rezonanță gravă”. Într-adevăr: *Hanu Ancuței* evocă vremuri apuse şi melancolia inevitabilă se desprinde nu numai din scrisul cu tonuri de pluş al povestitorului - şi este, vă asigur, față de scrisul îndeajuns de poetic al d-lui Mihail Sadoveanu un progres -dar şi din perindarea atâtor întâmplări într-un arhaic ton de cronică. (Niciodată, de altfel, înrudirea scrisului d-lui Sadoveanu cu stilul cronicarilor moldoveni către care a năzuit n-a fost mai izbitoare şi nu i-a izbutit mai mult ca în *Hanu Ancuței.)* Cu fiece nouă ispravă, cu fiecare nou basm, din vârtejul de praf al balaurului sau al încăierării de la „Fântâna dintre plopi”, din tânguirea cimpoiului orbului sărman, din reticențele şi amneziile de povestitor bătrân ale lui Zaharia Fântânarul, pentru care vorbeşte Lița Salomia - ce admirabil portret şi acesta al femeii care se lasă greu pornită şi pe care nimic n-o opreşte în urmă! - din toasturile diverşilor povestitori, în special al călugărului Gherman de la Durău, cuvios ce nu uită totuşi să aducă un insinuant şi viclean elogiu vinului, ca şi tuturor tovarăşilor de taclale, din zâmbetul discret al hangiței în care toți cei de față revăd pe maică-sa, din lumina stinsă a ochiului pe care căpitanul de mazili l-a pierdut la încăierarea de la „Fântâna dintre plopi” pentru o dragoste a lui, pentru un pui de țigancă frumoasă - din toate întâmplările înfășurate în verbul înflorit cu alesături de flori de câmp undind dintr-o vâlcea şi aromat de mireasmă arhaică, din cronici, se desprinde un sens adânc ca o lege implacabilă, dulce ca o umbră de dealuri tihnite, rotirea de aripi de cenușe a timpului ce trece, a vieții ce se călătoreşte, a morții care ia pe nesimțite. De aceea vorbeam de rezonanță gravă. Şi într-adevăr, când suita aceasta legendară se termină şi toți adorm, care pe unde apucă, obosiți de poveşti şi de băutură, şi când, în miez de noapte, umbra demonului se simte trecând prin aer, înțelegem că toată această feerie epică a trăit, ca un miraj, grație vrăjitoreştei evocări a povestitorului. Şi încă n-am spus totul despre arta epurată a povestitorului, despre atmosfera unitară şi de o grație vetust-duioasă, care de atâtea ori aminteşte epopeele naționale străine. De câte ori iar nu-ți vin în minte adieri din *Taras Bulba* sau chiar din miraculosul *Costa Berling!* Rareori însuşirea de căpetenie a d-lui Mihail Sadoveanu - acel dar de evocare epică cu care e înzestrat rapsodul - s-a realizat mai desăvârşit şi cu mai multă artă ca în *Hanu Ancuței.*

PERPESSICIUS, *Mihail Sadoveanu: Hanu Ancuței,*
Cartea românească, în *„Cuvântul”,* 31 martie 1928

CĂLINESCU: *Hanu Ancuței* este capodopera idilicului jovial și a subtilității barbare. Formal, scrierea e un fel de *Decameron* în care câțiva obișnuiți ai unui han spun anecdote, în sine foarte indiferente. Esențială este starea de fericire materială înfăptuită de oaspeți. Ei trăiesc la modul Canaanului, ospătând numai cu carne friptă și bând vin, însă după o rânduială care cere inițiere. Fiecare povestește cu ulcica în mână:

„... Noi, aici, - explică moș Leonte Zodierul - de când țin eu minte, încă de pe vremea Ancuței celei dedemult, am luat obicei să întemeiem sfaturi și să ne îndeletnicim cu vin din Țara-de-Jos. Gustând băutura bună, ascultam întâmplări care au fost. Socot eu, cinstite comise Ioniță, că nu se mai găsește alt han ca acesta cât ai umbla drumurile pământului. Așa ziduri ca de cetate, așa zăbrele, așa pivniță - așa vin - în alt loc nu se poate.”

Vinul e adus de Ancuța în cofăiel plin, cu ulcica mereu nouă. Înainte ca povestitorul să-și înceapă istoria, toți vâră ulcelele în cofăiel și lăutarii cântă. Din când în când, Ancuța aduce de la foc pui fripți în țiglă. Când vine mușteriu, Ancuța îl întâmpină cu pui fripți în talger de lut și cu pită proaspătă. O altfel de existență această lume naivă nu poate gândi. Un negustor de lipscanie picat la han e ispitit asupra străinătății și știrile despre mâncările de civilizație umplu de turburare pe toți.

Pe principiul *Decameronului* se desfășură și *Soarele în baltă sau aventurile Șahului,* într-o stilistică mai artificioasă.

Din toată opera lui Sadoveanu rezultă o constatare statornică: spre a realiza un univers liniștitor pentru ochiul său ce suferă de aglomerarea umană, scriitorul se slujește mereu de mișcări regresive.

G. CĂLINESCU, *Tendința națională. Momentul 1901. M. Sadoveanu,* în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 552.

VIANU: Meșter priceput este Sadoveanu când este vorba să învie o figură sau o situație printr-o trăsătură unică, o imagine sau o comparație. Descrieri mai întinse, cu acumulare de note văzute, nu lipsesc în opera atât de întinsă a povestitorului, în care oamenii sunt evocați uneori în fizionomie sau în portul lor. Totuși, Sadoveanu pare a prefera viziunea fulgurantă, luminată în scăpărarea unei scântei, a „gestului” rapid și elocvent. Iată pe ducele Valentin, gentilom al lumii vechi, vorbind negustorilor poposiți pe lângă carele lor: „Domnul duce Valentin și-a plecat spre noi coiful cu pană, mulțumindu-ne” *(Măria-sa Puiul Pădurii).* Viziunea este construită din perspectiva negustorilor, a căror naivitate este izbită de podoaba cavalerească a ducelui, coiful lui cu pană. Altădată, femeile din Brabant sunt evocate „(bătând) pavajul de cărămidă cu saboții lor de lemn și (râzând) din toată ființa, ca un lapte care se umflă” *(ibid.)* Puținele însemnări ale acestei observații învie o întreagă lume: pavajul de cărămidă al îngrijitelor așezări omenești din Brabant, saboții portului caracteristic al locului, cunoscuta jovialitate a poporului care îl locuiește. Comparația finală: „râsul ca un lapte care se umflă” este aleasă din sfera de îndeletniciri a acelorași oameni... O lume întreagă, un întreg decor, în câteva cuvinte! în *Hanu Ancuței* ia cuvântul la un moment dat zodierul, trezind din visările sale pe părintele Gherman, pe care povestitorul ni-l aduce viu în fața ochilor, cu un singur cuvânt: „Toți ne-am întors pe dată către zodier, și s-a ridicat și părintele Gherman din barba sa”. Ridicându-se din barbă, ca dintr-un uriaș caier în care s-ar fi găsit cufundat în întregime, figura părintelui Gherman dobândește un deosebit relief. Iată pe oaspeții Hanului Ancuței ciocnind ulcelele cu vin: „Noi am făcut iar mare zvoană, grămădind ulcelele spre barba cinstitului negustor” (ibid.). De o rară putere este, în *Hanu Ancuței,* evocarea orbului adus să povestească lungile sale rătăciri în țările credinței pravoslavnice: „Femeia venea înainte, omul ceva mai îndărăt, cu capul puțin înălțat și părând a asculta cu mare luare-aminte zvoana și glasurile de la focul nostru”. Rigiditatea atitudinii orbilor este redată aici printr-o singură trăsătură de penel. Când orbul se găsește, în sfârșit, în mijlocul oaspeților, povestitorul nu găsește necesară decât această sumară notație: „El se opri și lumina îi bătea obrazul neclintit împresurat de barbă albă”. „Obrazul neclintit” ne vădește cu putere aparența hieratică a orbului. Când, în sfârșit, orbul, recucerit de amintirile lui, își întrerupe pentru o clipă povestirea, scriitorul adaugă: „Apoi obrazul i se întoarse iar spre noi și zâmbi în noaptea-i prelungă”. Aceeași economie a mijloacelor, cu aceeași putere sugestivă, ne întâmpină în evocarea aspectelor de natură. Iată sunetele fără ecou în mijlocul pădurii iernatice: „Zadarnic ar da glas, zadarnic ar detuna cu carabina. Sunetele cad la o sută de metri, ca niște vreascuri” *(Ochi de urs).* Vântul pornește: „Un fior de vânt sosi între noi din valea Moldovei” *(Hanu Ancuței).* Scriitorul nu ne spune nici că fiorul de vânt „vine”, nici că el „ajunge”. El ne spune că „sosește”, adică ajunge la o destinație pe care și-ar fi propus-o mai dinainte, a venit purtând o veste pe care trebuie s-o comunice. Impresia singurătății unei așezări vii altădată, în mijlocul unei naturi care nu împărtășește soarta de vremelnicie a oamenilor, ne este redată cu măreție în scurta însemnare: “Am ajuns, nu în târzie vreme, aicea, la Hanu Ancuței celei de-atunci. Era închis și se afla numai cu luna în singurătate.” [...]

Sadoveanu a notat cu multă precizie limba poporului, mai cu seamă pe aceea a moldovenilor săi și, în această privință, numele lui poate fi alăturat de acel al marelui înaintaș, Ion Creangă. Totuși, spre deosebire de Creangă și, mai cu seamă, în epoca lui mai nouă, ceea ce îl preocupă, din punct de *vedere* lingvistic, nu este redarea realistă a vorbirii curente, ci stilizarea ei, înălțarea ei artistică la un nivel care-i dă nu știu ce timbru grav și sărbătoresc, deopotrivă cu un text al liturghiilor. Cine străbate seria povestirilor pe care le debitează diversele personagii din *Hanu Ancuței* înțelege numaidecât că vorbirea nu este împrumutată mijloacelor limbajului curent, ci unui mod al expresiei elaborat într-o veche cultură, în care formele curteniei și simțul nuanțelor este atât de dezvoltat, încât împrumutându-le oamenilor săi scriitorul îi înalță într-un plan cu mult deasupra realității.

Tudor VIANU, *Realismul artistic şi liric: M. Sadoveanu,* în *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, Editura Contemporană, 1941.

CIOPRAGA: *Hanu Ancuţei* e o carte de atmosferă. Povestitorii caută mereu analogii în trecut, gândindu-se la domniile lui Ipsilante, Calimah şi Mihail Sturza. Întoarcerea în timp duce la reverberaţii lirice, mai toţi referindu-se din când în când la „cealaltă Ancuţă", mama celei vii. „Pe vremea aceea, observă comisul Ioniţă, tot în acesta loc ne aflam, în preajma focurilor şi a carălor cu must, cu alţi oameni care acuma-s oale şi ulcele. Şi Ancuţa cealaltă şedea ca şi asta, tot în locul acela, rezemată de uşorul uşii, şi asculta ce spuneam eu..." Perspectiva adaugă trecutului poezie. „Săracă ţară moldovenească! Erai mai frumoasă în tinereţile mele", exclamă căpitanul de mazili, pregătindu-se să evoce o aventură erotică. „Acuma trăieşte o lume nouă şi becisnică", întăreşte, în alt loc, meşterul Ienache. [...]

Însă *Hanu Ancuţei* e şi o carte a filozofiei populare, făcând elogiul vieţii curate, al bunătăţii şi prieteniei. Nu vinul şi bucatele cu aer de belşug, în realitate frugale, constituie balsamul căutat. Un cuvânt care se aude des e acela de *înţelepciune,* aceasta presupunând calităţi umane ţinute în cinste. La popasul de la han, oamenii pe care numai hazardul i-a adunat într-un divan, lângă aceleaşi focuri, se găsesc prieteni şi fraţi, bucurându-se şi întristându-se la unison. Pentru ei omenia înseamnă a te asocia din tot sufletul suferinţei altora, dar şi a-i asocia pe alţii mulţumirii proprii. În „neagra fântână a trecutului", ei caută semnificaţii şi pilde, aprobând sau detestând cu toată fiinţa. Întreaga lor filozofie respiră o gravitate fără uscăciune şi o mare linişte în faţa lucrurilor. Prietenia devine o necesitate sufletească. „Iubiţilor prieteni, cuvântează căpitanul de mazili, mie mi-a plăcut totdeauna să beau vinul cu tovarăşi. Numai dragostea este singurătate. Divanul nostru-i slobod şi deschis şi-mi sunteţi toţi ca nişte fraţi!"

Cadenţa povestirii, perfect adecvată faptelor, probează o mare sensibilitate pentru nuanţe. Savoarea cărţii stă în special în limbă, nu în fabulaţie; o limbă când ceremonioasă, când obişnuită, trecând uşor de la registrul liric la accente epice. Impresionează când arhaismul cu rezonanţe cronicăreşti, când reverenţa cristalizată în formule, când diversitatea expresiei figurate. [...]

Capodoperă de un echilibru desăvârşit, muzicală şi unduitoare, gravă şi surâzătoare, în care se armonizează eroicul şi mâhnirea, pasiunea şi resemnarea, accentul polemic şi prietenia, *Hanu Ancuţei* încântă printr-o artă pentru cerul liber, cea mai apropiată temperamentului sadovenian. Epica de o măreţie liniştită şi fascinaţia lirică sunt specifice acestei arte. Cu particularităţile sale naţionale, *Hanu Ancuţei* este echivalentul românesc al celebrelor *Povestiri din Canterbury* ale lui Chaucer.

Constantin CIOPRAGA, *Mihail Sadoveanu,* Bucureşti, Editura tineretului, 1966, p. 58, 60-61, 62.

VLAD: *Hanu Ancuţei* este cartea povestirilor, a „istoriilor" de demult, a iniţierii în arta desăvârşită a naraţiunii. Căci ciclul acesta are valoarea unei „arte poetice" pentru înţelegerea structurii povestirii, pentru decantarea treptelor şi etapelor compoziţionale ale genului. Există o dublă ipostază în situarea celor două elemente ale povestirii: povestitor şi întâmplarea evocată de acesta. Ea constă într-o dublă prezenţă: comentatorul prim - intervenind mai ales cu menirea de a separa planul evocării de acela al timpului prezent (când se povestesc istorisirile) - şi eroul ispitit să recheme dintr-un trecut mai apropiat sau mai neguros întâmplări tragice sau plăcute prin deznodământul lor.

Situarea în momentul iniţial al ciclului aparţine unui comentator aflat la han, cel care va reţine şi memora fiecare clipă, retrăind apoi gesturi şi cuvinte, sunete şi modulaţii neaşteptate, intervenind cu discreţie în momente de mare încântare. Prezenţa sa ţine mai mult de compoziţie, delimitând sau reluând într-o scriitură lirică motive intonate sau aşteptate. Prezentându-i pe eroi, mărturisindu-şi satisfacţia pentru o veche prietenie, entuziasmându-se pentru „cântecul Mioarei", chemând timpul odihnei sau al nopţii, reţinând mişcări şi gesturi noi, povestitorul apropie clipa primei povestiri şi apoi a celorlalte frânturi de viaţă. Este începutul pentru încorporarea definitivă în suita melodică a povestirilor. Întâmplările aparţin povestitorilor, chiar dacă uneori intenţia de obiectivare survine mai mult din motive de natură intimă, motive pornite dintr-o naturală discreţie sufletească. Dar ritmul povestirii se înteţeşte şi atunci Gherman uită de începutul vag şi se dezvăluie ca părtaş la cele povestite, după cum Constantin Motoc va căuta să păstreze o convenţională detaşare de cele petrecute, iar Ienache Coropcarul va menţine - ca modalitate insinuantă - rezervele unei disimulări fireşti în condiţiile întâmplării temerare al cărei martor a fost. „Dezaprobarea" sa pentru curajul lui Todiriţă Catană impune ascultătorilor tocmai reversul şi lauda faptelor lui.

Sunt aşadar modalităţi diverse în aceeaşi polifonie de ritmuri şi modulaţii nuanţate, alerte sau domoale, adunate într-o creaţie unitară, închegată. *Unitatea* întregului ciclu însă aparţine mai ales alcătuirii şi continuităţilor în naraţiune. Ne aflăm în faţa unei structuri narative definitorii pentru dimensiunile eposului, în general, şi pentru etapa povestirii, în special. Formula (pentru că în povestire ca şi în vechea epopee structura ritualică vine dintr-un fel de ceremonial inebranlabil oficiat cu solemnitate) provine direct din ciclurile orientale (O *mie şi una de nopţi)* şi dintr-un moment fertil al speciei: literatura prerenascentistă şi renascentistă. [...]

Există însă şi un alt timp al povestirilor, al continuităţii lor, prin umbra Ancuţei de altădată şi prin cea de acum, într-o perfectă simetrie de gesturi şi atitudini. Povestirile sunt uneori stampe însufleţite prin mişcare şi lumină. Uneori ele fixează, într-o anume tonalitate şi perspectivă spaţială, momentul cel mai intens. Privind cu ochii amintirilor, renasc luminozităţi care fixează crâmpeie dramatice. In lumina răsăritului de soare priveşte parcă spre Gherman capul lui Haralambie, iar din depărtare, „învăluit în lumină şi pulberi", creşte silueta unui călăreţ.

Distanţa mijloceşte o apariţie de legendă: aceea a căpitanului Neculai Isac, dar aceeaşi distanţă are acuităţi sonore şi vizuale tulburătoare pentru amintirile eroilor. Apariţia Margăi din apa iazului, în lumina asfinţitului de soare irizând peste baltă, sau umbra ei în noapte reprezintă motive ale unei imagini de cea mai pregnantă plasticitate. E vorba de o viziune uneori dramatică, expresivă şi sugestivă tocmai prin situarea în perspectivă spaţial-coloristică a acestor tablouri magistrale. [...] Mobilitatea şi dinamica întâmplărilor se explică şi prin acea exemplară capacitate a scriitorului (relevată remarcabil de G. Ibrăileanu) de a proiecta siluete, prin sugestivitatea plastică a gestului. Este în această „artă a gestului" o mare concentrare a mişcării în notaţia cea mai precisă, încorporată în spaţiul unei naraţiuni condensate. Situaţii şi mişcări sufleteşti se rezumă prin reprezentarea lor plastică. „împungând într-o parte cu capul", Ancuţa ascultă cuvântul tare al comisului, iar călăreţul „luneca" spre cei de la han inspirând de pe acum impresia despre o prezenţă deosebită. Sonorităţile râsului Margăi, ori mişcările Ancuţei, gestul ciobanului ce face ca oala aruncată peste flăcări să scoată un ţipăt în întuneric, sunt tot atâtea atitudini şi pătrunzătoare mişcări ale unor prezenţe artistice durabile pentru receptivitatea cititorului.

Ion VLAD, *Treptele povestirii. I. Ascultând istorisiri la Hanu Ancuţei,* în voi. *Descoperirea operei* - comentarii de teorie literară. Cluj, Editura Dacia, 1970, p. 126-l30.

ROTARU: Arta povestirii în povestire sau a „povestirii în ramă" („Rahmenerzälung", cum numesc acest procedeu teoreticienii germani, „roman à tiroir", cum îi spun francezii) va atinge perfecţiunea, la Sadoveanu, în *Hanu Ancuţei.* Tehnica aceasta e foarte veche, mai veche decât Boccaccio, care o aplica atât de simetric în al său *Decameron,* urmat de emulul său, englezul Chaucer, în *Canterbury Tales,* ori de Margareta de Navara în al său *Heptameron.* Poate fi aflată în cărţile populare, de felul Sindipei (prelucrată deosebit de cursiv de Sadoveanu însuşi în *Divanul persian)* sau în *Halima,* din care scriitorul moldovean lasă de asemeni o versiune proprie. Foarte veche, ea este în acelaşi timp foarte nouă, fiindcă o găsim aplicată, în diferite moduri, în cinematografie şi în aşa-numitul teatru epic modern, cu avantajul de a putea transforma povestitorii înşişi în personaje ale naraţiunii de cadru. Ea are, totodată, un profund caracter popular-folcloric. Ignorând-o poate, Anton Pann şi Creangă au aplicat-o spontan. Căci ce altceva sunt *Povestea vorbii, O şezătoare la ţară* şi, în anume chip privite, suita de povestiri din *Amintiri,* decât nişte povestiri în ramă legate între ele, curgând firesc una dintr-alta? Neculce însuşi nu e străin de acest mod structural de a povesti, iar dintre scriitorii străini moderni, agreaţi mult de Sadoveanu, poate fi amintit în acest sens Turgheniev, cu *Povestirile unui vânător,* traduse româneşte cu mare măiestrie de creatorul *Hanului Ancuţei.*

Hanul însuşi devine un fel de personaj al povestirii de cadru. Aşezat la răscruce de drumuri şi de veacuri, el adăposteşte, ca o cetate, pe povestitori şi ascultători, cu toţii iubitori de vin din Ţara-de-Jos, băut din oală nouă de lut roşu, după ritualul lui Dabija-Vodă, evocat de Neculce şi de Eminescu. [...]

Lirismul sadovenian, învăluitor, transpune adunarea de la han, ca şi întâmplările povestite acolo, într-un timp istoric nedeterminat. Hanul reprezintă Moldova dintotdeauna, ţară a oamenilor simpli, cu obiceiuri arhaice, cu practici săvârşite ritualic şi cu întâmplări care se succed după date calendaristice. Diferitele Ancuţe care se perindă ca stăpân la han sunt parcă una şi aceeaşi, în ochii generaţiilor de băutori şi povestaşi. Însăşi curgerea melodică a propoziţiei narative, bazată pe succesiuni de imperfecte (aşa-numitul imperfect iterativ), sugerează această imagine:

„Taberele de cară nu se mai *istoveau.* Lăutarii *cântau* fără oprire. Când *cădeau,* doborâţi de trudă şi de vin, *se ridicau* alţii de prin cotloanele hanului... Şi la focuri, oameni încercaţi şi meşteri *frigeau* hartane de berbeci şi de viţei, ori *pârpăleau* clean şi mreană din Moldova. Iar Ancuţa cea tânără, tot ca mă-să de sprâncenată şi de vicleană, *umbla* ca un spiriduş încolo şi încoace, rumănă la obraji, cu catrinţa-n brâu şi cu mânecile suflecate, *împărţea* vin şi mâncări, râsete şi vorbe bune." [...]

Povestirea care dă sensul întregului ciclu şi către care converg toate celelalte este *Negustor lipscan.* Moldovenii sunt oameni statornici în toate, trăiesc din săul lor - cum ar zice Creangă - şi se mulţumesc cu roadele pământului strămoşesc. Un instinct istoric îi face refractari la înnoirile civilizaţiei, şi invenţiile tehnice sunt privite cu suspiciune: „Cine ştie ce ticăloşie nemţască a mai fi", mormăieşte cu îndărătnicie şi cu glas gros ciobanul de pe Rarău, auzind că jupan Dămian Cristişor călătorise cu trenul. Ca cititor în zodii, moş Leonte admite ceasornicele, dar în ruptul capului nu e de acord cu pălăriile la cucoane: „- De ceasornice nu mă mir... dar femeile cu pălării, drept să-ţi spun, mie nu-mi plac". Cât priveşte regimul alimentar, moldovenii cei vechi nu înţelegeau „cum nemţii fierb carnea, în loc s-o frigă, cum pot bea bere amară şi cum se lipsesc de sarmale, de borş, de crap la proţap ori de miel pârjolit tâlhăreşte". [...]

Povestitorul „genericului" - spre a folosi un termen din limbajul cinematografiei -, care e unul din oamenii ce stau mai la o parte, pe proţapurile carălor din umbra hanului, ni-l prezintă pe călugărul Gherman de la Durau mai mult ca pe un haiduc păduratec. Tăcut o vreme, afundat în barba-i stufoasă şi „îndeletnicindu-se" mai mult cu oala, călugărul dintr-o dată „a slobozit cuvânt":

„Atunci cu mare dragoste, şi plăcere s-a ridicat din colţul lui călugărul cel care venise de la munte şi, cumpănindu-şi oala în dreptul bărbii, a slobozit cuvânt".

Vorbirea lui e presărată cu cuvinte din scripturi. La schitul Durau - zice el - „mă nevoiesc cu fraţii mei întru pustietate", ieşind câteodată cu toporul şi cu cuţitul împotriva dihăniilor, „căci armă de foc şi sabie nu se cade să purtăm; suntem slujitori cu duhul". Lucrurile mireneşti, însă, nu-i sunt cu totul străine, judecând după felul în care se adresează Ancuţei: „îţi mulţămesc, lele Ancuţă, pentru vin şi pentru căutătura ochilor. Poţi să umpli oala, ca să nu te trudeşti a doua oară". Ca multe alte personaje din opera lui Sadoveanu, călugărul are şi el o taină, pe care o dă pe faţă indirect., povestind moartea năprasnică a haiducului Haralambie, ucis chiar de fratele său, din porunca stăpânirii. El era fiul acelui răzvrătit, şi maică-sa îl închinase mănăstirii pentru iertarea păcatelor. [...]

Orbul e un calic bătrân, un ticălos şi un nemernic (înţelesul cuvintelor e mereu cel vechi, cronicăresc). In tinereţe, făcuse parte dintr-o ceată de hoţi şi de cerşetori, condusă de un oarecare Ierofei, mort, acesta din urmă, „la o petrecere şi la o bătălie, într-o noapte". Rătăcind multă vreme prin părţile Chiului, bătrânul *piccaro* se trăgea acum spre locul naşterii sale, sub poalele munţilor Moldovei. „Nemernicul" este însă un Homer autohton şi ştie o mulţime de istorii, pe care le spune acompaniindu-se la cimpoi. Le spune şi le cântă pe la adunări ca acestea, în schimbul unui hartan de carne friptă şi a unei ulcele de vin acru, cerând cu demnitate, adulmecând cu nările şi cu urechile alimentele, băutura şi caracterele oamenilor. Datina cere să înceapă cu cântecul mioarei - indiferent de starea de spirit a auditoriului -, chemând „viers de mâhnire din depărtarea anilor de demult". Melodia Mioriţei cuprinde pe toţi: „Ciobanul cel prost de la Rarău, cum şi monahul care se ducea la Sfântul Haralambie, plângeau pe locurile lor fără nici o ruşine". Orbul povesteşte apoi întâmplarea lui Duca-vodă, în mazilie, fugind tiptil în Ţara leşească, în mare grabă şi umilinţă. Oprindu-se la o casă şi cerând unei femei o oală cu lapte, este întâmpinat cu blesteme, cum scrie şi în cronica lui Neculce: „- N-avem lapte, n-avem vaci, mămucă; n-avem, că ni Ie-a mâncat Duca-vodă, mânca-l-ar temniţa pământului şi viermii iadului cei neadormiţi". Liţa Salomia, care adusese de mână pe orb, e o babă cu gura pungă şi privirea ascuţită, pidosnică. Se face a se mira de succesul cântăreţului, nu bea vin pentru că suferă de vătămătură, dar nu se dă îndărăt de la rachiu şi plăcinte moi, pe care le molfăie într-un dinte. Zaharia Fântânarul, ,,cu capu-i buhos şi barba-i încâlcită", este personificarea tăcerii pietrificate. Bea şi tace cu îndărătnicie. Face fântâni, dar iubeşte mai mult vinul decât apa. Istorisirea lui — dragostea dintre feciorul unui mazil şi fata unui boier, întâmplată pe vremea lui Vodă Calimah - nu o poate spune decât cu gura Liţei Salomia. Aici tehnica boccaccescă atinge culmea rafinamentului. Baba povesteşte istorisirea lui Zaharia, care nu are talent la spus sau are tendinţa de a fi scurt din cale afară: „Pe urmă gata. Atâta-i. Am făcut fântâna şi pace bună!", ratifică el relatările povestitoarei în câteva aprobări scoase parcă cu cleştele.

Personajele-povestitori se realizează, aşadar, prin *comportament,* prin *creaţie,* cum ar fi spus Ibrăileanu, ca şi la Creangă. Se cuvine totuşi să observăm o diferenţiere netă întrucât priveşte funcţia stilistică a limbajului - atât al personajelor, cât şi al povestitorului - la Sadoveanu faţă de Creangă. Spre deosebire de eroii Iui Creangă, oamenii lui Sadoveanu - şi cei din *Hanu Ancuţei* îndeosebi - sunt, fără a le lipsi deloc umorul, mai gravi şi mai ceremonioşi. Aşa este comisul Ioniţă, călugărul Gherman, moş Leonte Zodierul, căpitanul Neculai Isac, negustorul Dămian Cristişor, lipscanul, orbul cel sărac, chiar Liţa Salomia şi Ancuţa însăşi. Excepţie fac, poate, ciobanul cel mânios de pe Rarău şi Zaharia Fântânarul. In timp ce vorbirea lui Creangă - care nu transcrie, copiind, limbajul ţărănesc, pentru că atunci n-ar putea să fie artă - dă o puternică impresie de viată curentă, aceea a lui Sadoveanu ne apare mai curând „stilizată" - cum spunea Tudor Vianu - „la un nivel care-i dă nu ştiu ce timbru grav şi sărbătoresc, deopotrivă cu un text al liturghiilor". Aceasta se potriveşte întru totul lirismului sadovenian, în deosebire de jovialitatea şi verva nesecată a povestitorului humuleştean. Tot atât de popular şi de vechi ca şi Creangă, Sadoveanu este în acelaşi timp mai „modern". Lirismul său proiectează realitatea în viziune şi, orice s-ar spune, se poate întrezări contemporaneitatea lui cu descoperirile simbolismului. *Hanu Ancuţei,* cu poveştile şi povestitorii lui, situaţi într-un timp şi într-un spaţiu nedeterminate, ne apare scufundat ca într-o ceaţă de taină, prin găsirea corespondenţelor dintre viaţa umană şi natură. Finalul ultimei povestiri înfăşoară această lume într-un mister poetic şi notaţiile acustice sunt deosebit de sugestive. La ceas târziu, când Cloşca cu pui trecuse de crucea nopţii, „focul se stingea, oamenii închinau către pământ oalele de lut şi, de trudă şi somn, le asfinţeau ochii". Din dosul hanului s-a auzit atunci nechezatul ascuţit şi nefiresc al iepei celei slabe a comisului Ioniţă. Liţa Salomia şopteşte: „Să ştiţi că acesta nu-i ceas curat. Eu cunosc semnele nopţii şi mai ales pe ale lui. Şi calul l-a adulmecat, dând strigăt." După aceea, baba stupeşte în spuză de trei ori şi-şi face cruce. „îl simţise şi hanul - notează povestitorul -, căci se înfiora prelung. O uşă în fundurile lui se izbi. Se făcu tăcere la vatră şi, cu toţii potrivindu-ne, nu ne-am mai văzut obrazurile. "

Ion ROTARU, O istorie a *literaturii române,* Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 252-258.

SĂNDULESCU: Prin structura sa temperamentală, Mihail Sadoveanu se defineşte ca un povestitor romantic, mai aproape de folclor şi de Eminescu decât de cronicari şi de Ion Creangă. El are cultul vechimii şi al amintirii, ca şi poetul, timpurile revolute constituind un fel de pământ pierdut al Canaanului şi totodată o magmă care nu încetează să transmită căldura prezentului. Toţi eroii adunaţi la *Hanu Ancuţei* coboară din vremuri parcă imemoriale şi nu-şi găsesc bucurie decât în evocarea lor. Ei trăiesc de fapt în retrospectivă, existând mai mult prin ceea ce istorisesc, decât prin acţiuni efective. La Hanul Ancuţei, în jurul focului, se închină doar ulcele noi cu vin vechi. Acesta e singurul gest marcat al prezentului, în rest naraţiunea priveşte un moment de anterioritate, uneori foarte îndepărtată. Motivul central, nucleul germinativ este *întâmplarea de demult* situată într-un trecut pe care curgerea vremii l-a idealizat, prefăcându-l în izvor de nostalgii şi de priviri melancolice. [...]

Eroi ai unui trecut învolburat, călătorii pe la Hanul Ancuţei deţin o experienţă amară, care i-a interiorizat şi i-a determinat să-şi continue existenţa într-o lungă tăcere. Prietenia şi aburul vinului îi dezmorţesc, le dezleagă limbile şi-i ajută să se despovăreze. De aceea, spre deosebire de Creangă, unde ne impresionează scrierea dramatică, limbajul dialogic, la Sadoveanu domină monologul, confesia, pe care le solicită asemenea

structuri şi destine umane. Pentru eroii de la Hanul Ancuţei, povestirea este un *modus vivendi,* o stare obişnuită de a fi („Dar istorisiri ştii să spui?" întreabă cineva. Şi i se răspunde firesc „Ştiu, ca oricare om - de ce să nu ştiu?"); ea reprezintă o necesitate psihologică. Destăinuindu-se, răzăşii, ciobanii, călugării află alinare, dobândesc sentimentul, specific sadovenian, al solidarităţii cu semenii. Spusa lor conţine o mare gravitate, e grea de lirism, ca a doinei şi baladei, *Mioriţa o* ascultă cu tremur de lacrimi în ochi, diferenţiindu-se iarăşi de spiritul jovial şi lucid al lui Creangă. În vorbirea personajelor din Hanu Ancuţei răsună mai cu seamă ecouri biblice şi

formule ceremonioase, învăluite poetic („Şi către toţi ceilalţi mă închin ca la codru verde!", în timp ce în *Amintiri din copilărie* înfloreşte la tot pasul vorba de duh. [...]

La Sadoveanu, povestirea îndeplineşte, pe de o parte, o funcţie expresă a comunicării, este, cum spuneam, o necesitate psihologică, pe de alta, reprezintă, ca şi cântecul, o delectare, o artă a petrecerii timpului: „Foarte-mi place - zice unul dintre eroi - s-ascult istorisiri şi să spun şi eu câte ştiu din trecutele vremi". Ea poartă un mesaj al prieteniei, unindu-i pe călători în jurul mesei şi dându-i prilej fiecăruia, ca în *Halima* şi *Decameronul,* să spună o întâmplare cu tâlc ce cheamă pe alta, la nesfârşit, încât cartea rămâne deschisă pe o pagină de noi făgăduinţe: „Şi comisul Ioniţă însuşi, după ce a cuprins de după grumaz pe căpitanul Neculai, sărutându-l, a uitat cu desăvârşire că-i dator să ne spuie o istorie cum n-am mai auzit".

Povestirea lui Mihail Sadoveanu este de tip romantic şi folcloric oriental, deosebindu-se de aceea a lui Creangă. Dacă humuleşteanul cultivă ironia şi vorba de duh, autorul *Hanului Ancuţei* se impune prin lirismul adesea confesiv şi grav al naraţiunii; dacă primul e jovial şi comunicativ, celălalt e melancolic şi soliloc; dacă Creangă e un regizor de geniu al povestirii, Sadoveanu e marele ei poet.

Al. SĂNDULESCU *Hanu Ancuţei sau arta povestirii,* în voi. Citind, *recitind...* Bucureşti, Editura Eminescu, 1973, p. 138-l43

MANOLESCU: Ca şi *Sindipa* sau ciclurile medievale occidentale, *Hanu Ancuţei* conţine o competiţie şi un ritual al povestirii, într-un cadru dat. Accentul cade pe puterea de fabulaţie, care joacă un rol mai mare decât memoria, căci ceea ce în prima clipă pare a ţine de trecutul şi de experienţa fiecărui povestitor se relevă mai târziu a fi legat de închipuirea lui. Personajele se prefac a-şi aminti; în fond, inventează. E condiţia literaturii populare în întregul ei; dintr-o experienţă colectivă şi anonimă, povestitorii scot poveşti pe care şi le atribuie. E şi condiţia literaturii în general. Poveştile nu transformă numaidecât pe ascultător într-un copil şi 262

nu se poate explica setea noastră de aventură imaginară prin copilăria ce dăinuie în omul adult până la moarte. Funcţia eliberatoare a imaginarului rezidă în altceva, fiind mai profundă şi înglobând şi literatura. Pentru copil, poveştile sunt de obicei primele lecturi, lecturi care premerg, în fond, Lecturii. Copilul intră în poveste ca într-o lume de care-l despart un timp şi un spaţiu: imaginaţia poveştii este pentru copil însăşi viaţa. Dar pentru noi care ştim că ceea ce ne desparte de Şahrazada, de Şahriar, de calif şi de pescar, nu este nici timpul, nici spaţiul, ci Cartea? Bucuria noastră se deosebeşte de a copilului: este bucuria literaturii, nu a realităţii. Copilul crede într-un acces posibil la lumea poveştii, de aici emoţia lui; emoţia noastră vine, din contra, din imposibilitatea oricărui alt contact decât pe calea fanteziei. Poveştile stau pentru noi într-o subţire ramă de carte, care le izolează de cea mai extraordinară dintre lumile posibile în cerul lor pur imaginar. Fantasticul oricărui basm implică pentru noi imaginaţia Literaturii, însă când poveştile devin literatură, literatura, ea, devine poveste. Lectura noastră, care a transformat-o pe Şahrazada într-o eroină de carte, a transformat, cu aceeaşi mişcare, cartea în poveste. Acest sens al imaginarului este foarte vizibil în *Hanu Ancuţei,* spre deosebire de povestirile anterioare, şi lui i se datorează noutatea universului acestei opere sadoveniene, mult deosebit de al tuturor celor precedente. Cu procedee în linii mari asemănătoare încă, Sadoveanu creează de fapt aici o altă lume decât în povestirile tinereţii.

Ni se vorbeşte, în *Hanu Ancuţei,* despre „o vreme a petrecerilor şi a poveştilor", într-o toamnă rodnică, în care era „pace în ţară şi între oameni bună învoire", când taberele de cară nu se mai isprăveau, povestitorii şi ascultătorii se schimbau necontenit, vinul se deşerta în ulcele şi la focuri se frigeau hartane de viţei şi de berbeci. Iată, deci, semne de statornicie socială, în care conflictele de clasă par a se fi suspendat şi oamenii se bucură de o libertate nesfârşită. În *Decameron,* cauza retragerii este ciuma, adică un cataclism; aici, din contra, bunăstarea şi armonia. Pentru călugărul Gherman, învăţat cu asprimea recluziunii monahiceşti, petrecerea de la Han constituie un evident timp de excepţie. Aproape nu este povestitor care să nu laude băutura şi mâncarea, înainte de a continua vorba celui ce i-a premers; lauda aceasta repetată seamănă cu un ritual, menit a marca bucuria oamenilor de „rodul pământului şi-al soarelui", care face să pară sacre bucatele, apa şi vinul. Ca de obicei, la Sadoveanu, lauda nu se adresează muncii, ci rodului, nu unui timp al efortului, ci unuia ulterior, al satisfacţiei de pe urma muncii. Este deci un *otium* fericit, un Canaan, cum zice G. Călinescu. Oamenii sunt simpli, dar nu de tot săraci: elementari, fără să fie primitivi. Rafinamentul este evident în ceremonialul după care se mănâncă şi se bea, în felul preparării şi în

categoriile de bucate, amintite mereu, nu din „gourmandise", ci din voluptatea vederii lor, ca la o expoziţie culinară. Arta preparării este savantă şi pretenţioasă. Carne fiartă nu se pomeneşte, numai friptă. Iar frigerea puiului cunoaşte tot atâtea fineţuri ca aceea a crapului descrisă în *împărăţia apelor,* pui fript în talger de lut, la cuptor sau în ţiglă. Întâi se gustă vinul nou, apoi se rupe puiul cu mâna şi cu dinţii, la urmă sunt plăcintele cu poalele-n brâu, expuse pe chersin. Vinul se bea direct din cofăel sau ulcică, şi gura udă se şterge cu dosul palmei sau cu mâneca sumanului. Pâinea trebuie să fie neapărat proaspătă. Desigur, când mediul social se schimbă, se schimbă (în povestiri) şi mijloacele şi tabieturile. Dar plăcerea vieţii rămâne aceeaşi, tradusă în mari scene de mâncare şi băutură, unde nu cantitatea în sine impresionează, deşi s-ar zice că personajele nu stau o clipă degeaba, nici pofta neruşinată, graba de a consuma, ci, din contra, sobrietatea, respectul faţă de hrană, împlinirea ritualului. Beţia e blândă, nezgomotoasă, dezlegând limbile, fără să provoace scandaluri. Oamenii „cu chef" sunt, la Sadoveanu, la fel de reticenţi ca şi cei care n-au pus băutura pe limbă. Avem neîndoielnic de-a face cu o civilizaţie cu trăsături precise, care se cunoaşte şi se raportează la alte civilizaţii fără timiditate: acestea sunt acceptate ori respinse după felul cum se bea şi se mănâncă. Negustorul Dămian, întors de la Lipsea, e supus unui veritabil interogatoriu pe această temă:

„— Aşa? şi de mâncat ce-ai mâncat? Eu socot, cinstite jupâne Dămian, că te-ai ferit şi de mâţă, şi de broască, şi de guzgan.

Ciobanul stupi cu putere într-o parte şi se şterse la gură cu amândouă mânecile tohoarcei.

— Nu m-am ferit aşa de tare, vorbi negustorul, căci n-am prea văzut aceste dihănii. Doar cartofe, sodom, şi carne fiartă de porc ori de vacă.

— Carne fiartă? se miră căpitanul Isac.

— Da, carne fiartă. Şi bere de-aceea de care vă spun.

— Vra să zică, urmă mazilul, pui în ţiglă n-ai văzut?

— Nu prea.

— Nici miel fript tâlhăreşte şi tăvălit în mojdei?

— Asta nu.

— Nici sarmale?

— Nici sarmale, nici borş. Nici crap la proţap.

— Doamne fereşte şi apără! se cruci moş Leonte.

— Apoi atuncea, urmă căpitanul Isac, dacă nu au toate acestea, nici nu-mi pasă! să rămâie cu trenul lor şi noi cu ţara Moldovei."

Se pune şi problema dacă aceasta e cu adevărat „ţara Moldovei". Se mărgineşte Sadoveanu să revele moravuri şi obiceiuri specifice poporului român? Să poetizeze o istorie reală? Spre a răspunde să vedem şi cu ce se ocupă personajele, când nu-şi pierd vremea la han. Desigur, pentru ca petrecerea să poată părea nesfârşită, trebuiau inventate meserii îngăduitoare. Afară de ciobanul Motoc, restul participanţilor la han au profesii libere şi agreabile. Comisul Ionită e, după cum se vede, un boiernaş, care a păstrat titlul, probabil, nu şi practica îndeletnicirii sale. Leonte e zodier, Zaharia, fântânar, Gherman, călugăr, „profesii" care implică vocaţie specială. Unde sunt ţăranii, cei ce trudesc din greu din *Dureri înăbuşite* sau din Bordeienii? Sadoveanu îşi alege aici eroii dintre cei care ştiu să se bucure de roadele pământului, nu dintre cei care muncesc. La han sunt şi doi negustori, care fac un comerţ asemănător şi, pentru demonstraţia mea, foarte instructiv. Ienache e coropcar, adică negustor ambulant, iar marfa lui, cum şi-o recomandă singur, e „delicată şi subţire, mai mult pentru ochii şi pentru inima părţii femeieşti". Dămian schimbă la Lipsea bătălii pe „horbote, mărgele, cercei şi pânzeturi pentru nevoi femeieşti". Nu-i interesant? După asemenea marfă s-ar spune că femeia e la loc de cinste în „ţara Moldovei", preţuită, ocrotită şi înveselită. Dar toate acestea arată o stare de lucruri foarte bună şi o civilizaţie avansată. Şi nu e vorba doar de domniţe, ca acelea din *Balaurul* sau din istorisirea *Zahariei Fântânarul,* ci de femei simple ca Solomia, care a purtat şi ea în tinereţe colier cu mărgăritare, sau ca Ancuţa, căreia Dămian îi dăruieşte „o zgărdiţă de mărgele". Aceste detalii ne obligă să ne formăm despre lumea de la han o idee oarecum diferită de aceea curentă: dacă se miră de „drăcăriile" nemţeşti şi de pălăriile pe care, la Lipsea, le-ar fi purtând cucoanele, oamenii n-o fac din primitivitate, ci dintr-o altă înţelegere a lucrurilor. Obiceiurile, meşteşugurile, arta culinară şi poveştile vădesc o lungă tradiţie, un exerciţiu repetat şi un mare rafinament. Dar nu este numaidecât o tradiţie reală, istorică: aici e vorba de o ţară ce nu există pe hartă, sadoveniană şi originală. Tudor Vianu a examinat într-un articol particularitatea expresiilor politeţii la Sadoveanu, legându-le de umanismul „răsăritean şi bizantin", unde îşi are izvoarele stilul politicos şi sentenţios al prozatorului: „Au rămas oare acele bunuri ale culturii - se întreabă criticul - numai în lumea înalţilor demnitari din jurul domnului? Opera lui Sadoveanu ne face să înţelegem că acele câştiguri ale umanismului au coborât adânc. Le-au adus către mulţimi cărţile poporane, adăpate direct din literatura şi filosofia antichităţii, scriptele cancelariilor, didahiile predicatorilor. Există o întinsă cultură poporană pe care Sadoveanu a făcut-o evidentă prin felul oamenilor lui de a vorbi, în *Hanu Ancuţei* se rostesc numai oameni din popor, călători ai drumurilor ţării strânşi la un loc de popas. Elocuţia lor se poate lua la întrecere cu aceea a umaniştilor." Cu toate acestea e greu de crezut că e vorba de o lume *reală* pe care Sadoveanu a revelat-o. Şi nu e deloc cuminte să vedem în

Hanu Ancuţei, spre a rămâne la exemplul lui Tudor Vianu, un document (fie şi artistic) pentru felul în care umanismul a pătruns prin intermediul aşa-ziselor romane populare în simţirea şi în gândirea ţăranilor moldoveni. Mai degrabă, putem pune pe seama lui Sadoveanu însuşi această înfăţişare arhaic-livrescă şi umanist-ceremonioasă care ne surprinde ca o dovadă de extraordinară originalitate. Traducătorul Esopiei şi al *Sindipei,* al *Genouevei* şi al *Halimalei* a suprapus peste obiceiurile şi vorbele ţăranilor moldoveni obiceiuri şi vorbe din surse livreşti: adăugând umanismului apusean (confruntat în *Zodia Cancerului* şi în *Fraţii Jderi* cu acela răsăritean) şi ecourilor literaturii sau filosofiei bizantine, aroma ciclurilor arabe, indiene şi chineze, un sâmbure din misterioasa învăţătură a Egiptului vechi. Combinaţie de spirit poporan-moldovenesc şi de spirit cărturăresc, lumea lui Sadoveanu - ce mijeşte în *Hanu Ancuţei* - va fi de fapt fără graniţe precise, şi o vom regăsi nu numai în idilica Moldovă din Fraţii *Jderi,* dar şi în Dobrogea din *Ostrovul lupilor,* în India din *Divanul persian,* în Mongolia din *Cuibul invaziilor.* Sultanii nomazi din marginea deşertului Gobi şi pescarii de la Şiret seamănă atât de bine, tocmai fiindcă literatura lui Sadoveanu îi apropie. Aici imaginaţia îşi creează o istorie şi o geografie proprie. În lumea biblică a sultanului Sabek, *fiecare* gest are o semnificaţie, cuvintele sunt alese cu grijă; oamenii fiind de o politeţe excesivă, totul pare guvernat de cel mai complicat protocol: spălatul mâinilor, masa, somnul, primirea oaspeţilor, vânătoarea etc. Ideea de barbarie e exclusă. Sultanii păstori nu cunosc întrebuinţarea tacâmurilor europene sau a carabinei cu două ţevi, cum ţăranii de la Hanul Ancuţei nu cunosc trenul, şi tot ca aceştia se miră de îmbrăcămintea vizitatorilor străini. Sadoveanu pictează în Asia din *Cuibul invaziilor* aceeaşi lume familiară lui, care începe cu *Hanu Ancuţei* şi se continuă cu capodoperele maturităţii: e un întreg popor, inventat, însă cu exactităţi etnografice, cu specific naţional.

În ţesătura expresivă a prozei lui Sadoveanu au intrat, o dată cu *Hanu Ancuţei,* fire foarte variate, din surse ce se mai pot uneori descoperi. Motive şi forme lingvistice, deopotrivă. Şerban Cioculescu a arătat bunăoară că anecdota cu iapa lui Vodă o putea afla Sadoveanu în *Le moyen de parvenir* a lui Beroalde de Verville, canonic la Tours spre sfârşitul secolului XVI şi începutul celui de-al XVII-lea, inspirat la rându-i de o povestire orientală prin intermediar spaniol; întâmplarea lui Isac are, cum a observat G. Ibrăileanu, subiectul unui răspândit cântec bătrânesc; iar un haiduc cu numele Vasile cel Mare este eroul unor legende populare analizate de Ovid

Densusianu; în fine, moartea lui Duca a povestit-o Neculce. Traducătorul *Alexandriei* cunoştea, desigur, nu numai formele populare şi prozaice în care romanul circula în răsăritul Europei, dar şi pe acelea culte, cavalereşti şi de curte din apus. *Alexandria* din 1909 nu e totuşi decât adaptarea cărjii populare răsăritene: abia Fraţii Jderi va folosi ambele izvoare. Un specialist (I.C. Chiţimia) ne atrage chiar atenţia că Sadoveanu renunţă, în adaptarea din 1909, la turnura arhaică a limbii, preferând expresiei savuroase pe care prima versiune tipărită la noi a *Alexandriei,* aceea a lui Petru Bart din 1794, o mai păstra (la fel de stângaci-fermecătoare precum fusese în manuscrisul din 1620 care-i servea drept bază) o limbă curentă şi fără culoare [...]

Dar începând prin a moderniza limba veche reală, el a sfârşit prin a inventa o limbă proprie. Găsim în lipsa de culoare a adaptării *Alexandriei* cheia procedării. Limba şi lumea din scrierile de după *Hanu Ancuţei* sunt operă de fantezie, în care Occidentul şi Orientul, viaţa şi cartea îşi dau întâlnire într-o misterioasă sinteză. Instituţiile din *Hanu* Ancufei sunt rodul acestei deformări livreşti, pe care imaginaţia sadoveniană o va impune mereu de aici înainte istoriei, locurilor şi oamenilor din care se inspiră: găsim în ele curtenie franceză şi ceremonie bizantină, cavalerism medieval apusean şi moravuri ţărăneşti din Moldova cronicarilor. Este un maxim artificiu pe care însă arta lui Sadoveanu îl face insesizabil şi natural. Exemplului dat de Tudor Vianu din vorbirea orbului („Mie-mi plac tovărăşiile vesele... Îmi place vinul nou şi friptura de pui la ţiglă..."), care ar arăta o anume filosofie autohtonă a existenţei, eu i-aş opune altul, în care ceea ce uimeşte este adânca poezie, fantezia delicată şi graţioasă a comparaţiei: „Mărgăritarul, cinstite stăpâne, e o piatră scumpă care se găseşte în scoici, la mare. Cum îi acuma, într-o noapte de toamnă, când marea-i lină, ies anume scoici la mal şi se deschid la lumina lunii. Şi aceea în care cade o picătură de rouă se închide şi intră la adânc. Iar din acea picătură de rouă se naşte mărgăritarul."

Nicolae MANOLESCU, *Sadoveanu sau utopia cărţii,*
Bucureşti, Editura Eminescu, 1976, p. 114-l20.

CUŢTTARU, FLOREA: Obişnuit, se crede ca proza lui Mihail Sadoveanu asemenea poeziei lui Eminescu (şi apropierea nu se face aici întâia oară), este cunoscută, despre operă şi autor ştiindu-se totul, sau aproape totul. Justeţea afirmaţiei se susţine printr-un paradox: intrată definitiv în conştiinţa cititorilor, orice mare creaţie se substituie, ori, mat exact, se inculcă timpului, devenind ea însăşi *timp,* devenind *veşnicie.* In acest caz, omul obişnuit care participă la un atât de grandios spectacol al spiritului îşi confundă limita timpului său cu infinitul, situaţie în care enigma este egală cu locul comun. De aici cunoaşterea etern necunoscutului şi în acest secret constând forţa hipnotică a marilor creatori asupra celor cu care comunică. Miracolul sadovenian, însă, este şi mai revelator; scriind o operă extrem de întinsă şi cuprinzând în substanţa ei atributele maxime ale existenţei unui popor, cumpăna gândului său s-a clătinat deasupra tuturor izvoarelor, recompunând din începuturi, treaptă cu treaptă, dominantele spaţiului nostru spiritual. Judecate în ansamblu, cărţile lui se refuză unei interpretări riguroase, ele însemnând *un tot* uriaş şi impenetrabil, nicidată prea aproape de o singură percepţie şi întotdeauna deosebit receptat de două sau mai multe sensibilităţi. Sadoveanu este tumult. El vine din istorie şi se confundă cu personajele sale, ele însele fragmente de istorie, pentru că, de câte ori se confesează, îşi atribuie o nemărginită temporalitate, exagerând, în evenimente şi întâmplări, corsetul revoltător de strâmt a! vieţii:

„- Se poate, urmă călugărul; căci *de la întâmplarea aceea a trecut vreme adâncă* (s.n.) (Mihail Sadoveanu; Opere, voi. 8, pag. 476). Sau; „-Şi mai ales din vremea tinereţelor mele... răspunse răzăşul serios. Pe *vremea aceea* (s.n.) tot în acest loc ne aflam... cu alţi oameni care acuma-s oale şi ulcele... Ce voi fi spus atunci nu ştiu - au fost vorbe care au zburat ca frunzele de toamnă..." *(Opere, voi* 8, pag. *466).*

Nici scriitorul nu face excepţie de la această plăcută şi semnificativă regulă; *timpul* amintirilor sale este îndepărtat şi, în toate cazurile, stilistic, amplificat de nemaipomenite semne naturale, dispărute în momentul relatării, contemporane fiind unor oameni şi vremi de mult apuse: „într-o toamnă aurie am auzit multe poveşti la Hanul Ancuţei. Dar asta s-a întâmplat într-o depărtată vreme, demult, în anul când au căzut *de Sântilie ploi năprasnice* şi spuneau oamenii că ar fi văzut balaur negru în nouri, deasupra puhoaielor Moldovei. Iar nişte paseri cum nu s-au mai pomenit s-au învolburat pe furtună, vâslind spre răsărit, şi moş Leonte, cercetând în cartea lui de zodii şi tălmăcind semnele lui Iraclie-împărat, a dovedit cum că acele paseri cu penele ca bruma s-au ridicat rătăcite din ostroavele de la marginea lumii şi arată veste de război între împăraţi şi bielşug la viţa de vie". *(Opere,* voi. 8, pag. 463). Vraja confesiunii inhibă în ascultător procesele pozitive ale unei eventuale cronologii exacte, aşa încât, povestitorul pare să fi existat la începuturile lumii, maturizându-se o dată cu evoluţia ei şi cântărind în balanţa sufletului binele şi răul social. Conform structurilor romantice, cel care evocă situează în trecut binele, în prezent implacabilul şi in viitor imprecizia, nebulozitatea. Această atitudine faţă de viaţă formează nucleul meditaţiei din povestirile adunate în volumul intitulat *Hanu-Ancuţei,* apărut în anul 1928 în editura Cartea Românească.

Operă de maturitate (scriitorul avea patruzeci şi opt de ani şi elaborase povestirile de faţă într-un răstimp de şapte ani, adică între 1921 când apare prima povestire, *Iapa Iul Vodă* în *Adevărul literar şi artistic* şi 1927, când publică ultima în revista *Viaţa Românească), Hanu Ancuţei,* aşa cum a mai şi fost numit, este un fel de *Decameron* autohton, cuprinzând nouă povestiri spuse de români care vin din spaţii geografice diferite; Haralambie este călugăr la un schit din munţii Durăului, Căpitanul Isac este din Moldova de Jos, comisul Ioniţă vine din părţile Sucevei, ciobanul coborâse din vârful muntelui şi tot din locuri deosebite s-au întâlnit la han Zaharia fântânaru, negustorul lipscan, Leonte zodierul şi orbul sărac, fiecare în parte cumulând tensiunea şi experienţa specifică locului natal şi toţi la un loc simbolizând densitatea existenţială proprie unui neam, unui popor.

Povestindu-şi anume crâmpeie (cele mai importante, mai caracteristice din viaţa lor), eroii iau astfel cunoştinţă de faptul că un singur destin poate cumula o istorie-ntreagă, relevând dominantele unei epoci care, de-a lungul timpului, nu se deosebeşte *esenţial* de începutul şi sfârşitul lumii. Aceasta însă nu se dezvăluie nicăieri. O înţelegere mută îi opreşte pe fiecare dintre participanţi în punctele culminante ale întâmplărilor, deznodământul şi

concluziile topindu-se într-o înțeleaptă pudoare. Viața, oricât de dramatică și de colțuroasă ar fi, trebuie trăită, motiv pentru care omul este obligat să-i ignore opoziția printr-o aparentă „privire de sus". Un argument în acest sens îl formează nestăvilita curiozitate a audienței pentru tot ce se evocă. Înainte ca unul dintre cei prezenți să-și înceapă istorisirea, tovarășii săi sunt numai ochi și urechi, deși fiecare ar avea de spus „ceva cu mult mai minunat și mai înfricoșat". Nu este în această amenințare numai o simplă gradare a vremilor și a vieții, ci și tâlcuirea ușor ironică și puțin ipocrită cu care românul, în virtutea unui optimism ancestral, întâmpină, oarecum detașat, legile oarbe ale forțelor pe care nu știe sau nu vrea să le numească.

Specificitatea neutră până la indiferență a anecdotelor spuse la han, sub învolburarea idilică a plinului din strămoșeștile oale de lut, țin să sublinieze fie tristețea unui sentiment consumat *cândva,* fie o atitudine, o stare, ori o întorsătură de destin, toate acestea însemnând prilej de sfat și interpretare colectivă a *urmelor* pe care le lasă timpul. *Fântâna dintre plopi,* de pildă, este locul care prilejuiește căpitanului Isac să-și amintească de tinerețele sale și de o întâmplare tristă, cu un sfârșit tragic pentru o frumoasă fată de țigan. Evocarea însă, cată, îndeosebi, sa explice pentru ce ochiul drept al vorbitorului stă închis, dând figurii sale „ceva trist și straniu". Pentru ciobanul din *Județ al sărmanilor* nu drama unei vieți sfâșiată când era mai plină și mai frumoasă este importantă, ci punerea în lumină a tăcerii sale adânci mai grăitoare decât tot trecutul de care se rupsese. Și în aceeași ordine paradoxală și răsturnată se succed și celelalte povestiri *(Balaurul, Negustor lipscan, Orb* sărac, *Istorisirea Zahariei Fântânarul,*

Cealaltă Ancuță, Iapa lui Vodă și *Haralambie),* care, așa cum sunt spuse, par să evite aspectul concret, dur și prozaic, al conflictelor propriu-zise, insistând asupra unor semne și gesturi subiective, aproape comune, încărcate de sens însă și cu o evidentă valoare simbolică.

Este arta lui Sadoveanu. Aproape nicăieri în scrierile sale nu se accentuează asupra emoțiilor și a pateticului larg social; acceptate ca laturi *exterioare ale* unui fond central specific, acestea sunt estompate cu delicatețe și decență, autorul *Fraților Jderi* știind sa creeze oameni *adevărați,* asemănători mai ales lor înșiși decât realității din care vin. De aici impresia că proza lui Sadoveanu este populată de personaje ieșite parcă din legendă, reprezentând o lume apusă, ale cărei umbre doar mai înfi-oară timpul și „frunzele toamnei". Eroii sadovenieni (și cu deosebire cei din *Hanu Ancuței)* au nostalgia unui trecut neidentificat, permanent am spune, psihologic silindu-se în dualitatea dintre actul concret al dramei și prelungirile ei obscure în planul conștiinței. Atitudinile lor sunt mânate de această arhiprezentă complexitate a jocului substitutiv dintre *real* și vis, dintre adevăr și aparență, dintre ceea ce trece și ceea ce este veșnic. Arhitectura lor sufletească comportă ideea de permanență și de repetare a vieții, asemuită unei cupole imense care încorporează *durata* existenței omenești. Să reținem faptul (de loc întâmplător), că cei nouă povestitori de la han sunt surprinși de Sadoveanu la apusul vieții lor, tocmai pentru a le da prilejul sa filozofeze asupra numeroaselor și iminentelor contraste ce determină și numesc trecerea. Spațiul lor vital însă rămâne impenetrabil, tocmai pentru a-și asigura neaderența la dispariție. Mai mult încă: mobilurile intime ce stau la baza acestor mărturisiri fără soț sunt în așa fel relatate încât ele singure par a nu-și reduce cu nimic valoarea timpului de care dispun, cei ce le comunică fiind întăriți de credința că numai *formele* iau drumul prefacerilor, pe când *fondul* rămâne dominant și invulnerabil. Este starea în care maistrul Rubin - filozof rece și doct - încerca să-i introducă pe Dionis, propunându-i speculația privitoare la ruperea propriei noastre veșnicii din complexul sferic al veșniciei în care suntem incluși, (v. nuvela *Sărmanul Dionis* de Mihai Eminescu).

Sadoveanu însă nu arată și nu demonstrează nimic. Evită pozitivismul livresc și admite ca argument sigur în descifrarea tainelor lumii. Cartea de zodii, adică simbolul experienței și al cunoașterii ancestrale, concluziile unui șir nesfârșit de vieți care și-au legat destinul de semnele spațiului (cerul) și de metamorfozele codrului (natura), ideea de statornicie devenind, sub această înfățișare, cu atât mai organică și mai elocventă. Personajele sadoveniene posedă *abilitatea* de-a refuza iscusința rafinată a dovezilor culte ale civilizației, opunându-i acesteia, metodic și delicat, atotcuprinderea înțelepciunii din vechime, care, firește, *include în structura* ei și îndrăznelile prezente ori viitoare ale omului. Ele știu că a fi înțelept înseamnă a nu te mira de nimic și a admite orice, fără obligația de-a și crede totul. Vorbirea lor este pilduitoare și metaforică, având drept garanție timpul și spațiul, adică sugestia largă, neutră, dar și obiectivă: „Apoi dintr-aceea i s-a tras moartea lui Bolomir. Iar unii oameni au scornit că părintele meu ar fi chemat balaurul, din sălașul lui. Ca solomonar cuminte, tata îi lăsa pe oameni sa vorbească -, însă el știa mai bine decât oricine de care poruncă ascultase dihania furtunilor." *(Opere, vol. 8,* pag. 494.)

Aproape nici unul din sentimentele ori stările evocate nu se transmit fără a purta în structura lor învelișul protector al relației durată și cadru, aceasta pentru motivul pe care-l subliniam mai sus și anume: percepția timpului la Sadoveanu nu are menirea de a situa cronologic întâmplările, ci, asemenea funcției pe care-o are natura în conflictele sale, timpul colorează acțiunea, o suprapune legendei sau mitului, urmând ca elementul peisagistic să definească spiritul cel mat propriu, cel mai adecvat al relatării.

De altfel, în toată proza lui Sadoveanu, natura pare a fi un alter ego al povestitorului. Ea pregătește și se confundă până la urmă cu conținutul trăirilor în cauză; plânge ori se bucură o dată cu elementul uman, îi împrumută stările și ii amplifică rezonanța: „înspre munți erau pâcle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într-o singurătate și într-o liniște ca din veacuri; și câmpurile erau goale și drumurile pustii în patru zări; iar călărețul pe cal pag parcă venea spre noi de demult de pe alte tărâmuri." (Opere, voi. 8, pag. 495).

Cu mijloace extrem de simple (de un mare rafinament estetic însă), scriitorul implică întâmplării ce va urma o neobișnuită intensitate lirică cauzată de sensibilizarea depărtărilor în timp și spațiu, de trăirile peisajului în sine și de ciudata stare pe care omul o primește de la natură. Sunt cuprinse în acest preambul expozitiv toate argumentele pentru care povestea ce se anunță (drama de la *Fântâna dintre plopi,* de pildă) capătă o aureolă de *unicat,* de fapt irepetabil de-a lungul vieții și de aceea niciodată acoperit de cenușa vremii, la acest înalt diapazon încep și sfârșesc toate povestirile din *Hanu Ancuței.* Prin unitatea și desfășurarea ei complexă (în paginile volumului de față năvălesc deopotrivă lirismul, eposul și drama), această partitură din întinsa operă lăsată de Sadoveanu este poate expresia cea mai de sus de la care autorul *Baltagului* a putut să-și deslușească propriul său

timp, creând o lume paralelă cu a noastră, momentele confundabile părându-ni-se întotdeauna evidente, niciodată însă destul di aproape de propria-ne existenţă.

Vergil CUŢ1TARU, Pavel FLOREA,
Postfaţă la Hanu Ancuţei, 1971.

BALTAGUL

PERPESSICIUS: Cu *Baltagul,* dl Mihail Sadoveanu se aşază mai puţin în inima literaturii româneşti, unde l-au aşezat cele peste 50 de volume, ca tot atâtea aspecte ale lumii căreia el, povestitorul, i-a dat viaţă, cât în inima propriei sale literaturi. *Baltagul* se menţine în zona aceea superioară de mister şi de poezie, începută cu *Hanu Ancuţei* şi continuată în bună parte de *Zodia Cancerului.* Fără să fie cu totul altele, subiectele acestei trilogii vin totuşi înconjurate de nimbul unei solemne gravităţi, în aurul căruia se întâlnesc deopotrivă; o materie cu artă prelucrată şi un stil de nenumărate podoabe. Povestiri de petrecere patriarhală, romane cu textură istorică sau întâmplări năprasnice, cum sunt temele ultimelor 3 cărţi, a mai scris, de atâtea ori, dl Mihail Sadoveanu. Cu *Hanu Ancuţei* coborâm însă, ca în balada de la care pleacă şi romanul de astăzi, *Baltagul,* pe-acel „picior de plai", pe adevărata „gură de rai" a scrisului dlui Mihail Sadoveanu. Şi pentru că datăm această nouă categorie estetică, să amintim, pentru monografişti, cel puţin acest punct de cronologie literară, că trecătoarea pe unde răzbatem în ăst nou ţinut sadovenesc este volumul cu cele mai multe infiltraţiuni de taină, de coincidenţă misterioasă, anume, *Cocostârcul albastru. Î*n toate aceste locuri ne aflăm într-o lume de puritate păgână, şi fie că întâmplările sunt de acum câteva sute de ani, de acum un veac sau chiar din zilele noastre (dar dintr-un ţinut în care timpul se anulează, prin izolare şi singurătate, precum în *Baltagul),* ele se înrudesc prin accentul de *epopee* legendară, care le proiectează într-un grandios trecut de basm.

Şi ca să ne menţinem în romanul de astăzi, iată, de pildă, *Baltagul.* El constituie, sub raportul invenţiei, reconstituirea acelei crime păstoreşti despre care vorbeşte balada *Mioriţei,* şi meritul lui stă mai puţin în fabulaţia, ingenioasă, desigur, a acestor întâmplări, cât în rezonanţa lor în mijlocul naturii singuratice şi în măiestria cu care-şi poartă de-a lungul drumurilor din munte eroina, aprigă, voluntară, dar şi iluminată, pe Vitoria, văduva ortomanului păstor Nechifor Lipan. Dramă omenească, povestea din *Baltagul* poartă totuşi un pronunţat accent de mare baladă, romanţată, de mister cosmic, aici rezolvându-se epic, după cum în *Hanu Ancuţei* se rezolva feeric. A fi păstrat acestei povestiri, germinată în glastra de cleştar a *Mioriţei,* toată puritatea de timbru a baladei şi tot conturul ei astral - iată în ce stă întâiul dintre merite şi cel mai preţios al *Baltagului.* Vin după aceea toate celelalte însuşiri fruntaşe - poezie a naturii, cunoaştere a mediului rural, umor discret -, pe cari dl Mihail Sadoveanu le experimentase şi până acum, dar cari în *Baltagul* se altoiesc pe tulpina unitară a eposului morţii şi ritualelor ei. Pentru că *Baltagul* rămâne, în ultimă analiză, romanul unui suflet de munteancă, văduva Vitoria Lipan, pentru care îndatoririle mortuare pentru soţul ei, răpus de lotrii ciobani când se dusese după negoţ de oi, la Dorna, sunt comandamente exprese, ce nu-i dau răgaz până când nu-şi află soţul răpus şi nu-i dă creştineasca înmormântare - în aceeaşi măsură în care Antigona înfruntă pe Creon şi merge, cu bună ştiinţă, la moarte, dorind să dea fratelui urgisit, Polinice, împăcarea mormântului. Dacă amintim, aici, în chip aşa de natural de eroina tragediei greceşti, este şi pentru a sugera câtă tenacitate morală se dovedeşte în sufletul Vitoriei Lipan, dar şi pentru a marca în ce se disting aceste două caractere. Antigona va muri pentru că aşa hotărăsc zeii, pentru a căror poruncă îşi pune în primejdie viaţa, şi tragedia se împlineşte. Fatalitatea dezlănţuită va lua în tromba ei şi pe nevinovaţi, şi pe neînţelegători. Din tronul lui de porfir, destinul orb dictează suferinţa şi-o urmăreşte.

Baltagul este, dimpotrivă, epopeea romanţată în care sufletul tenace şi aprig de munteancă al Vitoriei Lipan nu pregetă nici o oboseală până nu dă de firul întâmplărilor, şi măiestria dlui Mihail Sadoveanu stă într-aceea că a conturat în trăsături omeneşti, dar fără de nici o slăbiciune, acest aspru caracter, de o voinţă aproape sălbatecă, aproape neomenească. Când Vitoria Lipan, la câteva săptămâni de la plecarea pe totdeauna a bărbatului, se hotărăşte să purceadă în căutarea lui, în sufletul ei nici o îndoială că Nechifor Lipan ar mai fi în viaţă nu mai rămăsese. Că bărbatul, falnic şi iubit, obişnuit să mai zăbovească la praguri străine, ar putea şi de data asta, aşa cum glumesc unii şi alţii, să stea la bine, iată ce ar voi să creadă Vitoria Lipan, dar îi este cu neputinţă. În mintea ei Nechifor Lipan şi-a întors de-a pururi obrazul. Aşa-l vede în gândurile ei, şi de aceea porneşte. Însă, oricât de vitează, şi oricât ar însoţi-o fecioru-său Gheorghită, înarmat cu baltagul anume juruit pentru drumul acesta, o munteancă, la drum, are să se poarte cu băgare de seamă, să cate să afle, fără să pară că urmăreşte anume. Din crâşmă în crâşmă şi din sat în sat, Vitoria Lipan prinde urma bărbatului ei şi, întorcând drumul de la Dorna, între Sabasa şi Suha, în râpa de sub crucea Talienilor, dă, cu ajutorul câinelui lui Lipan, pe care-l află, pripăşit, în preajmă, de oasele calului şi soţului. Tâlharii erau şi ei dovediţi în convingerea ei, însă trebuiau aduşi să mărturisească singuri fărădelegea lor. Toate se întâmplaseră după

semne anume şi într-o voinţă dumnezeiască. Şi Vitoria Lipan ar fi putui să se afle mulţumită. Dar după cum peregrinaţia ei, dl Mihail Sadoveanu o îmbibă de toată acea pătrunzătoare şi acaparantă religie rurală, cu canoane neînduplecate, iar drumul îşi schimbă linia după anotimpuri şi peisagii, parcă anume dictate de o putere suprapământească, tot aşa, de astă dată, când Vitoria Lipan sfârşeşte calvarul inimii ei, dl Mihail Sadoveanu

întregeşte acest suflet cu noi atribute, conforme cu asprimea şi tenacitatea ei de munteancă aprigă. Ilie Cuţui şi Calistrat Bogza sunt poftiţi la praznicul pe care Vitoria Lipan îl face pentru sufletul lui Nechifor, şi cuvintele ei sunt aşa de iscoditoare, atât învăluiesc şi strâng cu laturile lor, că Bogza se dă pe faţă şi cade în cele din urmă răpus de baltagul lui Gheorghită. Acum Vitoria îl poate şi ierta, după ce şi-a primit pedeapsa fărădelegii lui.

Suntem în faţa unui caz de strictă aplicaţie a legii talionului? Aşa spune aparenţa şi poate aşa spune şi imperfecta noastră schemă. Răzbunarea Vitoriei Lipan, şi este una, nu atât în pedeapsa materială, cât în suferinţa morală cu care tortură, până îi biruie, pe făptaşi, tortură la care participă în primul rând dânsa, răzbunarea Vitoriei Lipan este de o superioară valoare psihologică. Dar nuanţele de câte sunt detailate locurile şi oamenii din *Baltagul?* dar poezia acestui caracter antic, sălăşluit în munţii Neamţului? dar tâlcul credinţei etc, etc? Ele rămân enunţate, şi singur studiul le-ar putea pune în valoare. După cum, numai platonic, merită amintit caracterul, în parte asemănător, al văduvei aprige din *Legătura roşie* a dlui Emanoil Bucuţa. Paralelism care ar necesita un întreg capitol.

PERPESSICIUS, *Mihail Sadoveanu: Baltagul,* în „Cuvântul", 21 decembrie 1930.

CĂLINESCU: Ne-aducem aminte că cineva a spus cum că romanul acesta al dlui M. Sadoveanu este o tratare în proză a *Mioriţei.* Foarte drept, într-un fel. În însăşi intenţia scriitorului trebuie sa fi fost această apropiere, judecând după un citat din vestita baladă, pus ca motto:

„Stăpâne, stăpâne,
Mai cheamă ş-un câne..."

Paralela însă nu trebuie dusă prea departe, ca să nu denaturăm esenţa lucrurilor. [...] Crime pentru jaf s-au făcut la stâne şi se vor face câtu-i lumea. *Mioriţa* ca producţiune poetică nu este instrucţia literară a unui omor. Ea e o poemă a vieţii pastorale privite în absolut. Acolo sunt turme, câini, ciobani, întâlniri, în virtutea transhumantei, a păstori dintr-o parte şi alta a munţilor. Crima acolo nu este propriu-zis un accident, cum nu e un accident pentru un marinar să naufragieze şi să se-nece. Este un chip posibil de a muri. De aceea poetul anonim nu-şi pierde vremea cu ipoteze asupra faptului şi cu informaţiuni asupra consecinţelor crimei. Acolo lupul mănâncă o oaie şi apoi urmează tăcere, un om omoară pe altul şi tăcerea continuă. Esenţa baladei stă în trecerea de la tăcerea vie la tăcerea moartă. Cum omul are numai o moarte şi e de prisos să mai te opreşti asupra unei întâmplări care se va repeta în veci, muribundul îşi cântă numai liniştea eternă.

Ceea ce dl M. Sadoveanu, poet în toată puterea cuvântului, a înţeles din *Mioriţa* şi a transportat în roman este numai acest sentiment de tăcere în faţa destinului oieresc ineluctabil. Când se petrece o crimă acolo între cer şi munte, cei rămaşi pe urma mortului nu se gândesc să împrăştie vestea, să cheme autorităţile de jos să le facă dreptate. Cercetarea, dreptatea, astea sunt treburi pe care înţeleg să şi le facă singuri, ajutaţi nu de procurori, ci de Dumnezeu însuşi, care trimite semne.

Aşadar, scriitorul a reluat cazul unei crime pastorale şi a înţeles să-l lase în mediul lui absolut, adică al unei lumi pe deasupra istoriei. Într-adevăr, unde este lumea mai nesupusă schimbării, mai în afara civilizaţiilor? La munte, munteanul a fost totdeauna nu numai atemporal, ci chiar internaţional, şi nu mare mirare produce unora ştirea că cutare oier se află acum în Rusia, fiindcă a fost prins acolo de război pe când îşi mâna oile. În fond, prin urmare, instinctiv, dar şi conştient, dl Sadoveanu îşi urmează planul descrierii lumii preistorice sau mai bine zis neistorice, descoperind în mijlocul civilizaţiei neschimbarea unei cete pecenege sau imobilitatea vieţii munteneşti (adică de munte).

Este însă în *Baltagul* şi o altă latură care nu se mai mulţumeşte cu explicaţiunea de mai sus. Dintr-o firească pornire de scriitor epic, dl M. Sadoveanu caută de câtăva vreme cu voinţă acele subiecte simple şi tari, care pot forma tot aşa de bine cuprinsul unei cărţi de colportaj, dar pot fi în acelaşi timp alimentul epic al unui Dostoievski. Marile scrieri au avut totdeauna ca temă întâmplări simple şi banale, singurele care îngăduie scriitorului desfăşurarea spiritului său de observaţie pe un teren solid, universal inteligibil. *Cazul Eugeniţei Costea* era o astfel de scriere, în care se petrecea o sustragere de fonduri publice de către un casier, urmată de sinucidere. Şi în *Baltagul* e uşor să se vadă un caz din acelea ce interesează justiţia şi pasionează pe indivizi.

Vitoria, muierea unui stăpân de oi, Nechifor Lipan, îşi aşteaptă în toamnă bărbatul, dus sus la munte să cumpere oi. A trecut prea multă vreme, începe să vremuiască a iarnă, şi bărbatul, în ciuda obiceiului, nu se întoarce. Îngrijorarea creşte, se face bănuială şi femeia începu să se mişte. O babă cărturărească o încredinţează că Lipan este oprit în mrejile altei femei. Însă Vitoria este femeie înţeleaptă, clarvăzătoare, care cunoaşte bine automatismul bărbatului ei. Câteva semne cereşti şi mai cu seamă o sănătoasă deducţie o întăresc în încredinţarea că Nechifor al ei e mort, adică în împrejurările de acolo, omorât. Ea voieşte să-l găsească, să-l îngroape creştineşte şi, dacă se poate, să afle pe făptaşi. Neliniştea de la început, făcută certitudine, dă Vitoriei putere. Acum Vitoria este bărbătoasă, chiar muşcătoare. Îşi vinde restul de marfă cu câteva zeci de mii de lei, îşi aşază fata la mănăstire, şi, lăsând paznic pentru casă, pleacă, călare, împreună cu un fecior al ei. Începe acum o adevărată expediţie de investigaţie, în care analfabeta Vitoria se dovedeşte o iscusită detectivă. Şi, ca orice detectiv, ea este şi psiholog. De pildă, înainte de plecare, ea încredinţează banii pentru puţin spre păstrare părintelui. Peste noapte hoţi necunoscuţi umblă să-i jefuiască ograda şi casa. De unde trage ea încheierea că martorul predării sumei a fost discret, căci altfel hoţii ar fi aflat că banii nu mai sunt la ea, ci la popă. Vitoria ia drumul oilor, după ce, sfătuită de unii, a fost şi la subprefect, care a emis ipoteza omorului, fără să-i dea vreun ajutor de ispravă. Oierii trec la munte şi se-ntorc de-acolo spre vale, la iernat, poposind din crâşmă-n crâşmă. Crâşmarii, aşadar, cunosc bine pe ciobani. Mergând înspre munte, Vitoria află încetul cu încetul itinerariul bărbatului. A fost într-adevăr văzut de feluriţi în drum spre Dorna, în cutare lună. La Vatra-Dornei află de la oficiul care înregistrează vânzările în iarmaroc că Lipan a cumpărat trei sute de oi, că acestea erau toate oile de vânzare şi că alţi doi oameni l-au rugat pe Lipan să le

dea şi lor o parte, ceea ce Lipan s-a învoit să facă, cedând o sută de capete. Cine erau cumpărătorii nu putu afla de acolo. Acum Vitoria ia înapoi drumul la vale, socotind că Nechifor a pornit cu oile la iernat. Prin aceeaşi metodă a cercetării crâşmelor ea află cum arătau la faţă cei doi oameni, apoi cum se cheamă şi-n ce sat locuiesc, află chiar că în anume loc n-au mai fost văzuţi decât doi ciobani, printre care nu era Lipan. Raza crimei era astfel determinată. Vitoria găseşte întâmplător şi câinele lui Lipan, Lupu. Cu ajutorul lui, ea dă de cadavrul bărbatului. Acum intervine şi autoritatea, obligatoriu. Însă Vitoria nu se lasă. Ea singură conduce opera de stabilire a vinovăţiei, punând la cale o adevărată confruntare a criminalului cu mortul. La sfârşit era pregătit şi ultimul argument: câinele, care şi sare în gâtul ucigaşului, rănindu-l mortal.

Prin urmare, cititorul poate vedea în ce stă miezul romanului dlui Sadoveanu. Este şi nu este *Mioriţa.* Eroina principală, ba, la drept vorbind, singurul erou, este Vitoria. Ea are o îndoială pe care şi-o relevă singură. Vitoria este un Hamlet feminin, care bănuieşte cu metodă, cercetează cu disimulaţie, pune la cale reprezentaţiuni trădătoare (în cazul de faţă înmormântarea şi praznicul), şi când dovada s-a făcut dă drumul răzbunării. Titlul romanului *Baltagul* asta voieşte să spună. Vitoria a încredinţat feciorului ei un baltag, cu care gândeşte să sfărâme capul ucigaşului bărbatului ei. Cazul lui Hamlet feminin îl mai avem în literatura română. Este *Năpasta* lui Caragiale. S-ar putea prin urmare obiecta *Baltagului* ceea ce s-a obiectat *Năpastei.* Prea multă îndârjire din partea unei femei, lipsă de feminitate. Însă în romanul dlui Sadoveanu răzbunarea nu e sentimentul hotărâtor. Femeia vrea să-şi înmormânteze creştineşte bărbatul, şi fireşte e de părerea ca stăpânirea să facă dreptate. Iertarea este însă simţământul ei final. Ar rămânea în picioare o observaţiune pe care a făcut-o cândva dl Lovinescu asupra literaturii române în genere, dar fără s-o explice: virilitatea caracterului eroinei din multe scrieri române, în special dramatice. Vitoria este şi ea virilă, feciorul ei Gheorghiţă părând dimpotrivă moale ca o femeie. Aici nu e o simplă concepţiune de scriitori români, ci înregistrarea instinctivă a realităţii, întâi de toate, femeia în vârstă, văduvă, e mai autoritară decât bărbatul, mai ambiţioasă. În vreme ce bărbatul se pierde în contemplarea universalului, femeia invidiază şi urăşte şi visează promovarea socială. Dar este o condiţiune tipică a femeii române, pe care n-o putea ignora mai cu seamă dl Sadoveanu, descriitor al vieţii de tip primitiv. Femeia feminină aproape că n-a apărut în societatea noastră încă nouă şi scriitorul n-o cunoaşte. Imensa majoritate a femeilor sunt propriu-zis ţărănci. Cine cunoaşte de aproape satul, mai ales acela de munte, rămâne izbit de adevărul intuiţiei dlui Sadoveanu. Acolo femeia are numai o scurtă fază de pasivitate. Apoi curând devine muiere. Asta înseamnă că despărţită, prin natura ocupaţiilor, luni întregi de bărbat, ea vede de casă, de copii, de puţinul ogor, ea cumpără, ea vinde mergând la târg, căpătând printr-asta o psihologie autoritară. Însă cum o femeie rămâne totuşi în fondul ei femeie, capabilă de anume sentimente, viaţa afectivă stăruie, dar convertită în câteva mişcări obiective, numite datini. Vitoria merge să-şi îngroape bărbatul. Cu acest act, accidentul ei sufletesc s-a potolit, şi ea este acum iarăşi în stare să se întoarcă la treburile ei. Atribuţiile ciobăneşti ale soţului au fost trecute asupra fiului, şi asta e tot. [...]

Fundamental şi remarcabil este simţul automatismului vieţii ţărăneşti de munte. [...] Uneori ţi se pare că citeşti unele din cele mai bune romane ale lui Jack London, şi rămâi în definitiv mirat, în ciuda deosebirilor de culori, de aceeaşi mişcare largă, astronomică.

G. CĂLINESCU, *Mihail Sadoveanu: Baltagul, în* „Adevărul literar şi artistic", XVIII, seria a III-a, 873, 29 august 1937.

DODU BĂLAN: Marile epopei ale lumii au în centrul lor, ca un fir director, fie o călătorie anevoioasă - mă gândesc în acest sens la Odiseea lui Homer, la *Eneida* lui Vergilius, la *Divina Comedie* a lui Dante - fie o pasiune puternică, precum mânia ce-l cuprinde pe Achil Peleianul în clipa în care află de moartea prietenului său Patrocle *(Iliada).* Şi în *Baltagul,* eroina, Vitoria Lipan, e stăpânită de o puternică pasiune, dorul de a-şi răzbuna soţul, care o îndeamnă la drum lung şi greu, presărat cu numeroase piedici. Efectuarea drumului şi pasiunea eroinei ţin, în fond, firul epic al întregului roman. [...]

Sadoveanu realizează prin *Baltagul o* nouă interpretare a mitului mioritic, în spiritul lui profund şi realist. Vitoria Lipan înţelege loviturile sorţii, dar nu se resemnează în faţa lor. Ea se luptă cu soarta pe care Sadoveanu o face sensibilă ca-n tragediile greceşti, şi, până la urmă -într-un fel - va birui, asigurând triumful dreptăţii. Prin puternica ei personalitate, Vitoria Lipan - figură reprezentativă de erou popular - se înscrie în galeria marilor tipuri feminine din literatura română, alături de mama lui Corbea, din balada populară, de Doamna Chiajna, din nuvela lui Alexandru Odobescu, de Vidra, din piesa lui B.R Hasdeu, de Doamna Clara, din drama istorică a lui Alexandru Davila, de Anca, din *Năpasta* lui I. L. Caragiale. [...] Dacă din punct de vedere temperamental şi estetic Vitoria Lipan se plasează în această galerie de personaje feminine, sub raportul caracterului ei reprezentativ ea le depăşeşte, neîndoios, pe toate. Vitoria Lipan nu e numai un personaj literar, ea e un simbol, simbolul omului simplu, bun şi drept, dârz şi hotărât, pentru care valorile etice strămoşeşti sunt legi imuabile. Ea ne întăreşte ideea că opera lui Sadoveanu este o pledoarie pentru soarta ţăranului român şi pentru toţi obidiţii vechii orânduiri, dar e şi o sinteză a virtuţilor fizice şi morale ale acestui popor.

ION DODU BĂLAN, *Recitind „Baltagul",* postfaţă la: *Mihail Sadoveanu, Baltagul,* Editura Minerva, seria „Arcade" Bucureşti, 1971.

GANĂ: Despre împrejurările în care a fost scris *Baltagul* ştim puţine lucruri. Ca în privinţa celor mai multe cărţi ale sale, scriitorul n-a furnizat informaţii; îşi făcuse o regulă din discreţie. Abia târziu (în Anii *de ucenicie),* rememorându-şi primele vârste, a făcut cunoscut procesul formării sale ca scriitor şi al compunerii unora dintre

operele de început. În cazul altora, informații de interes istoric-literar, privind geneza operei, sunt cuprinse în chiar textul scrierii: autorul istorisește când și cum a cunoscut cutare loc și cutare întâmplare, punctul de plecare al prozei respective. Nimic de acest fel în *Baltagul.* Scrierea cărții nu este, pentru aceasta, mai puțin explicabilă. Cunoaștem, mai întâi, factorii exteriori implicați în geneza *Baltagului.* Sadoveanu narează întâmplări - ce e real și ce e imaginar în ele e fără însemnătate, important e că sunt caracteristice, semnificative - și prezintă oameni dintr-un anume spațiu, acela al munților Moldovei. E o zonă umană și geografică ce începuse să-i fie cunoscută încă din 1906 și care devenise, mai ales după primul război mondial, unul dintre izvoarele inspirației sale (vezi *Cocostârcul albastru, Bulboana lui Vălinaş, Neagra Şarului, Țara de dincolo de negură* ş. a.). În anii de dinainte de 1930, Sadoveanu e în mai multe rânduri oaspete al confratelui de la *Viața românească,* I.I. Mironescu, în satul natal al acestuia, la Tazlău, în munții Tarcăului, locuind uneori, cum aflăm dintr-o scrisoare a lui Mironescu către Ibrăileanu (din 12 august 1926), într-o cabană de scânduri improvizată, cu paturi acoperite cu cetină, construindu-și singur masă și scaune, „căci lucrează cu mare îndemânare". Viața oierilor, despre care aflase câte ceva încă din copilărie, de la un frate al mamei (uncheșul Haralambie din *Nada Florilor),* îi era bine cunoscută. În vara anului 1929, așadar cu puțin înainte de a scrie *Baltagul,* Sadoveanu străbate încă o dată valea Bistriței, în automobil: „Au urcat pe Bistrița în sus cu popasuri multe, pătrunzând în inima Carpaților. Au ajuns la Dorna de-acolo pe pârâul Neagra ş-au trecut la Stânişoara, suind și tot suind, până au ajuns sus pe culme, la Crucea Talienilor" (Profira Sadoveanu, *Note la Opere,* voi. 10).

Spațiul acțiunii cărții e cuprins între munții și valea Tarcăului și regiunea Domelor - prin urmare zona centrală a munților Moldovei. Numele satului Lipanilor - Măgura - e fictiv, există însă, deasupra pârâ-ului Tarcău, un munte cu acest nume. Celelalte toponime aparțin geografiei reale: Piatra-Neamț, Călugăreni, Fărcaşa, Borca, Sabasa, Broşteni, Suha etc. Cât despre timpul în care au loc întâmplările narate, indicații directe nu se dau. Îl putem totuși aproxima, pe baza câtorva elemente, între care mai important e referirea la introducerea calendarului nou (care s-a făcut în 1924). Aflăm, apoi, că Gheorghiță călătorește de la Cristești (în lunca Jijiei) până la Piatra-Neamț cu trenul.

Faptele povestite ar fi deci contemporane cu scrierea cărții. Fixarea lor în limitele știute ale cutărui moment ar contrazice semnificația *Baltagului.* Autorul evită, spuneam, precizia temporală și chiar reperele amintite au, cum vom vedea, alt rost decât acela al situării exacte în timp. Tot așa și în ce privește locul acțiunii; el este, evident, cel arătat, dar scriitorul l-a ales nu pentru calități particulare (frumusețea peisajului, pitorescul locuitorilor) ci pentru că poate „susține" semnificația intenționată a narațiunii. Sadoveanu creează imaginea unei lumi, reprezentând un mod de existență ce depășește limitele unei zone geografice și ale unui moment istoric. În geneza *Baltagului* sunt implicate nu numai elementele oferite de contactul scriitorului cu oamenii și locurile dintre Tarcău și Dorna, ci toată opera lui de până arunci consacrată „omului cel vechi al pământului" și mediului său cosmic, așadar permanenței și integrității în ordinea umană și în cea naturală. Sadoveanu reia, după ce o exprimase de atâtea ori, tema lui fundamentală, realizând o capodoperă. Este uimitoare repeziciunea cu care a scris *Baltagul:* în 10 zile. Într-o stare de tensiune continuă, de „febră puternică", cu o siguranță desăvârșită, adică fără ezitări, reluări, rescrieri. „Manuscrisul e așa de frumos și curat, fără adaosuri, aproape fără ștersături, că-l pune în plic și-l trimite așa cum se află la editură" (Profira Sadoveanu, *loc. cit.).* Sadoveanu a avut întotdeauna, e adevărat, o ușurință a scrisului neobișnuită (numai Iorga îi poale sta alături), care explică productivitatea lui neobișnuită: scrierea unei cărți, aflăm din *Memoriile* lui Demostene Botez, dura 20-30 de zile. E însă o ușurință mai mult aparentă: creația propriu-zisă, elaborarea operei precedă la Sadoveanu scrierea ei, care e un act secundar, uneori de simplă „transcriere" din memorie. „Frază cu frază, în gând, am compus cele dintâi nuvelete [...]. După ce alcătuiam astfel acestora întregul text și-l memorizam, îl murmuram ca să-l aud cum sună, apoi îl treceam pe hârtie." E un tip de activitate creatoare, altul decât cel reprezentat de Rebreanu, de pildă, care umplea multe hârtii cu note pregătitoare, revenind, ștergând și adăugând mereu, și opus, am zice, felului de a scrie al lui Arghezi, care mărturisea: „sunt incapabil să rostesc un gând dacă nu țin de vârf un băț cu cerneală". Muțenia proverbială a lui Sadoveanu, semn al retragerii în sine, și impasibilitatea lui ca vânător și pescar au o legătură certă cu acest fel de activitate creatoare desfășurată mai mult departe de masa de lucru decât în fața hârtiei albe. [...]

Structura narațiunii e determinată de semnificația intenționată a cărții: a înfățișa o societate de tip arhaic și un individ reprezentativ al ei, lumea muntenilor și pe Vitoria Lipan. (Celelalte personaje se definesc prin raportare la aceste repere.) Toată arta scriitorului, în ce privește compoziția, stă în firescul întrepătrunderii continue a acestor doi termeni. Putem delimita, urmând linia narațiunii, trei părți: I - de la început până la plecarea în căutarea lui Lipan (cap. VII); II - de aci până la găsirea mortului (cap. XIII) și III - din acest punct până la sfârșit. Cartea începe prin a vorbi despre păstori (vechimea, felul de viață, psihologia - fixate într-o sociogonie mitică), apoi despre Lipan (trecerea se face simplu: „Povestea asta o spune uneori Nechifor Lipan") și despre familia lui (într-o scenă dialogată din care reținem limbajul impersonal și firea aspră, „aprigă" a eroilor, elemente care-i arată în ce au strict exponențial). Cele două nivele ale narațiunii au fost repede indicate - într-o ordine semnificativă -, diferențierea lor e inițial minimă. Ea începe să se precizeze în scena următoare, în care e înfățișată Vitoria, prin schițarea efectivă a celui de al doilea nivel narativ (portretul eroinei, locul acțiunii, mobilul ei - prin care materia literară devine mai concretă). Elementele structurii cărții astfel schițate (în 3 pagini), scriitorul revine asupra lor spre a le îmbogăți, imaginea muntenilor, a familiei Lipan, a satului dobândește contur mai clar și mai multă substanță. Cap. I e unul expozitiv. Tensiunea epică a fost creată, dar e deocamdată o tensiune a așteptării, a incertitudinii. Cap. următor lărgește imaginea vieții domestice a Lipanilor și, ce e mai important, introduce în narațiune un element fundamental: cunoașterea - de către munteni și de către Vitoria - a mișcărilor naturii. Cum nu ne putem îngădui o analiză detaliată a întregii narațiuni, atragem atenția asupra momentelor ei mai însemnate. În partea I o primă lărgire a cadrului și a tipologiei (părintele Dănilă), prin mersul în sat a! Vitoriei; venirea lui Gheorghiță (care accentuează singurătatea Vitoriei, închiderea în sine și o obligă să ia totul asupră-și); drumul la Piatra (la mănăstire și la prefectură - adică la autoritatea spirituală și la cea administrativă); pregătirile - gospodărești și sufletești - de

plecare. În toată această parte, preponderent expozitivă, accentul cade pe ceea ce am numit al doilea nivel narativ. Partea a doua - istorisirea călătoriei pe urma lui Lipan - e, compoziţional, mai simplă şi mai clară, momentele ei coincid cu popasurile. Spaţiul cel mai larg e acordat imaginii globale a lumii *Baltagului,* cu peisajul, cu datinile şi cu oamenii care o reprezintă. Tensiunea epică e a căutării şi laitmotivul acestei părţi e întrebarea: „...să-mi spuneţi [...] cine-aţi văzut pe un om de la noi călare pe un cal negru ţintat în frunte şi-n cap cu căciulă brumărie". Partea ultimă stă sub semnul actului justiţiar, datorie faţă de mort şi de norma morală colectivă. Capitolul care încheie cartea grupează toate elementele ei: lumea muntenilor (prin grupul anonim şi prin câte o figură reprezentativă, ca domnu Toma), Lipanii, autorităţile (exterioare ca şi până acum acestei lumi), în sfârşit ucigaşii, accidente ce trebuie - şi sunt - eliminate.

Odată acest act înfăptuit, munteanca şi feciorul ei vor pleca la turmele lor, spre a pune ordine în treburi, vor reveni la Sabasa pentru împlinirea datoriilor faţă de morţi prescrise de datină, după care se vor întoarce acasă, la Măgura Tarcăului, „ca să luăm de coadă toate, câte-am lăsat". Iar pe Minodora „să ştii că nici c-un chip nu mă pot învoi ca s-o dau după feciorul [...] dăscăliţei lui Topor". Viaţa continuă aşadar după rânduielile vechi ale acestei lumi. Episodul morţii lui Lipan este desigur unul tragic, dar el nu poate modifica felul şi stabilitatea existenţei ei. Poate surprinde seninătatea cu care scriitorul narează întâmplări legate de o tragedie. Tragedia - moartea lui Lipan - nu este însă obiectul cărţii, ci numai pretextul ei: „obiectul" e lumea de tip arhaic a muntenilor. Împrejurarea tragică e de natură s-o tulbure, s-o facă să reacţioneze în funcţie de legea ei morală, să se manifeste mai puternic decât în situaţiile obişnuite - pe scurt, să-şi dezvăluie mai pregnant fizionomia. Simplitatea naraţiunii e necesară, dată fiind intenţia autorului, şi explicabilă. Când a scris *Baltagul,* Sadoveanu avea 50 de ani. Scrisese câteva zeci de cărţi şi atinsese treapta deplinei maturităţi creatoare („eu împart activitatea mea creatoare în trei mari etape: 1904 şi 1917, 1917 şi 1929 şi vremea de la 1929 încoace. Aceasta este epoca maturităţii mele literare" - declara scriitorul în 1942). Viziunea asupra lumii se adâncise şi se clarificase, formula stilistică în stare s-o exprime se fixase, prin rafinare lentă, îndelungată. Cu *Baltagul* Sadoveanu oferea o imagine esenţializată a lumii literaturii sale, lumea pe care o cântase şi poetul anonim al *Mioriţei* şi al atâtor alte balade păstoreşti. Şi-i aşeza deasupra, drept titlu simbolic, numele toporului cu coadă lungă cu care munteanul se apără: baltagul.

George GANĂ *Studiu analitic al „Baltagului",* în vol. *Mihail Sadoveanu, „Baltagul",* Bucureşti, Editura Albatros, seria „Texte comentate Lyceum", 1972, p. 3l-34.)

MANOLESCU: Primul lucru notabil scris despre *Baltagul* este cronica lui Perpessicius din anul apariţiei romanului: descoperim în ea aproape toate observaţiile importante de mai târziu. Ele se pot reduce la două, esenţiale: că scrierea are caracter mitic-baladesc, zugrăvind o civilizaţie pastorală milenară; şi că Vitoria Lipan săvârşeşte un act justiţiar, încărcat de semnificaţii moral-religioase. Perpessicius spune: „A fi păstrat acestei povestiri, germinată în glastra de cleştar a *Mioriţei,* toată puritatea de timbru a baladei şi tot conturul ei astral - iată în ce stă întâiul dintre merite şi cel mai preţios al *Baltagului".* Şi: *„...Baltagul* rămâne, în ultimă analiză, romanul unui suflet de munteanca, văduva Vitoria Lipan, pentru care îndatoririle mortuare pentru soţul ei, răpus de lotrii ciobani... sunt comandamente exprese, ce nu-i dau răgaz până când nu-şi află soţul răpus şi nu-i dă creştineasca înmormântare - în aceeaşi măsură în care Antigona înfruntă pe Creon şi merge, cu bună ştiinţă, la moarte, dorind să dea fratelui urgisit, Polinice, împăcarea mormântului". Această a doua idee se va simplifica ulterior la un înţeles strict etic: împlinirea ritualului religios va lăsa locul răzbunării crimei, Vitoria devenind dintr-o eroină de tragedie supusă fatalităţii condiţiei ei (ca Antigona) un simbol al ţărăncii oneste care aplică până la capăt, cu tenacitate, un „mandat etic". G. Călinescu apasă şi el pe „intriga antropologică", pe descrierea societăţii arhaice, milenare, pe nota tipică a personajului principal care „nu e o individualitate, ci un exponent al speţei". Dacă nu se poate vorbi de roman este, după opinia criticului, tocmai fiindcă lipseşte elementul individual în psihologie iar gesturile sunt ritualizate. Însă mai departe G. Călinescu face Vitoriei acest extraordinar portret, greu de aşezat în relaţie cu premisele propriei analize: „în căutarea bărbatului, Vitoria pune spirit de *vendetta* şi aplicaţie de detectiv. O adevărată nuvelă poliţienească se desfăşoară, în stil ţărănesc, bineînţeles, cu o artă remarcabilă. Vitoria dovedeşte luciditate excesivă... Autoritatea, în persoana subprefectului, n-are altceva de făcut decât să confirme intuiţia poliţienească a femeii. Prin urmare, Vitoria e un Hamlet feminin, care bănuieşte cu metodă, cercetează cu disimulaţie, pune la cale reprezentaţiuni trădătoare şi, când dovada s-a făcut, dă drum răzbunării." Dar, dacă e aşa, nu avem cea mai bună dovadă că Vitoria sparge tipul, fiind de fapt o individualitate? Ceea ce lui G. Călinescu i se pare „complicare a situaţiei cosmice" iniţiale, prin aspectul poliţist, nu formează în definitiv chiar abaterea de la regulă, de la norma societăţii pastorale, atât în planul acţiunii cât şi în acela al psihologiei? „Prea multă îndârjire din partea unei femei", constată criticul însuşi, după ce a găsit comportarea Vitoriei excesivă, comparabilă cu a Ancăi din *Năpasta.* Contradicţia persistă până astăzi, cel care a voit s-o explice fiind Paul Georgescu *(Polivalenţa necesară).* El a căutat să împace elementul ciclic-milenar („o civilizaţie astrală, în care faptele umane sunt reglate ca mersul stelelor, al soarelui şi lunii") cu acela social-istoric („Sadoveanu confruntă societatea bazata pe bani, pe acumulare şi posesiune, cu societatea pastorală, producătoare de bunuri, sobră...") şi, în al doilea rând, fatalitatea transcendentă a mandatului Vitoriei („opreşte viitorul, ca şi când ar opri cu mâna mersul unui pendul, până când lucrurile pot intra în mersul lor firesc prin pedepsirea criminalului") cu spiritul foarte omenesc de răzbunare care o animă pe eroină („actul de justiţie... are o duritate umană, nu transcendentală"). Ar rezulta *un* „polimorfism" al cărţii, realistă şi simbolică totodată, roman poliţist şi parafrază cultă a *Mioriţei...* Pentru ca, în sfârşit, Ion Negoiţescu să renunţe cu totul la cea de a doua latură şi să vadă în *Baltagul* „epura naturalismului de şcoală şi de vocaţie" în opera lui Sadoveanu, roman demitizant, opus bunăoară *Crengii de aur,* care mitizează. „...în *Baltagul,* concepţia moral şi liric metafizică din Mioriţa e sistematic eludată... Preluând datele strict epice ale baladei

populare, Sadoveanu s-a îndepărtat mult de mitic (de misterul ei liric, de spiritualitatea ei enigmatic ancestrală)... Să nu ne înşele cadrul oarecum arhaic... Meritul artistic al lui Sadoveanu constă în abilitatea de a nu se lăsa ispitit de mitul pe care-l cunoaşte prea bine şi de a nu fi confundat nivelurile stilistice.” Mi se pare perfect adevărat (şi am ajuns la un rezultat asemănător înainte de a citi studiul lui I. Negoiţescu), chiar dacă „naturalism” e un termen oarecum exagerat aplicat aici. În acest sens, apoi, trebuie reinterpretată nu numai acţiunea propriu-zisă a romanului (aproape toate datele sunt la Ion Negoiţescu), ci şi personalitatea Vitoriei Lipan.

Ceea ce induce în eroare de la început în *Baltagul* este aşadar alegerea, ca pretext epic, a situaţiei din balada populară: doi ciobani ucid al treilea ca să-i ia oile. Fără îndoială, Sadoveanu ar fi putut să rescrie proză *Mioriţa,* valorificând aspectul mitic, şi e de mirare că n-a făcut-multe din marile lui cărţi sunt rescrieri, parafraze, conţin adică un substi livresc... Iată însă că în acest caz a preferat să scoată dintr-o baladă i roman pur şi simplu. Nu s-a insistat destul nici pe realismul *Baltagul* nici pe paradoxul ce rezultă de aici. E clar, totuşi: Sadoveanu n-a dat cu imaginaţiei poetice, ci observaţiei; a restrâns descrierea, dezvoltând acţiunea; în locul unor personaje simbolice, trăind în spaţiul legendelor veci şi al miracolului, a zugrăvit caractere, puternice, variate sau pitoreşti; § toate acestea, într-un roman a cărui materie primă părea atât de potrivii pentru poezie şi simbol. Nu e uimitor? Probabil singurul roman obiectiv care i-a reuşit lui Sadoveanu se inspiră direct dintr-o baladă. După cur e sigur că, dacă *Mioriţa* n-ar fi existat, s-ar fi observat mai demult (sau s-ar fi dat importanţa cuvenită) câteva lucruri: ce meticulos este înfăţişat satul de munteni, în primele capitole, fără urmă de poezie în raporturile dintre oameni, în obiceiuri şi moravuri; cât de substanţial epic est romanul în totul, cu o acţiune densă, rapidă, palpitantă, fără ocolul lirice, fără acele goluri pe care firea contemplativă a lui Sadoveanu li lasă de obicei în ţesătura narativă; în sfârşit, ce puţin sentimental este de data aceasta, scriitorul, punând în centru o femeie inteligentă ş calculată, care *acţionează* de la prima până la ultima pagină şi a care justiţie nu se bazează pe sentiment, ci pe interesul economic. Dacă urmărim a raporta romanul Ia baladă, se cade să spunem şi că Sadoveanu sacrifică marele ritm al transhumantei pentru un fapt divers, pentru un accident; demitizează situaţia originară, privind dintr-un unghi deloc poetic evenimentul ritual. *Baltagul* e un roman realist în sensul cel mai propriu şi poate fi citit ca atare.

Iată, întâi, viaţa în gospodăria Lipanilor, în pragul iernii, şi când stăpânul întârzie să se întoarcă din drumurile lui. Totul e zugrăvit cu atenţie, fiecare lucru aşezat la locul lui. Sadoveanu ştie să fie obiectiv şi precis. Argatul revine din poieni, cu oile şi vacile, mai devreme decât de obicei, fiindcă ameninţă a ninsoare. Minodora aprinde focul şi pune de mămăligă. Mitrea îşi caută în pod straie groase. Gospodăria toată pare în alarmă. Printre gândurile şi semnele ei, Vitoria are timp să alerge la preot şi la baba Maranda, ca să se sfătuiască, să certe pe Minodora pentru idila cu băiatul dăscăliţei lui Topor, să trimită scrisori către ciobanii din bălţi şi să pună la cale plecarea. Tot ce face Vitoria e temeinic şi bine gândit. Nu ţine acasă banii luaţi pe oi, de teama hoţilor. Merge la autorităţi, la btserică, scrie cereri, ştiind, în sinea ei, de la început, ce are de îndeplinit de aici înainte. E de remarcat mereu lipsa iluziilor şi a prejudecăţilor la această femeie simplă. Mişcările îi sunt conduse mai puţin de obişnuinţă şi de ritualuri decât de un plan pe care l-a întocmit în mintea ei. Viselor şi semnelor le dă un înţeles cât se poate de limpede. Se îndoieşte cu ironie de vrăjile Marandei, pe care o consultă totuşi spre a nu-şi imputa vreodată că a omis un lucru cât de mic. Trăieşte într-o lume crudă şi se aşteaptă la orice rău. Se împărtăşeşte nu atât din spirit religios, cât pentru a se curaţi „de orice gânduri, dorinţi şi doruri în afară de scopu-i neclintit”. Pune în totul aceeaşi grabă şi hotărâre de om care are o treabă de făcut şi vrea s-o facă. „Vitoria suspină, bătu metanie sărutând lespedea de piatră şi se înălţă în picioare. Pentru dânsa slujba era isprăvită. Făcu semn lui Gheorghiţă cu ochiul. Puteau să plece. Mai aveau în ziua aceea o mulţime de trebi şi daraveruri. “ Nimic în plus, nici un gest de prisos. Stăpânire de sine. Acţiune.

Drumul însuşi în căutarea lui Lipan decurge la fel. Opririle sunt alese în locuri anume, pentru împrospătarea informaţiei, oamenii traşi de limbă cu abilitate; Vitoria ştie când şi cu cine să piardă o oră, ce se cuvine fiecăruia pentru bunăvoinţă, îşi dă seama îndată cine e prieten şi cine, duşman; la canţelaria din Vatra Dornei sau la cârciuma domnului Macovei îşi urmăreşte cu aceeaşi tenacitate planul de a găsi urma soţului ei. Nimic n-o poate opri: nici oboseala, nici ostilitatea vremii („Când am intrat în sat la Fărcaşa, deodată s-a prăvălit de pe muntele cel mare un vânt rece, trăgând după el nouri negri şi vârtejuri de ninsoare”), nici privirile strâmbe ale oamenilor. Romanul înfăţişează la tot pasul aceeaşi lume fără farmec sau măreţie, hărţuită de griji, nepăsătoare şi dură. Foarte puţine sunt personajele „sadoveniene”: locul ciobanilor înţelepţi l-au luat negustorii de oi, pe al ţăranului cuminte, aşezat şi harnic, parvenitul fără scrupule; satele sunt „stricate” de noile raporturi sociale (acţiunea se petrece în 1924). Nicăieri n-a pus Sadoveanu mai multă obiectivitate şi mai puţin sentimentalism decât în acest roman despre care Perpessicius afirma că „poartă un accent de mare baladă, romanţată, de mister cosmic”! Şi nicăieri n-a descris cu mai profund realism schimbarea lumii, năruirea societăţii patriarhale şi idilice prin invazia capitalismului decât în acest roman ce ar fi întemeiat, după vorba lui Călinescu, pe „automatismul vieţii pastorale”! Vitoria nu urmează calea transhumantei, fiindcă Nechifor a fost ucis într-un loc neprevăzut, unde-l dusese negoţul, şi unde nu mai fusese decât o singură dată, cu ani în urmă. Ce este deci necesar în împrejurarea şi locul morţii sale? G. Călinescu merge până la a spune (în *Prefaţa* din 1961 la *Romane şi povestiri istorice):* „Păstori, turme, câini migrează în virtutea transhumantei în cursul anului, în căutare de păşune şi adăpost, întorcându-se în munţi, la date întru veşnicie fixe. În privinţa dispariţiei oierului, oamenii fac fel de fel de presupuneri, dar Vitoria, care cunoaşte calendarul pastoral, le respinge. Lipan nu poate face în cutare lună decât asta şi asta. Mişcarea este milenară, neprevăzutul este exclus, ca şi migraţia păsărilor. În stilul său unic, Mihail Sadoveanu zugrăveşte toate aceste ritualuri ale vieţii primitive, determinate numai de revoluţiunea pământului şi în care iniţiativa individuală este minimă.” Un singur lucru este în realitate legat de nerespectarea calendarului pastoral: întârzierea lui Nechifor. Restul este la fel de imprevizibil ca un eveniment de roman poliţist. Poate fi presupus, nu e deloc sigur. Numărul posibilităţilor fiind limitat, rămâne îndeajuns de mare ca să fie nevoie de un calcul şi de o tactică spre a-l reduce. Vitoria n-are însă cum căuta veriga lipsă dintr-un lanţ de împrejurări, fiindcă

acest lanț este arbitrar. Ceea ce ne frapează în roman este, tocmai, inexistența regulii și a ritmului; compensată de inițiativa personală a Vitoriei.

Iar această inițiativă face dintr-o țărancă simplă un extraordinar detectiv. Ultimele capitole ale romanului, de când ea a prins un capăt al firului, sunt captivante mai ales prin jocul deducțiilor acestei femei fără știință de carte, dar în stare să citească pe chipul și în gesturile oamenilor ca într-o carte.

NICOLAE MANOLESCU, *Sadoveanu sau utopia* cărții, București, Editura Eminescu, 1976, p. 155-161.)

BĂILEȘTEANU: Pornind de la mitul mioritic, Sadoveanu explorează un caz tipic nu atât vindicativ, cât justițiar și de adâncă omenie. Pentru ca viața să continue, pentru ca valorile ei să se desfășoare în continuare fără spectrul terifiant al fricii, fără crispări și oscilații, trebuie ca echilibrul cosmic descumpănit o vreme prin dispariția subită, absurdă a lui Nechifor Lipan să fie restabilit, trebuie ca adevărul să fie cunoscut în toată cruzimea lui, dezvăluit și, făcându-se cele de cuviință pentru liniștea mortului și mai ales a viilor, să fie reinstaurate ritmurile eterne și recâștigată liniștea sufletească, în absența căreia viața devine un calvar și existența nu mai are rost. [...]

Pornind de la *Miorița,* romanul lui Sadoveanu ajunge la o „finalitate" contrară celei a baladei. Căci, în timp ce ciobanul din poezia populară, mai metafizic, are o „dorință" (care se întinde pe aproape trei sferturi din lungimea ei), anume aceea de a fi îngropat „pe-aici pe aproape", „în dosul stânii", să-și „audă cânii", transfigurându-și apoi posibila moarte într-o nuntă pentru mângâierea bătrâneților maicei sale, „cu brâul de lână", nu numai că Nechifor Lipan, ciobanul cu îndeletniciri mai practice din *Baltagul,* nu-și exprimă un asemenea testament, dar familia lui, soția, în speță, nu este câtuși de puțin preocupată de a-l înhuma „undeva pe-aproape", ci face formalitățile de rigoare acolo unde îi găsește rămășițele pământești, își face „datoria" și nimic mai mult. Atenția ei se concentrează aproape exclusiv pe cealaltă „datorie", pe datoria față de viață, față de destin. Familia ei, colectivitatea arhaică în care trăiește, cu gesturi cvasi-mecanizate, conștiința ei au nevoie de echilibru și certitudine, de adevăr pentru a-și continua existența. Climatul, absurd, de incertitudine, de teamă și ne-adevăr este incompatibil cu modul lor de a trăi. Ei trebuie „să rămână", așa cum spune Demiurgul în preambulul cărții, „cu ce au". Și tocmai de aceea ceea „ce au" își apără cu tenacitate și înverșunare. Refuzându-și orice inserție de imaginar, romanul circumscrie clasic chintesența filozofiei etice a lui Sadoveanu.

Fănuș BĂILEȘTEANU, *Introducere în opera lui Mihail Sadoveanu,* București, Editura Minerva, 1977, p. 261 - 266.

GEORGESCU: Poate fi înțeles *Baltagul* ca roman de dragoste? într-un anume sens, da; fiindcă mobilul ascuns al acțiunii lui spectaculoase este iubirea, o iubire ce, în lumina tragicului, se manifestă ca durere. Or, tocmai acest mobil, cel mai puternic, al epicii Vitoriei, de natură pasională, este și cel mai ascuns: el este exprimat cu avariție, dar fără echivoc: „Ea însă se socotea moartă, ca și omul ei, care nu era lângă dânsa. Abia acum înțelegea că dragostea ei se păstrase ca-n tinerețe. Ar fi trebuit să-i fie rușine, căci avea copii mari; însă nu mărturisea asta nimănui decât numai sieși, nopților și greierului din vatră.

PAUL GEORGESCU, *Polivalența necesară,* Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 21.

ROTARU: Așezarea paratactică a propozițiilor și frazelor, oralitatea lor (nu însă cea cotidiană) prin excelență, dar și o anume solemnitate cerută de poveste și provenită din exprimarea sentențios-naivă, ca de carte veche populară, lasă impresia netedă că nu Sadoveanu povestește, ci un cântăreț popular fabulos. Se înțelege, narațiunea nu urmează întocmai așa peste tot, odată introducerea făcută, trebuind să se intre în amănuntele istoriei, care merg până la dialog. Însă *Baltagul* se citește sub această cheie rapsodică. Astfel că nu numai ceea ce se spune este de luare-aminte, ci și modul *cum* se spune rămâne interesant. În această detașare lirică stă de fapt întreaga artă a lui Sadoveanu.

Ion ROTARU, *Analize literare și stilistice,* Editura Ion Creangă, București, 1972, p. 323.

CIMPOI: Dacismul sadovenian este o dimensiune esențială, marcând profesiunea spre organic, natural, primordial, pândit însă, ca la Emi-nescu, de viața pătimașă și acaparantă a istoriei. Lumea istoriei civilizației și lumea primordiilor, a închipuirilor aurorale se întâlnesc tragic în *Creanga de aur,* operă reprezentativă. Kesarion Breb este un portavoce al Daciei protoistorice, dominat de viața spiritului, după cum Vitoria Lipan este deja mesagera universului mioritic, terorizat de istorie și de acțiunile de încălcare și tulburare a rânduielii etice și naturale, a ciclului cosmic al evenimentelor. Atât unul, cât și celălalt personaj, își asumă, cu abnegație și fermitate, suprimarea unei rupturi ce amenință legea sacrului. Cele două drumuri - al magului prin Imperiu și al țărancei muntence în lumea oierilor criminali - la care se adaugă și drumul abatelui de Marenne prin tărâmul mioritic, sunt restauratoare de ordine naturală veghează de ochiul atoatestăpânitor.

Mihai CIMPOI, *Sfinte firi vizionare,* Chișinău, CPRI „Anons S. Ungurean", 1995, p. 171.

ANGHEL: Odată, în timpul unei călătorii spre Paşcani, am fost ispitit de un demon: ce-ar fi dacă aş nimeri nu în târgul care l-a dat lumii pe Sadoveanu, şi, în general, între prietenii şi admiratorii săi, ci altundeva, la capătul lumii, între necunoscuţi, între nişte oameni care nu ştiu limba românească, nu ştiu nimic despre România şi despre Mihail Sadoveanu. Ce m-aş face, mi-am zis, dacă ar trebui să le vorbesc unor asemenea ascultători, mai ales dacă mi s-ar impune ca în cursul expunerii mele să nu fac nici o referinţă lăturalnică, fiind obligat să explic o ţară, o cultură, o literatură printr-un singur nume: Mihail Sadoveanu! Ce m-aş face ? L-aş deschide pe Sadoveanu. Aş citi prima pagină din *Baltagul:*

„Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rânduială şi semn fiecărui neam.

Pe ţigan l-a învăţat să cânte cu cetere şi neamţului i-a dat şurubul.

Dintre jidovi, a chemat pe Moise şi i-a poruncit: tu să faci o lege [...]

A chemat pe ungur cu degetul [...]

S-a înfăţişat şi turcul [...]

Sârbului i-a pus în mână sapa [...]

A poftit pe boieri şi domni Ia ciubuc şi cafea...

La urmă, au venit şi muntenii ş-au îngenunchiat la scaunul împărăţiei. Domnul Dumnezeu s-a uitat la ei cu milă:

— Dar voi, năcăjiţilor, de ce aţi întârziat ?..."

Ce vom observa, fie şi din acest scurt pasaj, scurtat pentru uzul demonstraţiei ? Că bucata e traductibilă, în orice limbă, că povestea e comprehensibilă universal, că fragmentul de umanitate pe care ni-l înfăţişează Sadoveanu, această lume de ciobani, dă sama - cum ar spune Domnia Sa - de destinul unui întreg neam care se face înţeles prin cea mai simplă poveste, o poveste care cuprinde începutul şi sfârşitul printr-un singur destin. Că povestea reîncepe acolo unde se sfârşeşte, prin grija unei femei de a se reînscrie ritmurile cosmice - aducerea oilor la păşunea de vară, pregătirea unei nunţi, care urmează firesc îngropăciunii. Ce simplu, putem spune, încape întregul univers între Dome, apa Bistriţei şi apa Prutului, ce puţini oameni în această poveste, cum ştiu oamenii să rezume prin scurtul lor destin, atât de enigmatic, enigmatica poveste a lumii, care rămâne eternă prin nişte mari ritmuri, aceleaşi pretutindeni.

Pentru a duce până la capăt experienţa, să deschidem Biblia, cartea întâi, întâiele versete: „La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. Şi pământul era netocmit şi gol. Întuneric era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor..."

Să deschidem acum cartea indiană, Rig-Veda, o carte poate ceva mai veche, la acelaşi capitol al Facerii, asemănător celui biblic: „La-nceputuri universul a fost apă. Numai apă / Val în neastâmpăr, undă, dar supusă unui gând / - "Cum pot face oare, cum, ca să-mi înmulţesc fiinţa, / s-o renasc nemăsurată, înmiindu-mă ?" Curând / Curând însă Duhul Apei a căzut în remuşcare. / Înfrânarea puse flăcări în al apelor vâltor. / Şi din calda îndomnire a fiinţei care-i apa, / Se ivi un ou de aur luminând strălucitor..."

Trecând într-un alt colţ al lumii, pe continentul sud-american, să deschidem o altă carte fundamentală, aparţinând unei culturi dispărute - Cultura Maya -, cartea numindu-se în limba aborigenilor *Popol Vuh:* „Şi au zis strămoşii: „Dar sub arbori şi liane va fi doar tăcere ? Se cuvine ca de-acum înainte să fie cineva care să le păzească !"... Şi-n aceeaşi clipă au fost creaţi cerbii şi păsările... „Tu, cerbule, au spus strămoşii, vei dormi în luncile râurilor şi-n rovine... Voi, păsări, veţi sălăşlui în arbori şi în desişurile de liane..." Şi fiind dusă la capăt facerea tuturor animalelor cu patru picioare şi a păsărilor, li s-a spus de către Creator, de către Modelator, de către Strămoşi: „Vorbiţi, ţipaţi, ciripiţi, gânguriţi, chemaţi şi daţi zvon fiecare după seminţia sa, după rânduială fiecăruia". Aşa li s-a spus cerbilor, păsărilor, pumelor, tigrilor şi şerpilor.

Trei texte, primul de o sumbră simplitate sacerdotală, al doilea ţintind abisurile abstracţiunii, al treilea desfăşurând feeria tumultuoasă şi concretă a existenţei, toate trei unite printr-un ce impersonal, prin tonul eliberat cu care se spun adevărurile absolute, acele adevăruri sau fapte care transgresează graiul şi care, la fel de bine, s-ar putea întruchipa în piatră sau cânta. *Baltagul* lui Sadoveanu face parte din această familie de texte, nu atât prin naraţiune cât prin ton.

Ca să cuminţim lucrurile, vom spune: iată o poveste clasică, a unui clasic de oriunde. Iată o poveste cu înţelepciune, iar înţelepciunea e mai mult decât clasică, precede arta şi filosofia, vine dintr-un orizont arhaic de cultură, din orizontul marilor şi străvechilor culturi umane, cărora le aparţine şi autorul nostru. Iată o poveste scrisă într-o limbă aproape rituală, care se scuteşte de a fi tradusă, dacă e bine citită, o limbă suprem muzicală, care pare a nu fi a autorului, ci a unei culturi fără descendenţă, întru atât e de solemnă, fermecătoare şi stranie, simplă şi somptuoasă, urcând din străfundul memoriei noastre lingvistice, din orizontul difuz în care sonurile ies din somn ca să devină muzică, să fascineze, ca apoi să recadă în somn. Pe anume registre limba lui Sadoveanu are un efect suav adormitor, prin sugestivul ei, ca o expiere depărtată de orgă... Sunt doar câteva însuşiri, bătătoare la ochi, ce s-ar impune imediat, socotesc, ascultătorilor acelora îndepărtaţi, care ar auzi pentru întâia oară de Sadoveanu şi de arta lui. Cum să-l privim, totuşi, pe Sadoveanu, ca să ne facem comprehensibili unui lector străin?

În cuprinsul literaturii române, cea mai comodă şi cea mai elementară aşezare este desigur cea cronologică, cea pedestru temporală, de manual. Sadoveanu ocupă, prin uriaşa lui operă, secolul al XX-lea al prozei române. El parcurge acest veac asemenea unui fluviu, cu indiferenţa sau puterea cu care marile fluvii ignoră sau modifică geografia. Deci, prima precizare, o geografie a prozei române modificată în sens sadovenian, o alta pe care înrâurirea maestrului n-o atinge - linia Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu şi, într-un fel, Rebreanu - în sfârşit, geografia operei lui ca atare, care, mie unuia mi se prezintă suspendată, autonomă, indiferentă la timp, adică supusă doar timpului său interior. Cu aceasta introducem o paranteză: un autor mare este întotdeauna un creator de timp, un Cronos *sui generis,* care ne propune o atitudine independentă, dar în acelaşi timp universal valabilă faţă de vreme. Reîntorcându-ne la interpretarea consacrată genealogic, Sadoveanu se explică simplu: el

vine - se spune - din marii cronicari, în filiație directă cu vigoarea aspră a lui Grigore Ureche, cu tragismul rece al lui Miron Costin, cu farmecul savant al lui Neculce, ca să sară direct în fabulosul lui Creangă, iar de aici în sine însuşi. Nişte mari experiențe de simțire şi limbă ar fi precedat, orogenetic, apariția lui Sadoveanu.

Pornim prin a propune o altă aliniere, - Eminescu. Afinitățile între cei doi titani, Eminescu şi Sadoveanu, sunt atât de mari încât ei comunică nu numai prin altitudinea artei dar şi printr-o consubstanțialitate de atitudine. Iat-o: toți cei care i-au precedat pe cei doi erau indiferenți la natură sau descriptivi, ca Alecsandri, Proza noastră de la Neculce la Creangă nu vede frumosul natural, îl consemnează stereotip, localizează numai, fără să perceapă spațiul viu care înconjoară omul, ambianța cosmogonică în care acesta evoluează, ca parte dintr-un întreg, adesea ca o infimă parte. Atitudinea este nouă şi o fixează în plan universal romantismul, acel romantism care se vădeşte iubitor de natură şi paseist. Deşi nouă, această atitudine actualizează sau revalorifică, desigur subconştient, o percepție cu mult mai veche care ține de cosmogonia omului primitiv, a omului culturilor tradiționale ce cultivă mitul edenului prim. Eminescu şi Sadoveanu sunt cei doi mari primitivi - în sensul superior, adică prin covârşire culturală - ai literaturii noastre, unul cultivând nostalgia naturii, fuga consolatoare spre acest eden, celălalt cântând degradarea edenului primar în care omul va fi evoluat, ambii reconstituind cultural această sete a obârşiilor, acea „nostalgie des origines” de care vorbeşte Mircea Eliade. Deci Sadoveanu apare, alături de Eminescu, drept un mare romantic, prin atitudine.

Paul ANGHEL, din volumul *Nouă arhivă sentimentală,* 1975

CIOPRAGA: Un motiv folcloric derivat din *Miorița* stă la temelia romanului *Baltagul,* apărut în 1930, la doi ani după *Hanu-Ancuței.* Ca şi în *Miorița,* şi aici, doi ciobani râvnesc la oile altuia, oierul Nechifor Lipan, pe care-l doboară când le vine bine şi-l aruncă în fundătură de munte. Apoi turmele mortului şi le împart. Cartea este dezvoltarea miturilor legate de păstorit, în climat alpestru, scriitorul desfăşurând interpretări care țin de etnografie şi de psihologia vechilor ginți de păstori. Obiceiurile sunt transmise ca legi nescrise peste generații, anotimpurile curg antrenând ritualuri şi practici care marchează la date dintr-un calendar păstoresc, tot nescris, evenimente în viața oierilor.

Este vorba de un automatism al existenței în care elementul dominant îl deține tot oieritul. Oamenii i se subordonează: la cutare dată trebuie să se producă migrația din sate la munte, în altă zi, dinainte ştiută, trebuie să purceadă la adăpost sigur. Experiența neînregistrată duce la o pietrificare ce exclude alternativele şi posibilitățile ieşirii din regulă.

În spiritul acestor străvechi norme biologice şi etice, Vitoria ştie că soțul *trebuia* să treacă prin cutare locuri, la anumit timp:... „înspre soare/e *acela care luceşte pe apa Moldovei, s-a dus Nichifor Lipan, cugetă Vitoria. Aicea s-a oprit şi el şi s-a uitat departe”* . Şi astfel inteligenta munteancă recompune ipotetic întreg drumul soțului ucis, cu popasurile şi orânduielile lui.

Coordonate etnologice şi psihologice ca acestea nu pot să creeze decât un mediu în care evoluează oameni aspri, de o rigiditate care exclude ideea vreunei schimbări de caracter. Nichifor Lipan îşi bătea femeia *„aşa de aprigă şi îndârjită”,* dar ea *„îndura fără să crâcnească puterea omului ei şi rămânea neînduplecată cu dracii pe care îi avea”.* Determinismul moral şi statornicia rituală a ocupațiilor oiereşti, expresie aproape mitică a vechilor practici şi credințe - ajută pe Vitoria Lipan, soția ciobanului ucis, să afle urmele făptaşilor, deşi drama s-a petrecut în singurătăți alpine.

Legea morală este fixată aici ca în bronz în proverbe care intervin des în vorbirea eroilor, ca în scrierile altui muntean, Creangă. Un fragment de dialog între Nichifor Lipan şi soția lui arată abundența aluziilor la experiența tradițională. Replicile au vioiciunea unui duel verbal:

„— *Nimene nu poate sări peste umbra lui.*

— *Ce vrai să spui cu asta? îl întreba navastă-sa Vitoria, privindu-l pieziş.*

- *Spun şi eu o* vorbă celor care au urechi de auzit.

Nevasta înțelegea ceva, dar era bănuitoare ca orice femeie şi deprinsă să răsară la orice înțepătură.

- *A fi cum spui, bădica;* dar cel ce spune multe ştie puține”. *„Munteanul are rădăcini la locul lui, ca şi bradul”,* cugetă Vitoria Lipan.

Tradiția este pentru neamul Lipanilor sinonimă cu *legea.* Vitoria se arată refractară şi neînduplecată în privința tentațiilor moderne, care ar putea-o abate pe fiica ei, Minodora, de la făgaşul bătrânesc. Cuvântul „domnişoară”, adresat acesteia de un admirator, este pentru Vitoria Lipan echivalentul unei injurii *(„râsul satului”),* deşi fata o încredințează cu candoare: *„asta nu-i nici o ruşine; acuma aşa se spune”.* Inovațiile de proveniență citadină - *„coc, valț şi bluză”* - devin sacrilegii: „Nici *eu nici bunică-ta, nici bunică-mea n-am ştiut de acestea* - şi-n legea noastră trebuie să trăieşti şi tu. *Altfel îți leg o piatră de gât şi te dau în Tarcău”.*

Drumurile Vitoriei în munți, când pleacă după merinde, se fac cu cinci căluți. *„Pe cel din frunte călărea ea bărbăteşte; ceilalți veneau în urmă cu capetele plecate şi cu frâiele legate de cozile celor dinainte”* - totul ca într-un tablou etnografic tipic. Derogarea de la *orănduiala* împământenită este de neconceput. Migrația oilor urmează semne meteorologice pe care oamenii le descifrează cu uşurință:

„De ce ai venit aşa devreme-acasă?” întâmpină Vitoria pe ciobanul ei, Mitrea. *‚Apoi am văzut că pogoară oameni mulți din poieni oile şi vacile. Le-am pogorât şi eu. Zice ca are să vremuiască.*

— *Cine spune asta?*

— *Spun oamenii. Am văzut şi eu dumbrăvencile zburând în cârduri spre soare. Se duc de unde-s ele. Dar măi ales m-am uitat la un nour către Ceahlău. Nourul acela-i cu bucluc. De-acu vine iarna..."*

Cadrul fizic şi sistemul economic patriarhal par încremenite ca şi munții: *„Izolate de lumea din văi, rânduri după rânduri de generații, în sute după sute de ani, se veseliseră de creşterea zilei şi începutul anilor; toate urmau*

ca pe vremea lui Boierebista, craiul nostru cel de demult; stăpâniri se schimbaseră, limbile se prefăcuseră, dar rânduielile omului şi ale stihiilor stăruiseră..." (p. 47), Primitivismul pare a fi total şi inflexibil; *„La noi nu este nici primar nici jandar..."*

Fixarea în tradiţie compune însă şi un tablou primitiv, cu detalii superstiţioase, retrograde. Ca să-l scape de moarte, pe când Nichifor Lipan era de patru ani şi bolnav de hidropică, părinţii l-au vândut pe fereastră, *„luând preţ bun pentru el un bănuţ de aramă"*. O vrăjitoare i-a descântat şi i-a schimbat numele (iniţial Gheorghiţă), *„ca să nu-l mai cunoască bolile şi moartea"*.

Minodora aruncă gunoiul afară în faţa soarelui: gestul este osândit cu ameninţări. „N-ai mai *învăţat rănduiala? Nu mai ştii ce-i curat, ce-i sfânt şi ce-i bun, de când îţi umblă gărgăunii în cap şi te cheamă domnişoară!"* (p. 18), *„Cucoşul dă semn de plecare"*. Semne i se arată Vitoriei şi în vis, vestindu-i moartea soţului. Numele diavolului este înlocuit printr-o perifrază eufemistică: *„cel cu nume urât". „Dacă-i spui şi n-apuci a-ţi face cruce cu limba, îţi ia graiul"*. Observând o căţeluşă la vrăjitoarea Maranda, Vitoria gândeşte că-i „dânsul" - diavolul: *„trebuie să aibă dinţişori de criţă, pe care-i ascute baba Maranda c-o cute neagră"*.

împietrirea în fondul ancestral de mituri şi superstiţii contrastează totuşi cu iniţiativa şi dinamismul acestor oameni ajutaţi de cugetare limpede şi sânge fierbinte. Ei se mişcă până în şesurile Jijiei, la iernatic, şi până departe la Crâm, de unde vin cu *„burdufuri de bani",* se pricep să-şi sporească turmele şi când este vorba să-şi apere avutul lor se descurcă în lumea autorităţilor şi a orânduielilor moderne. Viaţa lor spirituală se defineşte prin amplitudine şi mobilitate.

Într-o anume privinţă, *Baltagul,* cu miturile oiereşti, continuă eposul din balada *Mioriţei* într-o lumină nouă. Acolo, moartea văzută metaforic -„mireasă" - devenea fuziunea lentă şi calmă cu natura. De aici interpretările despre seninătatea şi resemnarea care ar caracteriza viaţa păstorilor, în *Baltagul* viziunea este mult mai realistă, oamenii se luptă şi, chiar după ce cad eroic, urmaşii întreprind o adevărată vendetă corsicană de urmărire a tulburătorilor.

Nechifor Lipan este un voinic de tipul haiducilor şi nu un resemnat fatalist, ca acel *„mândru ciobănel tras printr-un inel",* din baladă. Atacat de oameni răi - *„dintr-o râpă, la un corn de drum",* pe când venea cu oţia de la Piatra, ciobanul înarmat cu baltag i-a înfruntat măreţ: *„Măi slăbănogilor, eu pe voi vă pălesc în numele tatălui şi vă prăvălesc cu piciorul în râpă. Aceia au ferit pe după nişte ciritei şi s-au dus..."*

Prin proporţiile impozante, omul şi soţia lui sugerează ideea de eroi prometeici, care înfruntă adversităţile cu tăcută demnitate.

Ceea ce apare şi mai deosebit în *Baltagul* este introducerea unei femei dârze, ca eroină de primă mărime. Unii au văzut în Vitoria Lipan -personajul central din *Baltagul* - o apariţie de o energie rară, amintind personaje din dramele unui Sofocle; a fost pusă alături de Krimhilda din *Cântecul Nibelungilor.* G. Călinescu o compară cu Anca, din *Năpasta* lui Caragiale. Toate comparaţiile au puncte de sprijin logic. Vitoria Lipan este însă mai degrabă o sinteză a virtuţilor feminine, apărând în viziunea poporului nostru ca o proiecţie în ideal. În persoana ei se întrunesc: înţelepciune, cinste, eroism, perseverenţă, calm, încât tipului de cioban delicat din *Mioriţa* această ţărancă i se suprapune în mod dominator.

V. Alecsandri a oglindit în seria Chiriţelor tipul unei burgheze ridicole cu aspiraţii de boierie, Duiliu Zamfirescu a idealizat în Saşa pe o reprezentantă a aristocraţiei, M. Sadoveanu a sintetizat în Vitoria Lipan trăsăturile femeii din popor, neînfrântă de mâhniri, echilibrată în dureri şi fericire. Cu toată drama pe care o trăieşte, ea rămâne într-o lumină care denotă o mare tărie de caracter şi conduită egală în faţa neprevăzutului.

Mai cuprinde *Baltagul* câteva momente etnografice: un botez, o nuntă şi rânduielile înmormântării în cadru rural. Cortegiul întâlnit de Vitoria în climat alpin la Cruci, este o altfel de nuntă decât cea din alegoria *Mioriţei.* Ritualul cu vornicei este prins în câteva linii sugestive, pline de graţie şi mişcare: *„Fugeau săniile cu nuntaşii pe gheaţa Bistriţei. Mireasa şi druştele cu capetele înflorite; nevestele numai în catrinţe şi bondiţe. Bărbaţii împuşcau cu pistoalele asupra brazilor, ca să sperie şi să alunge mai degrabă iarna. Cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii au pus pinteni şi le-au ieşit înainte cu năfrămile cailor fâlfâind. Au întins plosca ş-au ridicat pistoalele. Ori beau în cinstea feciorului de împărat şi a slăvitei doamne mirese, ori îi omoară acolo pe loc."*

Simbolică este prezenţa câinelui, Lupu, acesta indicând vieţuirea ciobanilor alături de animalele credincioase.

Cu parfum folcloric de o mare frescheţă este vorbirea lentă, cu ocoluri domoale, a oamenilor care se mişcă în romanul *Baltagul.* Nechifor şi Vitoria îşi priveau pe cei doi copii, Gheorghiţă şi Minodora *„cu plăcere"; „Acel glas de dulceaţă* (ca şi al tatălui), *îl avea şi feciorașul"; „A avut vreme să coboare la iernatic, la locurile pe care le are năimite"; „Are acesta jălbar o întorsătură de condei cum nu se mai află"*.

Constantin CIOPRAGA, din volumul
Omagiu lui Mihail Sadoveanu.

BACONSKY: Putem spune că, dacă Eminescu a sintetizat liric toate concepţiile şi coordonatele sufleteşti ale poporului nostru, proiectate în raza dezvoltării sale istorice, Mihail Sadoveanu a realizat, pe planul poeziei **X 2**

epice, universul moral şi sensibil al poporului român în lumina evoluţiei sale. De aici derivă caracterul colectiv al eroului său principal.

Punctul de plecare al epopeii îl constituie însă timpurile străvechi scito-dace, sugerate prin atmosferă, de pildă în *Uvar* sau în *Nopţile de Sânziene* şi chiar în *Baltagul,* carte de căpătâi în arhitectonica întregii opere. *Baltagul,* autentic poem al păstoritului şi al transhumantei, are în economia operei lui Sadoveanu menirea de a stabili o punte de legătură interioară între diferitele epoci care apar conturate precis, de a constitui o posibilitate de continuare imaginativă a diferitelor acţiuni, după ce ele se întrerup sau încetează aparent în pagini. Ceea ce e

ciudat în această carte e sentimentul viețuirii în epoci diferite, pe care ți-l trezeşte cu toate că elementele de civilizație care apar (puşcă, prefect, deputat) ar putea stabili cu suficientă precizie momentul acțiunii. Citeşti şi deodată, ca printr-o ciudată hipnoză, ai impresia că drumul Vitoriei Lipan trece din spațiu în timp, parcurgând întreaga noastră istorie pastorală sub simbolul Mioriței, şi auzi cuvântul scriitorului, ca un descântec: *„...rânduri după rânduri de generații, în sute după sute de ani, se veseliră de creşterea zilei şi începutul anilor; toate urmau ca pe vremea lui Boerebista, craiul nostru cel de demult".* Capacitatea de a supune şi domina timpul, de a juxtapune epoci situate la mare distanță istorică, vădită pretutindeni în cuprinsul întregii creații sadoveniene, e o manifestare a acelui neobişnuit instinct al timpului, atât de caracteristic lui Sadoveanu. Nimeni în literatura noastră n-a realizat o prezență atât de vie a timpului, care este aproape un personaj în scrisul său, amintind zeitățile epopeii homerice.

Caracterul popular al epopeii sadoveniene provine din însuşirea profundă a elementelor de gândire şi de sensibilitate proprii poporului nostru, aşa cum se manifestă ele în creația sa artistică. Procesul de trecere a folclorului literar în forme superioare de artă cultă, care a cunoscut o primă mare etapă a sa în opera lui Eminescu, cunoaşte cea de a doua mare etapă, o dată cu apariția lui Mihail Sadoveanu. Dragostea, viața, moartea sau trecerea vremii, toate capătă deopotrivă substanța folclorică elementară, seva de taină pe care timpurile o aduc în oamenii născuți şi trăiți laolaltă. Natura, ca dimensiune esențială a creației marelui scriitor, este de proveniență folclorică şi constituie una dintre laturile fundamentale ale existenței poporului român. Poetul anonim al doinelor şi baladelor şi-a mărturisit întotdeauna contopirea sufletească cu elementele naturii, sentimentul unei depline fraternizări, în care ploile şi iarba, munții şi apele, arborii şi viețuitoarele sunt asociate întru firească participare la bucuriile şi tristețile, victoriile şi tragediile omului, oferind un fundal grandios, cu aderențe mitologice, vieții sale din toate vremurile. Din folclor vine la Sadoveanu şi acea aspirație anteică spre natură, ca spre un for al liniştii şi al puterii, al împăcării şi al confesiunii - aspirație de un cu totul alt aluat decât fundamentul filozofic tal lui Jean-Jacques, emanație intelectuală care-i dă un pronunțat caracter doctrinar şi utopic. Vitoria Lipan - în drumul ei de căutare, când reconstituie tragicul itinerar al soțului său - ascultă deopotrivă glasul oamenilor şi al naturii — ascultă poate mai mult răsuflarea prevestitoare a pădurilor atinse de primăvară şi intuieşte în firavul clopoțel ivit de sub zăpezi şi frunze uscate, un destin a cărui dezlegare se ascundea încă pe aproape.

În preajma naturii, eroul care-i simte vibrațiile şi adeseori asociază universului ei propriile sale stări de spirit, simte trecând în el calmul tonic şi regenerator, sau îşi descifrează înseşi problemele lui de conştiință în ceasuri de mâhnire şi de anxietate.

A. E. BAC0NSK1, din volumul *Omagiu lui Mihail Sadoveanu.*

În atenția librarilor şi vânzătorilor cu amănuntul:
Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România nr. 2511.1-171.1/ROL, deschis la B.C.R., Filiala sector 1, Bucureşti

SFÂRŞITUL CĂRȚII

Prof. Ioan Hapca mulțumeşte lui Dumnezeu că a reuşit să scaneze şi să corecteze această carte, care va fi distribuită gratuit pentru inițierea elevilor de pretutindeni.

e-mail: ihapca2002@yahoo.com

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ajută-le celor care vor citi, înțelege, interpreta şi aplica cunoştințele valoroase din această carte!

Amin!

Pentru o citire optimă cu programul „Adobe Acrobat Reader 7.0", apasă Ctrl+L, apoi apasă Ctrl+3, iar pentru derulare automată apasă Ctrl+Shift+H şi regrează viteza cu tastele săgeți ↑↓.